KAYIP TARİHLER

Dünyanın En Ünlü Gizemlerinin Araştırılması

ithaki

Joel Levy

TARİH TOPLUM KURAM

Joel Levy

Joel Levy bilim, psikoloji, tarih ve paranormal konuları hakkında pek çok kitap yazmıştır.

Bu kitaplardan bazıları: *Secret History* – Geçmişi Şekillendiren Gizli Güçler; *The Doomsday Book* – Dünyanın Sonu Nasıl Gelecek?; *Really Useful* – Gündelik Şeylerin Tarihi ve Bilimi; *Boost Your Brain Power* – Zihinsel Yeteneklerinizi Sınama ve Geliştirme Rehberi; *Scam: Secrets of the Con Artist* – Üçkâğıtçıların ve Yaptıkları Oyunların Dünyası ile Tarihine İçeriden Bir Bakış; *KISS Guide to the Unexplained* – Yeni Başlayanlar için Tarihteki Paranormal ve Doğaötesi Sır ve Gizemler Rehberi ve *Fabulous Creatures* – Mit ve Folklordeki Yaratıklar Üzerine.

Joel Levy
Kayıp Tarihler / Dünyanın En Ünlü Gizemlerinin Araştırılması
Özgün Adı: *Lost Histories / Exploring the World's Most Famous Mysteries*

İthaki Yayınları - 589
Tarih Toplum Kuram - 99
ISBN 978-975-273-402-9

1. Baskı Nisan 2008, İstanbul

© Türkçe Çeviri: Perran Fügen Özülkü, 2007
© İthaki, 2008
© Joel Levy, 2006

Bu eserin tüm hakları Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın herhangi bir alıntı yapılamaz.

Yayına Hazırlayan: Nur Küçük
Sanat Yönetmeni: İnci Batuk Kürkçügil
Düzelti: Esin Coşkun
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Yeşim Ercan
Kapak, İç Baskı: İdil Matbaacılık
Emintaş Kazım Dinçol Sanayi Sitesi No: 81 / 19
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 674 66 78

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Mühürdar Cad. İlter Ertüzün Sok. 4/6 34710 Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
ithaki@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Joel Levy

KAYIP TARİHLER

Dünyanın En Ünlü Gizemlerinin Araştırılması

Çeviren
PERRAN FÜGEN ÖZÜLKÜ

İthaki

Hooper-Hodson ailesi,
özellikle de Audrey Hooper için

İÇİNDEKİLER

Teşekkür **9**
Giriş **11**

1. KAYIP ÜLKELER **15**
Atlantis 18
Süleyman Tapınağı 36
İskenderiye Kütüphanesi 44
Camelot 55
El Dorado 67

2. KAYIP ARTİFAKT, YAPIT VE KUTSAL EMANETLER **79**
Ahit Sandığı 82
Aristo'nun Kayıp *Diyalogları* 91
Kutsal Kâse 101
Shakespeare'in Kayıp Oyunları 112

3. KAYIP HAZİNELER **127**
Ölü Deniz Parşömenleri Hazinesi 130
Kral John'un Mücevherleri 142
Tapınak Şövalyelerinin Hazinesi 149
Montezuma'nın Hazinesi 167
Kaptan Kidd'in Definesi 175
Oak Island Para Çukuru 184

4. KAYIP KİŞİLER **195**
Pers Kralı Kambis'in Kayıp Ordusu 198
Kelt Kraliçesi Boudicca'nın Mezarı 207
Cengiz Han'ın Mezarı 217
Kayıp Roanoke Kolonisi 225
Amelia Earhart'ın Son Uçuşu 237

5. KAYIP GEMİ ENKAZLARI **247**
Pers Istıla Filoları 251
Beyaz Gemi 259
1715 Tabak Filosunun Hazine Kalyonları 265
Franklin Keşif Yolculuğu 276

TEŞEKKÜR

Louise, Charlotte, Sheena ve Vision'daki herkese teşekkürler.

GİRİŞ

Sıradan bir tarih kitabında birçok kişi, yer ve nesne doğru yerlere oturtulabilir. Nerede olduklarını, nereye gömüldüklerini, şimdi nerede yattıklarını, kurtulmayı başarmış olsalardı nerede bulunabileceklerini biliriz. Bununla birlikte, birçoğunun tarih içinde kaybolup gitmesinden kaçınmak mümkün olmamıştır: tozların altına saklanmış, dalgaların arasında kaybolmuş, giderek yok olan hatıraların ve birbirleriyle yarışan efsanelerin arasına gizlenmişlerdir. Geriye yalnızca gizemleri kalmıştır.

Herkes gizemli hikâyelere bayılır. Bu gizem ne kadar gerçeğe dayanıyorsa –gerçekten var olmuş kişi, yer ya da nesnelere ne kadar ilişkinse– o kadar iyidir. Günümüzde aktarılan gizemin gerçek mi yoksa yalnızca bir iskambil ev mi; yani yanlış aktarılan gerçeklerin ve somutlaştırılmış hikâyelerin üzerine kurulmuş asılsız spekülasyonlar mı olduğunu bilmek giderek zorlaşmaktadır. Tarih bir bakıma sadece hikâyedir, seçilmiş olayların seçici yorumlarından dokunmuş bir anlatıdır, ama büyük bir bölümü artık hiçbir değeri olmayan sanatsal çalışmalardır. Yolculukta okunan sıradan bir kitap tarzındaki bu tarihin çoğunu 'sahte tarih' ya da en azından 'alternatif tarih' olarak kabul etmek en iyisidir, ama bu da pek görülen bir şey değildir. Tarihçi Kevin McClure'un söylediği gibi, bir 'gerçek tarih' seferberliği gereklidir.

Bu kitabın söz konusu seferberliğin bir parçası olduğunu iddia edecek değilim, ama tarihteki gizemleri sahte tarihin tuzaklarına ve klişelerine takılmadan ele aldığını söyleyebilirim. Aslında başlangıçtaki amacım yalnızca (herkese göre değişen) 'gerçek tarihe' uygun başlıkları –yani 'gerçekten' var olan olayları, kişileri, yerleri ve nesneleri– ele almaktı, ama bu gerçekçi bir hedef değildi. Öncelikle, tarihte kaybolan konulara dair herhangi bir kitap en azından bu alandaki 300 kiloluk gorillere dokunmadan, yani Kutsal Kâse ve Ahit Sandığı gibi gözde konulara ya da Tapınak Şövalyelerinin hazinesi gibi güncel başlıklara değinmeden ortaya çıkamazdı. İkinci olarak da, bu kitaptaki birçok bölümün açıkça gösterdiği gibi, efsaneyle tarih elbette belirgin bir çizgiyle ayrılmamıştır.

Bunun yerine, eldeki kanıtlara içerden *ve* dışardan bakmaya, birbiriyle yarışan iddialarla yorumların inandırıcılığını göz önünde bulundurmaya, bunların nerede olabilecekleri, hâlâ ya da herhangi bir zaman var olup olmadıkları hakkında dengeli sonuçlara ulaşmaya çalıştım. Her bölüm, tarihsel gizemin yapısını, özellikle de konunun popüler algılanışı karşısındaki gerçeği açıklamakta, arkaplana bakmakta, bulunması gereken başka neler olabileceğini tartışmakta, bugüne kadar gösterilen çabaları incelemekte ve gizemin en mantıklı açıklamasını yapmak için kanıtları gözden geçirmektedir. Her başlık kendine göre çarpıcıdır ve bu kitapta, yüce bir görev olan Kutsal Kâse'yi arama macerasından Shakespeare'in kayıp oyunlarının gerçek kimliğine dair entelektüel arayışlara kadar herkes kendine uygun bir şeyler bulabilir.

En heyecan verici yönü de, bu gizemlerin bazılarının, en azından kısmen, hevesli amatörler tarafından ya da sadece şans eseri kendi kendilerine bulunup çözümlenebilecek olmalarıdır –sizin de gömülü bir hazineye ya da uzun süredir unutulmuş bir mezara rastlamanız her zaman mümkündür. Böyle bir şey olduğu takdirde, unutmayın ki böyle bir bulgunun gerçek değeri maddi değil tarih-

seldir ve bu değer ancak uzmanlar tarafından yapılacak profesyonel bir araştırma/kazı sayesinde ortaya çıkarılabilir. Bu yüzden bir zafer elde etme hevesiyle kazmaya başlamadan önce yetkililere mutlaka haber verin.

1
KAYIP ÜLKELER

Viktorya döneminden bu yana çağımız coğrafi belirsizliklerin sona erdiği, haritalardaki boş noktaların doldurulduğu bir çağ olmuştur. Belki de bu durum Viktorya dönemine kadar uzanan bir merakın, kayıp ülkelere, şehirlere ve anıtlara karşı ilginin büyümesinin bir işaretidir. Kaşifler Orta Amerika ve Güneydoğu Asya ormanlarındaki büyük şehir ve tapınak kalıntılarının haberlerini getirdikçe 'kayıp ülke' romantizmi toplumları etkilemeye başlamıştır. Bu gibi yerler hakkındaki efsaneler tarih boyunca tüm kültürlerin özellikleri arasında yer almıştır, ama dünyanın çoğu bölgelerinin bilinmediği dönemde bunlar kayıp olmaktan çok keşfedilmemiş olarak kalmıştır. Saklanacakları bir yer kalmadığı halde hâlâ sırlarını koruduklarından bu gizemler daha da çekici hale gelmektedir. Bu bölüm, muhtemelen efsanevi olan Atlantis'ten, varlığı tarihsel kanıtlara dayanan İskenderiye Kütüphanesi'ne kadar bazı sürekli ve büyüleyici kayıp yerleri ele almakta, her gizemin altında sandığınızdan çok daha fazlasının olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Atlantis

Kayıp ülkelerin ilk örneği olan Atlantis'in İrlanda'dan Antarktika'ya kadar her yerde olduğu öne sürülmüştür. Yeni Çağ hareketinin mihenk taşı, alternatif tarih mitosunun kilit unsuru ve ırkçı hayalcilerin anavatanı haline geldikçe, yıllar içinde gizemi varlığına dair kanıtlarla karşılaştırılamayacak boyutta büyümüştür. Öyleyse Atlantis nedir? Son derece önemli bir tarih öncesi uygarlığının efsanevi kalıntısı mıdır? Fantastik roman yazarlarının zararsız bir hikâyesi midir? Hayalcilerin gururunu okşayan felsefi bir kurgu mudur? Yoksa tehlikeli bağnazlığın ateşleyicisi midir? Ve gerçekten var olduysa, neredeydi?

Platon'un Atlantis'i

Atlantis'in orijinal ve ilk bilinen kaynağı, antik Yunan filozofu Platon'un (İÖ 427-347) bir çalışmasıdır. *Timaios* ve *Kritias* (İÖ 360 yılında yazılmıştır) adlı diyalogları gerçek ve (muhtemelen) uydurma karakterler arasındaki tartışmaları içermektedir. Bu diyaloglardaki karakterlerden biri olan Kritias, söylenenlere göre İÖ 600 yıllarında yaşamış Mısırlı bir rahibin Sais kentinde bulunan bir dikilitaş üzerindeki yazıtta 9000 yıldır korunan bilgilere dayanarak anlattığı ve kendisine dördüncü elden ulaşan bir hikâyeyi aktarır. Antik çağda Atinalıların soyluluğunu göstermek için anlatılan bu hikâye Atlantis'i 'Herkül Sütunları arkasındaki' üssünden Batı Akdeniz'i fetheden büyük bir Batı uygarlığı olarak tanımlamaktadır. Genellikle bu sütunların Akdeniz'i Atlantik'ten ayıran Cebelitarık Boğazı'na gönderme yaptığı ve Atlantis'i günümüzde Atlantik Okyanusu dediğimiz denize yerleştirdiği kabul edilir. Hem kayıp kıtaya hem de sonradan okyanusa verilen ad, dünyayı omuzlarında taşıyan mito-

lojik Titan'a eşdeğer olan Atlantis'in ilk baş kralı Atlas'a gönderme yapar. (Platon kendi Atlas'ını Titan'la başka bir şekilde ilişkilendirmesine rağmen, genel olarak bu ikisinin aynı soydan geldikleri kabul edilmektedir.)

Platon Atlantis'in bazı ayrıntılarını tanımlamaktadır. Bir uçtan bir uca yaklaşık 700 kilometre olan aşağı yukarı dikdörtgen şeklinde bir ülkedir; kıyısında dağlar ve ortasında büyük bir düzlük bulunur. Düzlüğün en belirgin özelliği üzerine büyük bir akropolün inşa edildiği ve etrafında Atlantis'in başkentinin geliştiği güneydeki tepedir. Merkezdeki akropol çember şeklindeki eşmerkezli kanallarla, arada kalan yine halka şeklindeki her bir toprak parçası da sağlam duvarlarla korunurdu. Dairesel hendekler büyük bir kanalla güneydeki okyanusa bağlanmakta ve dünyanın bütün ticari gemileri bu büyük su yolundan geçmekteydi. Atlantis, güçlü bir ordu ve filoya sahip, zengin doğal kaynakları bulunan, diğer ülkelerle yaptığı ticaretten zenginleşerek doruğa çıkmış görkemli bir Tunç Çağ uygarlığıydı.

Platon ayrıca Atlantis'in nasıl yaratıldığını da anlatmaktadır: Olimpos tanrıları dünyayı paylaşırken, deniz tanrısı Poseidon burayı kendine ayırmış ve kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirmiştir. Çocukları (en büyüğü Atlas'tı) kral olmuş ve ülkeyi onun hükümlerine göre yönetmişlerdir. Bununla birlikte, bilindik bir çöküş hikâyesine göre, zenginlikleriyle güçleri arttıkça ahlaken yozlaşıp değerlerini kaybetmişler, bu yüzden de tanrılar başlarına büyük bir deprem felaketi getirmiş ve bunun sonucunda ülke Akdeniz'le Atlantik arasındaki serbest geçişi engelleyen aşılmaz bir çamur yığınına dönüşmüştür. Doğruluğu çok şüpheli olan bu temeller antik çağdan günümüze dek kütüphaneleri dolduracak kadar çok sayıda spekülasyona yol açmıştır.

Platon Güvenilir midir?

Atlantis ya da benzeri ülkelerden söz eden birçok klasik yazar vardır, ama hiçbirinin Platon'dan önce görülmemesi bunların Platon'un hikâyesini temel almış olabileceklerini düşündürür. Daha da önemlisi, Platon'un *Timaios* adlı eseri üzerine bir yorum yazmış olan Proclus (IS 410-485) Platon'un hikâyesine inanılırlık kazandıracak şekilde, bazı kişilerin üzerinde Atlantis'in hikâyesi yazılı olan Mısır'daki sütunu görmüş olduklarını iddia ettiklerini bildirmiştir. Bununla birlikte, Proclus bunları Platon'dan 700 yıldan daha fazla bir süre sonra yazmıştır.

Daha başka bir bağımsız doğrulama da antik çağda Atinalıların en önemli festivali olan Panathenaia'nın[1] temelindeki mitolojiden kaynaklanmaktadır. Bazı görüşlere göre, festivalin fonksiyonlarından biri de tanrıça Athena'nın Atinalıların Poseidon'un halkını (yani Atlantis halkını) yenmesindeki rolünü kutlamaktır. Festival Platon'un yaşadığı dönemden önce ortaya çıkmış olduğuna göre, Atlantis'in hikâyesini onun uydurmadığı anlaşılmaktadır.

Bu durumda Platon'u ciddiye almamız gerekir mi? Binlerce yıldır sözlü bir gelenek halinde süregelen hikâyenin ona kadar hiç değişmeden kalması pek muhtemel görünmemektedir. Sürdürülüşü ve aktarılışı güvenilir olsa bile, Platon'un anlattıklarının çoğu mitolojik bir yapıda olduğu için hikâyenin kendisi güvenilir değildir (örneğin, Atlantis'in merkez akropolü, dünyayı ilahi güçleriyle şekillendiren tanrı Poseidon tarafından yaratılmıştır). Aynı zamanda, bugünkü tarihsel ana görüş, Platon'un hikâyesine uyacak şekilde, İÖ 9000 yıllarında var olmuş bir Tunç Çağı uygarlığına dair hiçbir kanıt elde edememiştir. Platon'un ahlaki meseleleri ortaya koymak için (örneğin, hükümdarları kurucularının soylu hükümlerine sırı

1) Antik Yunan'da tanrıça Athena onuruna düzenlenen oyunlar. Bugun hâlâ milli bayram olarak kutlanmaktadır. (Ç.N.)

çevirdiklerinde Atlantis'in sonunun gelmesi) bu hikâyeyi uydurmuş veya önceden var olan bir ideal altın ülke efsanesini uyarlamış olması da ihtimal dahilindedir.

Platon'dan Sonra Atlantis

Platon'un Atlantis'i hayali gibi görünmesine rağmen modern çağa kadar ciddiyetle ele alınmıştır. 4. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Ammianus Marcellus'a göre, Atlantis dönemin eğitimli kişileri arasında tarihsel bir gerçek olarak kabul edilmekteydi. Bununla birlikte, sonraki 1500 yıldan fazla bir süre Atlantis gözden uzak tutulmuştu. Francis Bacon'ın 1626 yılında ütopik bir toplum hakkında yazdığı *The New Atlantis* adlı romanda adı geçmektedir, ama 19. yüzyılda bazı kuramcılarla kaşifler, Platon'un Atlantis'i olarak tanımladıkları bir çeşit temel ya da başlangıç uygarlığının var olma ihtimalini ortaya koymak için coğrafya ve tarih yüzünden birbirinden uzak kalmış kültürler hakkında kanıtları bir araya getirene kadar yeniden su yüzüne çıkmamıştır.

Donnelly ve Tufan Öncesindeki Dünya

Bu gibi yazarların en etkili olanı Amerikalı politikacı ve amatör tarihçi Ignatius Donnelly'dir. Donnelly, 1882 yılında yazdığı tanınmış eseri *Atlantis: The Antediluvian World*'de Atlantis'in gerçekten var olduğu ve Mısır'dan İnkalara kadar dünyanın büyük uygarlıklarının kurulmasına yol açan 'ana' uygarlık kabul edildiği kuramını ortaya atmıştır. Atlantis hakkındaki modern anlayış, Donnelly'nin gelişmiş teknoloji ve bilgelik sahibi güçlü bir uygarlık görüşüne hâlâ çok şey borçludur. Donnelly aynı zamanda birçok kültürün mitos ve efsanelerinin Atlantis tarihinin silik hatıralarından çıkmış olduğunu da tartışmaktadır. Bu durumda, İskandinav tanrıları ya da

klasik mitoloji de Atlantis'in gerçek krallarına, kraliçelerine ve kahramanlarına dayanmaktadır. Atlantis büyük bir felaketle yerlebir olduğunda, tufandan kurtulanlar dünyanın diğer bölgelerine yerleşmiş ve yeni uygarlıklar kurmuştur.

Donnelly bu kuramın kanıtı olarak, Atlantik aşırı antik ülkelerdeki piramit inşaatı ve güneşe tapınma gibi kültürel benzerliklere işaret etmekte, Mayaların taş kabartmalarıyla Mısırlıların hiyerogliflerinin (astronomi, metalurji, cam, pusula ve uygarlığın pek çok diğer simgelerinin yanı sıra) yazıyı icat eden Atlantislilerden geldiğini söylemektedir. Donnelly birçok kültürün büyük tufan efsanelerine ve uygarlıklar kuran göçebe kültür kahramanlarına sahip olduğunu da ortaya sermektedir. Ayrıca Atlantik Okyanusu'nun her iki yakasındaki birçok bitki ve hayvanın birbirleriyle açık bir şekilde ilişkili olduğunu da öne sürerek, okyanus üzerinde köprü vazifesi gören batık bir ülkenin varlığını işaret etmektedir.

Donnelly'nin Mirası

Donnelly'nin kanıtlarından çoğu çürütülmüştür; Maya diliyle Akdeniz dillerinin benzerliği konusunda yanılmaktadır. Atlantik aşırı bitkilerle hayvanlar arasındaki benzerlikleri açıklayan daha güçlü kuramlar ortaya atılmıştır (sayfa 26'ya bakınız). Ancak, bugünkü adlandırmayla Atlantis 'çalışmalarının' tohumlarını Donnelly ekmiştir.

Çeşitli ölçülerde itibar gören birçok bilim insanı Atlantis asasını özellikle Maya ve Aztek kültürlerine değinerek ele almıştır. Bu durum kısmen bu gizemli uygarlıklar hakkındaki görece boşluktan, kısmen de piramitlerin, güneşe tapınmanın ve diğer özelliklerin ortak varlığından kaynaklanmaktadır. Ancak bu noktada, ırkçılık kokan bir küçümseme, yani Avrupalı/beyaz bilim insanlarının, 'aşağı' Amerikalı yerli ırkların kendi uygarlıklarını tamamen kendilerinin

yaratmış olamayacakları, başarılarını önemli ölçüde klasik/Avrupalı bir atadan aldıkları ilhama borçlu oldukları yönündeki varsayımı söz konusu olmuş olabilir mi?

Bununla birlikte Mayalar, Aztekler, İnkalar ve diğer kültürler bir kez daha gözden geçirildiğinde, dillerinin, yazılarının, mimarilerinin ve bilimlerinin yerlilere özgü olduğu ve Atlantis kuramlarını desteklediği görülen Kolomb-öncesi metinlerin yorum ve çevirilerinden birçoğunun açıkça yanlış olduğu genel olarak kabul edilmiştir.

Madam Blavatsky ve Teosofi[2]

Madam Blavatsky ve ruhani torunlarının yazıları sayesinde, Atlantis mitolojisinde mistik ve doğaüstü unsurların yanı sıra ırkçı kuramlar da sahneye çıkacaktı. Helena Petrovna Blavatsky, Viktorya döneminin en renkli karakterlerinden biridir. Genellikle Yeni Çağ fenomeninin 'anası' olarak adlandırılan Blavatsky, teosofi olarak bilinen okült/ruhani hareketi kurmuş, bütün dinlerin aynı olduğu ve ruhaniliğin bilimle uzlaşabileceği inançları gibi Yeni Çağ düşüncesinin birçok temel ilkesinin yaratılmasında/yaygınlaşmasında yardımcı olmuştur.

Blavatsky Rus kraliyet ailesinden geliyordu ve gençliğinin bir kısmını Doğu'da dolaşıp Tibetli büyücülerden mistik görüşler edinerek geçirdiği iddia ediliyordu. Daha sonraları medyum ve psişik olarak ün yapmış, kuramlarıyla felsefesini yaymak için bazı zengin destekçi ve yardımcılarıyla birlikte Teosofi Derneği'ni kurmuştu. Aralarında *Isis Unveiled* (1877) ve *The Secret Doctrine* (1888) de bulunan kitapları fikirlerini anlatıyordu. Kitapların rengi altbaşlıklarından anlaşılabilir: 'Antik ve Modern Bilim ile Teolojinin Sırlarının Anahtarı' ve 'Bilim, Din ve Felsefenin Sentezi'.

2) Bir kimsenin ruhu ile Tanrı arasında doğrudan bağlantı kurulabileceğini öne süren dini sistem. (Ç.N.)

Blavatsky, çeşitli 'yüksek ustaların' ve 'gizli öğretmenlerin' kendisine insanın gelişiminin gerçek tarihini açıkladıklarını, Atlantis ve diğer kayıp kıtaların bu tarihte büyük rolü olduğunu iddia ediyordu. Sözde, kıtada daha önce insan evrimi döngüsü yaşanmış ve Atlantisliler de Kök Irkların dördüncüsünü oluşturmuştu. Donnelly'nin anlayışında olduğu gibi, Atlantis uygarlığın beşiğiydi ve gelişmiş maddi ve ruhani teknolojilere sahipti.

Edgar Cayce ve Bimini Yolu[3]

Atlantis, ünlü 'uyuyan kahin' Edgar Cayce'ın (1877-1945) 'trans-okumalar'ıyla daha da garip bir hal alacaktı. Cayce, daha gençken hipnozla transa geçtiği zaman hastalıklara teşhis koyma ve tedavi etme yeteneğine sahip olduğunu fark etmişti. Bu yeteneğini sonraları insanların geçmişlerini okumakta ve özellikle antik Atlantis'ten gelen hem tarihi hem de ruhani bilgileri medyumlukla aktarmakta kullandı. Cayce'a göre, Atlantis'in 40.000 yıllık bir tarihi vardı; bu süreç boyunca Atlantisliler önceleri saf enerji düşünce-formlarıyken, Platon'un enerji kristalleri, lazerler, hava gemileri ve ölüm ışınları gibi ileri teknolojilerden söz edip biraz daha çarpıtarak tanımladığı bir tür yüksek Neolitik kültüre sahip insanlarla gelişmişlerdi. Donnelly gibi Cayce da Mısır ve Mayalar gibi tarihi uygarlıkların Atlantis mültecileri ya da kolonicileri tarafından kurulduğunu söylüyordu.

Cayce aynı zamanda (muhtemelen bilinçsizce olsa da) Atlantis'in bulunduğu yerin tarifini büyük ölçüde Donnelly'den almıştı. Kuzey Amerika'nın doğusundaki geniş topraklar da bir zamanlar Atlantis'in bir parçası olduğu halde, başlangıçta doğuda İspanya/Afrika arasındaki Atlantik Okyanusu'nun büyük bir bölümünü, batı-

3) Atlantik Okyanusu'nda, Bahamalar'daki Bimini Adası çevresinde denizin altında bulunan, eski Yunan mimarisini anımsatan bir yol. (Ç.N.)

da Karayipleri kaplıyordu. Cayce Atlantis'in kalıntıları için özellikle Karayiplerdeki Bimini Adası'nı adres göstermiş ve dünyayı sarsacak Atlantis bilgeliğinin saklandığı dev bir sualtı arşivinin bu bölgede ortaya çıkarılabileceğini iddia etmişti.

Dalgıçlar Bimini yakınlarındaki deniz yatağında tuhaf bir kaya oluşumu keşfettiklerinde, Cayce'ın takipçileri arasında büyük bir heyecan dalgalanması oldu. Roma yollarını andırdığı için bu oluşuma bugün 'Bimini Yolu' denmektedir. Birçok kişi Bimini Yolu'nun, Atlantis'in hikâyesinde olduğu gibi, dalgaların altına gömülmüş olduğu anlaşılan gelişmiş bir uygarlığın daha önce var olduğunu kanıtladığını öne sürmektedir. Bununla birlikte, birçok jeolog ve arkeolog, tuhaf görüntüsüne rağmen yalnızca doğal bir kaya oluşumu olduğunda fikir birliğine varmaktadır.

Atlantis ve Naziler

1920'li ve 30'lu yıllarda faşist ideologlar oluşturmaya çalıştıkları ırkçı mitolojinin bir bölümü olarak kullanmaya başladıklarında Atlantis'in hikâyesi karanlık bir yöne sapmıştı. Faşist ve Yahudi düşmanı yazarlar ırksal üstünlüğe dair yarım yamalak kavramlarına sözde bir inanılırlık katmak için, insanlık tarihinin, Ari ve İskandinav ırklarının ezelden beri aşağılık ve yoz ırklarla mitolojik bir mücadele içinde olduğu alternatif bir versiyonunu uydurmuşlardı. Teosofiden esinlenerek, Atlantis'in Kuzeyli Arilerin uygarlığı başlattığı ve Adem'le Havva'nın düşüşünden öncesindekine benzer, ama faşist bir ütopya içinde yaşadıkları vatanlarından biri olduğunu açıklamışlardı. Bu nahoş hayal, Amerika, Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'ndeki Neonazi gruplar arasında bugün hâlâ inanılmaz bir şekilde yaşatılmaktadır.

Atlantis Var Olmuş Olabilir mi?

Atlantis hakkındaki bütün bu Platonik anlayışlar –Atlantik Okyanusu'ndaki büyük bir ada ya da kıta olduğu anlayışı– en azından tek bir ortak noktaya sahiptir: artık gerçek olamayacaklarını biliyoruz. Tabaka hareketleri kuramının gelişmesi, Orta-Atlantik Yükselimi'nin keşfedilmesi ve Atlantik Okyanusu taban haritasının çıkarılması, Platon'un tanımladığı Atlantis hayalinin tabutuna çakılan çivilerdir. Tabaka hareketleri, bir zamanlar Amerika kıtaları, Avrupa ve Afrika birbiriyle birleşikken (bu da bitki örtüsü ve hayvan toplulukları arasındaki bazı benzerlikleri açıklamaktadır), sürekli olarak yeni okyanus tabanı oluşumu sebebiyle birbirlerinden ayrıldıklarını ve Atlantik Okyanusu'nun meydana geldiğini göstermektedir. Orta-Atlantik Yükselimi bu yeni okyanus tabanının oluştuğu yerdir. Tabaka jeolojisinin fiziği bir zamanlar var olan bir kıtanın okyanusa batmış olmasını imkânsız kılmaktadır, çünkü kıtaların oluştuğu kaya türü okyanus tabanını oluşturandan daha hafif ve daha az yoğundur, bu yüzden de yüzeyde kalmaktadır. Atlantik Okyanusu taban haritasının çıkarılması da dalgaların altında gizlenen hiçbir büyük toprak parçası olmadığını doğrulamıştır.

Gözden Geçirilmiş Yeni Versiyon

Platon, Donnelly, Blavatsky ve Cayce'ın anlattıkları Atlantis'in var olmuş olması mümkün değildir, ama bu aslında hikâyenin hiçbir dayanağı olmadığı anlamına da gelmemektedir. Atlantis'in hikâyesinde yine de heyecan verici bir keşfin tarihsel izlerini gösteren bir gerçek payı olabilir: modern arkeolojinin bilmediği ama binlerce yıl mitoloji ve efsanelere ilham kaynağı olabilecek kadar güçlü, hattâ belki de bilinen ilk uygarlıklar olan Mezopotamya ve Mısır'dan bile eski, antik bir uygarlık.

Platon ya da aktarım zincirinde yer alan birçok kişiden biri hikâyeyi biraz yanlış anlamış olabilir. Belki de hikâye Mısırlı rahipten Yunanlı yolcuya aktarılırken çeviri hataları yapılmıştır. Özellikle güçlü bir iddiaya göre, sayılar yanlış tercüme edilmiş ya da büyüklük sırasına göre aktarılmıştır, bu durumda da Atlantis 9000 değil, 900 yıl önce var olmuştur ve boyutları da çok daha küçüktür; bu da var olabileceği yerlerin sayısını arttırmaktadır. Bununla birlikte, bazı tarihçiler, bugün bizim kullandığımız noktaların kolayca yanlış konabileceği ondalık sistemin aksine, Mısır hiyeroglifinde her sayı için birbirlerine karıştırılamayacak işaretler olduğu için böyle bir yanlış çevirinin mümkün olamayacağını işaret etmektedir.

Bir başka fikre göreyse, dar görüşlü Mısırlılar için 'Batı' demek Libya'nın ötesindeki herhangi bir yer demekti ve bu da Akdeniz'in büyük bölümü anlamına gelir. Bir alternatif iddia da, antik çağlarda Herkül Sütunları teriminin aynı zamanda Akdeniz'den Karadeniz'e açılan boğazları işaret etmek için kullanıldığı şeklindedir.

Böylece, Atlantis avcıları, Platon'un orijinal hikâyesini yeniden yorumlayarak ve/veya hataları kabul ederek, araştırmalarının sınırlarını İrlanda'dan Antarktika'ya, Karadeniz kıyılarından Küba'ya kadar son derece farklı yerlere dek genişletme özgürlüğünü elde etmişlerdir.

Atlantis'in Olası Konumları

Çok fazla yer tutmaması için bu kitapta Atlantis'in gerçek yerine dair en popüler, en mantıklı ya da tamamen akıl almaz olan iddialardan bazılarının kısa kısa özetlerini vermekle yetineceğiz.

Girit

Antik Mısırlılara göre Girit'in 'uzak batıda bir ada' tanımını karşılayabileceği kuramı üstünde çalışan İrlandalı bilim insanı K.T.

Frost'un 1909 yılında öne sürdüğüne göre, Girit Adası'nda bulunan Tunç Çağı Minos uygarlığı Atlantis olabilirdi. Minos uygarlığının Mısır'daki adı aşağı yukarı 'sütunların halkı' olarak çevrilebilen *Keftiu*'dur, bu da göğü taşıyan Titan Atlas'la bir bağlantıyı akla getirir. Platon, Atlantis dininin özünde boğaların yer aldığı ayinleri anlatmaktadır ve Minos uygarlığı da boğa kültüne sahip olmakla ün yapmıştır. Ayrıca, Minoslular dikkate değer ölçüde zengin ve dönemlerine göre kültürlü bir uygarlıktı, bu yüzden de yakınlarındaki Thera Adası'nda meydana gelen büyük bir volkanik patlamayla gerçekleştiği söylenen beklenmedik çöküşlerinden sonra bile etkileri devam etmiş olabilir. Bu patlamanın beraberinde getirdiği tsunami ve deprem gibi felaketler, Platon'un Atlantis'i yok eden 'şiddetli depremler ve sel baskınları' tanımlamasına kolayca benzetilebilir.

Bu kuramın en büyük boşluğu, Girit'in hâlâ yerinde durması ve Platon'un Atlantis tanımına benzememesidir. Aynı zamanda, Minos uygarlığının Thera yanardağının patlamasından sonra iki yüzyıl kadar daha ayakta kalmış olduğu da bilinmektedir. Platon'un yaşadığı dönemde, Minos uygarlığı hakkında Atlantis'le ilgili olmayan mitolojik hikâyelere ve efsanelere sahip Yunanlılar Girit'i çok iyi tanımaktaydı. Sonuçta, antik olsalar da Minoslular kesinlikle İÖ 9000 yılına kadar uzanan bir geçmişe sahip değillerdi. Bu durumda da Platon ya da kaynaklar zincirinde birilerinin tarihleri yanlış aktardığını düşünmek gerekmektedir.

Thera

Girit'in yüz kilometre kuzeyinde, antik çağda Thera olarak bilinen günümüzdeki Santoron Adası bulunmaktadır. 1969 yılında, Yunanlı sismolog Angelos Galanopoulos Thera'nın Atlantis için bir ilham kaynağı olmuş olabileceğini öne sürmüştür. Thera da Minos uygarlığının merkezlerinden biriydi, ama Girit'in aksine, Platon'un verdiği (bo-

yutlara olmasa bile) genel şekle ve plana benzer özelliklere sahipti; en azından, uygarlık tarihinin muhtemelen en büyük volkanik patlaması lÖ 1640 yılında ortasında büyük bir delik açana kadar öyleydi.

Bununla birlikte, Girit'in muhtemel Atlantis olmasına yapılan itirazların çoğu burada da geçerlidir. Minos uygarlığı patlamadan bir bütün halinde kurtulmuştur (gerçekten de bunun kanıtı Thera halkının pek çok uyarı sonucu adayı boşaltmış olmasıdır) ve tarihler Platon'un hikâyesindekilerle uyuşmamaktadır. Adanın büyük bir kısmının yok olması, aynı zamanda Platon'un tasvir ettiği görkemli akropolün ve kanal sisteminin bütün kanıtlarının da ebediyen kaybolmuş olduğu anlamına gelmektedir.

Spartel Yükseltisi

Platon'un Atlantis'in yeri hakkında verdiği oldukça kesin tarifler göz önüne alındığında, Cebelitarık Boğazı'nın batısındaki deniz yatağını dikkatle incelemekte bu kadar geç kalınmış olması garip görünebilir. 2001 yılında, Fransız jeolog Jacques Collina-Girard, paleolitik[4] çağdaki göç yollarını araştırırken bu incelemeyi yapmış ve deniz seviyesinin çok daha alçak olduğu Buzul Çağı sonlarına kadar denizin üzerindeyken, denizlerin yükselmesiyle sular altında kalan, taş devri adası olarak bilinen bir adanın izine rastlamıştır. Bu ada, günümüzde Spartel Yükseltisi olarak bilinen (tam olarak Platon'un tasvir ettiği gibi) bir çamur yığını halindedir, ama (Platon'un zaman çizelgesiyle bağlantılı bir şekilde) 11.000 yıl önce burası Spartel Adası'ydı. Marc-André Gutscher'in yakın zamanda yaptığı incelemelerde, Spartel Adası'na müthiş bir tsunaminin vurduğuna, beraberinde depremler oluştuğuna ve adanın büyük bir bölümünün kısa sürede deniz seviyesinin altına düşmüş olabileceğine dair kanıtlar bulunmuştur. Buraya kadar her şey yolunda, ancak benzeş-

4) Tarih öncesi çağlara ait. (Ç.N.)

me burada son bulmaktadır. Spartel Adası büyüklükte Platon'un Atlantis'inin yanına bile yaklaşamamaktadır ve değil ileri bir uygarlık kurulduğuna, burada yerleşildiğine dair bile hiçbir kanıt bulunamamıştır.

Tartessos

Tartessos güney İspanya'da İÖ 1000 yıllarında, hattâ belki daha da önce var olan bir şehir devletiydi. Kalay ticaretiyle beslenen zengin bir ticaret ülkesiydi (tuncu işlemek için kalay kullanılmaktaydı). Şehrin, Atlantis hakkında iddia edildiği gibi, inanılmaz ölçüde zengin olduğu ve zengin maden yataklarına sahip bulunduğu söyleniyordu. Şehir muhtemelen sular altında kalarak İÖ 6. yüzyılda gizemli bir şekilde tarihi kayıtlardan yok olmuştur.

1920'lerde Dr. Adolfo Schulten Tartessos'la Atlantis arasındaki bağlantıyı kurarken, Dr. Rainer Künhe de Cadiz civarındaki bölgenin uydu fotoğraflarının Platon'un tasvir ettiği tapınakların ve kanal sisteminin kalıntılarını gösterdiğini öne sürmüştür. Künhe Platon'un hikâyesindeki ayrıntıların aslında İÖ 1200 yıllarına işaret ettiğini ve Tunç Çağı'nda Atinalılarla Batı'dan gelen bir kuvvet, yani o dönem birçok Akdeniz kültürünün tarihsel kayıtlarında görülen gizemli bir grup olan Deniz Halkları arasındaki bir savaşı tasvir ettiğini öne sürmektedir. Künhe uydu fotoğraflarında görülen kalıntıların Platon'un Atlantis'ine temel oluşturan ve Deniz Halklarının gerçek kaynağı olan Tartessos olabileceğini söylemekte ve bu şekilde tek hamlede bir yığın tarihsel sırrı açığa kavuşturmaktadır. Bununla birlikte, Tartessos'un gerçekten Atlantis olabilmesi için, Platon'un tarih, yer ve hattâ Atlantis'in bir ada olduğu gerçeği hakkında yanılmış olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir.

Tantalis

Tantalis bir başka kayıp Tunç Çağı şehridir. Küçük Asya'da (günümüzde Türkiye), modern İzmir şehrinin yakınlarında olması muhtemeldir. Tarihçi Peter James, Tantalis'in ad/kuruluş efsanesi ile Titan Atlas hakkındaki Yunan efsaneleri arasındaki bağlantılara dayanarak burayı Atlantis mitinin kaynağı olarak göstermektedir. Homeros sayesinde Tantalis bugün daha çok Hades'te, hemen karşısındaki üzümlerden yiyip sudan içemeden ebedi bir açlık ve susuzluk cezasına çarptırılan mitolojik bir figür olarak tanınır. Ancak, bu mitolojik hikâyenin başka versiyonları, Atlas'ınkine benzer bir şekilde, ağır yükler taşımaya ve şehrinin felaketlerle yok olmasına mahkum edilmesini de içermektedir. James, Tantalis'in felakete uğrayan ve Atlantis efsanesinde ölümsüzleşen büyük bir Tunç Çağı krallığı olduğunu öne sürmektedir. Bununla birlikte, Tantalis'i Atlantis olarak kabul etmek, yine Platon'un tarihler, yerler ve Atlantis'in bir ada olduğu gerçeği hakkında yanılmış olduğu anlamına gelmektedir.

Truva ve Karadeniz

Birçok kişi Herkül Sütunları teriminin Cebelitarık Boğazı'ndan daha çok Türkiye'deki boğazları ifade etmek için kullanılmış olabileceğine dayanarak, Karadeniz'in Atlantis'in yerleşim yeri için iyi bir aday olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, deniz sularının yükselerek Karadeniz'i Akdeniz'den ayıran bir baraj oluşturan kaya kütlesinde büyük bir yarılmaya neden olduğu 7500 yıl öncesine kadar Karadeniz'in kuru bir havza olması büyük bir olasılık taşımaktadır. Suların yükselmesi, İncil'de anlatılan ve bölgenin tamamını aylar ya da yıllar içinde sular altında bırakan tufanla sonuçlanmıştır. Bu nedenle, Karadeniz'in çevresindeki veya dibindeki birçok bölge Atlantis

olmaya adaydır. Yakınlarda olan, ancak Akdeniz tarafındaki boğazda bulunan (Çanakkale Boğazı) bölgede antik Truva şehri yer almaktadır ve bu durum da 1992 yılında Atina'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü üyelerinden Eberhard Zangger tarafından Atlantis hikâyesinin temeli olarak gösterilmiştir. Truva, Atlantis gibi, etrafı düzlüklerle çevrili bir tepenin üzerine kurulmuş bir kale ve aynı zamanda da Yunanlılarla büyük savaşlar yapmış olan ileri bir Tunç Çağı uygarlığıydı. Bu yerlerin hepsiyle ilgili olan sıkıntı, doğrulayıcı kanıtların yokluğu ve Platon'un hikâyesinin yeniden ciddi bir şekilde ele alınarak yorumlanması gerekliliğidir.

Antarktika

Amerikalı akademisyen Charles Hapgood'un 1950'lerden bu yana geliştirdiği 'yerkabuğu kayması' adlı tartışmalı kurama göre, bütün yerkabuğu, birkaç yıl içinde kıtaları dönencelerden kutuplara doğru kaydırabilmiş ani ve büyük yönlenim değişimlerine periyodik olarak maruz kalmıştı. Daha ileride bu kuram, geleneksel tarihin yeryüzünün, örneğin Antarktika gibi en uzak bölgeleri için doğru bir yer belirleme yapılıp haritalarının çıkarılmasına izin vermesinden çok uzun zaman önce haritacıların yaptığı son derece doğru görünen haritalara kaynaklık etmesi muhtemel bölge ile ilişkilendirildi. Graham Hancock ve Rand Flem-Ath gibi alternatif tarihçiler, Atlantis'in, o çağlarda çok daha ılımlı bir iklim kuşağında yer alan ama 12.000 yıl önceki yerkabuğu kayması sayesinde kendini kutupta bulan Antarktika kıtasında yer alan ileri bir uygarlık olduğunu öne sürmektedir. Yaşayanlardan bazıları kaçarak başka uygarlıklar kurmuş ve ileri kartografi bilgilerini 15 ve 16. yüzyıl haritacılarına bir şekilde bırakacak kadar uzun süre korumayı başarmış olmasına rağmen, bir zamanlar büyük bir ülke olan toplumlarının varlığına dair bütün diğer kanıtlar bugün Antarktika buzlarının kilometrelerce altına gömülüdür.

Platon'un hikâyesinden büyük cesaret alması bir yana, bu olağanüstü kuram, tartışmalı haritalar dışında kanıta sahip olmamasından ve Hapgood'un yerkabuğu kayması kuramına yönelik genel kuşkulardan dolayı da sekteye uğramaktadır.

İrlanda

İsveçli coğrafyacı Ulf Erlingsson'un kitabı *Atlantis From a Geographer's Perspective*, Atlantik'te Platon'un tanımlamasına uyan tek adanın, dağlarla çevrili, ortasında büyük bir düzlük ve Tara'daki antik başkentinin merkezinde büyük bir höyük bulunan kabaca diktörtgen görümündeki İrlanda olduğunu işaret etmektedir. Fakat hepsi bu kadardır ve bu kuramdaki en belirgin kusurlardan biri de İrlanda'nın hâlâ denizin üzerinde bulunmasıdır.

Küba

Alternatif tarihçi ve bazen de psişik araştırmacı Andrew Collins, Platon'un Karayipler'deki birçok adadan birini tasvir ettiğini iddia etmektedir. Bu adaların içinde en uygunu etrafı dağlarla çevrili bir düzlüğe sahip olan ve muhtemelen tarih öncesi çağlarda büyük bir kısmı sular altında kalan Küba'dır. Donnelly'nin izinden giden Collins bu muhtemel Atlantis'i okyanus aşırı kültürel ve ticari bağlantılarla ilişkilendirmektedir. Küba yakınlarındaki deniz tabanında yakın zamanda yapılan keşiflerin, doğal kaya oluşumları olma ihtimalleri bulunmasına rağmen, büyük harabelere benzeyen kalıntıları ortaya çıkarması Küba kuramına ilgi duyulmasına neden olmuştur, ama Collins'in iddialarını destekleyecek pek fazla kanıt yoktur. Birçok yorumcu, Platon'un Karayipler'den çok Herkül Sütunları'na yakın bir yerden söz ettiğini öne sürmektedir.

Diğerleri

Atlantis olma olasılığına sahip yüzlerce olmasa da düzinelerce yer vardır. Kanarya ve Azor adalarının Atlantis kıtasının son kalıntıları olduğu sık sık öne sürülmektedir (Kanarya Adaları'nda tarih öncesi dönemlerden kalma, tam anlamıyla açıklanamayan gizemli megalit kalıntılar bulunmaktadır), ama coğrafya bize bu adaların asla büyük kara parçalarının bölümleri olmadıklarını söylemektedir.

Atlantis'i Bolivya'da aramak için düzenlenen bir keşif heyeti, Bolivya yüksek düzlüğündeki Poopo Gölü'nde hikâye edilen kayıp şehirdeki gibi sular altında kalmış bir volkanik ada bulunduğunu öne sürmüştür, ama bu Platon'un söylediklerini aşırı zorlamak olur. Diğer adaylar arasında, Atlantik'te Cornwall açıklarındaki Little Sole Yükseltisi ve antik Roma'nın İÖ 2. yüzyılda ortadan kaldırılan düşmanı Kartaca bulunmaktadır. Bunların hepsi yetersiz kanıtlara sahip ve/veya Platon'un hikâyesiyle uyuşmayan sorunlu adaylardır.

Atlantis'e İhtiyacımız Var mı?

Atlantis'i çekici kılan nedenlerden biri de geleneksel tarihteki bir boşluğu doldurmasıdır, ki bu boşluk da uygarlığın nerede ortaya çıktığıdır. Geleneksel kayıtlarda Mezopotamya ve Mısır gibi büyük uygarlıkların çok çabuk ilerlediği ve tarihsel geçmişleri olmadığı görülmektedir. Bunların dışındaki birçok bölge tarihsel kayıtlara ancak bu büyük imparatorluklar tarafından fethedildikleri ya da kolonileri haline geldikleri zaman girebilmişlerdir. Modern insanların anatomik olarak en azından 100.000 yıldır ve bilişsel açıdan modern olanların (dilleri, sanatları ve dinleri olanların) da en azından 40.000 yıldır var olduğunu bilmemize rağmen, tarih öncesi çağlar insanların hiçbir geçmişinin olmadığı bir boşluk olarak görülmektedir. Son Buzul Çağı 12.000 yıl kadar önce sona ermiştir. İnsanlar

bu süre içinde neler yapmıştır? Uygarlıkların doğmuş ve sona ermiş, bütün gelişim aşamalarının sahnelenmiş olması son derece mantıklı değil midir?

Bu açıdan bakıldığında, Atlantis'i ya da ona benzer bir şeyi aramak mantıklı sayılabilir, ama bazı paleoantropolog[5] ve arkeologlar tarih öncesi çağlarda boşluk olmadığını ve uygarlıkların gökten inmediğini ortaya koymaktadır. Aslında entelektüel, teknolojik ve sosyal gelişmelerin devamlılığına dair Taş Devri'nin başlarına kadar uzanan ciddi kanıtlar vardır. Bu dönem boyunca tarihin ayrıntılarını bilemeyebiliriz, ama tarihi açıklamak ya da boşlukları doldurmak için Atlantis ya da herhangi bir tarih öncesi süper uygarlık hakkında hayal kurmaya da gerek yoktur.

Sonuç: Platon'un İlhamı ve Kayıp Helike Şehri

Kaynağa geri dönecek olursak, Platon'un kendi yazdıklarından elde ettiğimiz kanıtlara göre, Atlantis'in gerçekten var olmadığı ve Atlantis avcılarının kuramlarının, spekülasyonlarının, keşiflerinin ve araştırmalarının hiçbir zaman başarıya ulaşmadığı açıktır. Ama aynı şekilde, bunlar hiçbir zaman nihai olamayacakları için her zaman yeni görüşlere yer vardır. Platon'un bu ilhamı nereden aldığına dair soru işareti hâlâ aklımızda durmaktadır.

Arkeolog Dr. Iain Stewart en iyi ipucunu kayıp Helike şehrinin vereceğini öne sürmektedir. Helike, İÖ 373 yılında, antik Yunanistan'da müthiş bir deprem ve beraberindeki tsunamiyle tamamen yerlebir olmuş bir şehirdi. Merkezi Helike'de bulunan bir zamanların gelişkin devleti komşuları arasında paylaşılmış ve şehir alanı (2000 yılında arkeologlar tarafından karada bulunmasına rağmen) yerel inanışa göre Akdeniz'in suları altında kalarak kaybolmuştu. İÖ 373

5) İnsan ve bağlantılı türlerin ortaya çıkışını ve zaman içerisindeki değişimlerini fosil kayıtlarına dayanarak açıklayan bilim insanı. (Ç.N.)

yılında yaşanan deprem, o dönemde bölgeyi harabeye çeviren, orduları yok eden ve savaşan devletler arasındaki güç dengesini altüst eden, tsunamilerin eşlik ettiği bir dizi depremden yalnızca bir tanesiydi. Helike felaketi sırasında Platon 50 yaş civarındaydı ve tanrıların gazabının şehrin üstüne nasıl çöktüğünü işitmiş olmalıydı. Atinalıların tarihi ve kökeni hakkındaki görüşlerini ortaya koymak için hayali bir uygarlık yaratırken, bu olayı ve o dönemdeki diğer depremlerle tsunamileri kullandığını hayal etmek hiç de güç değildir.

Belki de, Platon'un *Devlet* adlı bir başka çalışmasında karakterlerinden birinin ağzından çıkan sözler bize bir ipucu verebilir:

> Şimdi, bu bahsettiğimiz elverişli hikâyelerden bir tane de biz uydurabilir miyiz diye merak ediyorum... Toplumumuzun tamamını kendiliğinden inandıracak muhteşem bir efsane... Yeni bir şey değil –şairlerin anlattığı ve insanları 'bir zamanlar' öyle şeylerin olduğuna inandıran türden bir peri masalı...

Süleyman Tapınağı

Üç bin yıl önce, İsrail Kralı Süleyman, Kudüs'teki Moriah Dağı'nın tepesine Yahudi tanrısı için görkemli bir tapınak yaptırmıştı. Tapınağın ortasında kutsalların kutsalı, yani en iç oda yer alıyordu; odada Even Şetiyah'ın (Temel Taşı) üzerinde duran Ahit Sandığı[6] (sayfa 82'ye bakınız) bulunuyor ve Tanrı'nın tecellisi olan Şekinah'ın[7] bu odada görüldüğü söyleniyordu. Aynı zamanda İlk Tapınak olarak da bilinen Süleyman Tapınağı, Nebukadnezar yönetimindeki Babilliler tarafından İÖ 586 yılında yok edilmiştir. İbraniler serbest bırakılıp İsrail'e dönmelerine izin verildiğinde İkinci Tapınak yapılmış-

6) İçinde Musa'ya verilen On Emir tabletlerinin bulunduğu kutsal sandık. (Ç.N.)

7) Hz. Musa'nın Tanrı olduğunu söylediği büyük ışık. 'Tanrı'nın görkemi' anlamına gelmektedir. (Ç.N.)

tır. Bu tapınak, İÖ 515 yılından İS 70 yılında Romalılar tarafından yıkılana kadar varlığını sürdürmüştür. Günümüzde birçok Yahudi ve Hıristiyan, bir Üçüncü Tapınak'ın yapılmasının İsa Mesih'in gelişinin müjdecisi olacağına ve hattâ kökten dinci Hıristiyanlar Kıyamet'i, yani Son Hüküm Günü'nü ve Günlerin Sonu'nu getireceğine inanmaktadır. Ancak bunların olması için Üçüncü Tapınak'ın orijinal Tapınakların eskiden durduğu yerin tam üstüne yapılması ve Ahit Sandığı'nın da yeniden yapılıp kesinlikle aynı noktaya yerleştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, kayıp Süleyman Tapınağı'nın kesin yeri üzerinde yoğun ihtilaf yaşanması sorun yaratmaktadır.

Tapınak Tepesi'nin Bugünü

Romalılar İkinci Tapınak'ı yerlebir ettikten bir süre sonra aynı alan üzerinde bir Jüpiter Tapınağı inşa etmişlerdi, ancak Müslümanların fethi sırasında tepede ayakta kalmış hiçbir yapı yoktu. Müslümanlar Kudüs'ün idaresini (Doğu Roma İmparatorluğu'nun bilinen adıyla) Bizans İmparatorluğu'ndan devraldıklarında, şehrin Hıristiyan sahiplerinin, Yahudilere açıkça hakaret etmek için bu bölgeyi çöplük alanı olarak kullanmasından şaşkınlığa düşmüşlerdi. Sonunda Müslümanlar buraya birçok türbe ve cami inşa edince, Tapınak Tepesi İslam'ın üçüncü en kutsal bölgesi olan Harem-i Şerif (Şerefli harem) haline geldi; ünlü Kubbet-üs Sahra ve Mescid-i Aksa ile tanınır.

Bugün Tapınak Tepesi uzun ekseni kuzey-güney gidişli, aşağı yukarı dikdörtgen şeklinde geniş bir platformdur. Dörtgenin hemen hemen merkezinde Kubbet-üs Sahra, güney ucunda ise Mescid-i Aksa yer almaktadır. Tepenin kuzeyinde antik Roma Antonia Kalesi'nin alanı bulunmaktadır. Batı tarafında Batı Duvarı ya da Ağlama Duvarı vardır; İkinci Tapınak dönemi boyunca Tapınak Tepesi'ni destekleyen istinat duvarının bir parçası olduğu, dolayısıyla orijinal Tapınak külliyesinin son kalıntısı olduğu genel olarak kabul edilir.

Geleneksel Bakış Açısı

Çoğunlukla kabul edilen görüş, yeryüzüne çıkmış bir kayanın üstünü örtmesi amacıyla inşa edilen ve adını bu kayadan alan Kubbet-üs Sahra'nın aşağı yukarı Birinci ve İkinci Tapınakların bulunduğu yerde olduğudur. Bu kaya çıkıntısının, Tapınak'ın ortasındaki kurban sunağının mı, yoksa etrafında kutsalların kutsalının inşa edildiği bizzat Even Şetiyah'ın mı bulunduğu yer olduğu tartışılmaktadır. Sahra olarak bilinen bu kayaya tarih boyunca yüklenen önem ve çevresinde gelişen ilim büyüktür. Dünyanın tam merkezi ve yeryüzünün temeline yerleştirilen ilk taş olduğu kabul ediliyordu. Aynı zamanda Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmek için seçtiği taş ve Hz. Yakup'un üzerinde uyurken rüyasında cennete uzanan bir merdiven gördüğü yerdir. Tapınak uzmanı Leen Ritmeyer'a göre, Sahra'nın fotoğrafları Ahit Sandığı'nın bulunduğu yerdeki çukuru göstermektedir.

Kubbet-üs Sahra'nın yerinin Tapınak'ın yeri ile özdeşleştirilmesinin önemli politik ve eskatolojik (Kıyamet Günü inancı bağlamında) sonuçları vardır. Tapınak'ı yeniden inşa etmek isteyen Yahudi ve Hıristiyanların bunu başarabilmeleri için öncelikle Kubbet-üs Sahra'yı yerinden kaldırmaları gerekmektedir. Böyle bir hareketin de 3. Dünya Savaşı'nı veya en azından müthiş bir bölgesel çatışmayı tetikleyeceği görüşü hakimdir. İsrail resmi politikasınca kabul edilmemesine ve yalnızca çevredeki gruplarla sınırlı olmasına rağmen, bunun yapılma ihtimali dahi İslam dünyasını ayağa kaldırmaya yeterlidir. Aşırılık yanlısı bir grubun Tapınak Tepesi'ne yürüyüş planladığı söylentisi bile ta Endonezya'ya kadar uzanan gösterileri tetiklemeye yetmiştir.

Ofel Tepesi ve Gihon Pınarı

Dr. Ernest Martin, 1999 yılında yazdığı *The Temples that Jerusalem Forgot* adlı kitabında Tapınak'ın gerçek yerinin aslında Tapınak Tepesi'nin güneyinde, Ofel Tepesi olarak bilinen yerde olduğunu öne sürmektedir. Bu tepe, kuzeyde Tapınak Tepesi olan dağlık bir burun ya da sırtın güney ucudur ve antik çağda Kudüs'ün ana su kaynağı olan Gihon Pınarları'nın hemen yukarısında bulunmaktadır.

Kuramını Tapınak Tepesi alanında araştırmalar yapan arkeolog Mazar ailesinin çalışmasına dayandırdığını iddia eden Martin'e göre, Tapınak'ın bu tepede olması mümkün değildir, çünkü çevredeki su kaynakları çeşitli arınma ayinleri için gereken "hayat" suyunu, yani akan suyu sağlamakta yetersizdi. Bu durumda, Tapınak Tepesi yalnızca Antonia Kalesi'nin yeridir ve asıl Tapınak'ın vadinin aşağısındaki Gihon Pınarları'nın yakınlarında olması gerekmektedir. Martin ayrıca kuramını İncil'den ve antik kaynaklardan yaptığı çeşitli alıntılarla desteklemektedir.

Martin'in kuramı Tapınak üzerinde çalışan bilim insanlarınca genel olarak reddedilmektedir. Örneğin, Leen Ritmeyer, Martin'in gösterdiği dini ve antik kaynakları ya yanlış yorumladığını, ya da yanlış anlattığını ve Tapınak'ın Tepe'de olduğuna dair yığınla arkeolojik ve tarihi kanıtı görmezden geldiğini öne sürmektedir. Martin'in sağduyusunun kendi dinsel gündemi –yani bugün Üçüncü Tapınak için elverişli bir alan bulma arzusu– yüzünden gölgelenmiş olabileceğini iddia etmektedir. Michael Germano'nun sözleriyle Martin'in kitabı 'ortak dikkatimizi Harem-i Şerif'ten [yani Tapınak Tepesi'nden] uzaklaştırıp Gihon Pınarı bölgesine doğru çekerek, Kudüs'ün Üçüncü Tapınak'ını kurmak için beklenen teşviki sağlamaya yöneliktir.' Germano da Martin gibi Tapınak Tepesi ile ilgili birçok ihtilafla bağlantılı olan eskatolojik kanattan radikal Hıristi-

yan grup Worldwide Church of God (Tanrı'nın Dünya Kilisesi) ile yakın ilişki içinde bir akademisyendir.

Kitabeler Kubbesi

Martin'in kuramı büyük ölçüde reddedilirken, Tapınak'ın gerçek yerine dair çok daha ciddiye alınan ve birbiriyle yarışan iki kuram vardır. Bunlardan birine göre, Tapınak'ın yeri, küçük bir kaya çıkıntısının üzerini kapatan ve Kitabeler Kubbesi (ya da Ruhlar Kubbesi) denilen küçük bir Müslüman türbesi içindeki kutsalların kutsalının bulunduğu geleneksel alanın kuzeyindedir. İslam'da yer adları genellikle önceden var olan yapılarla bağlantıları sergilediği ve kutsalların kutsalı da Ahit Sandığı'nın evi, hem Musa'nın Yasa Kitabelerinin hem de Şekinah'ın (ilahi ruhun) meskeni olduğu için adı bile yeterince anlamlıdır.

Tapınak'ı kuzeye yerleştirme kuramı temelde Asher Kaufman'ın çalışmasıdır; argümanını Tapınak'ın dış avlularının boyutlarının ve Tapınak'la tepeye açılan çeşitli kapılar arasındaki mesafenin birçok antik kaynakta yer alan tarifine dayandırır. Ayrıca, Tapınak Tepesi'ndeki en yüksek (ve bu durumda da en kutsal) çıkıntı olduğu ve çukurlarla dolu görüntüsü 4. yüzyılda ona 'Delikli Taş' adını veren Bordeaux'lu bir hacının tanımlarına uyduğu için, Kitabeler Kubbesi'nin örttüğü kayanın gerçek Even Şetiyah ya da Temel Taşı olduğunu öne sürmektedir.

Kuzey Kuramındaki Eksikler

Tapınak üzerinde çalışan diğer bilim insanları Kaufman'ın kuramında boşluklar yakalamıştır. Özellikle de, bu kuzeye yerleştirmenin tepede Tapınak'ın temelleri için yetecek kadar yer bırakmadığı, bunun yapılabilmesi için kuzeydeki vadide bir tür büyük destek ya-

pısı inşa edilmesinin gerektiği öne sürülmektedir. Önde gelen Tapınak arkeologlarından Dan Bahat bunun antik çağda İsraillilerin imkânlarını aştığını söylemekte; ama Kaufman vadide tam da böyle bir yapının bulunduğuna dair kanıtlar olduğunu iddia etmektedir. Kuzey kuramına ciddi bir itiraz da 20. yüzyılın başlarında bölgeyi inceleyen İngiliz arkeologların şu anki Tapınak Tepesi platformunun kuzeyi boyunca uzanan, kutsal kitap zamanından kalma ve Kaufman'ın önerdiği yerleşim yerini kesen doldurulmuş bir kale hendeği izine rastlamalarıdır.

Martin'in kuramı gibi Kaufman'ın hipotezi de, Tapınak'ı yeniden inşa etmek isteyen bazı kişiler tarafından 'işgal edilmiş alan' sorununa çözüm olarak görülüp değerlendirilmiştir. Vahiy kitabı 11:2. ayette havari Yuhanna'ya yeni bir tapınağın boyutları bildirilmekte, ama 'tapınağın dış avlusunu hariç bırak, çünkü Yahudi olmayanlara verildi' denmektedir. Bazı kökten dinciler tarafından bu ayet Üçüncü Tapınak'ın orijinalindeki dış avluyu içermesine gerek olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu da, Kubbet-üs Sahra'yı bozmadan, Kitabeler Kubbesi'nin merkezde olacağı bir alan üzerine kurulabileceği anlamına gelmektedir. Tapınak'ı bu anlayışla yeniden inşa etmek isteyenler, iyimser bir yaklaşımla bunun büyük bir anlaşmazlığa yol açmadan Tapınak'ın yeniden inşa edilmesini sağlayacağını ummaktadır. Bu son derece gerçekten uzaktır, çünkü yalnızca Müslüman dünyanın duyarlılığı değil, İslam otoriteleri de Harem-i Şerif'in bölgesel bütünlüğünün bu şekilde bozulmasına asla razı gelmeyeceklerdir.

El-Kas Çeşmesi

Geleneksel görüşün belki de en makul alternatifi, Tapınak'ın Kubbet-üs Sahra'nın güneyinde yer aldığı ve kutsalların kutsalının da günümüzde El-Kas Çeşmesi'nin –Kubbe ile El-Aksa Camisi arasında kalan, Müslümanların abdest aldığı bir çeşme– bulunduğu

yerde olduğu şeklindeki kuramdır. Bu kuram ilk kez 1970'lerin sonlarında Fransisken alim Peder Bellarmino Bagatti tarafından ortaya atılmış ve son yıllarda da İsrailli mimar Tuvia Sagiv tarafından savunulmaya başlamıştır.

Bazı mantıklı açıklamalar Tapınak'ın güneyde yer aldığını desteklemektedir. Örneğin, Sagiv, Antonia Kalesi'nin yeri hakkındaki geleneksel görüşün pek mantıklı olmadığını ve muhtemelen şimdi Kubbet-üs Sahra'nın bulunduğu bölgede yer aldığını öne sürmektedir. Kubbe'nin tam kuzeyinde yer alan antik kale hendeğinin kaleyle kuzeyden gelebilecek düşmanların izleyeceği yollar arasında olması daha mantıklıdır. Kutsal Kitap'ta yer alan kaynaklar Tapınak külliyesinin farklı kısımları arasındaki mesafeleri ve yükseklikleri tarif etmektedir; ancak bunlar Kubbe'nin yerleşimine uymamakta, güneydeki bir konumla neredeyse tamamen örtüşmektedir. Yahudiye Tepeleri'nden Tapınak Tepesi'ne uzanan Kudüs'ün ana su kemeri Kubbe'nin bulunduğu yerden çok alçakta kaldığı için, güney yerleşimi Tapınak'taki arınma ayinleri için gereken su tedariki açısından da mantıklıdır.

Jüpiter Tapınağı

Sagiv aynı zamanda Kubbe/Tapınak karışıklığının nasıl ortaya çıktığını da açıklamaktadır. Kubbet-üs Sahra'nın termal kızılötesi taraması sonucunda, altında bulunan ve bölgede inşa edilmiş Roma tapınaklarının tipik planıyla neredeyse birebir örtüşen büyük beşgen yapılar hakkında kanıtlar ortaya çıkmıştır. Müslümanların, Kudüs'ün idaresini ele geçirdikleri zaman, İkinci Tapınak'ın yıkılmasından sonra Tapınak Tepesi üzerine kurulmuş olan Jüpiter Tapınağı'nın kalıntıları üstüne Kubbe'yi inşa etmiş olmaları ve Kubbet-üs Sahra'nın Tapınak bölgesine inşa edildiği şeklindeki geleneksel görüşün de bu kalıntılardan kaynaklanması mümkündür.

Bununla birlikte, Tapınak'ın güneyde olduğu kuramına da karşı

çıkanlar vardır. Bu görüşün geleneksel konumu destekleyen arkeolojik kanıtları yok saydığı ve Tapınak Tepesi platformunun önceleri bugünkünden çok daha güneye uzanıyor olmasını gerektirdiği şeklinde itirazlar yapılmaktadır.

Tapınak'ı İnkar Edenler

1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'ndan bu yana Müslüman dünyasında alternatif ve son derece politik bir düşünce tarzı öne çıkmıştır. Birçok yazar, din adamı, politikacı ve arkeolog artık Birinci ve İkinci Tapınakların hiçbir zaman var olmadığını, Hz. Adem'den beri bu alanda her zaman bir Mescid-i Aksa bulunmuş olduğunu iddia etmektedir. Batı Duvarı ya da Ağlama Duvarı'nın Tapınak külliyesinin son kalıntısı olduğu şeklindeki geleneksel görüşü reddeden bu görüş, aslında Tapınak Tepesi üzerinde ve devamında Kudüs üzerinde Yahudilerin hak iddia etmesini kabul etmemektedir.

Bu argümanı destekleyen hiçbir kanıt yoktur. Altı Gün Savaşı'na ve İsrail'in Doğu Kudüs'ü işgal etmesine kadar, İslam alimlerinin Tapınak Tepesi'nin geleneksel tarihi hikâyesine karşı çıkmamış olduklarını belirtmek aydınlatıcı olacaktır.

Tehlikeli Tapınak

Tapınak Tepesi gezegendeki en fazla anlaşmazlık yaratan coğrafya parçalarından biri olmaya devam etmektedir. Kesin yeri hakkındaki tartışmaların çoğu her ne kadar Evangelistler veya şu ya da bu türden aşırılık yanlıları tarafından yönlendirilse de, zararsız radikallerin önemsiz vızıldamaları olarak görülüp baştan savılmamalıdır. Tahminen 25-70 milyon Amerikalı Tapınak'ın yeniden inşa edilmesinin Mesih Çağı'nın müjdecisi olacak kutsal bir görev olduğuna inanmaktadır. Bu kişileri temsil eden gruplar da, Washington'da

George W. Bush'u iki kez seçtirecek nüfuza sahiplerdir. 1996 tarihli bir kamuoyu araştırması İsraillilerin yüzde 58'inin Tapınak'ın yeniden inşa edilmesini istediğini ortaya koymuştur. Amerikalı kökten dinciler de Tapınak'ın yeniden inşa edilmesi projesine 100 milyon dolardan fazla bağışlamıştır.

Bir başka deyişle, birçok önemli fona ve desteğe sahip, yüksek mevkideki birçok ciddi insanın peşinden koştuğu hedef, giderek artan global istikrarsızlığın da etkisiyle, İslam dünyası ile ciddi biçimde karşı karşıya gelinmesine yol açabilir. Bu bağlamda –Tapınak'ı yeniden inşa etmek isteyenlerin önündeki temel teolojik engel olan– Tapınak'ın kesin yeri hakkındaki belirsizlik mutlu bir sır gibi görünmektedir.

İskenderiye Kütüphanesi

Antik dünyanın en büyük bilgi deposu, ilk üniversite ve antik çağın en bilgili alimlerinin yuvası olduğu hikâye edilen İskenderiye Kütüphanesi efsane haline gelmiştir. Yok edilişi, tek başına olmasa da, bilim, felsefe, tıp ve edebiyat alanlarındaki gelişmeleri bin yıl geriletip Avrupa'nın hızla Karanlık Çağ'a sürüklenmesinde payı olan entelektüel insanlık tarihinin en karanlık bölümlerinden biri olarak resmedilmektedir. Kütüphanenin yok olması her zaman 'tarihin hafızasını kaybettiği gün' olarak tanımlanmıştır. Kütüphanenin efsanesi, etrafını çevreleyen gizemlerle büyümektedir. Büyüklüğü ne kadardı? İçinde ne gibi inanılmaz hazineler saklıydı? Nasıl ve kim tarafından yok edilmişti? Kalıntıları nerede?

Kütüphane'nin Hikâyesi

Kütüphanenin standart hikâyesi şu şekildedir: Büyük İskender

İÖ 332 yılında İskenderiye şehrini kurmuş, ana şehir planını oluşturmak ve uygulamaya koymaya yetecek süre boyunca da orada kalmıştır. Birkaç yıl sonra öldüğünde, generallerinden Ptolemaios Soter Mısır'ın idaresini ele almış ve aralarında Müzler için yaptırdığı bir tapınak da (veya Müze) olmak üzere, büyük tapınaklarla saraylar inşa ederek İskenderiye'yi başkent yapmıştır. Oğlu 2. Ptolemaios Filadelfus (İÖ 282-246 yılları arasında hüküm sürmüştür), Aristo'nun kişisel kitaplığını esas alarak, Müze'nin içinde ya da yanında bulunan kütüphanenin inşaatını başlatmıştır. Dünyadaki bütün bilgiyi kütüphanede toplamaya kararlı olan 3. Ptolemaios Euergetes çalışmalara devam etmiş ve el yazmalarını ele geçirip kopyaladıktan sonra, (değersiz) kopyaları iade edip asıllarını saklama şeklinde atak bir politika uygulamıştır. İskenderiye'den geçen bütün gemileri durdurup yeni el yazmaları aradığı ve Atina'daki bütün el yazması koleksiyonlarını ödünç aldığı, orijinallerini elinde tutmak için büyük servetini seve seve harcadığı söylentiler arasındadır. Sonunda el yazmalarının sayısı 500.000'e –kimilerine göre de 700.000'e– ulaşarak hatırı sayılır ölçülere varmış ve antik dünyadaki en büyük koleksiyon haline gelmiştir. (Pergamon'daki rakip kütüphanede, Marcus Antonius tarafından Kleopatra'ya hediye edildiği varsayılan 200.000 el yazması olduğu ve Roma'daki en büyük ikinci kütüphanede de en fazla 20.000 el yazması bulunduğu söylenmektedir.)

Ptolemaios Hanedanı, parşömen (daha sonra da tirşe) el yazmaları koleksiyonunun yanı sıra 30 ile 50 bilim insanına kütüphanede yaşamak ve çalışmak için sürekli bir ayrıcalık tanımış ve bunun masrafını karşılamıştır. Yüzyıllar içinde bu bilim insanları arasına antik çağın en büyük isimleri katılmaya başlamıştır. Bu isimler arasında Öklid (geometrinin babası), Eratostenes (dünyanın çevresini hesaplayan bilim insanı), Arşimet (kaldıracın, vidanın ve pi sayısının efsanevi mucidi) ve Galen (1.400 yıl boyunca en nüfuzlu tıp yazarı) bulunmaktaydı.

Kütüphane sayesinde İskenderiye 600 yıldan fazla bir süre bütün Akdeniz dünyasının eğitim ve bilim merkezi olmayı sürdürmüş ve hakkındaki hikâyeler giderek artmıştır. Herkesçe bilinen bir hikâye, kütüphaneden söz eden en eski kaynaklardan biri olan Aristeas (İÖ 180-145) tarafından anlatılarak günümüze kadar gelmiştir. Hikâye, Eski Ahit'i Yunanca'ya çevirmek için 72 hahamın getirildiğini ve birbirlerinden tamamen tecrit edilmiş halde çalışmalarına rağmen ilahi ilham sayesinde ortaya birbirine benzeyen 72 versiyon koyduklarını anlatmaktadır.

Kraliyet Kütüphanesi'nin (Büyük Kütüphane de denir) yanı sıra 'yavru' kütüphaneler de bulunmaktaydı. Bunlardan biri 2. Ptolemaios'un Serapis için yaptırdığı muhteşem bir tapınak olan Serapeum'da yer almaktaydı. Daha sonraları, Claudius ve Hadrian dahil, Roma imparatorları da İskenderiye'de kütüphaneler kurmuşlardır.

Yıkılış Hikâyeleri

Çeşitli antik ve Bizans kaynakları kütüphanenin kaderinden söz etmelerine rağmen, bu hikâyeler birbirleriyle çelişkili, tutarsız ve karmakarışıktır, hiçbir açıklayıcı çağdaş hikâye de yoktur. Kütüphanenin yıkılışının geleneksel hikâyesi üç insanı suçlamaktadır. Jül Sezar'ın İÖ 47-48 yıllarında kuşatma altındayken rıhtımların çevresini ateşe verdiği zaman yanlışlıkla yaktığı söylenmektedir. Patrik Theofilus komutasındaki bir Hıristiyan güruhunun İS 391 yılında pagan Serapeum tapınağını yerlebir ederken kütüphaneyi de yok ettiği anlatılmaktadır. Son olarak da, İS 640 yılında Müslüman kuvvetler Mısır'ı fethettiğinde, Kuran'la çelişen el yazmalarının sapkın, Kuran'a uyanların da gereksiz olduğu gerekçesiyle, Halife Ömer'in kütüphanedeki eserlerin şehrin hamamlarında yakılması emrini verdiği hikâye edilmektedir.

Kraliyet Kütüphanesi Hakkında Efsane ve Gizemler

Kütüphanenin gelişmesi, boyutları ve yok edilişi hakkındaki standart/efsanevi hikâyelerin çoğu muhtemelen yanlıştır. Efsanelerin kaynakları genellikle anlatılan olaylardan çok sonraki tarihlere aittir ve antik çağ yazmanları hikâyeleri süsleme ya da politik/dini gündem yaratma eğiliminde oldukları için, iddiaların çoğuna kuşkuyla bakmak gerekir.

Büyüklüğü Nedir?

Kraliyet Kütüphanesi muhtemelen efsanelerde anlatıldığı kadar büyük değildi. Tarihçi James Hannam, 500.000 el yazmasını saklamak için 40 kilometre uzunluğunda raf gerektiğini hesaplamıştır, bu da Kraliyet Kütüphanesi'nin gerçekten devasa bir yapı olması gerektiği anlamına gelmektedir. Kaynakların hiçbiri böyle dev bir yapıdan söz etmemektedir. Kütüphanenin kalıntılarına hiçbir kazıda tam anlamıyla ulaşılamadığı için, tam boyutları da sır olarak kalmaktadır.

Bununla birlikte, en açıklayıcı kanıt, kalıntıları bulunan diğer antik kütüphanelerden gelir. Bu kalıntılar göstermektedir ki, zenginlikleri ve büyüklükleriyle ün yapmış olanlarında bile kitap sayısı yüz binlerle değil ancak binlerle ifade edilebilirdi. Antik Roma'daki en mükemmel kütüphane olan Trajan Kütüphanesi muhtemelen 20.000 el yazmasına sahip olduğu halde, İskenderiye Kütüphanesi'nin en büyük rakibi olan Pergamon Kütüphanesi'nde takriben 30.000 kadar el yazması bulunuyordu. Marcus Antonius'un 200.000 el yazmasını Pergamon Kütüphanesi'nden alıp İskenderiye Kütüphanesi'ne konmak üzere Kleopatra'ya hediye etmesinin hikâyesi, bu rakamı düşmanlarının Marcus Antonius'a yaptığı sahtekarlıkların bir örneği olarak veren bir yazardan kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, İskenderiye'deki kütüphanecilerden biri olan Kallimakos'un, eserlerin özeti ve yazarların biyografilerine dair notlar tutmasının yanında, kütüphanenin içeriği hakkında *Pinakes* adı verilen kapsamlı ve ayrıntılı bir dizin yaptığını da bilmekteyiz. *Pinakes* tek başına 120 parşömenden –aşağı yukarı 1 milyon kelimeden– oluşuyordu, ki bu da 500.000 ya da daha fazla el yazmasını kapsayamayacak kadar küçük bir çalışmaydı. Varılan sonuç, Kraliyet Kütüphanesi'nin popüler hikâyelerde anlatıldığından daha küçük boyutlara sahip olduğudur ve bu da nasıl olup da daha fazla iz bırakmadan tarihten kaybolduğunu açıklamamıza yardımcı olabilir. Şişirilmiş sayılar muhtemelen antik çağ katiplerinin abartmasından ve çalışmalarının kopyalanmasındaki hatalardan kaynaklanmaktadır (bu çalışmalar, orijinalinden sonra defalarca kopyalanmış el yazmalarının yüzyıllar boyunca zahmetli bir şekilde el yazısıyla tekrar yazılmasından meydana gelmiştir). Zaman geçtikçe ve aksini gösteren daha somut deliller bulunmadıkça, bu şişirilmiş sayılar kütüphane hakkındaki efsanelerin bir parçası haline gelmiştir.

Birden Fazla Kayıp Kütüphane

İskenderiye koleksiyonunun büyüklüğü hakkındaki tartışmaların yanı sıra, kaderi hakkında daha da köklü bir karışıklık yaşanmaktadır. Kütüphaneden tekil olarak söz etmenin yanıltıcı olabileceği öne sürülmektedir. İskenderiye'de en az iki büyük kütüphane olduğunu biliyoruz –Müze'ye bağlı olan Kraliyet Kütüphanesi ve Serapeum'daki yavru kütüphane. Bunların her biri dağınık binalara ve/veya koleksiyonlara sahip olabilir ve bu durumda da tarihi resim çok karmaşık hale gelebilir.

Roma işgalinin sürdüğü yüzyıllar boyunca, İskenderiye çoğunlukla çalkantılı bir tarih yaşamıştır. İÖ 30 yılında Roma İmparatoru Augustus tarafından fethedildiğinde ve yine Roma İmparatoru

Caracalla İS 215 yılında hakarete uğradığını düşünerek intikam amacıyla İskenderiye'de katliam yaptığında büyük hasar görmüştür. Daha sonra asiler üs olarak kullandıklarında ve İS 273 yılında İmparator Aurelianus tarafından ve yine İS 298'de bu kez İmparator Diocletianus tarafından isyan vahşice bastırıldığında neredeyse yerlebir olmuştur. 4. yüzyılın sonlarına doğru şehirden geriye pek bir şey kalmamıştır ve birçok uzman da Kraliyet Kütüphanesi (Müze'ye bağlı olan) eğer Sezar'dan sonra ayakta kalmayı başardıysa (sayfa 53'e bakınız) bile küçüldüğünü, yıkıldığını ve muhtemelen bu sorunlar arasında da yok olup gittiğini düşünmektedir, ama bu yıkılış kayıtları günümüze kadar ulaşmamıştır.

Bununla birlikte, diğer İskenderiye kütüphaneleri muhtemelen bu dönemi atlatmış ve kökten ve aşırılık yanlısı dini görüşlerin hakim olduğu 4. yüzyılın sonlarına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kraliyet Kütüphanesi'nin varlığını sürdürmesi ile nihai kaderi konusundaki karışıklığın nedeni, muhtemelen bu kütüphaneleri ve yıkılışlarını tasvir eden antik çağ sonlarındaki Bizans ve ortaçağ kaynaklarıdır. Kraliyet Kütüphanesi'nin bu dönem geldiğinde çoktan yok olup gitmiş olduğu neredeyse kesindir, ama bilimin İskenderiye'deki mağrur mirası, Serapis Tapınağı'ndaki (diğer adıyla Serapeum) kütüphane şeklinde yaşamaya devam etmiştir.

Serapeum, esas olarak 3. Ptolemaios Euergetes (İÖ 246-222 yılları arasında hüküm sürmüştür) tarafından İskenderiye'nin güneydoğu bölgesindeki küçük bir tepe üzerine inşa edilen görkemli bir tapınak ya da akropoldü. Tapınağın ne zaman bir kütüphaneye sahip olduğu konusunda antik kaynaklarda karışıklık vardır. Bazı uzmanların iddiasına göre, önceki yüzyıllarda gördüğü birkaç yangından sonra Serapeum'un kapsamlı bir yenilenme sürecine girdiği İS 2. yüzyıl ortalarına kadar, İskenderiye'nin Romalı hükümdarları burada büyük bir koleksiyon oluşturmamışlardı. Bu da, Sezar döneminden epey sonrasına kadar böyle bir koleksiyonun 'sahneye çık-

madığı' anlamına gelmektedir –ki bu da koleksiyonlara ne olduğunu ve ne zaman olduğunu anlamak için önemli bir ayrıntıdır.

Kütüphanelere Gerçekte Neler Oldu?

İskenderiye'nin büyük kütüphanelerini çevreleyen en büyük gizem yıkılışları, daha doğrusu ortadan yok oluşları konusudur. Çünkü boyutlarına, şöhretlerine ve önemlerine rağmen onlara ne olduğu belli değildir. Tek bir hareket ya da felakette mi yok olmuşlardır? Öyleyse, sorumlusu kimdir?

Kraliyet Kütüphanesi ve yavru kütüphaneleri kesinlikle Müslümanların Mısır'ı işgal etmesinden çok önce yok olduğu için, geleneksel şüphelilerden biri hemen ortadan kalkmaktadır. Halife Ömer ve hamam fırınları hikâyesinin, ortaçağ ve Bizans'ın İslam karşıtı yazarları tarafından uydurulmuş iftiralar olduğu neredeyse kesindir. Diğer iki şüphelinin –Jül Sezar ve Patrik Theofilus'un bağnaz güruhu– suçluluğu ya da suçsuzluğu çok daha az açıktır.

Kundakçı Sezar

Sezar aleyhindeki hikâye, iddia edilen olaylardan onlarca ya da yüzyıllarca sonra yazan Romalı yazarlardan kaynaklanmaktadır; bu yazarlar kendi yorumlarını politik bir gündeme uydurmak için, yani Sezar'ı hain gibi göstermek için çarpıtmış olabilirler. Sezar'ın İskenderiye ziyaretini anlatan kendi hikâyesi, Mısır birliklerinin saldırısından korunmak için liman bölgesinde gerçekten bir yangın çıkardığını kabul etmekte, ama kütüphaneye verilen herhangi bir zarardan söz etmemektedir. Ama tabii, utanç verici bir kazayı örtbas etmek için de söz etmemiş olabilir. Bazı tarihçiler, Kraliyet Kütüphanesi'nin tehlikeye maruz kalamayacak kadar rıhtımlara uzak, sağlam ve yangına dayanıklı olduğunu öne sürmektedir. Bazılarının id-

diasına göreyse, antik kaynaklar sadece bir geçici depoda bulunan el yazmalarının yandığını düşündürtmektedir.

Gerçeği bu kadar zaman geçtikten sonra ortaya çıkarmak mümkün değildir. Bir yandan Kraliyet Kütüphanesi'nin İÖ 20 yıllarında kesinlikle ortadan kaybolduğunu, bir yandan da en az İS 200 yılına kadar varlığını sürdürdüğünü düşündüren çelişkili kanıtlar vardır. İÖ 20'de İskenderiye'ye yaptığı ziyareti anlatan coğrafyacı Strabo kütüphaneden hâlâ mevcut olan bir yapı olarak değil başka bir bağlamda söz etmektedir –*geçmiş zamanda.* Bu akıl çelen kanıt, İS 56 yılında ölen, İskenderiye Müze ve kütüphanelerinin yöneticisi olarak tanımlanan Tiberius Claudius Balbillus'a ithaf edilen ve Roma'da bulunan bir kitabeyle çelişmektedir. Bu da Müze'yle ona bağlı kütüphanelerin Sezar'dan sonra da var olduğunu göstermektedir.

Sezar'ın muhtemel suçluluğu üzerinde tartışan her iki tarafça kullanılan bir başka kanıt da, Athenaios tarafından İS 200 civarında yazılan *Deipnosofistai* adlı eserinde söylediği şu sözlerdir: 'Kitapların sayısını ve kütüphanelerle Müze'deki koleksiyonun oluşturulmasına gelince, hâlâ insanların hafızalarında yer alırken benim bir şey söylememe ne gerek var.' Kraliyet Kütüphanesi'nin Roma dönemine kadar yaşadığını iddia edenler için bu pasaj Athenaios'un kütüphaneyi hâlâ çok ünlü olduğu bir dönemde tasvir etmeye gerek duymaması şeklinde yorumlanmaktadır. Aksini savunanlar için ise bu pasaj kütüphanenin yalnızca *hatıralarda* yaşadığı anlamına gelmektedir.

Theofilus ve Serapeum

İskenderiye'nin 'kütüphanesi'nin yıkılmasının yaygın olarak kabul edilen diğer sanığı Patrik Theofilus'tur. Aslında, söz konusu kütüphane, yukarıda açıklandığı gibi muhtemelen Mısır'ın Romalı hükümdarları tarafından bağışlanan ve 4. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdüren Serapeum'daki koleksiyondur. Kütüphanenin yı-

kılış hikâyesinin bu versiyonuna göre, Serapeum, İS 391 yılında İskenderiye'deki Hıristiyan Kilisesi'nin başında bulunan Patrik Theofilus eski pagan tapınağını yerlebir etmek için bir güruha ön ayak olduğu zaman yıkılmıştır. Sonunda yerine bir Hıristiyan kilisesi inşa edilmiştir. Burada bulunan kitaplarla el yazmalarının ya çalındığı, ya da tapınakla birlikte yakıldığı tahmin edilmektedir. Modern çağla paralellikleri olan bu hikâye, kökten dinciliğin tehlikeleri üzerine bir kıssa olarak sık sık anlatılmaktadır –örneğin, Taliban'ın Afganistan'ın Bamyan şehrindeki devasa Buda heykellerini parçalaması gibi. Bununla birlikte, yapının kendisi kesinlikle yok olduğu halde, Serapeum'daki kitap koleksiyonunun aynı zamanda yok olup olmadığı –ya da o dönemde hâlâ var olup olmadığı– belli değildir.

Yeni Şüpheliler

Tarihçi James Hannam, antik kaynakları yakından incelemenin, Kraliyet ve Serapeum Kütüphanelerini yok etmekle suçlanan geleneksel şüphelilerin –yani sırasıyla Jül Sezar ve Patrik Theofilus'un– suçluluğunu desteklemediğinde ısrar etmektedir. Bunun yerine, her iki koleksiyonun da sözü geçen yıkıcı olaylar olmadan önce ortadan kaybolmuş olabileceğini ve kütüphane cinayetinin gerçek suçlularının –tarihin gözleri önünde– yakalarını sıyırdığını öne sürmektedir.

Hannam'a göre, Firavun 8. Ptolemaios Euergetes (lakabı Şişgöbek'ti; İÖ 145-116 yılları arasında hüküm sürmüştür) akademik tarihin en büyük suçundan sorumlu olabilir. Tahtı gasp eden ve İskenderiye'ye ölümle yıkım getiren kanlı bir tiran olan 8. Ptolemaios krallığının en büyük hazinelerini şehre saldırırken yanlışlıkla yok etmiş olabilir. Onun hükümdarlığından sonra Kraliyet Kütüphanesi'nin varlığını sürdürdüğüne dair pek az güvenilir referans bulunmaktadır. Antik bir çöp yığınında ele geçirilen kütüphanecilerin listesi de tam bu dönemde anlamlı bir şekilde sona ermektedir.

Hannam, Serapeum Kütüphanesi'nin kaybından dolayı Patrik Theofilus'un seleflerinden Kapadokyalı Georgios'u suçlamaktadır. Georgios'un Serapeum'un önceki yağmalanmasına öncülük ettiği, IS 361 yılında öldüğünde mal varlıkları arasında büyük bir kitap ve parşömen koleksiyonu bulunduğu öne sürülmektedir. (Koleksiyona özenen) İmparator Julianus, 'çok büyük ve eksiksiz olduğunu, her ekolden filozofla birçok tarihçiyi kapsadığını' yazmıştır.

Özetle, bu süregelen gizemde suçlu rolüne uygun birçok şüpheli vardır. Suç mahallini inceleme imkânı olsaydı, suçu kesin olarak içlerinden birine yüklemek kolay olabilirdi, ama Kraliyet Kütüphanesi'nin kesin yeri de bir başka büyük gizem oluşturmaktadır.

Kraliyet Kütüphanesi Nerededir?

IS 640 yılındaki Müslüman fethinden ve Kahire'de yeni bir Mısır başkenti kurulmasından sonra, İskenderiye'nin önemi ve boyutları azalmıştır. Ardından meydana gelen yangınlar ve yıkıcı depremler bir zamanlar görkemli olan bu şehri iyice küçültmüş ve çoğu da tsunamiler, çökmeler ve deniz seviyesindeki değişiklikler (bugün deniz seviyesi Roma dönemindekinden daha yüksek olup 2 metredir) yüzünden Akdeniz'in sularına gömülmüştür. Modern çağa gelindiğinde, İskenderiye'nin dünyanın yedi harikasından biri olan Faros Feneri'nden aralarında Müze ve ona bağlı olan Kraliyet Kütüphanesi'nin de bulunduğu Bruchion bölgesindeki kraliyet saraylarıyla tapınaklarına kadar uzanan mimari hazineleri kaybolmuştur.

Saray ya da Kraliyet Bölgesi de denilen Bruchion bölgesi antik şehrin kuzeydoğusundadır ve Yunan coğrafyacısı Strabo'ya göre, şehrin hemen hemen üçte birini kapsamaktadır. Müze'nin tam yeri bilinmemekteyken, Kraliyet Kütüphanesi'nin yeri de daha büyük bir gizem oluşturmaktadır, çünkü Müze'nin bir parçası mı olduğu, yoksa aslında ayrı bir bina mı olduğu, eğer öyleyse nasıl olup da

Müze'yle ilişkilendirildiği kaynaklarda açıkça belirtilmemiştir. Her ne kadar garip bir biçimde 1979 yılında Mobius Grubu adı verilen psişik arkeologlardan oluşan bir grup, kütüphane dahil, şehrin kayıp hazinelerinin yerini belirlemeye çalışmışsa da, 1990'lara kadar İskenderiye'nin bu bölgesinde çok az arkeolojik araştırma yapılmıştır.

Kayıp Hazinelerin Psişik Aramaları

Mobius Grubu, uzaktan sezme olarak bilinen bir çeşit gaipten haber vermeyle sonar taraması ve fiziksel kazılar gibi geleneksel arkeolojik yöntemlerin bir araya gelmesinin şaşırtıcı sonuçlar vereceğine inanan işadamı ve kaşif Stephan Schwarz'ın parlak fikriydi. Uzaktan sezme, psişiklerin zihin gözünü kullanarak hedefi ve çevresini gördüklerini, hattâ haritada işaretlediklerini iddia ettikleri bir çeşit beden dışı deneyim, telepati ya da astral yolculuktur. Schwarz'ın 1983 yılında yazdığı *The Alexandria Project* adlı kitabına göre, Mobius Grubu İskenderiye limanının kirli sularındaki batık kalıntıların yerini saptamakta dikkate değer bir başarı elde etmiş ve psişiklerin direktiflerini yerine getiren dalgıçlar, Schwarz'ın Kleopatra'nın Yazlık Sarayı'nın kalıntıları olduğunu iddia ettiği batık yapıyı ortaya çıkarmışlardı. Söylendiğine göre, grubun bulgularından birçoğu daha sonra 1995 yılında, bir Fransız-Mısırlı araştırma ekibi tarafından tekrarlanmış, söz konusu araştırma ilk kez psişiklerce yeri belirlenen kalıntıların birçoğunun kurtarılmasıyla devam etmişti. Bu iddiaları destekleyecek somut kanıtların azlığına bakılırsa, ne kadar ciddiye alınmaları gerektiği tartışmaya açıktır. Ne olursa olsun, ekip karadaki belirlemelerinde denizdeki kadar başarı gösterememiş ve Kraliyet Kütüphanesi'nin kalıntılarını ortaya çıkaramamıştır.

Oditoryumların Ortaya Çıkarılması

Psişiklerin başarı gösteremedikleri noktada daha geleneksel arkeolojik çalışmalar başarılı olmuş ve 2004 yılının Mayıs ayında Polonya-Mısır ortak ekibinin Bruchion bölgesinde yaptıkları kazıda bir dizi konferans salonu ya da oditoryumun ortaya çıkarıldığı bildirilmişti. Her birinin ortasında konuşmacının yer alacağı bir platform ve toplam 5.000 öğrenciyi alacak oturma yerleri bulunan on üç konferans salonunun bulunması, Kraliyet Kütüphanesi'nin antik bir üniversite ya da akademi olduğu düşüncesini doğrulamıştı.

Buranın gerçekten Kraliyet Kütüphanesi mi olduğu ve el yazmalarının saklandığına dair kanıt elde edilip edilmediği hâlâ sır olarak kalmaktadır, çünkü ilk başta müjdesi verilen bildirimden sonra bu keşif hakkında ne bir haber gelmiş, ne de devam çalışmasından söz edilmiştir. Ancak, James Hannam gibi tarihçilerin çalışmalarının ortaya koyduğu gibi, efsanevi boyutlara sahip dev kitap deposuyla ilgili kanıt bulmaya çalışanlar muhtemelen bir hayaletin peşinden gitmektedir. İskenderiye Kraliyet Kütüphanesi belki de hiçbir zaman popüler efsanede ölümsüzleştirildiği şekilde var olmamış ve gerçek hikâyesi modern İskenderiye şehrinin altına gömülmüş, keşfedilmeyi beklemektedir.

Camelot

Kral Arthur, The Matter of Britain[8] olarak bilinen mitler ve efsaneler dizisinin merkezinde yer alan figürdür. Yakın zamanda hikâyesini yeniden anlatan kitaplar ve filmler sayesinde birçok kişi bu koleksiyonun aralarında Camelot, Arthur'un kalesi ve Yuvarlak Masa'nın vatanının da bulunduğu temel unsurlarına aşinadır. Modern

8) Britanya Adalarının efsanevi tarihiyle ilgili öykülerin toplu adı. (YHN.)

anlayışa göre, Camelot genellikle yüksek kuleleri ve siperleri olan bir ortaçağ kalesi olarak resmedilmektedir. Ama gerçekten var olmuş mudur ve olduysa gerçekten çizilen resimlere benzemekte midir? Zihinleri en çok karıştıran da, Camelot nerededir –iddia edilen düzinelerce yerden hangisi gerçek yeridir?

Temel Bilgilere Bakış

The Matter of Britain, bugün bize ulaştığı şekliyle önceki çağlardakinden çok daha farklıdır. Arthur'un kendisi hakkındaki hikâye ve efsane katmanları yüzyıllar içinde o kadar artmıştır ki, gerçek Arthur ve beraberinde de gerçek Camelot büyük ölçüde silinmiştir. Gerçek Camelot'u bulmak için, bu katmanları kaldırmak ve Arthur efsanesinin tarihi temeline bakmak gerekmektedir.

Arthur Hikâyeleri

Bildiğimiz biçimiyle Arthur efsaneleri genelde, aralarında Monmouthlu Geoffrey'in 1138 yılında yazdığı *History of the Kings of Britain*, ardından da Chrétien de Troyes'in yazdığı *Lancelot* (1180) ve Thomas Malory'nin yazdığı *Le Morte d'Arthur* (1470) da bulunan birçok ortaçağ versiyonundan kaynaklanmaktadır. Aslında, Camelot'un adı ilk kez Chrétien de Troyes'in yazdığı *Lancelot*'ta geçmiş ve Arthur'un konu edildiği kahramanlık hikâyelerinde temel bir rol oynamaya başlaması ancak ondan sonra olmuştur.

Arthur'un adı ilk kez 6. yüzyıldaki Gal şiirlerinde geçmektedir. Bu şiirlerde Arthur'dan genellikle *Dux Bellorum*, yani 'savaş lideri' olarak söz edilmekte ve birçok Arthur dönemi uzmanı da Arthur figürünün tarihsel temelini bu bağlamda açıklamaktadır. Orijinal Arthur figürünün muhtemelen Roma kuvvetlerinin Britanya'dan çekilmesinden ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra-

ki dönemde istilacı Anglo-Saksonlarla savaşan bir Roma-Kelt savaş lideri olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bir kabile reisi ya da kral veya bir ya da daha çok kralın ordusunun kumandanlığını yapan bir general, hattâ Britanya'daki Romalı askeri güçlerinin komutanı bile olabilir. Daha önce var olmuş olan birçok efsanevi ve folklorik özellikler bu tarihi kişiliğe katılmıştır (örneğin, taşın içinden çekilip çıkarılan sihirli kılıçlar ve ejderha öldürmek gibi) ve çok geçmeden de Arthur gerçek bir kişilik olmaktan çıkıp efsanevi bir kahraman haline gelmiştir. Efsanesi büyüdükçe hikâyeye –bir kısmı Arthur'dan daha sonra yaşamış başka tarihi kişiliklere ilişkin– yeni unsurlar da katılmaya başlamıştır.

Camelot Var Olmuş mudur?

Camelot'un aranmasında bu ne anlama gelmektedir? Camelot'un Arthur konulu kahramanlık hikâyelerine sonradan eklenmiş gibi görünmesi, onun tamamen hayali olduğu ya da sadece sözlü geleneğin yazıya dökülmesinin geciktiği anlamına gelebilir. Kesin olan şudur ki, 5. yüzyıl Britonları böyle bir yapı inşa etmek için gerekli teknolojiye sahip olmadıklarından, genelde düşünüldüğü gibi ortaçağ kalesi/şatosu anlamında bir Camelot asla var olmamıştır. 'Gerçek' Camelot ya da Camelot'un tarihsel temelinin daha çok bir hisar ya da askeri kamp olması mümkündür. Hendek ve siper gibi yerlerde toprak işçiliği, kapı, kule ve dehliz gibi yerlerde tahta işçiliği ve hattâ ana duvarlarda da taş işçiliği kullanılan bir yapı olabilir. Roma tarzında inşa edilmiş, hattâ belki de daha önceden yapılan Roma binalarını kullanmış ya da Kelt tarzında inşa edilmiş olabilir. Muhtemelen de bu iki tarzın birleşiminden oluşmuştur.

Camelot'un Olası Konumları

Bu modelden yola çıkarak, Camelot'u nerede aramalıyız? Britanya Adaları çevresinde gerçekten düzinelerle yer Kral Arthur'la ilişkisi olduğunu iddia etmekte, birçoğu da (genellikle turistlere yönelik coşkulu ilan panoları ile) Camelot burası demektedir. Bunların hangisinin seçileceği, kısmen bu birçok adayın hangisinin Arthur için tarihsel temel olarak alındığına bağlıdır.

Camulodonum

Belki de Camelot için en güçlü aday, adı için etimolojik ilham kaynaklarından biri olduğu söylenen, bir zamanlar Roma Britanyasının başkenti olan Camulodonum'dur (bugünkü Colchester, Essex). Arthur figürünün modellerinden çoğu Romalı-Britanyalı generaller ya da liderlerdir. Örneğin, Magnus Maximianus, 4. yüzyılın sonlarında Roma Britanya'sının lideriydi (*dux*) ve iç savaşta mücadele etmesi ya da anakaranın Roma politikasına dahil olmak için Galya'daki Armorica'ya iki kez yapılan askeri seferi yönetmesi gibi bazı kahramanlıkları Monmouthlu Geoffrey tarafından Arthur'a atfedilenlere benzer. Arthur'u *ymerawdwr* (Gal dilinde 'imparator') olarak kaydeden eski Gal kaynaklarına uygun bir şekilde, Maximianus imparatorluğunu ilan ettikten sonra Galya üstüne yürüyen bir orduya komutanlık etmiştir.

Benzer iddialar ve bağlantılar 5. yüzyıl sonlarında yaşayan Britanyalı bir lider olan Riothamus için de öne sürülmektedir. 6. yüzyıl kaynaklarında yazdığına göre, Riothamus Batı Roma İmparatorluğunu desteklemek amacıyla ordusuyla birlikte iki kez Manş Denizi'nin öteki yakasına geçmiş (tıpkı Arthur gibi), savaşta ihanete uğramış ve son savaşının ardından Avalon adlı bir şehre çekilmişti (Arthur'un da son yenilgisi üzerine Avalon'a kaçırıldığı söyleniyordu). Riotha-

mus ismi 'en yüksek kral' anlamına gelmektedir ve bu nedenle de gerçek ismi Arthur olan birine gönderme olabilir.[9]

Sonuncusu da, 5. yüzyılın sonlarındaki Anglo-Sakson akınlarını durdurmak için Britanya ordularına komuta eden ve Badon Hill Savaşı'nda onlara karşı önemli bir zafer kazanan –ki bu da Galler'in ilk saz şairleri, Monmouthlu Geoffrey ve diğerleri tarafından Arthur'a mâl edilen zaferle aynı özelliklere sahiptir– Romalı-Britanyalı general Ambrosius Aurelianus'tur.

Her biriyle ilgili sorunlar olsa da, bu figürlerin üçü de tarihsel Arthur kişiliği için uygun adaylardır. Maximianus yanlış çağda yaşamıştır, Riothamus Britanya değil Armorica Kralı olabilir ve Aurelianus da Monmouthlu Geoffrey tarafından farklı bir kişi olarak, Arthur'un amcası olarak tanımlanmıştır. Tarih kitaplarında okuduklarınıza karşın, muhtemelen Badon Hill'de savaşamayacak kadar da yaşlıydı. Her şeye rağmen aralarından biri efsanevi Arthur kişiliğine kaynaklık etmişse, bu kişinin büyük Roma-Britanya şehri Camulodonum'u da kendi Camelot'u yapmış olması makuldür.

Bu kuramdaki en büyük kusur, İngiltere'nin güneydoğusundaki Essex'te bulunan Camulodonum'un Arthur'un karargahı olamayacak kadar doğuda kalmasıdır. Kaynakların çoğu Arthur'un Britanya Adası'nın batısında yaşadığında hemfikirdir. Ayrıca, Essex bölgesi İngiltere'yi fetheden Sakson işgalcilerin eline geçen ilk bölgelerden biridir, ama bu dönemde Arthur'un onlara karşı birçok zafer kazandığı öne sürülmektedir.

Winchester

Sir Thomas Malory, Camelot'un İngiltere'nin güneyindeki Winchester'da olduğundan emindir. Yuvarlak Masa şehirdeki şato-

9) Bazı kaynaklara göre Arthur, Büyükayı burcunun en parlak yıldızı 'Arcturus'tan türemiştir. (YHN.)

nun büyük salonunda gururla teşhir edilmektedir. Winchester en parlak döneminde Wessex'teki Anglo-Sakson krallığının, daha sonra da İngiltere'nin başkenti olmuştur. Saksonların Arthur'un başkentini kendilerine de başkent yapmış olmaları mümkündür.

Aslında, Malory'nin teşhisi hayali olduğu gerekçesiyle genelde kabul görmemektedir. Camulodonum gibi Winchester da Camelot olduğu düşünülemeyecek kadar doğuda kalmakta ve arkeolojik kanıtlarla da desteklenmemektedir –Winchester Şatosu 12. yüzyılda yapılmıştır ve Saksonların gelmesine kadar bölgede Karanlık Çağlar'da yaşananlarla ilgili pek az kanıt vardır. Winchester Yuvarlak Masası İS 1270 yıllarında, 1. Edward'ın hükümdarlığında ortaya çıkmıştır. Muhtemelen Yuvarlak Masa da, Arthur'a duyduğu merakla tanınan kralı eğlendirmek için yapılmıştır.

İskoç Camelot'ları

İskoçya'daki birçok yerin Arthur'la ilişkili olduğu öne sürülmektedir. İskoç ya da hemen hemen İskoç Camelot adayları arasında Carlisle ve Falkirk de bulunmaktadır. Bu kuzey bölgelerinin Camelot olmasını mantıklı kılan Arthur adaylarından biri de Artur mac Aidan'dır. Artur, 574-608 yıllarında İskoçya'nın batısındaki Kelt krallığı Dalriada'nın hükümdarı Aidan mac Gabran'ın en büyük oğluydu.

Artur babasının ordularının kumandanıydı ve onun hayatıyla efsanevi Arthur'un hayatı arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Artur'un Morgan adında bir kız kardeşi olduğu söylenmektedir; Merlin olması muhtemel Myrddin adlı biriyle aynı çağda yaşamıştır; son savaşını 582 yılında, Camallan olarak da bilinen Allan Nehri'nde yapmış (Kral Arthur'un son savaşı da Camlann Savaşı'dır) ve cesedi de (adı Avalon'a benzeyen) İnvalone Adası'na götürülmüştür.

Bununla birlikte, Artur gerçek Arthur olamayacak kadar geç bir dönemde yaşamış ve muhtemelen Arthur hikâyeleri/efsaneleri onu-

runa Artur adını sonradan kazanmıştır. Ne Carlisle, ne de Falkirk, krallığına dahil değildir ve ikisinin de Camelot olduklarını destekleyecek herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Aslında, neredeyse bütün kaynaklar Arthur'un yaşadığı yerin batıda, Galler'de veya yakınlarındaki Cornwall ya da West Country'de olduğunda birleştiğine göre, en yakın Camelot adaylarını bu bölgede aramak daha mantıklıdır.

Tintagel

Modern çağ turizm anlayışı açısından, Cornwall'daki Tintagel, Camelot tahtının önde gelen adaylarındandır. Denize uzanan rüzgarlı kayalıklar üstüne kurulmuş ve bugün harabe halinde bir şatodur. Monmouthlu Geoffrey'ye göre Arthur burada doğmuştur. Bununla birlikte, mevcut şatonun geçmişi yalnızca 12. yüzyıla uzanmaktadır ve Cornwall Kontu Reginald için inşa edilmiştir. Reginald'ın Monmouthlu Geoffrey'nin hamisinin kardeşi olması sadece tesadüf müdür, yoksa bu Geoffrey'nin söylediklerinin açıklaması olabilir mi?

Bununla birlikte, şatonun bulunduğu yerde aşağı yukarı doğru zamanda bir başka şato ya da kale olduğuna dair izler vardır ve 1998 yılında yapılan arkeolojik keşiflerde burayla Arthur arasında bağlantı kuracak güçlü kanıtlar elde edilmiştir. 6. yüzyıldan kalma kale harabeleri arasında üstünde Latince yazı bulunan bir taş ortaya çıkarılmıştır. Arthur Taşı olarak bilinen taşın üzerinde şu ifade kazılıdır: 'PATER COLI AVI FICIT ARTOGNOU'. Bu sözler aşağı yukarı '(Bunu) Coll neslinden birinin babası Artognou yaptırmıştır' şeklinde çevrilebilir ('bu' kelimesi muhtemelen alandaki binayı işaret etmektedir).

('Arthnou' olarak telaffuz edilen) Artognou'nun 'Arthur'un soyundan' anlamına geldiğine Coll'un da, *Old King Cole* tekerlemesinin kaynağı olan ve Monmouthlu Geoffrey tarafından Arthur'un

atası olduğu öne sürülen efsanevi Romalı-Britanyalı Kral Coel Hen olduğuna inanılmaktadır. Arthur Taşı, Tintagel'in Arthur'la ilgisi olduğunun neden öne sürüldüğünü ve aynı zamanda da Geoffrey'in neden bunu hikâyesine dahil ettiğini açıklıyor görünmektedir. Dahası, Tintagel'de Taş ile aynı dönemde yapılan diğer keşiflerin pahalı çanak çömlek, cam işi parçalar ve hattâ uzak Bizans'a ait sikkeleri içermesi, burada ticari ilişkileri Akdeniz'e kadar ulaşan güçlü ve zengin bir krallık olduğunu göstermektedir.

Camelot adayı olmaya uygun bir yer midir? Belki öyledir, ama Artognou her kimse Arthur'la aynı kişi değildir (çünkü adı Arthur'un 'soyundan' olduğunu göstermektedir). Bu durumda da Tintagel'le Arthur arasında kesin bir ilişki kurmamız ya da Tintagel'in Camelot olduğu sonucuna varmamız mümkün değildir. Bununla birlikte, Tintagel'in Karanlık Çağ'daki hükümdarlarının hikâyelerinin Arthur efsanesini beslemiş olması mümkün görünmektedir.

Cadbury Şatosu

Cadbury Şatosu aslında bir kalenin toprak siper kalıntılarının bulunduğu ve Somerset'teki Güney Cadbury kasabasının yakınındaki bir tepedir. İlk kez 1542 yılında, eski eserler uzmanı John Leland tarafından Camelot adayı gösterilmiştir. Leland şöyle yazmıştır: 'Güney Cadbury kilisesinin en güney ucunda bir zamanların ünlü şehri ya da şatosu Camallate yer alır... Oradaki insanlar Arthur'un sık sık Camalat'a geldiğini işitmiş olduklarından başka bir şey söyleyemiyorlar.' Arthur gelenekleri o zamandan bu yana bölgede çok güçlü olmuştur. Cadbury Tepesi'nde bir Arthur Yolu, bir Arthur Kuyusu ve bir de (tepenin en üstündeki kayalıkta) bir Arthur Sarayı vardır. Halk hikâyeleri, Arthur'la şövalyelerinin tepedeki bir mağarada gecelediklerini ve kralın Yazdönümü Bayramı arifesinde vahşi hayvan avına çıktığını anlatmaktadır.

Bu görüşe katılmayan bazıları Leland'ın bu geleneği yalnızca Queen Camel ve Batı Camel köyleri yakın olduğu için uydurduğunu öne sürmektedir. Daha önceden var olan bir geleneği aslına sadık kalarak aktarıyor olsa bile, bu geleneğin bin yıl geriye uzanıyor olabileceğini varsaymak, elde güçlü kanıtlar olmadıkça, zorlama görünebilir. Yapılan kazılar, Arthur döneminde burada, içinde büyük bir salonu bulunan ve daha birçok binadan oluşan büyük bir yapı olduğunu göstermiştir. Toprak siperlerle sağlanan istihkam bu dönemde yenilenmiş ve geliştirilmiştir. Ayrıca Tintagel'de bulunanlara benzer çömleklerin de ortaya çıkarılmış olması, Cornish bölgesi gibi Cadbury Şatosu'nda da zengin ve güçlü bir lordun yaşadığını orta koymuştur.

Bu durumda, Arthur hakkında doğrudan bir kanıt elde edilememiş olmasına rağmen, Arthur döneminde güçlü bir kral ya da kumandanın Cadbury Şatosu'nu karargah olarak kullandığı, burayı güçlendirip genişleterek binden fazla askerin ve yüzlerce kamp izleyicisinin barınağı haline getirmiş olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır. Bölgesel geleneklere bakıldığında ve yer isimleri düşünüldüğünde, Cadbury bir numaralı Camelot adayı görünmektedir.

Caerleon

Güneydoğu Galler'deki Newport'un hemen dışında bir kasaba olan Caerleon, İS 75 yılından 300 yılına kadar önemli bir askeri Roma şehri olmuştur. Şehrin ismi, Gal dilinde 'Lejyon Kalesi' anlamına gelen kelimeden türetilmiştir. Arthur efsanesinin Monmouthlu Geoffrey'ninki gibi ilk versiyonlarında Camelot'tan söz edilmemekte ve Arthur'un başkentinin Caerleon'da bulunduğu açıkça belirtilmektedir. Caerleon Britanya'nın en etkileyici amfitiyatrolarından birine sahiptir. Arthur zamanında muhtemelen konseylerin toplandığı, eğlencelerin yapıldığı, çanak şeklinde geniş bir çayırlıktır –Yuvarlak Masa efsanesinin kökeni bu olabilir mi?

York

Roma döneminde York şehrinin adı Eboracum'du. Ancak, Hadrian Duvarı'nı ve Britanya'nın kuzey sınırlarını koruyan lejyonların karargahı olduğu için, bir başka adı da *Urbe Legionum* ya da 'Lejyon Şehri'ydi. Arthur dönemi tarihini yazan ilk vakanüvisler 'Lejyon Kalesi'ni 'Lejyon Şehri'yle karıştırmış ve aslında York demek isterken Caerleon'u Arthur'un karargahı olarak kaydetmiş olabilirler miydi? Eboracum, Lucius Artorius Castus'un karargahı olduğu için, Arthur efsanelerinin gerçek kaynağı hakkında yakın zamanda ortaya atılan kuramlara göre durum böyle olabilir.

Castus, IS 181 yılında Britanya'ya gönderilmiş olan Romalı bir generaldi. İngiliz tarihinde 'Arthur' benzeri bir isme sahip ilk kişi olarak kaydedildiği ve hayat hikâyesinin de Arthur'unkiyle birçok paralellikleri olduğu görülmektedir. *Dux* rütbesine sahipti (Arhtur da *Dux Bellorum*'du). Anakaraya, özellikle de Armorica'ya yapılan seferleri yönetmişti. Sarmatya'dan (günümüzde Ukrayna) gelen atlılardan oluşan ağır süvari kuvvetlerine komuta ediyordu. O dönem için bu alışılmadık bir şeydi ve ülkelerini Kaledonya'dan (günümüzde İskoçya) gelen barbar akınlarına karşı savunmaya çalışan Britanya halkı üzerinde kuşkusuz çok etkili olmuştu.

Castus'un Sarmatyalı süvarileri aynı zamanda Arthur efsanesinin başka unsurlarına da kaynaklık etmiş olabilir. Kılıçlarını kutsal sayarlardı ve öldüğü zaman suya atılan sihirli bir kılıca sahip, çeşitli maceralara at süren bir şövalye grubuna komuta eden ve kahramanca işler başaran Arthur benzeri bir kişi hakkında kendi halk hikâyeleri vardı.

Castus'un Arthur olduğu kuramında da bazı kusurlar vardır. Arthur'un Latincesi *Artorius* değil, *Arthurus*'tur ve bu durumda da isimler tam anlamıyla birbirine uymamaktadır. Bununla birlikte, daha da önemlisi Castus çok daha önce yaşamış ve farklı düşman-

larla savaşmıştır. Arthur efsanesi Saksonlarla yapılan savaşların etrafında örülmüştür ve kesinlikle 5. yüzyılın sonlarında yer almaktadır. Castus'un Arthur efsanesine uyması, muhtemelen Sarmatyalı süvarilerinin öyküleri aktarması sayesinde ve muhtemelen de Castus'un kahramanlıklarının 6. yüzyılda ortaya çıkan Matter of Britain'e dahil olacak şekilde ağızdan ağıza geçmesi sayesinde olmuştur. Bu bağlamda York, Camelot için uygun bir aday değildir.

Viroconium

İÖ 2. yüzyılın başlarında, Viroconium (günümüzde Shropshire'daki Wroxeter) Roma Britanya'sının dördüncü büyük şehriydi. Sonunda çökmesine rağmen, arkeolojik kanıtlar, tam da Arthur'un gücünün zirvesinde olduğu dönem olan 480'lerde yeniden yerleşim yeri haline gelerek büyük bir restorasyon geçirdiğini ve güçlendiğini göstermektedir. Graham Phillips ve Martin Keatman *King Arthur – the True Story* adı kitaplarında Viroconium'un Camelot ve Arthur'un da orada yaşayan Gal Kralı Owain Ddantgwyn (Beyaz Dişli Owen) olduğunu öne sürmektedirler.

Owain 5. yüzyılın sonlarında Rhôs ve Gwynedd krallıklarını yönetmekteydi. Arthur Camlann'da yeğeni Mordred tarafından öldürülürken, Owain de Camlann'da bir savaşta yeğeni Maelgwyn tarafından öldürülmüştü. Owain'in babası dönemin en üstün İngiliz lideri ya da ejderhası olduğu için, 'Korkunç Başlı Ejderha' olarak tanınmaktaydı. Lakabı Gal diline *Yrthyr pen-Dragon* olarak çevrilmekteyken, Arthur'un babasının da Uther Pendragon olduğu söylenmekteydi. Ayrıca, bazı kaynaklar Owain'in oğlundan 'Ayının Oğlu' olarak söz etmektedir, ki bu Owain'in 'Ayı' olarak tanınıyor olabileceğini gösterir. Ayı kelimesi hem Gal diline, hem de Latinceye aşağı yukarı 'Arthur' olarak çevrilmektedir. Aslında, Arthur'dan ilk kez Owain'in kabilesi Gododdin hakkındaki bir şiirde söz edilmiştir.

Bir başka deyişle, Owain'in Arthur için tarihsel bir temel oluşturduğunu gösteren birçok kanıt bulunmaktadır. Viroconium'da bulunan IS 480 yılından kalma oymalı bir taşın üstünde şehrin Cunedda ailesinden –yani Owain'in ailesinden– bir kral tarafından işgal edildiği yazılıdır. Yoksa aslında bu kral Viroconium'u kendi Camelot'u yapan 'Ayı' Owain midir?

Arthur dönemi üzerine yazan Mick Baker, Roma sonrası Britanya'sının büyük şehirleri içinde yalnızca Viroconium'un 5. yüzyılın sonlarında yeniden inşa edildiğine ve güçlendirildiğine dair işaretler taşıdığını, bunun da bu çok önemli Arthur devrinde bilfiil ulusal başkent olmuş olabileceğini düşündürdüğünü ifade etmektedir: yani ismi dışında tam bir Camelot.

Çeşitli Camelot'lar

Tintagel, Cadbury Şatosu, Caerleon ve Viroconium öncle gelen adaylar olarak kabul edilebilir, ama gerçek olan hangisidir? Ne hayal kırıcıdır ki, Arthur'un yapısı *hepsi*nin kısmen gerçek Camelot olabileceği anlamına gelmektedir. Eğer Arthur hem gerçek hem efsanevi bir dizi farklı kişi ile ilgili hikâyelerin bir araya gelmesinin ürünüyse, ki muhtemel görünüyor, o zaman her Arthur adayı için söz konusu olan Camelot'lar da efsanevi Camelot'un hikâyesini oluşturmuş olabilir. Öyleyse, Arthur'un en az dört farklı kişinin birleşiminden oluşması gibi, Camelot da bazı bakımlardan en azından dört farklı yerde bulunabilir.

Tintagel, Cadbury, Caerleon ve Viroconium gibi kaleler ve bölgesel başkentler, Roma sonrası Britanya'sında yaşayanlar üzerinde kalıcı bir etki yaratmış ve var oldukları dönemde bile burada yaşayan krallarla komutanlar gibi yarı efsanevi bir durum kazanmış olabilirler. Hem kralların hem de kalelerinin zenginliği, gücü ve itibarı hafızalara kazınırken giderek büyüyen bir ulusal efsane haline

gelmiş ve bireysel kimlikleri kaybolarak, yerlerini Arthur'la Camelot efsanesine bırakmış olabilirler.

El Dorado

El Dorado 'Yaldızlı' anlamına gelen İspanyolca bir kelimedir. Aslında bir insanı işaret etmekle birlikte bir yerin adı haline gelmiştir: Güney Amerika'nın el değmemiş derinliklerinde coğrafyacılardan ve kaşiflerden gizlenen son derece zengin bir şehir ya da krallık. Ama bunun yanı sıra El Dorado, insanların kuşaklar boyu müthiş güçlüklere ve korkunç zulümlere dayandığı, çılgınlıklara, cinayetlere, infazlara ve entrikalara yol açan bir efsane, bir hayal, bir saplantıdır. El Dorado hayal ülkesini ümitsizce arayan hazine avcıları, yolu olmayan ormanlar, haşin dağlar ve kokuşmuş bataklıklar boyunca binlerce kilometre yol katetmişlerdir. Gerçekte ne arıyorlardı ve bulabilecekleri bir şey var mıydı?

Altın Hırsı

16. yüzyılın başlarında Yeni Dünya'ya gelen İspanyol fetih askerleri en çılgın hayallerinin bile ötesinde bir zenginlikle karşılaşmışlardı, ama bu başarıları yalnızca açgözlülüklerini ateşleyerek yoluna çıkan her şeyi kavuran bir yangına dönüştürmüştü. Bu altın hırsı dostça davranan Amerikan yerlilerinin Karayip Adalarından Hispanyola'daki (günümüzde Haiti ve Dominik Cumhuriyeti) zengin altın madenlerini Kolomb'a gösterme aptallığında bulunmalarıyla ortaya çıkmış, ama 1532 yılında İnka İmparatorluğu'nun hükümdarı Atahualpa İnka'nın, Francisco Pizarro ve küçük fetih ordusunun elinden kurtulmak için bir oda dolusu altını fidye olarak ödemesiyle çılgınca kamçılanmıştı. Beklenmedik bu olağanüstü kazanç Pizar-

ro'yla adamlarını hayallerinin ötesinde zenginleştirmiş olmasına rağmen tatmin olmamışlardı. İnkaların bu kadar fazla altın toplayabilmesi çok daha fazlasına sahip olmaları gerektiği izlenimi uyandırmış ve (ödediği fidyeye rağmen İspanyollar tarafından öldürülen) Atahualpa'nın yerine geçen Manku İnka, İnka direniş ordusundan kalanların başına geçerek ormanın derinliklerine çekilmişti. Fetih askerleri yanında büyük bir hazine götürdüğünü düşünüyorlardı.

Doğu Hikâyeleri

El Dorada efsanesi 1538 yılında bu ortamda doğdu. İnka İmparatorluğu'nun kuzeydoğusundaki bir Amerikan yerli kabilesinden bir elçi Atahualpa'ya mesaj getirmişti. İspanyolların gelişinin Güney Amerika dünyasının altını üstüne getirdiğinden haberi yoktu. Yakalanıp muhtemel altın kaynakları hakkında sorgulanan Kızılderili onlara kendi kabilesinin doğusunda yer alan bir kabilenin uyguladığı gizemli bir ayinden bahsetti; rahip kral kutsal göle yıkanmaya girmeden önce vücuduna reçine sürüp altın tozuna bulanıyordu. Altın takılar ve diğer değerli adaklar da göle atılıyordu. Bu hikâyeyi duyan fetih askerlerinin komutanı Sebastián de Benelcázar krala *El Dorado*, yani 'Yaldızlı' adını taktı.

Muisca Efsanesi

Bu olağanüstü efsane gerçekti. Kesinlikle böyle bir kabile (bugünkü Kolombiya'nın dağlığında yaşayan Muisca kabilesi) ve kutsal bir göl (Bogota tepelerindeki Guatavitá Gölü) vardı. İnkalarla ticaret yapan ama onlar kadar gelişmiş olmayan ve tarımla uğraşan Çibça halkları arasında yer alan Muisca, fetih askerleri gelmeden onyıllarca önce komşu kabilelerden birinin yönetimi altına girmiş, altın tozuna bulanma töreni yapmayı bırakmıştı. Yakalanan elçinin hikâ-

yesi bir efsane, babasının babasının başkalarından işitmiş olabileceği garip törenlerin solmuş bir hatırasıydı. Bu hikâyede can alıcı bir unsur vardı –söz konusu altın zengini kültür kendi toplumu değil, ötedeki dağ sırtlarında ya da nehrin bir sonraki kıvrımında yerleşmiş başka bir toplumdu. Bu da El Doraclo efsanesinin tanımlayıcı özelliklerinden biri haline gelecekti. Avrupalı define avcıları vahşi doğanın ne kadar içlerine dalarlarsa dalsınlar, ne kadar çok kabile veya topluluğu sorguya çekerlerse çeksinler, aradıkları müthiş hazine her zaman erişemeyecekleri yerlerde kalıyordu.

Kutsal Gölün Aranışı

Çok geçmeden Benalcázar haritalarda yer almayan bölgelerde savaşıp, balta girmemiş ormanlarla dağları aşarak El Dorado'yu aramaya koyuldu. Sonunda 1539 yılında bugünkü Bogotá yakınlarına ulaştı. Ancak, başka fetih askerleri de altın arıyorlardı. 1536 yılında Gonzalo Jiménez de Quesada komutasındaki bir grup, Karayip sahillerindeki İspanyol yerleşim merkezlerinden iç kısımlara girmiş ve korkunç cefalara katlanarak sonunda 1537 yılında Muisca'ya varmışlardı. Şato ve kalelere benzeyen düzenli yerleşim merkezleri, Quesada'nın İnkalarla boy ölçüşebilecek, dolayısıyla da muhtemelen altın kaynağına sahip bir uygarlık keşfettiğini düşünmesine neden olmuştu.

Yerli kabile reisi Tisquesusa durumu hemen anlamış ve İspanyolları –ileride de hep yapılacağı gibi– ötedeki topraklara yönlendirmiş, Quesada da beklendiği gibi bu toprakları istila etmişti. İstila ettiği yerlerde iştahını kabartmaya yetecek kadar altınla bezenmiş bir tapınak bulmuş ve pek de uzakta olmayan kutsal gölün –Guatavitá Gölü'nün– yerini söyletene kadar Amerikan yerlilerine işkence etmişti. Birkaç gün sonra Quesada El Dorado'nun vatanına ulaşan ilk Avrupalı olmuş, ama büyük hayal kırıklığına uğramıştı.

Gölün Suyunun Boşaltılması – Birinci Bölüm

Guatavitá Gölü, karanlık derinlikleri sırlarını kolayca açığa çıkarmayan derin bir krater gölüdür (muhtemelen sönmüş bir volkanın ya da bir çarpma kraterinin içinde oluşmuştur –çeşitli kaynaklara göre değişmektedir). De Quesada, politik nedenlerle birkaç yıl içinde İspanyol bölgesine dönmek zorunda kalmış, ama arkasında kardeşi Hernán Peréz'i bırakmıştı. Peréz 1545'te, çok sayıda gölü boşaltma girişiminden ilkini gerçekleştirdi. Pek gelişmiş yöntemlerle olmasa da (basit bir zincirleme kova sistemi kullanılıyordu), bu girişim gölü bir miktar altını ortaya çıkaracak kadar alçaltmayı başarmıştı. El Dorado'nun hazinesi bunlar mıydı? Amerikan yerlileri onları doğru göle mi yönlendirmişti, yoksa gerçek altın krallığı balta girmemiş ormanların ya da dağların daha da içlerinde miydi?

Cehenneme Giden *Entradalar*

Artık El Dorado efsanesi fetih askerleri arasında ortak bir gündem haline gelmiş ve iç kısımlara yönelen tehlikeli keşif yolculuklarının –ya da *entradaların*– giderek daha da cesaret kazanmasına yol açmıştı. 1541 yılında bir Alman keşif heyeti And Dağlarının derinliklerine dalmış ve Omagua adlı zengin bir şehrin efsanelerini öğrenmişti. Ateşli fetih askerlerinin zihninde burası altın kaplı ve her yerden zümrütler sarkan El Dorado'nun muhtemel yeri haline gelmişti. İnka İmparatorluğu'nu fetheden Pizarro da bu hikâyeleri işitmiş ve 1541 yılında kardeşi Gonzalo'yu And Dağlarının ötesine keşif yolculuğuna göndermişti. Gonzalo çok geçmeden yolculuğu birlikte yönettikleri Francisco de Orellana'dan ayrı düşmüş ve ekibinin dörtte üçünü kısmen açlık, Amerikan yerlilerinin saldırıları, hastalık ve hattâ yamyamlık yüzünden kaybettikten sonra geri dönmeye uğraşmıştı.

Bu arada, Orellana yanlışlıkla tarihteki en büyük keşif yolculuk-

larından birini yapmıştı. Hemen bir sonraki kıvrımda olduğuna inandığı El Dorado'yu nehrin aşağılarında aramak üzere tekneler yapmış ve gittikçe büyüyen bir dizi nehri takip edip Atlantik Okyanusu'na ulaşmış, böylece Amazon Nehri boyunca yolculuk yapan ilk Avrupalı olmuştu. Nehrin adı, Orellana'nın sert bir kraliçenin idaresindeki savaşçı kadınlardan oluşan bir kabile ile karşılaştığına ilişkin açıklamasından türemiştir. Efsanevi altın krallığını bulamamış olmasına rağmen, o da Omagua şehri hakkında anlatılanları duymuştu. 1546 yılında Amazon'a dönen Orellana nehir tarafından bu kez o kadar hoş karşılanmamış ve adamlarının çoğuyla birlikte yok olup gitmişti.

İspanya bir yandan imparatorluğunun bu uzak bölgesindeki idaresi zor ileri karakollarını kontrol altında tutmaya çalışıp, bir yandan da Portekiz'in Brezilya'dan batıya doğru yayılması hakkında endişelenirken, El Dorado'nun çekiciliği huzursuz fetih askerlerini oyalamanın iyi bir yolu olmuştu. Efsanevi ülkeyi aramak için *entradalar* oluşturmakla, hükümet yetkilileri potansiyel bir tehlike haline gelen askerleri bu yeni bölgeyi imparatorluğa katmak için uğraşmaya yönlendirebilmişlerdi. Örneğin, 1560 yılında Pedro de Ursua adlı genç bir askere El Dorado ve Omagua valisi unvanı verildi; ardından iç bölgelere intihar görevine gönderilen asker çok geçmeden kendi adamları tarafından öldürüldü.

Gölün Suyunun Boşaltılması – İkinci Bölüm

Altın krallığı doğuya doğru uzaklaşıyor gibiydi, ama Guatavitá Gölü derinlerine inebilenlere hâlâ büyük ödüller vaat ediyordu. 1580 yılında yüksek kenarlarında gedikler açılarak gölün suyunu boşaltmak için ikinci ve daha ciddi bir girişimde bulunuldu. Kazı alanı birçok kişinin hayatına mâl olacak şekilde çöktüğü zaman, gölün seviyesi aşağı yukarı 20 metre alçaltılmıştı (kazının izi bugün hâ-

lâ görülmektedir). Bu çalışmada, altın eşyalar ve büyük bir zümrüt bulunmuş, bu da 17. yüzyılda birkaç ıvır zıvır dışında hiçbir şey elde edilemeyen iki girişimde daha bulunma cesaretini kamçılamıştı.

Guyana ve Kayıp Manoa Şehri

Kolombiya'nın etrafında, El Dorado'nun Güney Amerika'nın bu bölgesinde bulunamayacağına karar vermeye yetecek kadar çok fetih askeri dolanmıştı. Artık dikkatler bir başka meçhul ülkeye çevrilmişti –Güney Amerika'nın kuzeydoğusundaki Guyana bölgesine. Burada altın krallığının siren çağrısı iki maceracının daha hayatına mâl olacaktı.

Korkunç Miras

1580 yılında Don Antonio de Berrio karısının amcasından miras kalan araziyi devralmak üzere Bogotá'ya gelmişti. Ne yazık ki bu amca, ilk El Dorado arayıcılarından Gonzalo de Quesada'ydı ve vasiyetinde de Berrio'nun bu mirasın bir kısmını efsanevi krallığı aramaya devam etmek üzere kullanmasını şart koşmuştu.

İleri yaşına rağmen (Yeni Dünya'ya geldiğinde 60 yaşındaydı ve Avrupa'da pek çok sefer gerçekleştirmiş deneyimli bir askerdi) de Berrio zaman kaybetmeden Bogotá'yla doğudaki Orinoco deltası arasındaki bölgeyi incelemek üzere bir dizi keşif yolculuğuna girişti. Burası Guyana olarak bilinen (bugünkü Venezuela ve Guyana arası) insan ayağı basmamış bir bölgeydi ve şimdi artık El Dorado'nun burada olduğu düşünülüyordu. 1581, 1584, 1585, 1590 ve 1593 yıllarında de Berrio (Orinoco Nehri'nin ağzının karşısındaki Trinidad Adası'nda bulunan yeni karargahından) çetin keşif seferleri yönetti ya da organize etti; bunlarda edinilen az ama derli toplu, tutarlı bilgiye göre, bölgede büyük bir şehir vardı... daha da içeri-

de. Bilgiyi veren Amerikan yerlileri, Caroni Nehri'nin başındaki dağlarda yer alan Parima Gölü civarında, batıdan gelmiş bir halkın yaşadığı Manoa şehrinden söz ediyorlardı.

De Berrio'ya bu bilgiler son derece mantıklı gelmişti. Peru'nun İspanyollar tarafından işgal edilmesinden sonra son İnkalar doğuya, Guyana'nın içlerine kaçmışlar ve yaldızlı adamın yurdu olan gizli başkentlerini kurmuşlardı. Bu önemli haberi İspanya'ya ulaştıran de Berrio ödül olarak El Dorado valiliğine getirilmişti. Artık tek yapması gereken şehri bulmaktı.

Hayatta Tek Kalan

Amerikan yerlilerinin verdikleri bilgiye güvenilmesinde pejmürde bir İspanyol'un olağanüstü tanıklığının payı olmuştu. 1586 yılında vahşi doğanın içinden çıkıp gelen bu İspanyol son on yılını Manoa'da geçirdiğini söylüyordu. Juan Martinez, değişken hikâyelerle Karayip yerlileri tarafından katledilen bir keşif heyetinden kurtulan tek kişi olduğunu ya da bir diğer keşif grubundayken barutla yaptığı bir kaza yüzünden bir kanoyla nehre bırakılarak cezalandırıldığını öne sürüyordu. Amerikan yerlileri tarafından yakalanan Martinez gözleri bağlı olarak büyük bir şehre –Manoa'ya– götürülmüş ve burada El Dorado'yla bizzat karşılaşmıştı.

Aylarca Manoa'da yaşayıp keyif sürdükten sonra Martinez kendi halkına dönmesine izin vermeleri için yalvarmış, altın ve mücevherlerle yüklü bir halde yolcu edilmişti. Bunların çoğu başka Amerikan yerlileri tarafından çalınmış olmasına rağmen hâlâ yanında hikâyesini desteklemeye yetecek kadarı kalmıştı. Martinez'in hikâyesi bölgedeki altın hevesini ateşlemişti. Trinidad'da bulunan de Berrio, başarılı bir keşif gezisi düzenlemek üzere yeterli destek, fon ve adam sağlamak için diğer açgözlü yerel valilerle rekabet etti.

Sir Walter Raleigh

Berrio için ne yazık ki, El Dorado ile ilgili çekici Yeni Dünya hikâyeleri Sir Walter Raleigh'in şahsında İspanya'nın düşmanlarının kulağına ulaşmıştı. Raleigh, Elizabeth dönemi İngiltere'sinin önde gelen isimlerinden biriydi. Hükümetin izniyle çalışan bir korsan, asker, casus, yazar, filozof ve saray üyesi olan Raleigh çok geçmeden El Dorado saplantısının kurbanı olacaktı. Nedimelerinden biriyle gizlice evlendiği için son zamanlarda kraliçenin gözünden düşmüş olduğu için Guyana'ya düzenleyeceği bir keşif yolculuğunu saraydaki mevkiini yeniden kazanma şansı olarak görüyordu. Dahası, bu yolculuktan inanılmaz bir zenginlik elde edecek ve İngiliz hakimiyetini Yeni Dünya topraklarına yayacaktı. Manoa'yı bulacak ve El Dorado'dan majestelerinin uyruğuna girmesini rica edecekti.

1595 yılında Raleigh dört gemi ve bir grup askerle Karayipler'e ulaşarak derhal Trinidad'ı ve de Berrio'yu ele geçirdi. Orinoco koyunu inceleyen Raleigh, İspanyolların bölgede zengin bir altın madeni bulduklarına inanmasına yetecek kadarını görmüş ve daha büyük bir keşif heyeti oluşturmak için destek sağlamak üzere İngiltere'ye dönmeye karar vermişti. Dönüşünde *The Discoverie* ya da görkemli tam adıyla *The Discoverie of the Large, Rich, and Bewtiful Empyre of Guiana, with a Relation to the Great and Golden Citie of Manoa (which the Spanyards call El Dorado)* adlı kitabı yazmıştı. El Dorado'nun Avrupa kültürüne girmesi bu kitap ve sonraki popüler uyarlamaları sayesinde olmuştur. Özellikle de *The Discoverie*'deki Parima Gölü ve Manoa'nın gösterildiği haritalar o kadar inandırıcı ayrıntılarla resmedilmişti ki, ondan sonra yüzyıllarca standart atlaslarda yer aldılar.

1. James'in tahta çıkmasıyla İspanyol yanlısı ve Raleigh karşıtı görüşler hakim olurken, Raleigh on üç yıl boyunca Londra Kulesi'ne hapsedilmişti. Bu arada Guyana'da gerek Berrio, gerekse Rale-

igh'in güvenilir subayı Keymis sonuçsuz Manoa arayışlarını sürdürüyor, sürekli biraz daha ötede olduğunu işitiyorlardı. 1597 yılında sürekli çabalamaktan yorgun düşen de Berrio kendisini Yeni Dünya'ya getiren servetin tamamını tüketerek öldü. Hayatının sonlarına doğru, 'Çok fazla şey yapmaya çalışırsanız sonuçta hiçbir şey yapamazsınız' diyordu.

1616 yılında Raleigh serbest bırakıldı ve Guyana'ya son bir talihsiz keşif seferi yapmasına imkân tanındı. Hiçbir şey elde edemediği gibi, bir İspanyol yerleşkesi ile çıkan (altın hırsı içindeki askerlerin tetiklediği) çatışma oğlunun hayatına mâl oldu, bu da Keymis'le aralarının bozulmasına yol açtı ve hemen ardından Keymis intihar etti. Tüm bunlar saraydaki düşmanlarının eline onun sonunu getirmek için gerek duydukları bahaneyi vermiş oldu. İngiltere'ye döndüğünde tutuklanıp, İspanyollarla savaşı kışkırtmak suçundan gizlice yargılandı ve 1618 yılında da idam edildi.

Efsane Toprağa Mı Verildi?

Manoa'yı, hattâ varlığı hakkında somut kanıtları bile bulmakta üst üste gelen başarısızlıklar, eski hikâyelerle ve Raleigh'den kalan haritalarla dürtülenen maceracıların hevesini köreltmekte pek de işe yaramamıştı. Profesyonel kaşifler ve bilim insanları olan Alexander von Humboldt ile Aimé Bonpland 1800 yılında bölgeyi incelemeye gelene kadar Parima Gölü ve Manoa'nın var olmadıkları kesin olarak kanıtlanmış değildi.

El Dorado efsanesine muhtemel bir öldürücü darbe indirdikten sonra von Humboldt, garip bir biçimde, efsanenin ilk başta varsayıldığı gibi Guatavita Gölü'nde olduğuna dair yeni bir spekülasyon dalgasını tetiklemeye koyuldu. 1801 yılında gölü gidip görmesinin ardından, El Dorado'nun her yıl adak sunduğu efsanesini gerçek kabul ederek, dipte saklı zenginliğin muhtemel boyutlarını hesap-

ladı. Konu üzerindeki görüşleri Avrupa'da abartılı bir tepkiye yol açtı. 1825 yılında bir yolcu rehberi El Dorado hazinelerinin bir milyar sterlin olabileceğini öne sürdü (bugünün değerleriyle 60 milyar sterlin ya da 113 milyar dolar).

1912 Yılındaki Altın Kazıcıları

Bu olağanüstü yansımaların gölün suyunun modern teknolojinin gücüyle boşaltılması ve dibinin incelenmesi girişimlerini harekete geçirmiş olması hiç şaşırtıcı değildir. Bunu yapabilmek için çok çeşitli şirketler kurulmuş ve sonunda 1912 yılında Company for the Exploitation of the Lagoon of Guatavitá başarmıştır. Bütün su boşaltıldığında geriye kalan kaskatı bir kitleye dönüşmüş çamur ve balçıktı, elde edilen altınsa bir avuçtan biraz fazlaydı. Çok geçmeden gölün suyu yeniden doldurulmuştur. Hazine avcıları etrafı koklamaya devam etseler de, göl sonunda Kolombiya hükümetinin resmi koruması altına alınmıştır. Bugün hâlâ sırrını korumaktadır.

Balsa Muisca

Efsaneye bir çeşit dipnot olarak, 1969 yılında Bogotá yakınlarında Kolomb öncesi döneme ait altın işi bir ürün bulunmuştur. Zamanla El Dorado'nun görülür simgesi haline gelen bu artifakt bir sal şeklindedir. Salın üzerinde çok gösterişli biçimde süslenmiş bir kral ve etrafını çevreleyen soylularla rahipler bulunur. Muhtemelen Muisca tanrılarına törenlerde sunulan bir adak olarak yapılan bu parçaya Balsa Muisca denilmektedir.

Popüler efsanelerin zor öldüğünü kanıtlayan Balsa Muisca'nın, sanki Yaldızlı tarafından atılmış gibi Guatavitá Gölü'nde bulunduğu öne sürülmüştür. Ne yazık ki, durum böyle değildir –Bogotá'daki Altın Müzesi'ne göre, parça bir mağarada, bir tören çömleğinin

içinde bulunmuştur. Bununla birlikte, El Dorado'nun belki de gerçekten var olduğuna dair şaşırtıcı bir kanıt oluşturmaktadır. Belki fetih askerlerinin doymak bilmez açgözlülükleriyle yarattıkları hikâyedeki şekilde değilse bile, yine de gerçek bir insan olarak yaşamıştır.

2
KAYIP ARTİFAKT, YAPIT VE KUTSAL EMANETLER

İnsanın ürettiği her şey çağların akışı karşısında gelip geçici, kırılgan ve savunmasızdır. Bir tarihi eser yok olup gittiğinde, her şey gelecek kuşaklarca hatırlanmasının aleyhinedir. Yalnızca özel durumlarda (büyük dini, ruhani, entelektüel ya da sanatsal bir öneme sahip veya ünü sonsuza dek sürecek kişiler tarafından yaratılmış olması halinde) ün kazanıp hatıralarda yaşamaya devam edebilir. Bir artifaktın[10] hâlâ varlığını sürdürdüğüne ve hattâ kurtarılabileceğine dair gerçek bir umudun olduğu durumlara daha da az rastlanır. Bu bölüm bu gibi durumlardan en dikkat çeken dört tanesini incelemektedir –ikisi dini kalıntı, ikisi de büyük yazarların çalışmaları oldukları bilinen ancak bugün elimizde bulunmayan tarihi eserlerdir. Bunlar (nesneler ve yazılar) birbirlerinden tümüyle farklı sınıflara ait gibi görünebilir; ama hepsi de düşüncelerini, sanatlarını ve zanaatlarını bu eserlere katan insanların yarattığı paha biçilmez artifaktlardır. Bu değerleri, yüzyıllardır araştırmacı kesimin güçlü, karşı konulmaz bir dürtüyle bugün bile onları aramayı sürdürmelerine yol açmıştır. Bu bölüm, insanların ne aradıklarını düşündüklerini, nerede aradıklarını ve aradıklarını bulma şanslarının ne kadar olduğunu açıklamaktadır.

10) İnsan eliyle yapılan şey. (YHN.)

Ahit Sandığı

Arkeolog Leen Ritmeyer tarafından 'bugüne kadar yapılmış en kutsal mobilya' olarak tanımlanan Ahit Sandığı, On Emir'in yazılı olduğu taş tabletleri koymak için yapılmış büyük bir sandıktır. Kaliteli ahşaptan yapılmış, tamamı altınla kaplanmıştır; üstünde kerubi figürleri (muhtemelen sfenkslere benzeyen kanatlı melekler) bulunan kapağının çerçevesi altındır. Eski Ahit bize Tanrı'nın ruhunun bu meleklerin kanatları arasında belireceğini söylemektedir.

Sandık'ın çeşitli güçleri vardı. Düşmanları korkutabilir ve/veya yok edebilir, iyi ya da kötü şans getirebilir, kendisine dokunanları yok edebilir, geleceği söyleyebilir, ışık, kıvılcım ve duman çıkarabilirdi. Bazı hadislere göre de kendi aklı vardı. İlk kez 1915 yılında Nikolas Tesla tarafından ortaya atılan merak uyandıran bir kuram da Sandık'ın (1745 yılında icat edilen) Leyden kavanozuna benzer dev bir kondansatör, yani elektriği depolayıp tek bir kıvılcım ya da sürekli akkor halinde (Sandık ile ilişkilendirilen etkiler) boşaltabilen bir aygıt olduğudur. Bir *pint*lik (0,473 lt.) bir kavanoz bir insanı öldürmeye yetecek elektriği depolayabiliyorsa, 1.3 metre uzunluğunda, 76 santimetre genişliğinde ve yüksekliğinde olan Sandık muazzam miktarda enerji depolayabilir.

Sandık'ın Bilinen Tarihi

Gücünün kaynağı ne olursa olsun, Sandık antik İbraniler için kutsaldı. Sandık için süslü ve özenli bir Çadır yapmışlardı ve göçleri sırasında Sandık'ı kafilenin önünde taşırlardı. Süleyman Birinci Tapınak'ı yaptırdığında, Çadır kutsalların kutsalı olarak yeniden yapılmış ve Sandık da içine yerleştirilmişti. İncil'den bazı kaynaklara göre, ara sıra askeri seferlerde ve dini törenlerde kullanılmak ya

da muhtemelen sadece dönem dönem İsrail'i yöneten 'kötü kalpli kralların' pençelerinden korunmak üzere yerinden çıkarılıyordu. Sandık'tan en son 2. Tarihler'de, İÖ 623'te Kral Yoşiya'nın Tapınak'a geri götürülüp orada bırakılmasını emrettiği yerde söz edilir.

İstilalar

Sonraki yüzyıllar boyunca ülkeleri defalarca istila edilen İsrailliler felaket üstüne felaket yaşamaya başlamışlardı. İlk felaket, İÖ 586 yılında Kudüs'ün düşmesiyle ve Tapınak'ın yağmalanarak yıkılmasıyla sonuçlanan Babil istilasıydı. İncil'de, Babillilerin büyük miktarda altın, gümüş, tunç ve Tapınak'taki değerli süs eşyalarını götürdükleri yer almasına rağmen, Sandık'tan söz edilmemektedir. Sonraları İsraillilerin Kudüs'e dönüp Tapınak'ı yeniden inşa etmelerine izin verildiği zaman, Tapınak hazinesinin çoğunu da geri getirmelerine izin verildiği anlatılmakta, ama yine ne Sandık ne de onun Babil'deki akıbeti hakkında tek kelime bulunmamaktadır. Tarihi eserin önemi göz önüne alındığında bu da garip görünmektedir.

Boş Oda

İkinci Tapınak İS 70 yılında Romalılar tarafından yıkılana kadar ayakta kalmıştı, ama General Titus Tapınak'a girdiğinde kutsalların kutsalı boştu. Çoğunluğun varsayımı, zaten başından beri boş olduğu yönündedir. Aslında, o tarih itibariyle, Sandık kayıtlı tarihte hemen hemen 700 yıldır hiç yer almamıştı. Sandık'a ne oldu? Kaybolduğundan neden hiç söz edilmemektedir? Unutulmuş bir odada, bir çeşit Indiana Jones tarafından keşfedilmeyi bekleyerek varlığını hâlâ sürdürüyor olabilir mi?

Haber Alınamıyor, Büyük İhtimalle Kayıp

Herkesin uzlaştığı nokta, Sandık'ın Kutsal Topraklara musallat olan birçok istilacıdan biri, büyük ihtimalle de Babilliler tarafından yok edildiği şeklindedir. Yenilen ulusların 'tanrılarının' ülkelerini fethedenler tarafından başka bir yere nakledilmesi uygulaması yaygın olduğu için, Nebukadnezar'ın da zafer coşkusuyla Sandık'ı ortadan kaldırmış olması muhtemeldir. Olaydan 500 yıl kadar sonra yazılmış olsa da, Apokrifa kitaplarından[11] biri olan "Ezra'nın Kıyameti"nden bunun doğru olduğu izlenimini ediniyoruz; kitapta Sandık talan edilenler listesinde açıkça yer almaktadır. Belki de Sandık, üstündeki değerli madenler yüzünden ya da başka bir nedenle parçalanmış, sonra gelen yazarlar da kaybından duydukları büyük üzüntü nedeniyle bu olaydan söz etmemişlerdir.

Eğer yok edilmesinden Babilliler sorumlu değilse, başka adaylar da vardır. Çok değerli donatısının bir kısmını zaferlerini kanıtlamak için Roma'ya götüren Titus komutasındaki Romalılar gibi, Suriye Kralı Antiyokos Epifanes de (İÖ 174-164) Tapınak'ı yağmalamıştır. Bu da, Sandık'ın Roma'ya taşındığı, Vizigotların istilasına uğradığında oradan alındığı, onlardan Konstantinopolis'e varıp sonunda da Tapınak Şövalyelerinin eline geçtiği kuramının ortaya atılmasına yol açmıştır. Sandık'ın Roma istilasından önce zaten kayıp olması ihtimali düşünüldüğünde, bu kuramın da çok fazla ciddiye alınmaması gerekmektedir. Roma zaferini tasvir eden efrizler Menora'yı (Tapınak'tan alınan yedi kollu şamdan) açıkça göstermekte, ama kuşkusuz ganimetin en önemli parçası olması gereken Sandık'tan hiçbir iz taşımamaktadır.

11) Eski ve Yeni Ahit arasındaki yıllar içinde yazılmış ve Hıristiyanların çoğu tarafından otorite kabul edilmeyen kitaplar. (YHN.)

Kutsal Topraklarda Saklı

İncil'de Sandık'ın akıbeti hakkında bilgilerin eksik olması spekülasyonlara yol açmaktadır. Birçok kanonik-olmayan (yani Yahudi-Hıristiyan geleneğinde yer alan ve resmi İncil'i oluşturduğu kabul edilen külliyatın parçası olmayan yazılar) ve Yahudi-olmayan kaynaklar bu konuda ipuçları içermektedir.

Süleyman'ın Sırrı

Talmud'a (yasa ve İncil hakkında hahamların yorumlarını kapsar) göre, Süleyman daha sonraları felaketler gerçekleştiği zaman Sandık'ı saklayabilmek için özel olarak gizli bir yer yaptırmıştır. İnanışlardan birine göre, bu gizli yer Tapınak Tepesi'ndeki bir odun deposunun altındadır. Talmud inancına göre, onyıllar içinde gerçekleşecek olan Babil işgalini sezen Kral Yoşiya Sandık'ı Süleyman'ın gizli odasına taşımıştır ve Sandık hâlâ orada kapalıdır.

Başka şeylerin yanı sıra Nuh'un Gemisi'ni de çapalarıyla birlikte tümüyle keşfettiğini iddia ederek tartışmalara neden olan 'İncil arkeoloğu' müteveffa Ron Wyatt, İsa'nın çarmıha gerildiği söylenen bölgedeki bir taşocağında yaptığı kazıda, Sandık'ı gizli bir odada gerçekten gördüğünü söylemiştir. Aynı zamanda, Mesih'in kanını üstünden kazıdığını ve ekstra bir kromozom bulmak için analiz ettiğini de öne sürdüğü için, iddiası inandırıcılıktan uzaktır, ama son zamanlarda şu ana kadar başarılı olmayan kazıların başlatılmasına yol açmıştır.

Tepedeki Sorun

Kökten dinci Yahudiler arasında yaygın olan inanışa göre, Süleyman'ın gizli odası Tapınak Tepesi'nde, İslam türbesi Kubbet-üs

Sahra'nın altında bulunmaktadır. Tepenin çeşitli çağlardan kalma odalar ve tünellerle delik deşik olduğu bilinmektedir. Kayanın fotoğrafları üzerinde yaptığı analizden Sandık'ın bulunduğu noktayı saptayan arkeolog Leen Ritmeyer'a göre, Sandık, kayanın düşey doğrultuda altında bir odada, eskiden kutsalların kutsalının olduğu yerde (ya da o böyle inanmaktadır) olabilirdi. Bu iddia, en önemli tarihi eserinin yokluğuna rağmen İkinci Tapınak'ın nasıl olup da tam anlamıyla kutsal sayıldığını açıklamaktadır. Sandık ruhani anlamda oradaydı ve varlığını kaya vasıtasıyla yansıtıyordu. Bununla birlikte, Ritmeyer'ın Sandık'ın tepedeki varlığını savunan birçok kişininkine benzer ideolojik motivasyonları olduğunu unutmamalıyız –Tapınak'ın yeniden inşa edilmesini hızlandırmak istemektedir.

Bu motivasyonları paylaşan biri de, 1982 yılında tepedeki tünelleri araştırmak için liderlik eden Haham Yehuda Getz'dir. Sandık'ın durduğu bölmenin 12 metre yakınına gittiğini iddia etmektedir. Yetkililer, hem güvenlikle ilgili hem de politik nedenlerle başka araştırmalar gibi bu araştırmalara da son vermiştir –Tapınak bölgesini yöneten yetkililer ve Müslüman alemi tepenin etrafında yapılan bütün kazılara son derece kuşkuyla yaklaşmaktadır.

Bakır Tomarın Hazinesi

Bu konuya alternatif bir bakış açısı, Eski Ahit zamanına kadar uzanan sözlü kanunların bir derlemesi olan Mişna'nın dizelerinde dile getirilmektedir. Bu dizelerin nadir bazı versiyonlarına göre Sandık, 'bir tepenin eteğindeki ıssız bir vadide, doğu tarafında, kırk taşın altında' gizlidir. Başka dizeler de çeşitli hazinelerin yerlerini ayrıntılarıyla tarif eden bakır bir tomardan söz etmektedir. Bu tomarın gerçekten var olması dikkat çekicidir: Ölü Deniz (Lut Gölü) parşömenlerinin bir parçasıdır (sayfa 130'a bakınız). 1952 yılında bulunan Bakır Tomar gizli hazinelerin listesi olmasının yanı sıra onla-

rı bulmak için şifreli/yararsız direktifleri de içermektedir. Bazı (tartışmalı) yorumlara göre, tasvir edilen hazineler Birinci Tapınak'taki en önemli eşyaları içermektedir. Aralarında Sandık da vardır ve Tomar onun bir tepenin eteğindeki ıssız bir vadide aranması öğüdünü sürekli tekrarlamaktadır.

Vendyl Jones ve Kuşkulu İddialar

Bir başka tartışmalı İncil arkeoloğu olan Vendyl Jones, Kudüs'ten çıkıp Ölü Deniz kıyıları boyunca uzanan antik bir tüneli takip ederek tam yerini bulduğunu iddia etmektedir. Tünelin sonunda, içinde Sandık bulunduğu ortaya çıkacak olan bir oda olduğunu ısrarla söylemektedir. 2005 yılında *Israel National News* muhabirlerine 'Tek yapmam gereken odaya kadar ulaşan bir delik açıp içeri bir kamera sarkıtmak ve onu görmek,' demiştir.

Jones, kendi alanındaki birçok kişi gibi kendi dini gündemine sahip renkli bir kişiliktir. Sandık'ın bulunmasının İsrail demokrasisinin devrilmesine yol açacağına ve yerine dini bilgelerden oluşan bir konsey geçeceğine inanmaktadır. Aynı zamanda, Indiana Jones'un kaynağının kendisi olduğu inancını körüklemektedir (sözüm ona Vendyl Jones adı önce Endy, sonra da Indy Jones olmuştu), ama pratikte bunda hiçbir gerçek payı yoktur. Yazar George Lucas'ın çocukluğundaki köpeğinin adından ve *Nevada Smith* adlı filmden esinlenilen karakterin adı ilk başta Indiana Smith'ti –yönetmen Steven Spielberg 'Smith' adını 'Jones'a çevirmiştir.

Yeremya ve Nebo Tepesi

2. Makkabiler'den gelen bir başka apokrifal gelenek, peygamber Yeremya'nın (Yoşiya'nın hükümdarlığı döneminden Babil sürgününe kadar yaşamıştır) Sandık'ı Lut Gölü'nün doğu kıyısında bulu-

nan, Musa'nın son kez aşağıya Vaat Edilmiş Topraklara baktığı ve rivayete göre oraya gömülmüş olduğu Nebo Tepesi'ndeki bir mağaraya nasıl kaçırdığını anlatmaktadır. Yeremya'nın havarileri burayı işaretlemeye geldiklerinde mağarayı bulamadıkları için yeri hâlâ sır olarak kalmaktadır.

Bugün, Nebo Tepesi Ürdün topraklarında kalmaktadır, ama buranın İncil'de adı geçen Nebo Tepesi mi olduğu ve ikisinden birinin Makkabiler'de adı geçen yer olup olmadığı tartışmalıdır. Tom Croster adlı bir araştırmacı Sandık'ı Nebo Tepesi'ndeki bir mağarada gördüğünü iddia etmektedir, ancak fotoğrafladığı 'kanıt' daha çok modern zamanlara ait bir nesneyi göstermektedir.

Kâbe

The Ark of Covenant: The True Story of the Greatest Relic of Antiquity adlı kitabın yazarları ve bilim insanları olan Roderick Grierson'la Stuart Munro-Hay'e göre, Arap kaynaklar Sandık'ın Yeremya'nın mağarasında durmadığını, Mekke ve Kâbe'nin (günümüzde İslam'ın en kutsal ibadet yeri, ama o dönemde çok tanrılı putperestlerin ibadet yeriydi) kontrolünü elinde tutan Cürhüm kabilesinin eline geçtiğini iddia etmektedir. Grierson ve Munro-Hay, Kâbe'nin Tapınak'taki kutsalların kutsalına çok benzediğine ve Arap kabilelerin cennetten gelen taşlara (örneğin, Kâbe'nin içine yerleştirilen Hacer-ül-esved) saygı göstererek tahta sandıklarda sakladıklarına işaret etmektedirler. Cürhümler Sandık'ı Mekke'ye götürmüş olabilirler mi? Sandık sonradan İslam'a dönüşen kendi inançlarına ilham kaynağı olmuş olabilir mi? Sandık hâlâ Kâbe'nin içinde ya da çevresinde olabilir mi?

Afrika

Tapınak, Babil istilasından neredeyse 400 yıl önce, İncil'de adı Şeşak olarak geçen ve Mısır'ı İÖ 945-924 yılları arasında yönetmiş olan 1. Şeşonk olduğu sanılan istilacı bir firavun tarafından yağmalanmıştı. Şeşonk kuzey Mısır'daki Tanis şehrini başkent yapmıştı, bu yüzden de eğer Sandık ganimetleri arasındaysa buraya getirmiş olmalıydı. *Raiders of the Lost Ark* adlı filmde Lucas ve Spielberg tarafından buranın seçilmiş olması ilginçtir. Bununla birlikte, İncil'de Şeşak'ın yağmalamasından sonra da Sandık'tan söz edildiğine göre, bu seçenek pek mümkün görünmemektedir.

Menelik ve Etiyopya

Çok daha güçlü bir ihtimal de Süleyman'la Saba Melikesi Belkıs'ın çocukları olan Etiyopya Kralı Menelik'in Sandık'ı çaldığı ya da kendisine verildiği ve Etiyopya'ya getirdiği şeklindeki Etiyopya inanışıdır. Sandık şimdi Aksum şehrinde Ahit Sandığı Kilisesi'nde durmaktadır. Bu hikâye esas olarak, Menelik'in babasını ziyarete gittiğinde Sandık'la nasıl karşılaştığını ve Sandık'ın kendi isteğiyle onunla birlikte gitmek istediğini anlatan *Kebra Negast* (Kralların İhtişamı) adlı ulusal bir destandan kaynaklanmaktadır. Bu hikâyenin iki itiraz noktası vardır: Birincisi, Menelik'in bir kopyasını yaptırıp aslıyla değiştirdiği şeklinde açıklanmasına rağmen, Sandık Menelik'in sözde ziyaretinden sonra da İncil'de yer almaya devam etmektedir. Daha önemli bir itiraz noktası da, Saba'nın geleneksel olarak Etiyopya'da değil, Arabistan'da olduğunun düşünülmesidir.

Sandık, bütün kiliselerindeki sunakların tasarımını ona benzeten ve hâlâ dini törenlerde kullanılan sayısız benzerini yapan Etiyopyalılarda yoğun bir saygı uyandırmaktadır. Yüzyıllar içinde Etiyopya'yı ziyaret eden bazı kişiler Sandık'ın içindekilere bakmaları-

na izin verildiğini iddia etmekte ve ısrarlı yabancıları yatıştırmak için gösterilen ve kopya oldukları çok belli olan çeşitli tabletlerden söz etmektedirler. Bu tabletlerin herhangi biri ya da Sandık'ın kendisi gerçek midir?

Söz konusu kilisenin koruyucusu –bu görev kuşaktan kuşağa devredilir– nesnelerin asıllarına ulaşılmasının kendi denetiminde olduğu konusunda çok katıdır ve hiç kimsenin, hattâ ülkedeki dini ve politik liderlerin bile bunları görmesine izin verilmemesi gerektiği konusunda da aynı derecede serttir. Roderick Grierson ve Stuart Munro-Hay, gerçek Sandık Aksum'a getirilmiş olsa bile, ahşabın nemli iklimde hızla çürüyeceğine ama içindekilerin bozulmadan kalmış olabileceğine işaret etmektedirler. Buradaki ana nokta, Aksum'daki kilisenin içindekilere ulaşmadan bu iddiaların doğruluğuna karar vermenin hiçbir yolu olmadığıdır. Bununla birlikte, Grierson ve Munro-Hay, 'Aksum'da bu kadar uzun süredir yaşayan geleneklerin İbrani İncil'inde yer alan, Sandık'a ilişkin en erken açıklamalar kadar ciddiye alınması gerektiğini' öne sürmektedirler.

Birden Çok Ahit Sandığı

Yukarıda anlattıklarımız, hiçbir biçimde, kayıp Sandık'ın yeri ile ilgili iddiaların ayrıntılı bir taramasını oluşturmamaktadır. Aynı zamanda, değişken akla yatkınlık dereceleriyle, Mısır'ın Nil Nehri'nde bulunan Elefantin Adası'ndaki antik tapınakta, İsrail'deki Tiberias Gölü'nde, İrlanda'daki Tara ve Amerika'daki Utah şehirlerinde olduğu da öne sürülmektedir. Bu kadar çok sayıda olası konuma ve Sandık'ın etrafındaki diğer bazı gizemlere ne anlam vermeliyiz? Örneğin, İncil Sandık'ı kimin yaptığı ve içinde ne olduğu hakkında birbiriyle çelişen şeyler söylemektedir. Hattâ Sandık bazen aynı anda iki yerdeymiş gibi görünmektedir.

Grierson ve Munro-Hay'in, geriye dönülüp bakıldığında aşikar

gibi görünen bir fikir ileri sürmektedirler: belki de birden çok Sandık vardı. Sandık'ın kopyaları Etiyopya'da kendi ruhani önemlerini korumaktadır –Sandık fikri de birçok bakımdan buna dayanmaktadır; Sandık bir semboldür, önemli olan budur, orijinal bir nesne olduğunun doğrulanması değildir. Belki antik çağdaki İbraniler de böyle düşünmekteydiler. Birden çok Ahit Sandığı olması birçok yer öne sürülmesini açıklayacaktır. Ama antik çağda yaşayanlar Sandık'ın içinde bulunan Yasa Tabletleri için de aynı şeyi düşünebilirler miydi? Ne de olsa gerçek tarihi değere sahip olan bunlardır, içinde bulundukları sandık değildir.

Sonuç

Uzmanların Aksum'daki kiliseye girmelerine ve koruyucunun şaşırtıcı iddialarını doğrulamalarına izin verilene veya Kutsal Topraklarda birbirleriyle yarışan arkeoloji ekipleri inanılmaz bir şeye rastlayana kadar, Sandık ve Yasa Tabletlerinin gizemlerine getirilen en muhtemel çözümün istilacılar tarafından parçalandıkları ve tarihten sonsuza dek kayboldukları olduğu sonucuna varmamız gerekmektedir. Belki de bu antik tarihi eserlerin parçaları antik Babil'in taşlarına ve tozlarına karışmış olabilir.

Aristo'nun Kayıp *Diyalogları*

Aristo, İÖ 384-322 yılları arasında yaşamış bir antik Yunan filozofudur. Platon'un öğrencisi olmuş, Büyük İskender'e özel öğretmenlik ve danışmanlık yapmış, Likeion'u (bir çeşit antik çağ üniversitesi) kurmuştur. Günümüzde, Platon'la birlikte antik Yunan düşüncesinin iki devinden biri olarak kabul edilmekte ve birçok kişi tarafından da Batı'nın entelektüel tarihini etkileyen en önemli kişi

olarak görülmektedir. Bununla birlikte, günümüze kadar gelebilen yazıları ortaya koyduğu çalışmaların ancak bir bölümünü (geleneksel kaynaklara göre ancak beşte birini) oluşturmaktadır. Elimizde bulunanlar da genellikle Aristo'nun sonradan editörler tarafından bir araya getirilen bölük pörçük ders notlarıdır. Hangi yazıları kayıptır, nasıl kaybolmuşlardır ve bulunmaları umudu hâlâ var mıdır?

Antik Dünyanın Kayıp Yazınsal Hazineleri

Bu sorular yalnızca Aristo'nun kayıp çalışmaları için geçerli değildir. Antik çağ yazınının çoğu günümüze ulaşmamıştır. Geriye sadece boşuna umutlandıran ipuçları kalmıştır –antik kataloglarda bulunan kitap listeleri; daha sonra gelen yazarlar tarafından bir araya getirilen özetler ve bibliyografiler. Antik çağa ait birçok eserden haberdar olmamız, ancak laf arasında bahsedilmeleri ya da tek tük alıntılar sayesinde olmuştur. Aristo antik çağın en önemli düşünürlerinden biriydi, bu yüzden kayıp çalışmalarının kalıntılarının bulunması da çok önemlidir. Aynı zamanda da, Homeros'un yitik epikleri ve Safo'nun kayıp dizelerinden Eshilos'un kayıp oyunlarına kadar, klasik Batı yazınının bütün diğer boşluklarına örnek oluşturmaktadır. Aristo'nun kayıplara karışan kitaplarının gizemini araştırmak, başka kayıp çalışmalar hakkındaki benzer sorulara cevap bulunmasını sağlayarak, bu alanı tümüyle aydınlığa kavuşturabilir.

Halka Açık ve Kapalı Aristo

Entelektüel kapsamının genişliğiyle ünlü olan Aristo (ilk bilgelerden biri olarak tanımlanmıştır) üretken bir yazardı. İlgi alanı, metafizik, mantık, şiir, etik gibi konulardan zooloji, meteoroloji, ekonomi gibi konulara kadar uzanıyordu. Yapıtı iki ana gruba ayrılabilir. Akroatik, yani sözlü olarak öğretilen, günümüzde inceleme-

ler olarak bilinen yazıları öncelikle okulunda (Likeion) kullanılmak üzere toparlanmış çalışma ve ders notlarından oluşuyordu; dolayısıyla bizatihi 'kitap' olarak yazılmamışlardı ve yayımlanma amacı taşımıyorlardı. Parlak bir yazınsal üslupları olmadığından, tıpkı belki modern bir konuşmacının kendisi için tuttuğu notlar gibi, okunmaları güç, kendi içlerinde çelişkili ve belirsiz olabiliyorlardı. Hattâ bazıları Aristo'nun kendi çalışmaları değil, öğrencilerinin tuttuğu notlar bile olabilir. Günümüze kadar yalnız bu yazıların gelmiş olması ironiktir. Klasik çağda, bu notlar, *Corpus Aristotelicum* olarak bilinen 30 kadar çalışmada (ya da 'kitapta') toplanmışlardır.

Herkes İçin Aristo

Çalışmalarının diğer ana kategorisi, Aristo'nun eksoterik[12] diye adlandırdığı, halkın anlaması için tasarlanmış yazılardı. Bu yazıların çoğu dönemin geçerli biçimi olan Platonik diyaloglar şeklinde yazılmışlardı (bu çalışmalarda konu iki ya da daha çok kişi arasında geçen tartışmalar çerçevesinde anlatılıyordu). Aristo'nun bu çalışmalardaki üslubu yaşadığı dönemde hayranlıkla karşılanmaktaydı (Romalı yazar Cicero, onun yazılarını 'altın bir nehir' olarak tanımlamıştı), ama günümüze ancak bazı başka yazarların çalışmalarındaki alıntılar veya seçme parçalar şeklinde ulaşmıştır. Diogenes Laertius'un İskenderiye Kütüphanesi için yazmış oldukları gibi antik kataloglar 170'ten fazla çalışmasını listelemektedir. Bunların en başında şiirler ve mektuplar (aralarında Büyük İskender'e ve başka önemli şahıslara yazılmış olanlar da vardır) gibi bir yığın başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bir başka deyişle, Aristo'nun çalışmalarının beşte birinden azı günümüze kadar gelebilmiştir (tam oranın ne olduğu bazı bilim insanlarınca tartışılsa da, söz konusu olan yine büyük çoğunluğunun elimize ulaşmadığıdır).

12) Dışrak; daha geniş bir okuyucu kitlesine yönelik. (YHN.)

Nasıl Kayboldular?

Aristo'nun ölümünden sonra yazınsal mirasına ne olduğuna dair geleneksel hikâye Strabo ve Plutark gibi antik yazarlardan kaynaklanır. Hikâyelerine göre, Aristo yazılarını Likeion'daki halefine bırakmış, bu kişi de öldüğünde yazılar Skepsisli Nelevs'e bırakılmıştır. Nelevs'in ailesi daha sonra bu materyali kralın kitap toplayıcılarından kaçırmak için bir mahzene ya da maden ocağına saklamış, orada eserler kötü koşullar altında onyıllar boyunca çürümeye terk edilmiştir. İÖ 1. yüzyılda yazılar bir alime satılmış, o da bunları Atina'ya götürmüştür. İÖ 86 yılında Atina'yı işgal eden Romalı General Sulla tarafından Roma'ya kaçırılmış ve dilbilgisi uzmanı Tyrannion'a satılmışlardır. Ancak büyük ustanın ölümünden 250 yıl kadar sonra, İÖ 70 yılındadır ki, dağınık haldeki akroatik malzeme Rodoslu Andronikos'un eline geçmiş ve ilk kez sistematik olarak düzenlenmiş kitaplar halinde derlenmiştir. Bugün elimizde bulunan versiyonlar bunlardır.

Elbette hikâyenin tamamı bu kadar değildir. Aristo'nun çalışmalarından bazıları, özellikle de yaşadığı sırada kitap halinde çıkarılmış olan *Diyaloglar*, bu süre boyunca varlıklarını sürdürmüş olmalıdır ve hikâye onların çoğuna sonradan ne olduğunu açıklamamaktadır.

Narin Gereçler

Aristo külliyatının çoğunluğunun kaderi herhalde birçok başka antik yazının başına gelenle aynıydı. Her ne kadar 'basılan kitaplar'dan söz ediyor olsak da, antik yazın (sazlardan yapılmış) pahalı papirüsler, parşömenler ya da (hayvan derisinden yapılan) tirşeler üzerine elle yazılıyordu. Pek az kopya çıkarılabiliyor, ödünç alıp kopyalama süreci, günümüzde de yaşadığımız ödünç alınanın iade edilmemesi gibi sorunlarla dolu oluyordu. Kopyalama işlemi zor ve

pahalı olduğundan, ancak popüler, çok talep gören kitaplar çoğaltılmaktaydı. Birçok parşömen ve tirşe belge yeniden kullanılırdı; bunun için de en üst tabaka kazınır, yeni materyal böylece aynı yüzeye yazılabilirdi –erken ortaçağ Hıristiyan yazıcıları antik literatürün bu şekilde imha edilmesinden özellikle suçludur.

Çoğaltılabilmiş kopyalar da son derece çabuk çürüyebiliyordu. Kitap koleksiyonlarını korumak profesyonel personeli olan iyi ödenekli kütüphanelerde mümkün oluyordu; bunlar da zengin ve istikrarlı bir devlet yapısı gerektiriyordu. Savaş ve sosyal istikrarsızlık dönemlerinde kütüphaneler de yağma, yangın, sel, bilinçli tahribat veya sırf ihmal karşısında bile savunmasızlardı.

Aktarma Zinciri

Klasik yazının Batı'da antik çağdan ortaçağa nasıl aktarıldığının hikâyesi oldukça karmaşıktır. Şu şekilde özetlenebilir: Yoğun göç, barbar istilaları, kıtlık, salgın hastalıklar, dini çekişmeler aşırılıklar ve giderek artan ekonomik güçlükler nedeniyle Batı Roma İmparatorluğu üzerindeki iç ve dış baskılar giderek artıyordu. Bu koşullar altında kütüphanelere, kitaplara ve öğrenime pek değer verilmiyordu ve Roma'nın büyük kütüphaneleri büyük ölçüde kaybolup gitmişti.

Doğu Roma İmparatorluğu daha iyi durumda olduğu için, bilim insanları kitaplarıyla birlikte soluğu İskenderiye ya da Konstantinopolis'te almışlardı. Ancak, buralarda da karşılarına ekonomik zorluklar ve dini aşırılıklar çıkmıştı (sayfa 44, 'İskenderiye Kütüphanesi' bölümüne bakınız). 8. yüzyılla birlikte, bilim alanındaki depremlerin merkez üssü ve beraberindeki yazınsal hareket İslam dünyasına kaymıştı. Burada bilim ve özellikle de kitap toplamak tutku haline gelmiş, şehirler ve hükümdarları kütüphanelerinin boyutu için yarışmaya başlamışlardı. Orta Asya'daki Semerkant'ın fethi, nispeten daha ucuz ve bol bulunan bir malzeme olan kâğıdın sırrı-

nı beraberinde getirmişti. İspanya'nın Müslüman kesimindeki Cordoba gibi kütüphaneler muazzam oranda gelişmişlerdi.

Avrupalı Hıristiyan alimler İslam eğitim merkezlerini ziyaret ediyor ve buralardaki yazın mirasından bazı parçaları tercüme ediyor ve kopyalıyorlardı. Sonunda kâğıt Avrupa'ya gelmiş ve bazı Avrupa üniversiteleri kopyalama merkezleri olarak İslam alemiyle boy ölçüşmeye başlamışlardı. 1453 yılında Konstantinopolis'in düşmesinin ve İtalya'da hümanizmin doğuşunun birleşik etkisiyle, alimler klasik bilgiye değer vermeyi artık öğrenmiş bir kültüre akın ettiler. Bunun sonucu başlayan Rönesans, matbaanın da icadıyla birlikte, Avrupa'da bilimin yeniden canlanmasını ve klasik literatürün yayılmasını sağlamıştı. Bununla birlikte, yaşanan birçok iniş çıkışın ardından çok büyük kısmı yok olup gitmişti. Kitap tarihçisi Gertrude Rawlings, 'bugün elimizde çok az sayıda antik yazılı eser bulunması değil, ama asıl bir tanesinin bile günümüze kalması şaşırtıcıdır,' yorumunda bulunmuştur.

Çok Satanlar ve Elde Kalanlar

Konuyu tekrar Aristo'ya getirecek olursak, çalışmalarının bazılarının ortadan kaybolmasının belirli nedenleri olabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, antik bir metnin varlığını sürdürmesi bir anlamda popülerlik meselesiydi. Yalnızca yeterince talep gören çalışmalar kopyalanıyor ve bu da ancak yıpranıp yırtılanların yerine kopyalarının konmasını ve/veya bir yerde yangın, sel ya da fetih yüzünden yok olmaları ihtimaline karşı başka bir yerde kopyaların varlıklarını sürdürmesini sağlamaya yetecek kadar yapılıyordu.

IS 3. yüzyıldan itibaren, antik Romalılar ve Yunanlılar tarafından tercih edilen narin, kolay yıpranan el yazmaları yerini daha sağlam olan, bugünkü kitaplara benzer kodeks[13] formuna bıraktı. Yine pa-

13) El yazması kitap. (Ç.N.)

halılığı nedeniyle, çalışmaların hepsi bu forma başarıyla geçirilemedi. Macar bilim insanı Béla Lukács, Aristo'nun yazınsal mirasının asıl koruyucuları olan Likeion'daki öğretmenlerin yetersiz bütçelerini yalnızca her gün derslerinde en çok kullandıkları çalışmaları –yani *Corpus Aristotelucum*'un akroatik metinlerini– kodeks formuna geçirmek için kullanmış olabilecekleri varsayımında bulunmaktadır.

İlk olarak Alman klasikçisi Werner Jaeger tarafından ortaya atılan ve daha geniş çapta benimsenen kuram, *Diyaloglar*'ın Aristo'nun erken dönemine ait, daha az olgun yapıtının –daha sonraki yazılarının gölgede bıraktığı gençlik dönemi çalışmasının– bir parçası olduğu şeklindedir. Bu kuram neden pek fazla kopyalanmadıklarını açıklayabilir. Yakın zamanda, A. P. Bos, bunun daha çok antik çağın felsefe-yazın modasının değişmesi ile ilgili olduğunu öne sürmüştür. Bos'un bu kayıp eserlere ilişkin yeniden yapılandırma çalışmasında, Aristo'nun kullandığı temalar ve argümanlar olgundur, ama bunları İÖ 3. yüzyıldan itibaren modası geçmiş bir üslupla, mitler ve efsanevi anlatılar kullanarak açıklamaktadır. Dolayısıyla, daha sonra gelen alimler yalnızca Aristo'nun daha sonra yazdığı yazılarla ilgilenmişlerdir.

Nedenler ne olursa olsun, ortak olduğu anlaşılan görüşe göre, antik çağ yazınındaki kural 'çoğal ya da öl' şeklindeydi ve Aristo'nun ilk çalışmaları bu kurala yenik düştü. Kısacası, Roma İmparatorluğu yıkıldığı ve Karanlık Çağ Avrupa'nın üstüne çöktüğü zaman, *Diyaloglar*'ın ve diğer kayıp çalışmalarının, kitap tahribi felaketlerinin uzun listesi karşısında dayanamayacak kadar az sayıda kopyası bulunmaktaydı.

Hayata Dönüş

Yalnızca varlıklarını sürdürmelerinin zor olması bunun imkânsız olduğu anlamına gelmemektedir. Kayıp olsalar da her şeye rağ-

men bazı çalışmaların bir yerlerde var olmaları mümkün değil midir? 19. yüzyılın sonlarında, Mısır'da antik papirüslerin keşfedilmesi Aristo uzmanlarına taze bir umut aşılamıştır. 1880 yılında, Aristo'nun kayıp çalışmalarından biri olan ve bu büyük adamla öğrencilerinden bazıları tarafından yazılan, Yunan devletlerinin anayasaları üzerine 158 incelemeden oluşan serinin en önemli parçası *Atinalıların Anayasası*'nın fragmanları Mısır'da bulunmuş ve Berlin'deki Mısır Müzesi tarafından satın alınmıştır. Ardından, 1890 yılında, aynı çalışmanın tamam bir kopyasını içeren dört papirüsten oluşan bir grup Mısır'da bir Amerikan misyoneri tarafından bulunmuş ve British Museum tarafından satın alınmıştır.

Oksirinhos

Bu keşiften esinlenen Oxford Üniversitesi'nden iki genç arkeolog, Bernard Grenfell ve Arthur Hunt, Mısır'da, Kahire'nin güneybatısında bulunan Oksirinhos'un çöp tepelerini kazmaya başlamışlardı. Adını Mısır halkının büyük saygı gösterdiği 'sivri burunlu' bir mitolojik balıktan alan Oksirinhos önce Ptolemaios (Yunan), sonra da Roma egemenliği sırasında Mısır'ın başkenti olmuştu. Bin yıldan fazla bir süre boyunca, günlük hayat akışının bütün canlılığını taşıyan bir pazar kasabası olmasının yanı sıra, yönetim ve bürokrasinin de merkezi olarak kalmıştı. Kasaba halkı, özellikle de bürokratlar, vergi beyanları ve hesaplarından okul ödevleri ve aşk mektuplarına kadar her şeyi kaydetmek için papirüsleri rahatça kullanıyorlardı. Bir papirüsün işi bittiğinde, diğer çöplerle birlikte kasabanın dışındaki tepelere atılıyordu. Sonraki kuşakların şansına, bu malzemeyi günümüze kadar ulaştıracak koşullar bir araya gelmişti –kasaba Nil Nehri'nin yıllık taşmalarından kurtulacak mesafedeydi ve tepeler de su seviyesinin üstünde kaldıkları için sonunda sıcak ve kuru kumlarla örtülmüştü.

Grenfell ve Hunt, bu çöp tepelerinden binlerce papirüsü çıkarmaları için işçi grupları kiralamışlar ve antik metinleri kendi çabalarıyla deşifre etmeye çalışırken, papirüs bilimi adı verilen yeni bir disiplini şöyle ya da böyle icat etmişlerdi. Hevesli klasisizm öğrencileri olarak antik çağın bütün kayıp çalışmalarını bulacakları umudunu taşıyorlardı. Daha çok vergi ve muhasebe kayıtları gibi şeyler buldukları için hayal kırıklığına uğramalarına rağmen, hem onlar hem de kendilerinden sonra gelenler (proje bugün hâlâ devam etmektedir), aralarında Pindaros ve Safo'nun şiirleri, Menandros'un birçok çalışması, Sofokles'in bazı eserleri ve 'Isa'nın Sözleri' (aynı zamanda 'Tomas İncili' olarak da bilinmektedir) gibi bazı ilk Hıristiyan İncilleri bulunan ve daha önce bilinmeyen büyük çeşitlilikte antik yazını ortaya çıkarmayı başardılar.

Yüksek Teknolojili Papirüs Bilimi

Aristo'nun kayıp çalışmalarının bu hazineler arasında olmadığı görülmektedir, ama görüntüleme tekniklerinde son zamanlarda meydana gelen gelişmeler artık papirüs biliminde devrim yaratmaktadır. Bu durumda, Oksirinhos tomarları ya da başka bulgular arasında hâlâ yeni keşifler olması mümkündür. Örneğin, papirüslerin farklı dalga boylarındaki ışık altında görüntülenmesi daha önce okunamayan yazıları ortaya çıkarabilir veya lazer taraması, volkanik patlamayla tahrip olan Roma şehri Herkulaneum'da bulunan el yazmaları gibi karbonlaşmış malzemenin bile okunmasını sağlayabilir.

Kayıp Kütüphane Akıncıları

Halen Aristo'nun kayıp *Diyaloglar*'ını ortaya çıkarma yönünde hiçbir belirgin beklenti yok gibi görünmektedir, ama dünyanın herhangi bir yerinde binlerce yıldır ihmal edilmiş bir şekilde hayatta

kalma mücadelesi veren henüz keşfedilmemiş antik el yazmalarının saklandığı bir yer olduğu umudu varlığını sürdürmektedir. Avrupa ve Yakındoğu'da en belirgin adaylar, antik çağın sonlarından beri kitapların toplandığı ve Karanlık Çağlar boyunca bilimin meşalesinin yanmaya devam ettiği antik manastırlardır. Gizli bir kütüphanede kayıp bir Aristo çalışması bulma umudu, Umberto Eco'nun, bir Fransisken keşişin 1327 yılında İtalya'daki Benedikten Manastırı'nda gizli bir kitaplıkta Aristo'nun kayıp çalışması *Komedi Üzerine*'yi bulduğu *Gülün Adı* adlı kitabının konusunu oluşturmaktadır. Eco'nun işlediği komplo, geniş kitlelere açılamayacak kadar ihtilaflı, hassas veya sapkın olduğu kabul edilen materyalin yer aldığı gerçek bir kütüphane olan Gizli Vatikan Arşivlerinde muazzam miktarda materyalin Katolik Kilisesi tarafından gizli tutulmakta olduğu şeklindeki, komplo çevrelerinde yaygın olan inancı yansıtmaktadır.

Şimdiye kadar keşfedilmemiş bölümleri olan bir Avrupa manastırının bulunması mümkün görünmemekte, bulunsa bile iklimin narin el yazmalarının bozulmadan kalabilmelerine uygun olmadığı düşünülmektedir. Ama belki, İslam aleminde modern yöntemlerle gereğince araştırılmayı/incelenmeyi bekleyen manastırlar olabilir ve bunlar aynı zamanda daha elverişli bir iklime de sahip olabilirler –örneğin, Mısır, Libya ve Levant ülkeleri gibi; bunlar Hıristiyanlığın ve manastırların ortaya ilk çıktığı dönemde önemli merkezlerdi.

Böyle bir keşfe en açık örnek Ölü Deniz parşömenleridir (sayfa 130'a bakınız); burada bir vadide manastır hayatı yaşayan bir komün belgeleri saklamış, kuru hava koşulları sayesinde korunan belgelere binlerce yıl sonra ulaşılabilmiştir. Belki bir yerlerde, bir arkeoloğun, bir define avcısının ya da sadece kuzusunu kaybeden genç bir çobanın tesadüfen bulmasını bekleyen başka gizli yerler de vardır.

Kutsal Kâse

Kayıp kutsal emanetlerin başta gelen örneği olan Kutsal Kâse, üçüncü *Indiana Jones* filmi ve yakın zamanda da Dan Brown'ın *Da Vinci Şifresi* adlı kitabı ve film sayesinde yaptığı medyatik süksenin yanı sıra, günlük konuşmalarda çok sık kullanılan bir mecaz olması sayesinde son derece büyük bir tarihsel gizem haline gelmiştir. Bununla birlikte, birçok kişi Kutsal Kâse'nin tam anlamıyla ne olduğundan emin olmadığı, olanların da çoğu bu konuda büyük ölçüde yanıldığı için, ün kazanması açıklığa kavuşmasını sağlamamıştır. Konu nerede olduğuna geldiğinde, ne olduğu konusundaki belirsizlikler de artmaktadır, zira kutsal hazinenin ta kendisi olduğu iddia edilen birçok artifakt ve kâsenin gizli yeri olduğu iddia edilen yerlerin listelendiği bir katalog vardır.

Kâse Nedir?

Bugünkü popüler anlayışa göre Kâse, Son Akşam Yemeği'nde İsa'nın şarap servisi yaparken kullandığı ve çarmıha gerilmesi esnasında akan kanlarının toplandığı bir kupadır (aslında teknik olarak bu kupaya Kutsal Kadeh denmektedir). Bu kutsal emanetin sihirli güçleri vardır: yiyecek ve içecek üretebilir, yaraları iyileştirebilir, ölümsüzlük sağlayabilir, ülkeye zenginlik getirebilir. Ancak, kâseye yüklenen tek mahiyet bu değildir, hattâ ne de ilkidir.

Efsanenin Servisi

Dikkate alınması gereken ilk nokta, Yeni Ahit'te ne Kâse'den, ne de Kadeh'ten belirli bir biçimde söz edilmemiş olduğudur. Bunlar daha sonra ortaya çıkan geleneklerdir. Kadeh daha eski olan gele-

nektir ve geçmişi en azından 6. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Öte yandan, ortaçağa kadar Kâse'den söz edilmemiştir. Bu konudaki ilk yazılı kaynak, Chrétien de Troyes'un 1180-1191 yılları arasında yazdığı *Perceval, ou le Conte du Graal*'dir (aynı zamanda Perceval ya da Kâse'nin Hikâyesi olarak da bilinmektedir). Şiirde Kâse kutsal bir emanet olarak değil, yalnızca bir tabak ya da çanak olarak geçmektedir.

Bu durum, ortaçağ Latincesinde şölenlerde yiyecek ikram etmek için kullanılan servis tabağı anlamına gelen *gradalis* veya *gradale* şeklinde kullanılan Kâse (Grail) kelimesinin orijinal kaynağını ortaya koymaktadır. Çırpma kabı anlamına gelen *crater* kelimesinden türeyen *cratalis*'ten türediği de öne sürülmektedir. Böylece, Kâse'nin en eski anlamı yalnızca tabak ya da çanaktır ve İsa'yla, Son Akşam Yemeği'yle veya Çarmıh'la belirgin hiçbir ilişkisi yoktur.

Soylu Kan

Kâse'nin efsanesi büyüdükçe yeni bir etimoloji yaratıldı. Buna göre, *Graal* kelimesi, Kutsal (*San*) *Graal* ya da *Sangreal* haline geldi, bu sözcük de sonradan *Sang Real* yani Soylu Kan) olarak iki sözcüğe bölünmüş olabilir. Bununla ima edilen şey, Kâse/Kadeh ikilisinin dini içerikleriydi (zira iki içerik birleşmiştir) ve daha yakın zamanlarda da yine bu bağlantı, 'gerçek' Kâse'nin İsa ile aynı kandan olanlar (yani torunları) olduğu gerçeğine şifreli bir gönderme olarak kabul edilmiştir.

Diğer Tanımlar

Kâse'nin ne olabileceği hakkında birçok başka kuram da bulunmaktadır. Efsanenin Wolfram von Eschenbach'ın yorumladığı versiyonuna göre, Kâse aslında cennetten düşen ve Lucifer ile Tanrı

arasındaki savaşta Tarafsız Meleklerin sığınağı olan bir taştır. Bir başka versiyona göre de Kâse, Düşüş'ten önce Lucifer'in taktığı tacın üzerindeki bir zümrüttür. Bazı yazarlar ise Kâse'nin bir kitap, hattâ belki de bizzat İsa tarafından yazılmış kayıp bir İncil olduğunu öne sürmektedirler.

Flavia Anderson tarafından 1953 yılında yazılan *The Ancient Secret: In Search of the Holy Grail* adlı kitapta öne sürülen ilginç bir kurama göre, Kâse Eski Ahit'te sözü geçen *Urim ve Tummim*'dir.[14] Kelime anlamı 'ışıklar ve kusursuzluklar' veya 'vahiy ve hakikat'tir ve genellikle bir kehanet ya da kura çekme sürecini kastettiği kabul edilir. Bununla birlikte, Anderson, belirli bir antik teknolojiyi işaret ettiklerini öne sürmektedir. Bu teknoloji, ağaca benzer bir kaidenin üzerine oturtulmuş, büyüteç gibi güneş ışınlarını bir noktada toplayarak ışık etkileri üretmek ve ateş yakmak için kullanılabilen içi sıvı dolu bir cam küreden ibarettir.

Kelt veya Hıristiyan

Kâse'yi sihirli güçleri olan bir kupa ya da çanak olarak kabul eden klasik anlayış, yiyecek ve içecek üretebilen, öğüt verebilen, yaraları iyileştirebilen, ölüleri hayata döndürebilen birçok kazandan söz eden Kelt mitolojisiyle yakın paralellikler göstermektedir. Literatürde ilk kez Chrétien de Troyes ve Robert de Boron'un (aşağıya bakınız) Kâse hikâyelerinin görülmesinin ardından, Kâse'yle Arthur hikâyelerindeki motifleri Kelt motifleriyle birleştiren Gal versiyonları ortaya çıkmıştır ve bu birleşme Kâse efsanesinin sonraki gelişiminin bir özelliği haline gelmiştir. Bu da, Kâse efsanesinin aslında Keltlerden, yani bir Kelt mitinin Hıristiyanların süslemesiyle yeniden şekillenmesi sonucunda ortaya çıkmış olduğu varsayımına yol açmıştır.

14) Çıkış 28:30. (YHN.)

Aslında, bunun tam tersi gerçeğe daha yakın olabilir. Günümüzde birçok uzman Kâse efsanesinin, Kutsal Komünyon ayininin (ki şayet Kutsal Kadeh'in şaraba dönüşen su için başta gelen kap olduğunu düşünürsek aradaki ilişki açıkça görülür) popüler hale gelmesini sağlamak amacıyla ve tamamen Hıristiyan motifleriyle başladığını ve daha sonra Kelt motifleriyle süslendiğini öne sürmektedir.

Kâse'nin Tarihi

Chrétien de Troyes'a ait olan ilk Kâse hikâyesi, Kâse'nin kaynağından ya da mahiyetinden söz etmemektedir. Gerçekten de, bu noktada sözü edilen nesne Kutsal Kâse değil, sıradan bir kâsedir. Kâse'nin tarihi ilk kez, Fransız şair Robert de Boron'un daha sonra yazdığı *Joseph d'Arimathie* adlı romanda açıklanmıştır. 1192-1202 yılları arasında yazılmış olan bu kitap Arimateali Yusuf'un hikâyesini ve Kutsal Kâse'yi İngiltere'ye nasıl getirdiğini anlatmaktadır.

Kadim Zamanlarda O Ayaklar...?[15]

Arimateali Yusuf, Yeni Ahit'te yer alan, hikâyesi apokrifal kaynaklardan (yani 'resmi' İncil'den çıkarılan ayetlerden) yayılan ve sonradan efsanevi/folklorik bir figür haline gelen bir kişiliktir. İsa'nın gizli bir müridi olan zengin ve nüfuzlu bir tüccardır. Çarmıha gerildikten sonra onun cesedini almış, sarıp sarmalayarak kendi mezarına yatırmıştır (böylece de İşaya'nın, İsa'nın zengin bir adamın mezarına gömüleceği kehanetini yerine getirmiştir). Bu yaptığı yüzünden Yahudi büyüklerince hapsedilmiştir, ama İsa ona görünmüş ve (bazı versiyonlara göre Kâse aracılığıyla) beslemiş, ardından hapisten çıkarmıştır.

15) William Blake'in *Jerusalem* ilahisinin diğer adı: *And Did Those Feet in Ancient Time*. (YHN.)

Boron ve diğerlerine göre, hapisten kaçtıktan sonra Havari Filipus, Mecdelli Meryem, Lazarus ve birtakım başka kişilerle güç birliği yapmış, Akdeniz'i geçip Marsilya'ya gitmiş, oradan da müjdeyi yayması için kalay ticaretinden tanıdığı İngiltere'ye gönderilmiştir. Yanında İsa'nın Son Akşam Yemeği'nde kullandığı (Kutsal Kadeh) ve Çarmıh'a bağlı İsa'nın kanını içinde topladığı kupayı götürmüştür. Müritleriyle birlikte Somerset bataklıklarına ulaşarak, bugün Glastonbury Tor olarak bilinen en yakın tepeye çıkmışlardır. Yusuf burada asasını yere saplamış, her yer mucizevi bir şekilde filiz verip çiçek açmıştır. İngiltere'deki ilk kiliseyi burada kurmuştur.

Kâse efsanesinin daha sonraki gelişmelerine göre, Yusuf ve akrabaları (Arthur dahil) Britanya krallarının atalarını oluştururken, Kâse de Yusuf'un uzun yıllar Kâse'nin koruyuculuğunu yapan bir soyun ilk atası olan damadına emanet edilmiştir. Bu soy, Arthur efsanesindeki Balıkçı Kral, Perceval, Galahad ve diğer figürlere kadar uzanmaktadır. Arimateali Yusuf hakkındaki diğer hikâyeler de, aslında İsa'nın amcası olduğunu ve genç Mesih'i önceki ticari yolculuklarında Britanya Adası'na getirmiş olabileceğini öne sürmektedir. Bu iddialar Blake'in *Jerusalem* ilahisine ilham vermiştir.

Kutsal Kâse İngiltere'de

Arimateali Yusuf'un hikâyesi Kâse'nin İngiltere'ye geldiğini belirtmektedir, ama bu konuda çeşitli hikâyeler bulunduğu için, çeşitli yerlerde olma ihtimali vardır.

Kadeh Kuyusu

Yerel Glastonbury geleneklerine göre, Kâse Glastonbury Tor'un derinlerine gömülmüş ve bugün Kadeh Kuyusu denilen bir kaynağın fışkırmasına neden olmuştur. Güya bu kaynak Kâse'den geçtiği

ve Isa'nın kanıyla karıştığı için sular kırmızımsıdır. Jeologlara göre ise, kaynak suyunun kırmızımsı olma nedeni, demir oksit bakımından zengin olmasıdır. Çevre kayada biriken demir oksit Tor'un var olmasının sebebidir; çünkü milyonlarca yıl içerisinde, kaya kütlesini çevre alandan daha sert hale getirmiştir ve çevre alan aşınıp giderken, tüm azametiyle ortada Tor yükselmiştir.

Corbenic, Kâse Şatosu

Kâse hikâyesine göre, Yusuf Kâse'yi, ilk Kâse Kralı olan ve onu Corbenic Şatosu'nda koruyan damadı Brons'a vermiştir. Burası Arthur'un şövalyelerinin aradığı efsanevi Kâse Şatosu haline gelmiştir. Günümüzde, Kuzey Galler'deki Castell Dinas Bran'ın antik Corbenic Şatosu'nun yeri olduğu sanılmaktadır, eskiden Demir Çağı'na ait bir kalenin olduğu bu yerde şimdi bir ortaçağ şatosu bulunmaktadır.

Nanteos Kupası

Viktorya döneminden kaldığı sanılan çok daha yeni bir gelenek, Kral 8. Henry'nin manastırları kapatmasıyla yerlerinden olan Glastonbury Manastırı keşişlerinin Kâse'yi gömülü olduğu yerden çıkarıp Güney Galler'e götürüşlerinin ve sonunda yöre eşrafından Nanteos Malikanesi lorduna vermek zorunda kalışlarının hikâyesini anlatmaktadır. 1952 yılında malikane el değiştirene kadar Nanteos Kupası burada kalmış, sonra bir bankanın kasa dairesinde güvenlik altına alınmıştır.

Nanteos Kupası aslında küçük bir tahta çanaktır. Efsaneye göre, 1. yüzyılda Filistin'de zeytin ağacından yapılmıştır. Gerçekte ise, 14. yüzyıla ait, cadılındığı ağacından yapılma bir içki kâsesi (bir tür ortaçağ çanağı) olduğu neredeyse kesindir. Şifalı gücü olduğuna inanan hacılar bazı parçalarını kopardıkları için çoğu eksiktir.

Tapınak Şövalyeleri Bağlantısı

Tapınak Şövalyeleri ilk başta Kutsal Topraklardaki hacıları korumak üzere kurulmuş askeri bir tarikattı. Avrupa'nın her bir yanında zenginleşip güç kazanmışlardı. Gizli âdetleri ve 14. yüzyıldaki ani çöküşleri onlara, romantik hayal güçleri üzerinde günümüze dek süregelen güçlü bir etki yaratmayı başarmış olan bir gizem havası katmıştır. Önce Wolfram von Eschenbach'ın 1210-1215 yılları arasında yazdığı Kâse romanı *Parzival*'da Kutsal Kâse'yle ilişkilendirilmişlerdir. Hikâyenin bu versiyonunda, Kâse (bazen İspanya'daki Montserrat Manastırı ile özdeşleştirilen) Munsalvaesche Kalesi'nde, Eschenbach'ın kitabı yazdığı dönemde güçlerinin zirvesinde olan Tapınak Şövalyelerine üstü örtülü bir gönderme yaparak, *Templiesin* adı verilen bir grup şövalye tarafından korunmaktadır. Tapınak Şövalyeleri hakkındaki birçok efsane, onların Kudüs'teki Süleyman Tapınağı'ndan bir şey çıkardıklarından, 1204 yılındaki Konstantinopolis Yağması'nda Kâse'yi ele geçirdiklerinden ya da kendilerine zenginlik ve güç veren gizli bilgiyi başka bir yolla elde ettiklerinden söz ettiğine göre, Kutsal Kâse'yle nasıl ilişkilendirildiklerini anlamak pek de zor değildir. Tapınak Şövalyeleri 14. yüzyılda bastırıldıklarında, Kutsal Kâse'nin de kaçırıldığı/saklandığı sanılmaktadır.

Rosslyn Şapeli

Bu noktadan itibaren hikâye çeşitli yönlere sapmaktadır. Bir versiyona göre, Tapınak Şövalyeleri ellerindeki bu paha biçilmez hazineyi zulümden kaçmak için gittikleri İngiltere'ye götürmüşler, kâse orada Lothian bölgesindeki Roslin kasabasında yaşayan İskoç asillerinden Sinclair ailesinin eline geçmiştir. Güya gizli bilgiye sahip olmaları, günümüzdeki ünlü Rosslyn Şapeli'ni yaptırmalarını hız-

landırmış ve şapelin içini Tapınak Şövalyelerine ve Masonlara ait her çeşit tuhaf sembolle bezemelerine yol açmıştır. Şapelin en gösterişli bölümü, zengin oyma işçiliği sergileyen Çırak Sütunu'dur, günümüzde ziyaretçi çekmek için Kutsal Kâse'nin son durağı olduğu ilan edilir.

'Metal detektörlerin' sütunun içinde bir 'nesne' olduğunu 'kanıtladığı' şeklindeki temelsiz ve desteksiz iddialara rağmen, ne yazık ki bu konuda hiçbir kanıt yoktur. Şapelin altında boşluklar/mahzenler olduğu doğrudur, ama temelleri tehlikeye atmamak için bunları kazmak mümkün olmamıştır.

Amerika'ya Geliş

Tapınak Şövalyeleri, Sinclair ailesi ve Tapınak Şövalyelerinin İngiltere'de kurtuluşuyla ilgili birçok saçma iddia arasında, Tapınak Şövalyelerinin gemileri ve denizcilerinin Kolomb'tan önce Amerika'ya gittiği ve bu olayın arkasında Sinclair ailesinin olduğu da bulunmaktadır. Kâse'yi mümkün olduğunca erişilmesi güç yerlerde saklama çabası içindeki Sinclair ailesi, bu yüzden Kâse'yi Yeni Dünya'ya göndermiş, Kâse orada Nova Scotia (Yeni İskoçya) bölgesindeki Oak Island'da bir çukura gömülmüş ve böylelikle Kâse hikâyesi Oak Island Para Çukuru'nun öyküsü ile (sayfa 184'e bakınız) bağlantılanmıştır. Spekülasyonlar dışında bu düşünceyi destekleyecek hiçbir kanıt yoktur ve aslında Oak Island Çukuru'nda herhangi bir zaman herhangi bir şeyin var olmuş olması pek mümkün görünmemektedir.

Daha da saçma bir iddiaya göre, Kâse Amerika'ya 1607 yılında Kaptan John Smith'le birlikte Jamestown kolonisini kurmak üzere giden bir rahip tarafından kaçırılmıştır. Smith, Accokeek'teki (şimdiki Maryland) Moyaone bölgesinde bulunan Piscataway Kızılderili köyünü ziyaret ettiğinde, rahip Kâse'yi buraya saklamıştır. Sonra-

ki yüzyıllar boyunca Kâse'nin gücü çevre bölgelerin dünyanın güç merkezi haline gelmesine neden olmuştur (gerçi hastalıklar, koloniden ve diğer kabilelerden rakipler yüzünden yok olup giden Piscataway Kızılderililerinin pek işine yaramış görünmemektedir). Bu rahip kimdi, Hıristiyan dünyasının en değerli kutsal emanetini nasıl ele geçirmişti ve neden onu Accokeek'e gömmek istemişti soruları gizemlerini korumaya devam etmektedir.

Sion Tarikatı

Da Vinci Şifresi sayesinde Kutsal Kâse'nin gerçekten İsa'nın soyundan gelenler olduğu kuramı halen revaçtadır. İlk kez *The Holy Blood and the Holy Grail* adlı kitapta ayrıntılarıyla verilen bu hikâyeye göre, İsa Mecdelli Meryem'le evliydi. Meryem'le Arimateali Yusuf İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Marsilya'ya gittiklerinde yanlarında İsa'nın çocukları ve hattâ belki de bir iddiaya göre çarmıhta ölmemiş olan İsa'nın kendisi vardı. İsa'nın torunları daha ileride Fransa'nın Merovenj Hanedanı oldular. Tahttan indirilmelerinden sonra İsa'nın soyu Tapınak Şövalyeleri ve karanlık Sion Tarikatı gibi gruplarca gizli tutuldu. Bugün, Kutsal Kâse'nin *hem* İsa hakkındaki bu gizli bilgi, *hem de* onun gerçek torunları olduğu ve Katolik Kilisesi'nin bu 'gerçekleri' etkin bir biçimde örtbas etmekte olduğu söylenmektedir. Rosslyn Şapeli'nde ve muhtemelen Fransa'nın Languedoc bölgesindeki Rennes-le-Château şehri yakınlarında bu konuda çeşitli 'kanıtlar' –bunlara Kutsal Kâseler de denebilir– gizlidir.

Bu eğlenceli hikâye, 1950'lerde kendi fantezisi olarak Sion Tarikatı diye bir şey uydurmuş ünlü bir sahtekarın Fransız ulusal arşivlerine eklediği sahte belgelere dayanmaktadır. Hikâye, Kutsal Kâse hakkındaki araştırmaları aydınlatmaktan çok engellemektedir.

Gerçek Kupalar ve Kadehler

Arimateali Yusuf/Arthur öyküleri ve bunlarla birlikte gelen Tapınak Şövalyeleri öteberisi Kâse'ye dair geleneklerin yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır. Kâse/Kadeh olduğunu iddia eden pek çok rakip vardır ve bunlar gerçekten var olan gerçek nesneler olduklarından ötürü, çoğu Yusuf/Arthur adayından farklıdırlar.

Valensiya'daki Santo Caliz

İspanya'nın Valensiya şehrindeki katedral, çok daha özenle hazırlanmış bir kaidenin üzerine oturtulmuş ve Santo Caliz ya da Kutsal Kadeh olduğu söylenen kırmızı akikten küçük bir kupaya ev sahipliği yapmaktadır. Mikroskobik bir çalışma ya da benzeri bir araştırmadan çok incelemeye dayanmasına rağmen, üzerinde yapılan 'arkeolojik çalışmalar'ın Kupa'nın İÖ 4. yüzyılla İS 1. yüzyıl arasında Yakındoğu'da yapılmış olduğunu ortaya çıkardığı öne sürülmektedir. Tarihi eserin kökeninin yalnızca İS 1134 yılına dayandığı tamamen kanıtlanmış olmasına rağmen, sözde bir tasdik belgesi, Kadeh'in Roma'ya şahsen Aziz Petrus tarafından nasıl getirildiğini, daha sonra İS 258 yılında Roma İmparatoru Valerianus'un Hıristiyanlara zulmettiği dönemde korunmak üzere İspanya'ya nasıl götürüldüğünü anlatmaktadır.

Antakya Kadehi

Süslü bir ayaklı dış kaplaması olan küçük, sade bir gümüş kupa, görünüşe bakılırsa 1908 yılında (modern Türkiye'deki) Antakya yakınlarında bulundu ve çok eski bir (6. yüzyıl) aşai rabbani[16]

16) 'Son akşam yemeği' anlamına gelen Hıristiyan geleneğidir. Rabbin sofrası şeklinde de ifade edilen bu ayin, Hıristiyan olmayanlarca 'ekmek-şarap ayini' olarak adlandırılır. (Ç.N.)

ayininde (yani Okarist veya Kutsal Komünyon ayini) kullanılan bir kadeh olduğu öne sürüldü. Son Akşam Yemeği'ndeki Kutsal Kadeh olduğu iddialarının ortaya atılması herhalde kaçınılmazdı. Şimdi bulunduğu New York Metropolitan Sanat Müzesi'ne göre, Antakya Kadehi büyük ihtimalle bir ayaklı şamdandı, Kutsal Kâse olarak tanımlanması ise kaseyi bulma 'tutku'sundan ibarettir.

Cenova'daki Sacro Catino

Cenova Katedrali, ortaçağ yazarları tarafından Kutsal Kadeh olarak tanımlanan, Sacro Catino veya Kutsal Çanak adı verilen altı köşeli bir zümrüt yeşili tabağa ya da kâseye ev sahipliği yapmaktadır. İlk başka zümrüt olduğu sanılan çanak, (Napolyon tarafından Paris'e götürtüldükten sonra) Cenova'ya geri götürülürken kırılınca, Mısır camı olduğu ortaya çıkmıştır. Geçmişi İS 1170 yılına uzanmakta ve Cenovalı Haçlılar tarafından 12. yüzyılın daha erken bir döneminde Filistin veya İspanya'da ele geçirildiği öne sürülmektedir. 13. yüzyılın sonlarına kadar Kutsal Kadeh/Kâse'yle ilişkisi kurulmamıştır.

Sonuç

Muhtemelen yukarıda belirtilen üç aday, gerçek Kutsal Kâse olma rolüne, Kâse hikâyelerindeki uydurma artifaktlar/sırlardan daha uygundur. Bununla birlikte, Kutsal Kâse'nin var olduğuna dair inandırıcı hiçbir kanıt bulunmadığı da gerçektir. İsa'nın tarihsel bir figür olduğu ve Son Akşam Yemeği'yle Çarmıh'a germe (kanın toplanmasıyla birlikte) olaylarının gerçekten olduğu kabul edilse bile, bu olaylarda yer alan kupaların/çanakların neye benzediğini ve daha sonra onlara ne olduğunu bilmek mümkün değildir. Geriye sadece gelenekler, efsaneler ve hikâyeler kalmakta, ne kadar antik ol-

dukları iddia edilse de, bunların da çoğunun geçmişi yalnızca ortaçağa kadar uzanabilmektedir.

Arculf Kadehi

Kutsal Kadeh hakkındaki en eski kayıt, Arculf'un 7. yüzyılın sonlarında Kutsal Topraklara yapmış olduğu yolculuğun hikâyesidir. Arculf, kutsal yerleri ziyarete giden ve buraları Iona'daki keşişlere anlatan Galli bir keşiştir. Kudüs'teki bir şapelde iki kulpu olan görece olarak büyük bir gümüş kadeh gördüğünü anlatmıştır. Sonradan bu kadehe ne olduğu bilinmemektedir, ama bize yukarıdaki adaylardan hiçbirinin bu tanıma uymadığını ve Arculf'un hikâyesinin Arimateali Yusuf'un Kadeh'i/Kâse'yi aldığını anlatan efsaneyle açıkça çeliştiğini göstermektedir.

Bu tanıma tam anlamıyla uyan bir nesne bulunsa bile, geçmişinin nasıl kanıtlanacağı belli değildir. Torino Kefeni'nden[17] Gerçek Haç'ın[18] çeşitli parçalarına kadar birçok kutsal emanette olduğu gibi, ancak haklarındaki iddiaları çürütmek mümkündür. Bunun ötesinde, otantiklikleri konusundaki inanç bir itikat meselesidir.

Shakespeare'in Kayıp Oyunları

William Shakespeare'in eserini tanıtmaya pek gerek yok. Oyunları bugüne kadar en fazla oynanan eserlerdir ve kendisi de Batı edebiyatının en önemli yazarı olarak kabul edilmektedir. Shakespeare incelemelerine adanmış muazzam büyüklükte bir akademik külliyatın olmasının yanı sıra, ilk basım ve antika kitap toplayıcıla-

17) İsa'nın çarmıhtan indirildikten sonra sarıldığı iddia edilen kumaş. Üzerinde İsa'ya ait olduğu iddia edilen bir insan silueti bulunan ve 1578 yılından beri Torino'da San Giovanni Battista Katedrali'nde muhafaza edilen bu kumaş parçası Hıristiyan aleminin kutsal emanetleri arasındadır. (Ç.N.)

18) İsa'nın gerildiği çarmıh olduğuna inanılan çarmıh. Hıristiyan aleminin en kutsal emanetlerinden biridir. (Ç.N.)

rı kuşaklar boyu bu büyük adamla ilgili olan ve az bulunurluğu yüzünden daha değerli hale gelen materyali fellik fellik aramışlardır.

400 yıl sonra yeniden keşfedilen yeni bir Shakespeare oyunu bu nedenle müthiş bir edebi, akademik ve antik değere sahip olacaktır. Bazı çevrelere göre, yeni bir İncil'in ya da Amerikan anayasasının yeni bir taslağının ortaya çıkarılmasına eşdeğerdir. Böyle iki kayıp oyun olduğunu gerçekten bilmemiz durumu daha da merak uyandırıcı hale getirmektedir: *Love's Labour's Won* ve muhtemelen John Fletcher'la birlikte yazdıkları *Cardenio*.

Yoksa hiçbir şey bilmiyor muyuz? Bu iki eserin hemen hemen her biyografide 'Shakespeare'in kayıp oyunları' olarak resmen kaydedilmiş olduğunu görecek olmanıza rağmen, tanımları ve var olup olmadıkları hakkında dikkate değer tartışmalar sürmektedir. Bu tartışmaları anlamak ve böylece bu kayıp oyunların bulunup bulunamayacakları ya da nerede bulunabilecekleri hakkında bir fikir sahibi olmak için Shakespeare ilminin karmaşık dünyasına derinlemesine girmek gerekmektedir.

Quartolar ve Folyolar

Shakespeare'in yapıtı bazı bakımlardan İncil'e benzemektedir. Kabul edilen çalışmalardan oluşan bir kanon ve (bazıları tarafından Shakespeare'e mâl edilen, ama ana akımı oluşturan uzmanların geneli tarafından onun yapıtının bir parçası olarak kabul edilmeyen) bir Apokrifa vardır. Kabul edilen kanonu, Shakespeare'in ölümünden yedi yıl sonra, 1623 yılında oyunlarının dizgilerinin yapılıp yayımlanmasından oluşan Birinci Folyo'ya borçluyuz. Bununla birlikte bu toplu basım eksiksiz değildir –Birinci Folyo'nun yayımlanmasından gerek önce ve gerekse sonra Shakespeare'e mâl edilen birçok oyun bulunmaktadır. Bunların çoğu kabul edilmez; en fazlasından Apokrifa'ya aittirler. *Pericles, Prince of Tyre* gibi pek azı kanona da-

hil edilmektedir. Bu eserleri bugün bilmemizin nedeni, Birinci Folyo'dan ayrı olarak, çoğunlukla quarto (bir tabaka kâğıdın dörde katlanmış hali) şeklindeki ucuz formda basılmış olmalarıdır.

Basım Sorunları

Shakespeare'in neyi yazıp neyi yazmadığını kesin olarak bilmek nispeten kolay bir iş olmalıydı, diye düşünülebilir. Tüm yapılması gereken, quarto ve folyolara bakıp, hangilerinin onun adını taşıdığını görmekten ibarettir. Ne yazık ki Elizabeth dönemi sonlarındaki İngiltere'nin yayın sahnesi bunu imkânsız hale getirmektedir. Shakespeare Londra'ya ilk kez gelip de 1580'lerde ve 1590'ların başında yazmaya başladığında muhtemelen götürü usûlüyle çalışan bir yazardı; oyun yazarlarının yazarlık açısından bugünkünden daha değersiz görüldüğü o dönemde başka yazarlarla birlikte çalışmak yaygındı. Bu yüzden Shakespeare'in ilk eserleri muhtemelen yazarı belirtilmeden yayımlanmıştı.

Daha sonraları tanınmış bir oyun yazarı olduğundaysa, bizzat başarısı oyunlarının yayımlanmasında olumsuz etki yaptı. Yaşadığı dönemde telif haklarına ilişkin yasalar yoktu ve bir oyunun basılması, o oyunun diğer yayınevleriyle tiyatro kumpanyaları tarafından izinsiz kullanılmasını, eserden aşırma yapılmasını ve hattâ açıkça çoğaltılmasını fazlasıyla kolaylaştırıyordu. Shakespeare'in oyunlarının görece olarak pek azının yaşadığı dönemde basılmasının ve bunların da ustaca basılmamış olmasının nedeni budur. Shakespeare'in başarısı aynı zamanda dürüst olmayan yazarlarla yayıncıları, başkalarının çalışmalarını ona mâl edip, onun eteklerine tutunarak kazanç sağlamaları yönünde harekete geçirmiştir. Bu sorun, Shakespeare kanonunun kesin olarak belirlendiği 18. yüzyıla kadar sürdü ve bugün de zaman zaman kendini göstermektedir (sayfa 125, 'The Second Maiden's Tragedy'ye bakınız).

Apokrifa'dan Terfi Ediş

Bu yapısal sorunları alt etmek için uzmanların devreye girmesi sonucu, bazı oyunlar orijinal Shakespeare eserleri olarak kabul edilir oldular ve böylelikle fiilen Apokrifa'dan 'terfi' hakkı kazandılar. Bunlar bir bakıma 'yeniden keşfedilen' 'kayıp' oyunlardır. Aralarında *Pericles, The Two Noble Kinsmen, Edward III* ve *Sir Thomas More* da bulunmaktadır. Muhtemelen bunların hepsi, Shakespeare'in katkısının nispeten az olduğu ortak çalışmalardır.

Ireland'ın Sahtekarlığı

Shakespeare'in kayıp oyunlarıyla ilişkili en dikkat çekici hikâyelerden biri de, William Henry Ireland ve *Vortigern*'in hikâyesidir. Ireland bir antika kitap satıcısının oğluydu. Babası ve hemen hemen herkes tarafından kalın kafalı olarak nitelendirilen Ireland, imza taklit etme yeteneğine ve eski kâğıtlarla antika balmumu mühürler ve antik görünümlü mürekkebi bir araya getirme becerisine sahip usta bir sahtekar olduğunu kanıtlamıştır. Babasının gözüne girmek için gittikçe daha iddialı hale gelen bir dizi sahtekarlığa girişmiş ve bu alıştırmaların ardından Shakespeare'in imzasını taşıyan yasal bir belgeyi 'keşfetmişti'. Ireland 1795 yılında o zamana kadarki en iddialı sahtekarlığını gerçekleştirene kadar, bu belgeyi Shakespeare konulu başka çalışmaları izlemişti. Bu son sahtekarlığı ise, ulaştığı antika kitap hazinelerinin kaynağı olarak gösterdiği, ama aslında kendi uydurduğu sahte bir iyiliksever tarafından sözümona keşfedilmiş yepyeni bir oyundu.

Oyunun adı *Vortigern*'di ve 5. yüzyıldaki efsanevi Britanya kralını anlatıyordu. Ireland oyunu, Shakespeare'in birçok tarihsel oyun için kullandığı kaynağa dayandırmıştı: Holinshed'in *Vakayiname*'si. Ireland yazar olarak yeteneksiz olmamasına ve sonradan kendi adıyla 2. Henry diye takdire değer bir oyun yazmasına rağmen (ilk başta bu

oyunu da Shakespeare'in kayıp oyunlarından biri olarak tasarlamıştı), derinlikten yoksundu ve oyun da vasatın ötesine geçememişti.

Bütün bunların en inanılmaz yönü de, Londra halkının ve aynı şekilde uzmanların da saflığıydı. Dönemin önde gelen empresaryosu ve oyun yazarı Richard Brinsley Sheridan *Vortigern*'i sahneleme hakkını satın almıştı, ama ne yazık ki, oyun 1796 yılında Drury Lane'deki Kraliyet Tiyatrosu'nda sahnelendiği sırada, Ireland'ın Shakespeare belgelerinin doğru olmadığı gerçeği çoktan ortaya çıkmıştı ve oyun o kadar alaya alındı ki, ancak bir gece sahnelenebildi. Sonunda Ireland yaptığı sahtekarlığı kabul etmiş ve hayatını kazanmak için kalitesiz yazılar yazmak zorunda kalmışsa da, yaptığı sahtecilik işleri ileriki yıllarda koleksiyonculardan o kadar rağbet gördü ki, bunların yeni kopyalarını –sahte ürünlerin de sahtelerini– düzenledi. Bu kopyalar da bugün çok para etmektedir.

Varlığın Kanıtı

Shakespeare'e ait olabilecek ya da olamayacak oyunlar hakkındaki bu bir yığın kafa karıştıran kanıtı düşünürsek, 'resmen' kayıp iki oyun ile ilgili nasıl böyle yaygın bir fikir birliği olabilir? Bu oyunların kimlikleri bize kusursuz bir edebiyat dedektifliği vasıtasıyla ulaşmaktadır.

Meres'in Listesi

Birincil belge, Elizabeth dönemi rahiplerinden, sanat âşığı Francis Meres'in 1598 yılında yazdığı ve Shakespeare'in oyunlarının listelendiği *Paladis Tamia, Wits Treasury* adlı kitaptır. Kitabın bir bölümünde, klasik yazarlar İngiliz yazarlarla karşılaştırılmakta ve Shakespeare'e özel önem gösterilerek birkaç oyunu listelenmektedir; bunlar arasında *Love's Labour's Won* diye bir oyun da vardır. Hangi

oyunların ne zaman sahnelendiğini gösteren tutanak kitapları gibi ya da yazarlarla yayıncıların telif hakkını elde etmek istedikleri yapıtların listelendiği *Stationers' Register* gibi alışıldık kaynaklarda bahsi geçmediği için, *Love's Labour's Won*'un var olan oyunlardan birinin, muhtemelen de *The Taming of the Shrew*'un[19], alternatif adı olabileceği, ama mutlaka 1598 yılından önce yazılmış bir oyun olduğu düşünülmüştür.

Satış Listesi

Bununla birlikte, 1953 yılında, bir kitapçının satış listesinin bir parçası bulundu, bir kitabın iç kapağından kopmuştu. Söz konusu liste, kırtasiyeci ve kitapçı Christopher Hunt'ın sattığı malların tanıtımını yapıyordu ve 1603 tarihliydi. Shakespeare'in satılmakta olan oyunları arasında: 'Merchant of Vennis[20], Taming of a Shrew, Loves Labor Lost, Loves Labor Won' adlı eserler bulunmaktaydı. *Love's Labour's Won* (bundan böyle *LLW* olarak anılacaktır) ile *The Taming of the Shrew*'un aynı eser olmadıkları açıktı. Daha da önemlisi, *LLW*'nun bir satış listesinde görülmesi bir şekilde (muhtemelen kuarto olarak) *basılmış* olduğunu ve hâlâ bulunma şansı olduğunu göstermekteydi.

İzi Sürülen Belgeler

Cardenio adlı kayıp oyun, varlığı konusunda daha iyi tanıklara sahiptir. Döneme ait belgeler, Shakespeare'in kuruluşuna katkıda bulunduğu ve oynamaları için oyun yazdığı Kralın Adamları adlı tiyatro kumpanyasının 1613 yılında sarayda (Elizabeth/I. James devirlerinde kelimelerin yazılışlarının genellikle değişken olduğunu

19) Türkçeye 'Hırçın Kız' adıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)
20) Türkçeye 'Venedik Taciri' adıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)

unutmayın) *Cardenno* adlı bir oyun sahnelediğini, aynı oyunu yine o yılın ilerleyen aylarında Savoy Dükü'nün elçisi için de sergilediğini göstermektedir. 1653 yılının Eylül ayında, Londralı bir yayıncı kendi bastığı *'The History of Cardenio'* adlı bir oyunun kaydında *'Yazanlar Mr. Fletcher ve Shakespeare'* ifadesini kullanmıştır.

Muhtemel İçerikler

Kayıp oldukları belli olan bu oyunların konusu ve niteliği hakkında ne biliyoruz?

Meres, *LLW*'yu Shakespeare'in komedilerinden biri olarak listelemiştir ve genel olarak bu oyunun *Love's Labour's Lost*'un (bundan böyle *LLL* olarak anılacaktır) devamı olduğu sanılmaktadır. *LLL*'in sonunun devamı gelecekmiş gibi açık bırakılması ve son satırların da bunu açıkça ima etmesi anlamlıdır. Var olan oyunda, birçok talihsiz olay ve muziplikten sonra, iki çift sonunda evlenmeye karar verir, ancak düğünler bir yıl sonra yapılacaktır, bu arada gelinler de damatları oyalamak için eğlenceli görevler hazırlamaktadır. Son diyalog şu şekildedir:

> BEROWNE: Yaptığımız kurlar eski oyunlardaki gibi sonuçlanmadı;
> Jack Jill'e sahip değil: gösterilen bu kibarlık hanımlarca
> Eğlencemizi komediye dönüştürebilirdi pekala.
> FERDINAND: Yapmayın, beyefendi, on iki ay ve bir gün
> Bitecek hepsi ondan sonra.
> BEROWNE: Bir oyun için bu süre çok fazla.

LLW'nun aynı karakterlerle aynı yerde geçen ve *LLL*'in doğrudan doğruya devamı niteliğinde bir oyun olduğunu kastetmiyoruz. Zaman zaman Shakespeare, önceki oyunun kaldığı yerden başlayan ve tamamlayıcı ya da zıt temaları olan devam oyunları yazmıştır.

Cardenio ise muhtemelen Cervantes'in *Don Kişot* adlı eserindeki bir episoda dayanmaktadır. *Cardenio*'nun kaleme alındığı sanılan tarihten kısa süre önce *Don Kişot* İngilizceye çevrilmişti ve John Fletcher da eserin hayranıydı. Oyunun konusu, karısını baştan çıkarması için en yakın dostunu ikna ederek karısının iffetini denemeye karar veren kıskanç bir koca ve olayın önceden belli olan trajik sonuçlarıdır. Kitabın sonunun dönemin modasına uyarak çok kanlı olması muhtemeldir.

LLW ve *Cardenio*'ya Ne Oldu?

Aristo'nun kayıp *Diyaloglar'ı* (sayfa 91) hakkındaki bölümde el yazmalarının başına gelen felaketlerden bazılarını ele almıştık. Bunların birçoğu Shakespeare'in çalışmalarını içeren quarto ve folyoların da başına gelmiş olmalı. Her zaman kaliteli bir şekilde üretilmiş değillerdi –özellikle de ucuz quarto basımlardı– ve o dönemde pek saygı görmemiş olabilirler. Eğer rağbet görmemişlerse, çok az basılmış olabilirler. *LLW* ve *Cardenio*'ya gelince, Birinci Folyo'ya girme hakkını kazanamadıkları ortadadır ve bu da Shakespeare'in yazarlığı ile ya da telif hakkına sahip olan kişi ile ilgili kuşkular olmuş olabileceğini, bu durumun da oyunların popüler hale gelmesini önlemiş olabileceğini düşündürür. Özellikle Shakespeare de bu çalışmalarını pek beğenmemiş, böylece yeniden basılma şansları ortadan kalkmış olabilir.

Bununla birlikte, her ikisinin de bir miktar nüshasının *basılmış* olduğunu satış listesinden ve *Stationers Register*'dan biliyoruz. *The Book of Lost Books* kitabının yazarı Stuart Kelly'ye göre, bu da 1000 ya da daha fazla kopya basıldığını işaret etmektedir. Öyleyse neden elimizde hiçbir nüshaları yok? Oyunların hikâyeleri bu noktada birbirinden ayrılmaktadır, çünkü *Cardenio*'nun başlı başına bir oyun olarak varlığı hemen hemen kesindir ve bugün başka bir formla bir

yerlerde varlığını sürdürüyor bile olabilir; oysa *LLW*'nun yalnızca başka bir adla mevcut olan bir oyun olup olmadığı konusuyla ilgili hâlâ ciddi kuşkular vardır.

Başka İsimli Bir Gül[21]

Nasıl ki, bir oyunun ismindeki kelimelerin yazılışı değişebiliyorsa, oyunun ismi de değişebiliyordu. Bunun sebebi ya oyunun beğenilmemesi (marka değiştirme sayesinde aynı ürünü piyasaya tekrar sürebilirdiniz), ya da hamilerin kaprisleriydi (örneğin kral başka bir ismi tercih ediyor olabilirdi). Bir fikre göre, kitapçının satış listesinde tanıtımı yapılan kuarto, oyunun ismi de dahil olmak üzere bütün metnin karışık ya da tahrif edilmiş olduğu bir hatalı basımdı –bir korsan DVD'nin Elizabeth dönemi eşdeğeri. Belki de *LLL*'in bu hatalı basımında adı *Love's Labour's Lost, Love's Labour's Won* –iki oyun yerine uzun isimli tek bir oyun– olarak verilmiş olabilir. *LLL*'in yalnızca ikinci quarto baskısı elimize ulaşmıştır, bu durumda belki de kayıp olan ilk baskısı yanıltıcı bir isimle basılmış olan hatalı bir quartoydu.

Diğer Adaylar

LLW'nun *LLL* olmadığı, başka bir oyun olduğu varsayımından hareketle, uygun adayların, 1598 yılının Eylül ayından önce yazılmış ve Meres'in ya da kitapçının listesinde yer almayan komediler olması gerekmektedir. Doğrudan devamı olmasa bile, konu ve/veya nitelik açılarından *LLL*'le ilişkili olması da büyük ihtimaldir. Açıkça kısıtlayıcı olan bu kriterlere rağmen, Shakespeare uzmanları yarım düzine oyununun gerçek *LLW* olduğunu ciddi biçimde iddia etmişlerdir.

21) Shakespeare'in Romeo ile Juliet oyunundaki Juliet'in "...Adda ne var ki? Şu bizim gül dediğimiz / aynı güzellikte kokmaz mı / bir başka ad alsa da?..." sözlerine gönderme. (Çeviri: A. Turan Oflazoğlu, 1968.) (YHN.)

Listelerden birinde ya da ötekinde olmaları nedeniyle, *The Taming of the Shrew* ve *A Midsummer Night's Dream*'in[22] her ikisi de adaylıktan silinmiş görünmektedir. *LLL*'le aralarında birçok benzerlik olduğu için, *All's Well That Ends Well*[23] ciddi bir adaydır, ama muhtemelen en az 1600 yılına kadar yazılmamıştır.

As You Like It[24] de bir başka adaydır. *Twelfth Night*'ın tam adının *Twelfth Night, or What You Will*[25] olması gibi, *As You Like It*'in de ilk başta *LLW*'nun bir çeşit altbaşlığı olmuş olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte sorun yine, *As You Like It*'in 1602 yılında yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Shakespeare uzmanı Profesör Leslie Hotson, *Love's Labour's* oyunlarının adlarındaki kesme işaretlerinin doğru yorumlanmasıyla gerçeğe ulaşılabileceğini savunmaktadır. Hotson'ın iddiasına göre, Labour's sözcüğündeki kesme işareti iyelik göstermez, 'is' sözcüğünü kısaltır (Elizabeth dönemi insanlarının iyelik belirten kesme işaretleri konusunda pek iyi olmadıkları yönünde bazı kanıtlar vardır), bu durumda da *LLW* adı, oyundaki karakterlerin aşkın meşakkatlerini 'kazanmakta' oldukları şeklinde yorumlanmalıdır –yani aşk acısı çekmektedirler. Bu temele dayanarak, aslında *LLW*'nun, sabun köpüğü komedi *LLL* ile güçlü bir zıtlık sergileyen tarihsel trajedi *Troilus and Cressida*'nın alternatif adı olduğu öne sürülmüştür.

Yine bir başka iddia da, *The Merry Wives of Windsor*'un[26] *LLW*'nun elden geçirilmesi sonucu oluştuğu şeklindedir. Bu kurama göre, Shakespeare başarısız bir oyunu –*LLW*– Kraliçe Elizabeth'in Falstaff karakterini çok sevdiğini dikkate alarak adapte etti ve karakteri söz konusu oyuna dahil edip, oyunun adını da değiştirdi.

22) Türkçeye 'Yaz Ortasında Bir Gecelik Rüya', 'Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası', 'Bahar Noktası' ve 'Bir Yaz Gecesi Rüyası' adlarıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)
23) Türkçeye 'Yeter ki Sonu İyi Bitsin' adıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)
24) Türkçeye 'Beğendiğiniz Gibi', 'Nasıl Hoşunuza Giderse' ve 'Size Nasıl Geliyorsa' adlarıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)
25) Türkçeye 'On İkinci Gece' adıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)
26) Türkçeye 'Windsor'un Şen Kadınları' adıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)

Muhtemelen en önde gelen aday *Much Ado About Nothing*'dir[27] (bundan böyle *MAAN* olarak anılacaktır). Bu komedinin 1598 yılının sonlarında yazıldığı, bu nedenle de Meres'in listesine yetişememiş olduğu düşünülebilir (liste oyunun yayımlanmasından önce yazılmış olmalı). Bununla birlikte, bazı uzmanlar Meres'in Londra'daki kültürel seçkinlerle samimi olduğuna ve oyunu ilk gösterimden önce rahatlıkla okumuş olabileceğine inanmaktadırlar. Konusuna gelince, *MAAN*'ın gerekleri karşıladığı ileri sürülebilir. Birbirine âşık olan ve ayrılan iki çifti anlatan konusuyla *LLL*'in romantik komedisine benzer bir kalıp izlemektedir. Benedict ve Beatrice karakterleri, kitapta açıklanmayan dikkate değer bir geçmiş hikâyeye sahip gibi görünmektedirler –belki de yeni isimler altında *LLL*'deki karakterlerdir. Öte yandan, iki oyunun konularının birbiriyle uyumlu olmadığı da ileri sürülebilir. Sonuç olarak, *MAAN*, *LLL*'in devamıysa bile, kesinlikle doğrudan doğruya devamı olamaz.

Bu tartışmanın hem gerekli, hem de çetin olduğu bilinmelidir. *LLW*'nun açıkça o olduğunu belirten bir isimle yayımlanmış bir versiyonu ortaya çıkmadıkça, tartışmayı sona erdirmek ve onun başka bir isimle yayımlanmış gerçekten var olan bir oyun mu olduğu, öyleyse de hangi oyun olduğunu söylemek hiçbir zaman mümkün olmayacaktır.

Frankenstein Gibi

Cardenio'nun esası ve tanımı hakkında da benzer tartışmalar sürmektedir. *Cardenio*'yu 1653 yılında *Stationers Register*'a Shakespeare ve Fletcher'ın ortak çalışması olarak kaydeden yayıncı Humprey Moseley aynı zamanda, Shakespeare'in olduğu söylenen iki oyunu ve 1660 yılında da üç oyunu daha kaydetmiştir. Bunların hiçbirinin gerçek oldukları sanılmamaktadır ve Moseley'in Shakespeare'in

27) Türkçeye 'Kuru Gürültü' ve 'Yok Yere Yaygara' adlarıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)

ününden yararlanarak para kazanmaya çalışmış olması muhtemeldir. *Cardenio*'nun sahnelendiğine dair orijinal kayıtlarda yazar olarak Shakespeare'in adı geçmez, bu durumda da varlığı kesin olduğu halde belki de tamamen başka biri tarafından yazılmış olabilir.

O zamandan sonra oyunun tarih sahnesinde tekrar görülmesi 1728 yılında oldu; ünlü Shakespeare editörü Lewis Theobald elinde *Cardenio*'nun üç adet el yazmasının bulunduğunu ve kendi yazdığı *Double Falshood* adlı oyunu bunlara dayandırdığını iddia ediyordu. Oyunun kopyaları halen mevcuttur, dolayısıyla eğer Theobald'ın iddialara doğruysa, *Cardenio*'yu en azından kısmen yeniden oluşturmak mümkün olabilir. Bununla birlikte, Theobald'ın iddialarının gerçekliği hakkında son derece şiddetli bir şekilde tartışılmaktadır.

Uyarlamak Niye?

Theobald orijinal el yazmalarına gerçekten sahipse, kendi oyununu oluşturmak için bunları aşırmak/bozmak yerine neden yayımlamakla yetinmedi? Eldeki çelişkili basımlardan yararlanıp Shakespeare'in oyunlarının en iyi versiyonlarını özenle yeniden oluşturmak hayatının çalışmasıydı ve orijinalleri yayımlamaması bu durumla pek bağdaşan bir şey değildi. Oyunun yazarından emin olmadığı ve Shakespeare'in eserini kötü bir oyunla 'lekelemek' istemediği için uyarlama yapmış olması mümkündür. Ayrıca, elindeki kopyalar, Shakespeare'in pek saygı görmediği ve oyuncularla oyunları sahneleyenlerin sürekli büyük değişiklikler yaptığı restorasyon çağında çoktan ciddi biçimde bozulmuş olabilirlerdi.

El Yazmaları Nerededir?

Eğer Theobald'ın elinde *Cardenio*'nun üç kopyası varsa, bunlar şimdi nerededir? Neden daha fazlası yoktu? Her iki sorunun da ce-

vabı çoktan kül olup gitmiştir. Orijinal kopyaların birçoğu, Kralın Adamları kumpanyasının tiyatrosu olan Globe Tiyatrosu'nda 1613 yılında çıkan yangında kaybolmuştur. Bununla birlikte, *Stationers' Register*'da eserin bu olaydan çok sonra yeniden yayımlandığını gösteren bir kayıt vardır. Theobald'ın elindeki kopyalara gelince, ölümünden sonra dönemin Shakespeare uzmanlarından John Warburton'un eline geçmiş olmaları mümkündür. Warburton'un aşçısı Betsy Baker yanlışlıkla birçok nadide el yazmasını yakmış, bazılarını da kek kalıplarının dibine yaymak için kullanmıştır. Başka bir ihtimal de, Nottingham Üniversitesi profesörlerinden Brean Hammond'ın 1770 tarihli gazete haberlerine dayanarak söylediği üzere, *Cardenio*'nun kopyalarının Covent Garden Tiyatro Müzesi'nde 'saklanan' bir dizi el yazması arasında olmasıdır. Müze 1808 yılında, muhtemelen kopyaları da beraberinde götürerek yanıp kül olmuştur.

Double Falshood Gerçek Çalışma mıydı?

Elizabeth dönemi tiyatrosu uzmanlarının analizi, *Double Falshood* adlı çalışmaya Fletcher'la Shakespeare'in elinin değdiğinin açıkça görülebileceği fikrini uyandırmaktadır, bu da Theobald'ın iddialarını doğrulamaktadır. Bununla birlikte, başka uzmanlar, daha sonra yazılan oyunun bir muziplik olduğunu ve dönemin seyircilerinin de bu şakaya katılmalarının amaçlandığını ileri sürmektedirler. Öncelikle, oyunun adının bir muzipliği ima ettiği açıkça görülmektedir. İkinci olarak, görünüşe göre, oyunda şakayı ima eden ve muzipliği ele veren satırlar vardır. Claremont Shakespeare Kliniği'nin uyguladığı alışılmadık yöntem bu yorumu desteklemektedir. Yöntem, metne bir dizi üslup testi uygulanmasını ve sonuçların istatistiksel olarak analiz edilmesini içerir. *Double Falshood* olayında Klinik, oyunun Shakespeare'a ait olma ihtimalinin ancak milyonda birden biraz fazla olduğunu bulmuştur.

The Second Maiden's Tragedy

Gerçek *Cardenio* ya da uyarlaması için bir başka aday da, 1611 tarihli bir el yazmasından bilinen, I. James dönemine ait bir oyun olan *The Second Maiden's Tragedy*'dir (aslında ismi olmadığı ve *The Maiden's Tragedy*'nin ikinci bir versiyonu olarak nitelendirildiği için bu isim doğmuştur). Geleneksel olarak çalışma Thomas Middleton'a mâl edilmiş olmakla birlikte, 1990 yılında el yazısı uzmanı Charles Hamilton, el yazmasındaki yazının Shakespeare'den başkasına ait olmadığını ve oyunun da aslında *Cardenio* olduğunu, ama sadece isimlerin değişik olduğunu iddia eden bir kitap yazmıştır. O zamandan beri birçok şirket, kitleleri çekmek için yazarın adı olarak Shakespeare'i verdikleri *The Second Maiden's Tragedy'ye,* onu genellikle *Cardenio* adıyla basarak tekrar rağbet kazandırmıştır.

Shakespeare incelemeleri yapanlar Hamilton'un iddialarına alayla tepki vermiştir. *The Second Maiden's Tragedy*'de kullanılan el yazısı 'sekreter' adı verilen bir soysal yazı stilidir ve karşılaştırma yapılabilecek bir 'Shakespeare sekreter yazı stili' diye bir şey de bilmiyoruz. Aslında Ozan'ın el yazısının tek kesin örnekleri yasal belgelerdeki birkaç imzadan ibarettir. Yapısal incelemeler de yazarın Middleton olduğunu göstermektedir ve oyunun genel kalitesi oldukça düşüktür. Ayrıca, ana tema sadist nekrofil bir tiranı işlerken, yalnızca alt konu *Cardenio*'nun hikâyesine uymaktadır.

Tavan Araları ve Eski Kütüphaneler

LLW ve *Cardenio*'nun gerçekten kayıp Shakespeare oyunları olup olmadığı konusunun pek kesinleşmediği şu ana kadar anlaşılmış olmalıdır. Ancak, Shakespeare üzerine çalışanlar umudunu yitirmemiştir ve birçokları da hâlâ edebiyat tarihinin en muazzam ti-

yatro külliyatına bir eser daha katmayı hayal etmektedir. Bu gerçekçi bir hayal midir? Koleksiyoncular ve kütüphaneciler yüzyıllar boyu büyük gayretlerle aradıkları halde meçhul kalan el yazmaları bugün bulunabilir mi?

Bunun görece yakın diyebileceğimiz örnekleri vardır. Oxford Üniversitesi Yayınlarına göre, bilinen en nadide Shakespeare quartosu –1594 yılında yazılmış olan *Titus Andronicus*– 1902 gibi yakın bir tarihte bulunmuştur. Bu arada, 1909 yılında, Elizabeth dönemi bilgelerinden ve sık sık Shakespeare'in eserlerinin 'gerçek' yazarı olarak ilan edilen Sir Francis Bacon'ın eski evinde Shakespeare oyunlarını içeren sekiz quarto daha ortaya çıkarılmıştır. Bu kitaplar, paketlenmiş halde, en az 155 yıl boyunca bir kitap rafının arkasında saklı kalmışlardır. Böyle bir define Shakespeare'le ilgisi bu kadar açıkça bilinen bir evde bunca zaman dokunulmadan kalabildiyse, başka yerlerde, belki de tozlu tavan aralarında veya görkemli bir evin kütüphanesindeki rafların arkasında saklanmış olan neler bulunabilir kimbilir?

3
KAYIP HAZİNELER

Bir tarihçi ya da arkeolog için bu kitapta yer alan bütün konular, keşfi/ele geçirilmesi sınırsız zenginlikler bulmaya eşdeğer bir çeşit hazine, paha biçilmez entelektüel ve kültürel bir ödül oluşturmaktadır. Ama sokaktaki adam bu dediğimize elbette inanmayacaktır. Hazine para demektir –entelektüel değil, gerçek zenginlik– ve piyango biletinden çıkacak ikramiyeden de değerli olan bir ganimete rastlama umudundan daha heyecan verici pek az şey vardır. Bundan ötürü, kayıp hazine kavramı, içinden İspanyol altını taşan sandıklar ve yumruk büyüklüğünde mücevherlerle tıka basa dolu torbalar anlamına gelmektedir.

Bunun yalnızca bir hayal olmaması şaşırtıcıdır; dışarılarda bir yerlerde gerçekten bulunmayı bekleyen kayıp, gömülü veya gizli hazineler vardır; insanlar gerçekten inanılmaz ganimetlere rastlamışlardır. Örneğin, 2004 yılının Mart ayında, İngiltere'nin Güney Gloucestershire bölgesinde Ken Allen arka bahçesine bir havuz yaptırırken 20.000 Roma sikkesinden oluşan 'paha biçilmez bir gömü' bulmuştur. 2000 yılının Haziran ayında da kuzey Hindistan'da bir çiftçi 5.000 yıllık İndus Vadisi uygarlığından kalma 15 kilo ağırlığında altın ve mücevher ele geçirmiştir. Kaptan Kidd'in hazinesinin hikâyesinde göreceğiniz gibi, gömülü korsan ganimetleri bile

gerçekten kazılarak ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, bu bölümde efsanevi hazinelerin efsaneden öteye gidemediklerini de göreceksiniz. Bir başka deyişle, eğer hazine avına çıktıysanız, hedefinizi akıllı seçmeniz gerekmektedir.

Ölü Deniz Parşömenleri Hazinesi

Ölü Deniz Tomarları, 1947-1956 yılları arasında, Ölü Deniz'in (Lut Gölü) batı kıyısındaki Kumran'da bulunan mağaralarda ele geçirilen, çoğunluğu dini metin olan bir yığın antik yazının ortak adıdır. Söylentilere göre, Ölü Deniz Tomarları'nın ilki 1947 yılında, Ölü Deniz kıyılarındaki tepelerde ve kanyonlarda bulunan sayısız mağaranın ortasında kayıp koyununu arayan genç bir Bedevi çoban tarafından bulunmuştur. Cesaret edip mağaralardan birinin içine giren çocuk, bazılarının içi papirüslerle parşömenler (hayvan derisi) üzerine yazılmış antik belgelerle tıka basa dolu, kimileri kırık kimileri sağlam birçok çömleğe rastlamıştır.

1948 yılına gelindiğinde, çeşitli şüpheli aracılardan geçtikten sonra tomarın bir kısmı bunların ne kadar önemli olduklarını bilen uzmanların eline geçmişti. Çok geçmeden bu belgelerle dolu birçok yer olduğu ve değerlerini fark eden Bedevi hazine avcılarının bunları aradığı ortaya çıkmıştır. Genç İsrail devletinin arkeologlarıyla dünyanın her yanından enstitüler, büyük arkeolojik öneme sahip bu hazineyi yağmacılardan önce bulmayı umarak kendi aramalarını başlatmışlardır.

Bakır Tomar'ın Bulunması

1952 yılının Mart ayında, Kumran'dan 2 kilometre uzaklıktaki bir tepede bulunan bir mağarada en heyecan verici keşiflerden biri yapılmıştır. Mağaranın arkasında bulunan ve düşen kayalar yüzün-

den kısmen gizlenmiş bir çıkıntı üzerinde, daha alışıldık antik el yazmaları içeren bir miktar çömlek daha bulunmuştur. Bu çömlekler arasında, daha sonra dürülmüş tek bir bakır levhanın iki yarısı olduğu anlaşılan, kille kaplanmış iki bakır levha vardı. Bu levhaların üzerine İbranice ve Yunancanın tuhaf bir karışımı olan yazılar kazınmıştı –Bakır Tomar. Levhalar bulunduğunda yazılar görünmemekteydi, ancak sivri uçlu yazma aletinin bıraktığı çentikler levhaların dışından da belli olmaktaydı. Arkeologlar, 'altın' ve 'gümüş' kelimelerini okuyabildiklerini düşündüler.

El yazmasının açılması oldukça sıkıntılı olduğu için, bu keşfin yarattığı heyecan yatışmak durumunda kalmıştır. Dört yıl boyunca ne yapılacağı üzerine düşünülüp taşındıktan sonra, tomarların içinin görülmesine karar verildi. Bakır şeritler halinde kesilecek, böylece temizlenip analiz edilebileceklerdi. Bu görevi üstlenen akademisyenlerin çoğu büyük bir altına hücum dalgası başlatabilir endişesiyle çevirilerini yayımlamaktan çekinmiş, ama başına buyruk genç John Allegro bu ertelemeden sıkılarak el yazmalarının tartışmalı içeriği hakkındaki kendi yorumunu yayımlamıştır.

Ölçüsüz Zenginliğin Adresi

Bakır El Yazmaları 64 kalemden oluşan bir envanterdir. İlk 63 tanesi, gizli hazinenin saklandığı yerler ile bunların nasıl bulunacağına ilişkin tariflerdir, sonuncusuysa envanterin daha ayrıntılı tarifler ve en önemlisi, bir 'açıklama' içeren bir kopyasından söz etmektedir. Listelenen hazine çeşitlidir. Büyük kısmı çeşitli miktarlarda altın ve gümüş olmakla birlikte, altın ve gümüşten yapılmış süs eşyalarıyla çanaklardan, güzel kokulu maddelerden, el yazmalarından da söz edilmektedir.

En şaşırtıcı ve en sorunlu olan da listelenen altın ve gümüşün miktarıdır. Tomar, talent olarak bilinen antik bir ağırlık biriminden

söz etmektedir. Günümüzde hiç kimse Bakır Tomar'da söz edilen 'talent'in ne kadar olduğundan emin değildir, çünkü ölçü listenin bulunduğu çağa bağlıdır. Genel olarak kabul edilen akademik yorum, listelenen hazinenin toplam ağırlığını 26 ton altın ve 65 ton gümüş gibi inanılmaz bir miktar olduğunu ifade etmekte ve çeşitli diğer malzemeyle birlikte yalnızca maden değerinin bugün 1.9 milyar dolar olduğunu hesaplamaktadır. Fakat herkes bu yoruma katılmamaktadır, çünkü tomarda aslında 'talent' terimi geçmemekte ve bu da spekülasyona imkân bırakmaktadır. Örneğin, tomarın talentten değil, daha küçük bir ölçü biriminden söz ettiği öne sürülmüştür, eğer öyleyse rakam daha makul demektir.

Çamur Kadar Berrak

Bazı bakımlardan Bakır Tomar bir define avcısının tam da bulmak isteyeceği şeydir. Yazmalarda hiçbir önsöz, hiçbir bölüm başlığı ve görüldüğü kadarıyla hiçbir gizli kod veya şifre bulunmamaktadır. Tarifler de veren basit bir listeden ibarettir. Oysa gerçekte yazılışında, dilinde ve bilginin kendisinde sorunlar vardır.

En büyük güçlük, tariflerin oldukça açık olmasına karşın, eskiden var olan bilgilere dayanmaları ve bu bilgilere sahip olunmadan pek işe yaramayacaklarıdır. Tomardan alınan bir örnek, metnin yapısı hakkında bir bilgi verip sorunu açıklayacaktır:

> Merdivenlerin altındaki tuz çukurunda: 42 talent. HN
> Eski Yıkama Odasında, üçüncü çıkıntı üzerinde: altmış beş külçe altın. THE
> Saraydaki mahzende bağışlanan odunlar var, bunların ortasında gizli halde: gümüş taslar ve yetmiş talent gümüş.
> Doğu Kapısı'nın karşısında, on dokuz kübit[28] uzaktaki sarnıç-

28) Dirsekten ortaparmağın ucuna kadar olan eski bir uzunluk ölçüsü. (Ç.N.)

ta: çanaklar ve sarnıca giden olukta: on talent. Dl
Doğu duvarının altındaki sarnıçta, uçurumun kenarındaki çıkıntıda: altı çömlek dolusu gümüş.

Tomarın söz ettiği yer hakkında bir bilginiz olmadıkça, bu tarifler hiçbir anlam ifade etmemektedir. Aslında, bazı yer isimleri verilmiştir, ama bunlar bile çeşitli nedenlerle belirsizdir. Aynı zamanda, farklı çevirmenler farklı çeviriler yapmıştır. Farklar küçük olmakla birlikte, iş bu yerleri kesin olarak saptamaya geldiğinde son derece önemlidirler.

Garip Yazı Şekli

Tomarı tercüme etmek oldukça güç olmuştur çünkü kullanılan İbranice tuhaf bir biçimde eskidir (yani, yazıldığı zamana göre –muhtemelen İS 1. yüzyılda) ve metinde birçok boşluk vardır. Sivri uçlu yazı kaleminin bakır levha üzerine bastırılmasıyla oluşan yazının kendisi bile garip ve okunması güçtür. Öne sürülen görüşlerden birine göre, yalnızca bir papirüs ya da parşömen üzerinde yer alan orijinal şekilleri kopya etmeye çalışan ve okur yazar olmayan bir yazıcı tarafından yazılmıştır. Gerçek bir hazine listesi söz konusu olduğuna göre, ileri sürülen bu görüş mantıklıdır, çünkü tomarın yazarları kopyalayan kişinin orada yazılı sırları bilmesini elbette istemeyeceklerdi.

Bir başka tuhaf özellik de, listedeki bazı maddelerin sonunda, yukarıdaki tercümede büyük harflerle verilen, Yunan digram ve trigramlarının (iki ve üç harfli tek sesler) bulunmasıdır. Tomarın malzemesi bile gizem doludur: % 99 saf bakırdan yapılmıştır, ki bu da antik çağda bulunması zor –ve çok pahalı– bir malzemedir. Tomarın yüzyıllarca dayanmasının amaçlandığı açıktır, ama bu durumda yazarlar neden tarifleri bu kadar kişisel yapmışlardır?

Bakır Tomar'ı Kim Sakladı?

Bakır Tomar dahil, Ölü Deniz Tomarları muhtemelen İS 70 yıllarında Yahudi Ayaklanması'nı bastırmaya çalışan yağmacı Romalılardan korunmak üzere saklanmıştır. Kalıntıları yakınlarda bulunan Kumran toplumunun, kısa bir süre sonra Romalılar tarafından muhtemelen katledilen üyeleri tarafından bir araya getirilip saklandıkları yaygın olarak tahmin edilmektedir. Kumran halkının kimliği ateşli tartışmalara konu olmaktadır. İlk başta, Plinius ve Yahudi tarihçisi Josephus gibi antik yazarlar tarafından bölgede yaşadıkları belirtilen bir Yahudi tarikatı olan Esseniler oldukları sanılmaktaydı. Bununla birlikte birçok tarihçi, hem Kumran halkına hem de tomarlara ait bazı özelliklere bakılırsa, burada yaşayanların da, tomarlarını derleyenlerin de (bunlar aynı halk olabilir, ya da olmayabilir) Esseniler olmadığını işaret ederek bu yoruma karşı çıkmışlardır. Örneğin, tomarlarda benimsenen bazı dini görüşlerin Essenilere isnat edilenlerle uyuşmadığı görülmektedir.

Kumran halkının kimliği için alternatif varsayımlar arasında Saddusiler de bulunmaktadır. Bunlar Kudüs'teki Tapınak'ın başrahipleriyle ilişkilendirilen bir Yahudi mezhebi ya da bir çeşit erken veya ilk-Hıristiyan topluluktu. Belki de, genellikle sanıldığı gibi Kumran bir ilk-manastır değil, Romalılarla savaşan isyancılar için bir çeşit istihkam bölgesiydi.

Son ihtimal ele, Bakır Tomar'ın gerçekten de Romalılardan saklandığı, ama bunun daha sonraki bir tarihte –İS 132-135 yılları arasında Tapınak Tepesi'nde bir Jüpiter Tapınağı inşa etmek isteyen Romalılarca tetiklenen (aynı zamanda İkinci Yahudi Ayaklanması da denilen) Bar Kohba isyanı sırasında– yapılmış olduğudur. Ölü Deniz Tomarları'nın bulunduğu en azından bir yer, yani Mektuplar Mağarası neredeyse kesinlikle bu tarihe işaret etmektedir, çünkü orada bulunan mektuplar Bar Kohba isyanı ile ilgilidir.

Tapınak Hazinesi mi, Özenle Hazırlanmış Bir Oyun mu?

Peki, Bakır Tomar gerçek mi? Bu soruya verilen ilk akademik yanıt, bir çeşit antik oyun veya alegori ya da belki de Ahit Sandığı'nı (sayfa 82'ye bakınız) saklayan Yeremya'nın hikâyesine benzeyen bir masal olduğu şeklindeydi. Bu yorumun kısmen dayandığı temel, basit bir hayatı seçen ve bu kadar büyük bir hazineye sahip olmaları mümkün görünmeyen çileci Esseniler tarafından yapılıp saklandıkları yönündeki ilk varsayımdı. Ayrıca listede yer alan büyük miktarların Yehuda Krallığı'ndaki herhangi bir grup için inanılmaz boyutlarda olması da söz konusuydu

O dönemde Yahudiliğin hem ruhani hem de dünyevi merkezi olan Kudüs'teki Tapınak bir istisna olabilirdi. Tapınak'a aşar vergisi ve haraç ödeniyor, değerli madenlerden yapılmış büyük miktarlarda süs eşyaları, tören çanakları ve diğer nesneler burada toplanıyordu. Bu durum Allegro'yla ondan sonra gelen birçok kuramcının, Bakır Tomar hazinesinin gerçek olduğunu, ilerleyen Romalıların yolu üzerindeki Tapınak'tan uzaklaştırılıp, ellerine geçmemesi için saklanan hazine ve tören malzemelerinden oluştuğunu savunmalarına yol açmıştı. Bakır Tomar gibi olağandışı bir şeyi yaratmak için o kadar uğraştıktan sonra onu çölde bir mağaraya saklamanın başka nasıl bir sebebi olabilirdi? Bölgede yaşayan antik dönem Yahudilerinin pek de şakacı oldukları söylenemezdi.

Aslında, tomar defalarca aşar vergisinden ve haraçlardan açıkça söz etmektedir: örneğin, 'Kohlit harabelerinde: çeşitli ülkelerin hükümdarlarınca haraç olarak verilen çanaklar ve ayin giysileri. Bunların hepsi haraca ve yedinci hazineye aittir, ikinci aşar murdardır. Hazinenin girişi kuzeydeki su kemerinin kenarındadır.' Bu arada, tomarcaki 32. madde, Hakkoz'un Evi'nin yanındaki mağaraya gömülmüş olan altı külçe altından söz etmektedir. İncil'deki bazı referanslara göre, Hakkoz ailesi Tapınak'ın mal varlığını korumakla

görevli hazinedarlarıydı.

Tapınak hazinesi kuramı, Bakır Tomar'ın Esseniler/Kumran sakinleri tarafından değil, Kudüs'teki yetkililerle işbirliği içindeki bir halk tarafından saklandığını düşündürmektedir (gerçi, savaş baskısı altında, birbirinden farklı gruplar pek mümkün olmayan bir ittifak kurmuş da olabilirler.) Bu kuram, Tapınak Tepesi'nin altından Ölü Deniz kıyılarındaki tepelere kadar uzanan gizli tünellere ilişkin hikâyelerle bağlantılıdır.

Kıyamet Günü Hazırlığı

Tapınak hazinesi kuramının iki çeşitlemesi bulunmaktadır. Bunlardan biri, tomarın Bar Kohba isyanı sırasında yazıldığı ve İS 70'ten itibaren Tapınak için toplanan aşar vergileriyle haraçlardan söz ettiği şeklindedir. Bu dönem, Romalıların İkinci Tapınak'ı yıktığı dönemdir ve bu da, her ne kadar vergiler toplanmaya devam etse de, gidecekleri bir yer olmadığı anlamına gelmektedir, özellikle de Romalıların eline geçmemeleri gerektiğini düşünürsek. Belki de bu durum, Bakır Tomar'a göre, bu gelirlerin, beklenebileceğinin aksine, neden bir ya da iki değil de birçok farklı yere gizlendiklerini açıklamaktadır.

İkinci çeşitleme, potansiyel olarak, eskatolojik açıdan çok daha büyük bir öneme sahiptir, çünkü Bakır Tomar ganimetinin, İS 70 yılından önce Tapınak'tan çıkarılmış olan hazine olduğu ve Hz. Harun'un zırhıyla Ahit Sandığı gibi tören eşyalarını içerdiğini öne sürer; bu eşyalar bunun dışında tarihi kayıtlardan yok olmuş görünmektedir. Bu kurama yönelik itirazlardan biri, o döneme ait tarihi kayıtların Romalıların Tapınak'tan muazzam miktarda hazine elde ettiğini gösterdiği şeklindedir. Bir hikâyeye göre, Tapınak'ı ateşe vermişler ve içindeki değerli metaller de eriyerek Tapınak Tepesi'nin hendeklerinden su gibi akıp gitmiştir. Ama, rahiplerin hazineden ancak açgözlü işgalcileri tatmin edecek kadarını geride bı-

rakmış olmaları mümkündür.

İkinci kuram önemlidir, çünkü Tapınak'ı yeniden inşa etmeye ve Günlerin Sonu'nu başlatmaya çalışanlara ilham kaynağı teşkil eder. İnanışlarına göre, bunun olabilmesi için, Tapınak'ta tören için gerekli olan kutsal emanetlerin yerine konması veya bölgenin arındırılması dahil birçok şey yapılması gereklidir. Bu yüzden, Bakır Tomar hazinesinin aranması yalnızca arkeolojik bir uğraştan çok, beraberinde gelecek gerçek dünyaya dair bütün jeopolitik sonuçlarla birlikte, Kıyamet Günü'nü getirme yönündeki dinsel araştırmanın bir parçası haline gelmektedir (sayfa 37'ye bakınız).

Sağlık Harcamaları

Essenilerin geleneksel anlamda çileci keşişler olmadıklarını varsayan tarihçi Gloria Moss'un kuramına göre, hazine her şeye rağmen bu topluma ait olabilir. Essenilerin bir çeşit antik spa/sağlık kliniği işlettiklerini ve günlük otu sarı sakız ve o dönemde ağırlığından fazla altın eden balsam gibi son derece kazançlı ilaçların ticaretini yaptıklarını iddia etmektedir. Yaptıkları ticaret onları zenginleştirdiği gibi, Bakır Tomar'ın aromatiklerden söz etmesini de açıklamaktadır, bunları Esseniler ilaç üretiminde hammadde olarak kullanmış olabilirler. Örneğin, tomarda 4 numaralı madde: 'Kohlit tepesinde, kavanozlar dolusu ıtırlar, sandal ağacı ve kutsal giysiler; bütün ıtırlar ve hazine...'

Bununla birlikte, Tapınak hazinesi kuramını destekleyenler, güzel kokular ve benzeri şeylerin Tapınak ayinleriyle buhurların hazırlanması için önemli olduğunu öne süreceklerdir.

Bakır Tomar Hazinesinin Yerinin Saptanması

Hazinenin gerçek olduğu varsayımından yola çıkarsak, sözü geçen yerlerden herhangi birinin neresi olduğunu anlamak mümkün

müdür? Yer isimlerine dair boşa çıkan birtakım referanslar vardır. Örneğin, tomar 1 numaralı maddeyle şöyle başlamaktadır: 'Akor Vadisi'ndeki kalede, doğuya çıkan basamakların altında: bir para sandığı ve on yedi talent ağırlığındaki muhtevası.' Akor Vadisi'nin Kumran'ın hemen batısında bir vadi olduğu sanılmaktadır ve burada Hirkanya denilen bir kale bulunmaktaydı. Kohlit şehrinin adı defalarca geçmektedir –burası Ürdün'ün doğusunda Yarmuk Nehri yakınlarındaki bölgeyi işaret ediyor olabilir. 49. madde 'Abşalom Anıtı'ndan söz etmektedir. Abşalom'un mezarı hâlâ Kudüs-Eriha yolu üzerinde durmaktadır, ama muhtemelen el yazmasından sonraki bir tarihte yapılmıştır. 'Anıt' kelimesi, bugün mezarın bulunduğu alanda daha önce var olan bir yapıyı anlatıyor olabilir mi?

Define Avcıları

Ölü Deniz Tomarları üzerine özgür düşünceli bir uzman olan ve resmi çevrenin sergilediği inat ve ayak sürüme karşısında yılarak kendi keşif seferine başlayan John Allegro gibi gerçek define avcıları bu gibi ipuçlarını takip etmişlerdir. Allegro tomarlaki yukarıda belirtilenler gibi birçok gerçek yeri belirlemiş, ama sonuçta eli boş dönmüştü. Wight Adası'nda yoğun bir akademik inzivaya çekilmiş, burada da tomarların radikal yorumlarına dayanarak dine küfreden yazılar yazmıştı.

Allegro'nun bıraktığı noktadan yola devam eden İncil arkeoloğu Vendyl Jones, 1988 yılında Bakır Tomar'ı kullanarak bir küp dolusu antik kutsal mesh yağının yerini bulduğunu iddia etmişti. 1992 yılında, antik çağdan kalma olduğunu öne sürdüğü tütsü kalıntısını ortaya çıkarmıştı. Jones'un iddialarının belki de onun eskatolojik inançlarının ışığında incelenmeleri gerekmektedir (sayfa 87'ye bakınız) –örneğin, kutsal yağı ve tütsüyü yeni bir Tapınak'a giden yolda kullanılabilecek malzemeler olarak görmüş olabilir.

Akademisyen Richard Freund, Bar Kohba ayaklanması zamanından kalan belgelerin ele geçirildiği Mektuplar Mağarası'nın aynı zamanda Bakır Tomar'ın 25. maddesinde belirtilen Sütun Mağarası olduğunu öne sürmektedir. Mektuplar Mağarası'nda ilk kazılar yapıldığı zaman, taş oyma çanaklar ve bir tomarla birlikte tunçtan yapılma ayin eşyaları da bulunmuştu. Freund bu bulguların 25. maddede listelenenlerle bağlantılı olduğunu ve arkeologların farkında olmadan Bakır Tomar hazinelerinden birini keşfettiklerini iddia etmektedir. Bu hazine muhtemelen Tapınak yok edildiği zaman kurtarılan tören eşyalarından bazılarını içermektedir. Bununla birlikte, filolog (antik metin uzmanı) Edward Cook, Freund'un 25. maddeyi yorumlarken seçici davrandığını, maddenin aslında define olarak gümüşten söz ettiğini ve hiçbir çeşit tunç eşyayı belirtmediğini işaret etmektedir.

Mısır Kaynaklı

Yazar Robert Feather'ın hazinenin nerede olduğuna ve Bakır Tomar'ın gerçekte ne anlama geldiğine dair radikal bir alternatif kuramı vardır. Tomarda kullanılan garip yazı ve dilin daha çok İÖ 14. yüzyılda, aşağı yukarı İbranilerin esareti dönemindeki Mısır'da kullanılan formlara benzediğini öne sürmektedir. Özellikle miktarları belirtmek için kullanılan ve 'Kite' denen bir birimden söz eden tuhaf sistem Mısırlıların o dönemde kullandıkları bir sayı sistemiyle bağlantılıdır. Bu bilgi tomarda belirtilen miktarlara uygulandığında, toplam 26 kilo altın ve 13.6 kilo gümüş gibi çok daha makul ölçülere ulaşılmaktadır.

Feather'ın kuramı, antik çağ Yahudilerinin tek tanrılı dinlerinin, İÖ 340 yılında çok tanrılı Mısır dinini tek tanrılı bir dine dönüştürmeye çalışan firavun Akhenaton'dan kaynaklandığı ve Bakır Tomar'ın da, Akhenaton döneminde başkent olan Akhetaton'un yerine

kurulan Amarna şehri yakınlarında gömülü bir hazineden söz ettiği şeklindedir. Tomarda verilen tanımların çoğunun bu bölgeye uyduğunu ve Amarna'da elde edilen bazı bulguların da aslında tomarda belirtilen hazineler olduğunu öne sürmektedir. Feather, şifreli Yunan digram ve trigramlarını da açıklamaktadır. Bir araya getirildikleri zaman Yunanca'da Akhenaton adını oluşturduklarını söylemektedir. Feather bu kuramı daha da geliştirerek, antik çağda Yahudilerin ve daha sonra da özellikle Essenilerin Mısır bilimine ait bu gizli geleneğin koruyucuları haline nasıl geldiklerini anlatan karmaşık bir açıklamaya dönüştürmektedir.

Oralarda Bir Yerlerde Hâlâ Hazine Var mı?

Feather'ın kuramlarına rağmen hakim görüş şudur: Eğer hazine gerçekten varsa Kudüs, Eriha ve Ölü Deniz çevresindeki bölgede saklanmış olduğu neredeyse kesindir. Bununla birlikte, üzerinden 2000 yıl geçtikten sonra hâlâ orada olmayabilir. Bunun çeşitli makul nedenleri vardır. En belirgin olan neden, 20 yüzyıllık bir süreçte bölge halkı tarafından bulunmuş/yağmalanmış olabileceğidir. Örneğin, daha eski çağlardaki Yahudiler, Araplar, Hıristiyanlar, Haçlılar, Sarakenler ve Bizanslılar bir yana, Ölü Deniz Tomarları'nı bulan Bedeviler bile yüzyıllar boyunca başka şeyler de bulmuş olabilirler. Aradan geçen binyıllar içinde, hazinenin saklanmış olabileceği binaların bir çoğu çökmüş, yerlerine başka binalar yapılmış ya da yıkılmış ve bu da hazinenin bulunmasına sebep olmuş olabilir. Bu gibi buluntular el konulacakları/vergilendirilecekleri korkusuyla bildirilmemiş ve bu nedenle tarihi kayıtlarda yer almamış olabilirler.

Hattâ, saklanmalarına sebep olduğu sanılan Romalılar tarafından bile bulunmuş olabilirler. Kendilerinden büyük miktarda altının kaçırıldığını düşündülerse her yeri altüst edip aramışlardır. Josephus, Romalıların yakaladıkları Essenilere işkence ettiklerini bil-

dirmektedir –bunun nedeni Tapınak hazinesini nereye gizlediklerini öğrenmeye çalışmaları olabilir mi?

Tomarda listelenen maddeler arasında belgelerin gizlendikleri yerler de bulunmakta ve filolog Richard Gwynn-Seary bölgede tam böyle gizli yerlerin keşfedildiğine dair kesin bazı örnekler olduğuna işaret etmektedir. Roma İmparatoru Caracalla'nın (İS 211-217) hükümdarlığı sırasında, Eriha yakınlarında içinde tomarlar bulunan bir çömlek bulunmuştu. Bunların Ölü Deniz Tomarları'na çok benzeyen eski kutsal metinler oldukları anlaşılmış ve Kilise Babası Origen bugün hâlâ kullanılan İncil kanonunu oluştururken bunlardan yardım almıştır. Bu arada, İS 800 yılında, Selevkos Patriği I. Timotheus Ölü Deniz Tomarları'nın keşfedilmesi efsanesini yeniden gösterime sokarcasına şöyle yazar: 'Avlanan bir Arabın köpeği... mağaraya girdi ve bir daha da dışarı çıkmadı. Sahibi arkasından gitti ve kayaların arasında birçok kitabın bulunduğu bir mesken olduğunu gördü... Yahudiler... akın akın gelerek Eski Ahit ve benzeri kitaplar buldular...'

Hattâ Gwynn-Seary öne sürer ki, Bakır Tomar'da geçen daha başka maddi hazinelerin keşfedildiğine dair elimizde *gerçekten* bir kayıt vardır ve *1001 Gece Masalları*'nın gizli defineler etrafında dönen Alaaddin'in Lambası, Ali Baba ve Kırk Haramiler gibi hikâyeleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu toplu masalların geçmişinin (Bakır Tomar'ın muhtemelen gizlenmiş olduğu) İS 1. yüzyıla kadar uzandığını ve Yakındoğu dahil, bütün Arap dünyasının gerçek hikâyelerini masal formu altında anlatıyor olabileceğini işaret etmektedir.

Ölümcül Topraklarda

Ölü Deniz Tomarları 1940'larda keşfedilene kadar dayandıysa, belki de daha dikkatle saklanmış başka gizli hazineler de günümüze kadar kalmış olabilir. Bu ihtimal, uzun süredir Bakır Tomar'ın

sırrını çözmeye ve içerdiği göz kamaştırıcı zenginliklerin bazılarını bulmaya çalışan birçok arkeologla hazine avcısının rüyasıdır. Bazı uzmanlar son maddede varlığından söz edilen ikinci tomarın anahtar olabileceğini ve ancak her iki tomarın da elde edilmesi halinde hazinenin bulunabileceğini düşünmektedirler. Belki de orijinali hiç kimsenin dikkatini çekmeyecek bir ustalıkla şifrelenmiştir.

Bununla birlikte, hedef bölge İşgal Altındaki Topraklar içinde kaldığı için, hazine avcısı adaylarına, araştırma için bundan daha zorlu bir yer bulamayacakları uyarısında bulunulur. Hassasiyetler o kadar artmıştır ki, her tür kazı şu ya da bu inançtan gelebilecek öfkeli suçlamalara yol açabilir. Bölgedeki politik durum ve güvenlik koşulları gizli köşe bucağı araştırmak için izin almayı neredeyse imkânsız hale getirmiştir. İzin almadan araştırma yapmaksa öldürücü olabilir.

Özetle, bu göze alınması aptalca olan bir risktir. Bakır Tomar'ın sahte mi, fantezi mi, hâlâ anlayamadığımız bir çeşit alegori mi, yoksa gerçekten bir hazine listesi mi olduğu konusunda akademik çevrede hâlâ birbirinden derinden ayrılan görüşler vardır. Liste gerçekse bile, keşfedilebilecek her şeyin zaten uzun zaman önce bulunmuş olması yüksek ihtimaldir.

Kral John'un Mücevherleri

1199-1216 yılları arasında İngiltere tahtında oturmuş olan Kral Yurtsuz John bugün çoğu olumsuz olan birçok nedenle anılmaktadır. Çocuklar onu en iyi Robin Hood hikâyesindeki kötülük timsali olarak bilir, tarihe göre de Anjou İmparatorluğu'nun denizaşırı topraklarından çoğunu kaybetmiş, baronları çok kızdırdığı için Magna Carta'yı imzalamaya zorlanmış ve İngiltere Kraliyet Mücevherlerini Wash'ta kaybetmiş 'kötü kral John'dur.

Kralın Gezisi

13. yüzyıldan bu yana tarihçilerin anlattığı asıl hikâye, Yurtsuz John'un 1216 yılı sonlarında doğu İngiltere içerisinde yolculuk halinde olduğudur. 9 Ekim günü Lincolnshire'dan Norfolk'taki Bishop's Lynn'e (günümüzde King's Lynn) gitmiş, ama buraya varır varmaz kendini hasta hissetmeye başlamıştır. Fransa Kralı Louis yakın zamanda ülkenin güneyini istila etmiş olduğu için, muhtemelen o dönemde daha güvenli olduğu düşünülen Lincolnshire'a geri dönmesine karar verilmiştir.

Wash Felaketi

12 Ekim tarihinde, John doğu Anglia'yı Lincolnshire'dan ayıran geniş bir koy olan Wash'u geçmeye çalışmıştır. O dönemde koy kıyının içine bugünkünden çok daha fazla giren, deniz çekildiği zaman geçit veren, ama tedbir alınmadığı takdirde tehlikeli olabilen, bataklık kumları ve derin kanallarla dolu, ani gelgitlere açık çamurlu düzlüklerle bataklıklardan oluşan bir bölgeydi. Kral'ın, Wash'a akan nehirlerden biri olan Wellstream'i yürüyerek geçilebileceği Wisbech noktasından geçtiği söylenmektedir.

Bu arada, Kraliyet Mücevherleri (taç giyme töreninde hükümdarların taktığı kral tacı ve süsler) dahil bütün kraliyet hazinesini taşıdığı sanılan yük katarı da Wash'u geçmeye çalışırken sular yükselmiş ve bataklık kumlarıyla suların arasında kaybolmuştu. Bu felaketin geleneksel hikâyesi Charles Dickens'ın *A Child's History of England* adlı kitabından alınan şu pasajda gayet güzel anlatılmıştır:

> [KRAL] kendini emniyete alıp da sahilden geriye baktığında gürleyen suların sel halinde her şeyi süpürüp götürdüğünü, hazinesini taşıyan arabaları, atları ve katarları devire-

rek onları hiçbir şeyin kurtulamayacağı hiddetli bir girdabın içine çektiğini gördü.

Kötü talihin korkunç darbesiyle mahvolan John, Lincolnshire'daki Swineshead Abbey'de bulunan manastıra götürülmüş, burada 'bol miktarda armut, şeftali ve taze elma şarabıyla' karşılanmıştı. Dizanteriye yakalanıp yeniden hasta düşmüş ve birkaç kez daha yer değiştirdikten sonra, 18 Ekim günü Newark'ta ölmüştü.

John'un Kayıp Ganimeti

Tarihçiler bu hikâyenin birçok yönüne katılmamaktadır. Hazine avcısı adayları için en ilginç konulardan biri Kral'ın aslında ne kaybettiğidir. Geleneksel olarak Kraliyet Mücevherlerini kaybetmiş olduğu söylense dahi, o döneme ait bunu kesin olarak belirten hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Roger de Wendover'in 1230'larda yazdığı *Flores Historiarum* (Flowers of History – Tarihin Çiçekleri), kayıp defineyi '[Kral'ın] olağanüstü bir özenle üzerine titrediği hazineler, değerli çanaklar ve bütün diğer eşyalar' olarak tanımlamaktadır. Coggeshall'lü Ralph'ın yazdığı *Chronicon Anglicanum* da bu defineyi 'içinde kutsal emanetlerin... ve çeşitli ev eşyalarının bulunduğu mabedi' olarak tanımlamıştır. Bir başka kaynak da Kral'ın 'değerli arabası ve eşyası' olduğunu söylemektedir.

Katar Filan Yok

Undiscovered adlı kitabında Ian Wilson, John'un kayıp hazinesi hakkındaki kuramları incelemekte ve döneme ait resmi kayıtların Kral'ın ülkede oldukça hızlı yolculuk ettiğini gösterdiğine işaret etmektedir –bazen günde 60 kilometre yol almıştır. Bu da bize, o çağda son derece ağır hareket etmesi gereken büyük bir yük katarının

kendisine eşlik etmediğini göstermektedir. Bu duruma göre, muhtemelen dönemin kayıtları abartılıdır.

Elmaslar Bir Kralın En İyi Dostudur

Ama buna karşılık, gerçekten değerli olan hazinenin o ekim günü kaybolduğu kanıtlanmıştır. Kral John'un en büyük hobisi mücevher koleksiyonu yapmaktı ve ayrıca hükümdarlığı sırasında da altın ve gümüş tabaklar ve başka değerli eşyalardan oluşan bir birikimi vardı; 1215-1216 yıllarının büyük kısmını bunları emanet bırakıldıkları çeşitli manastırlardan toplamakla geçirmişti. Bu mücevherler arasında en değerlisi, Kraliyet Mücevherlerinin bir kısmını oluşturan, Almanya İmparatoriçesi büyükannesinden miras kalan kraliyet tacı ve süsleriydi.

John'un hükümdarlığı sırasında hazinenin tamamı (John'un bizzat başlattığı) Rolls adı verilen kraliyet envanterine kayıtlıdır, ama John'un yerine geçen 3. Henry'nin 1220 yılında yapılan taç giyme töreninde bu hazinenin çoğu kraliyet mücevherleri arasında yoktur. Bir başka deyişle, kraliyet hazinesinin paha biçilmez bir koleksiyonu kesinlikle ortadan kaybolmuş gibi görünmektedir.

Geçiş Noktası

Asıl mesele felaketin meydana gelmiş olması muhtemel olan yerdir. Bu bölgedeki kıyı şeridi ortaçağdan bu yana oldukça değişmiştir. Sonraki yüzyıllarda yapılan drenaj projeleri toprağın büyük kısmını işlenecek hale getirmiş, çökelin birikme şeklini kökten değiştirmiş ve kıyı çizgisinin kilometrelerce ilerlemesine neden olmuştur. Özellikle de o dönemde denize yakın olan Wisbech artık denizden kilometrelerce içeride kalmaktadır. Hazine avcıları için bu durum potansiyel olarak cesaret kırıcıdır, çünkü mücevherlerin kay-

bolduğu yerin bugün kuru toprak olduğu anlamına gelmektedir. Ama aynı zamanda da ortaçağda, Wash'u geçmek için kullanılan patika, sığlık ve geçitlerin bugün ancak zaman zaman havadan teşhis edilebilir kalıntılar halinde ya da modern bölge sınırları veya karayollarının temelleri olarak varlıklarını sürdürdükleri anlamını taşımaktadır.

Bunun yanı sıra, John'un yük katarıyla birlikte mi, yoksa ondan ayrı mı yolculuk yaptığı ve her iki senaryoda da hangi yolun takip edildiği konusunda ciddi anlaşmazlık vardır.

Görüş Mesafesi

Birçok modern kaynak kendinden emin bir şekilde John'un yük katarından ayrı yolculuk ettiğini belirtmektedir. Kendisi uzun yolu takip ederek Wisbech üzerinden Wash'un etrafından dolanırken, yük katarı da Kral'dan çok daha yavaş ilerlemesini telafi etmek için olsa gerek, Wash'u boydan boya geçen kestirme yoldan gidiyordu. Bununla birlikte, Wilson'un *Undiscovered*'da ifade ettiği gibi, o döneme ait kaynaklar, Kral'ın felaketten son anda kurtulduğunu özellikle belirtmekte, bu da tehlikeyi atlattığında yük katarıyla birlikte olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer katar gerçekten topladığı hazineyi taşıyorsa, muhtemelen gözünün önünden kaybolmasını istemeyecekti. Çalkantılı bir dönem olduğu için ve Norman monarşisinin hiçbir zaman sevilmediği Lincolnshire bataklığının tehlikelerle dolu olmasından ötürü, güvenlik özellikle önemli bir mesele olacaktı. (Lincolnshire, efsanevi Robin Hood figürünün temel kaynaklarından biri olan 11. yüzyıl asilerinden Hereward the Wake'in uğrak yeriydi.)

Bu görüşler birincil derecede önemlidir, çünkü John'un Wisbech noktasından Wellstream'i geçtiği bilinmektedir. Yük katarı onunla birlikteydiyse, onun da aynı noktadan geçmiş olması gere-

kirdi. Wellstream artık ortada yoktur, ama Nene Nehri aşağı yukarı aynı yolu izleyerek akmaktadır.

Muhtemel Yerler

Wilson, felaketin tam yeri için üç farklı kuram geliştirmiştir. Yıllar boyunca geleneksel görüş, yük katarının John'dan ayrı olarak geçiş yaptığı, Wash'un batısındaki Cross Keys'ten doğusundaki Long Sutton'a gittiği ve bugünkü Sutton Köprüsü yakınlarında sulara gömüldüğü şeklindedir. Birçok hazine avcısı bu bölgeyi araştırmış, ancak elleri boş dönmüştür.

Tarihçi Gordon Fowler, yük katarının Kral'ın yanında olduğunu varsayarak, Wellstream'i geçtikleri muhtemel noktanın Wisbech'le Walsoken (bu ikisi bugün aşağı yukarı aynı şehir olarak kabul edilmektedir) arasında olduğunu saptamıştır. Hattâ, felaketin bir açıklamasını da yapmıştır –aniden bir gelgit deliği ortaya çıkmıştır; gelgit deliklerinde bir gelgit dalgası suyu huni şeklinde yükseltir ve bir dizi büyük, tahrip edici dalga meydana gelir.

Üçüncü bir ihtimal de –tarihçi J.C. Holt'un Wellstream'in o günlerde bilinen geçiş noktasının Wisbech'in kuzeyinde, Walpole ile Foul Anchor arasında kaldığını öne sürdüğü kuramına göre– bu noktanın günümüzdeki Tydd Gote yakınlarında olduğudur. Bu bölgede ortaçağdan kalma akarkum yatakları olduğuna dair kanıtlar vardır ve bu da felaketin meydana geldiği döneme ait hikâyelerle örtüşmektedir.

1216 yılının o gününe ait gelgit tablosunun yeniden oluşturulmasına dayanarak, yakın zamanda ortaya dördüncü bir aday çıkmıştır. Bu tabloya göre, yük katarı yükselen gelgit ona yetiştiği sırada Wellstream'i geçmişti ve muhtemelen Welland Nehri halicini Wisbech'in kuzeydoğusunda, günümüzdeki Fosdyke noktasından geçmekteydi.

İşler İyice Karışıyor

Bunca muhtemel yer olması define avcılarının nereye bakacaklarını kestirmelerini zorlaştırmaktadır. Yapılacak araştırmalar, son 800 yıl boyunca 10 metre yükseldiğine inanılan toprak seviyesinin hazineyi normal metal detektörlerinin erişemeyeceği derinliklere saklamış olması yüzünden zorlaşacaktır. Bununla birlikte, bunlar sorunun yalnızca bir kısmı olabilir. Geleneksel hikâyenin arkasındaki çeşitli yan öyküler ve dalavereler hazinenin orada olmayabileceği ihtimalini de ortaya koymaktadır.

Berbat Cinayet

John'un ölümünden sonra, Swineshead keşişleri tarafından önüne konan 'bol miktarda armut, şeftali ve taze elma şarabı' vasıtasıyla zehirlendiği hakkında söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Günümüzdeki tarihçilerin çoğu bu söylentileri fazla önemsemese de, herkes aynı kanıda değildir ve ortaçağda Kral'ın hazinesinin kaybolmasıyla zamansız ölümü arasındaki 'rastlantı'ya dayanan komplo teorileri geliştirilmiştir.

El Çabukluğu

Bir başka kuram da, Kraliyet Mücevherlerinin aslında kaybolmadığını, John tarafından borçlarına karşılık teminat olarak satıldığı/kullanıldığını, Wash olayının da bir çeşit yanlış yönlendirme veya ortaçağa özgü sahtekarlık olarak sahnelendiğini öne sürmektedir. Kral'ın yaptığı kötücül plan her ne idiyse, erken ölümü/öldürülmesi nedeniyle yarım kalmış ve daha sonra da hazine çalınmıştır. En azından o döneme ait bir rapor ölümünün ardından bazı adamların kuşku uyandıracak yüklerle Newark'tan ayrıldığından söz etmektedir.

Gizemli Zenginlik

Doğu Anglialı halk bilimci W.A. Dutt'a göre, Sutton bölgesinden bir halk efsanesi mücevherlerin ya kötü bir amaçla John'un kendisi, ya da Wash felaketinin ardından onları ele geçirenler tarafından saklandığı bir havuz olan Kral John Çukuru'ndan söz etmektedir. Havuzun King's Lynn'in güneyindeki Long Sutton Road'da olduğu söylenmektedir. Ancak, çukura saklanmış olan bu ganimetin çoktan ele geçirilmiş olması mümkündür. 14. yüzyılda, bölge baronu 3. Tiptoft Lordu Robert aniden son derece zenginleşmişti. Bu ani zenginliğin görünürde hiçbir kaynağı yoktu ve Tiptoft'un Kral John'un kayıp hazinesini bulduğu hakkında söylentiler yayılmaya başlamıştı. Bu yüzden, belki de artık bulunacak hiçbir şey kalmamıştır..

Tapınak Şövalyelerinin Hazinesi

Da Vinci Şifresi ve ondan yararlanan *The Holy Blood and the Holy Grail* gibi uydurma tarih kitapları sayesinde Tapınak Şövalyeleri kendilerini olağanüstü bir tarihsel gizemler yumağının merkezinde bulmuşlardır. Halkın gözünde, gizli tarihin ve gizemli bilginin simgesi haline gelmişlerdir, bunun özünde yatan şey de kayıp hazineleri olduğuna dair yaygın kanıdır.

Tapınak Şövalyeleri Hazinesinin Alternatif Tarihi

Tapınak Şövalyelerinin birçok farklı 'alternatif' hikâyesinden ortaya çıkan rivayet en kısa şekliyle şöyledir: Tapınak Şövalyeleri Tarikatı, 1118 yılında, Haçlı devleti Kudüs'te Fransız şövalye Hugues de Payens ve sekiz arkadaşı tarafından kurulmuştu ve şövalyeler Kudüs Kralı 2. Baldwin tarafından atanmışlar, Tapınak Tepesi'nde-

ki binaların bir bölümündeki karargaha yerleştirilmişlerdi –tarikatın ismi buradan gelir. Mütevazı bir başlangıç yapmış olmalarına rağmen, şaşırtıcı bir hızla güç, servet ve ün kazanmışlardı. Ama 1307 yılında, zenginlikleriyle güçlerini kıskanan Fransız Kralı 4. Philip (Yakışıklı Philippe) ve Papa 5. Clement –muhtemelen kıskançlıktan öte bazı kötü niyetlerle– onları yok etmek için çeşitli entrikalar düzenlemişlerdi.

13 Ekim günü Fransa'daki bütün Tapınak Şövalyelerinin aynı anda tutuklanmasından hemen önce, bir muhbir tarafından yakında uğrayacakları ihanet konusunda uyarılan çekirdek kadro, Tarikat'ın hazinesini Paris'teki istihkamlarından kaçırmıştı. Hem muazzam maddi servetten, hem de –kutsal emanetler, belgeler, artifaktlar ya da gizli bilgiler gibi– daha bile değerli parçalardan oluşan bu hazine Fransa'nın batı kıyılarındaki La Rochelle'e götürülüp, Tarikat'ın güçlü filosuna ait bir gemiye yüklenerek gizlice İskoçya'ya kaçırılmıştı. Tarikat 1312 yılında nihayet tamamen yok edildiğinde 4. Philip'in eli boş kalmıştı ve görünen o ki, Tarikat'ın filosu da ardında iz bırakmadan ortadan yok olmuştu.

Bu hikâyenin yalınlığı etrafında çok sayıda entrika ve potansiyel patlama yaratacak ayrıntılar toplanmıştır. Özellikle, Tapınak Şövalyelerinin büyük hazinelerini nasıl elde ettiklerinin, hazinenin nelerden oluştuğunun ve sonraki yüzyıllarda ona –ve şövalyelere– ne olduğunun gerisinde çok ilginç hikâyeler bulunmaktadır.

Tapınak Şövalyeleri Hazinesinin Kaynağı

Tapınak Şövalyelerinin sahip oldukları söylenen 'büyük sır(lar)'ın aktarılması konusunda en az üç farklı kaynak gösterilmekte olduğu için, her ne kadar bunların birbiriyle bağlantılı olduğu ve süreklilik oluşturdukları sık sık öne sürülse de, bu konudaki alternatif tarihler epeyce karışık görünmektedir.

Sion Manastırı

İddialardan birine göre, Tapınak Şövalyeleri Tarikatı, daha da gizemli ve güçlü bir teşkilat olan, İsa'nın soyunu korumak için kurulmuş gizli Sion Tarikatı tarafından oluşturulmuştur. İsa'nın soyu Mecdelli Meryem ve İsa'nın kendisinden gelmiştir; evlenmişler, çocukları olmuş ve güney Fransa'ya gitmişler ve torunları Merovenj kral hanedanını kurmuştur (sayfa 109'a bakınız). İddiaya göre, bu soyun vârisleri (bütün dünyanın değilse de) Batı'nın meşru kralları oldukları halde, bütün o görkemli yapısı Çarmıh'a gerilme ve İsa'nın gerçek doğası ile ilgili aldatmacalar üzerine dayalı olan Katolik Kilisesi, İsa'nın soyunun gücünü gasp etmiştir.

Sion Manastırı, İsa'nın vârislerinin gerçek fiziksel kan bağlarını korumak üzere kurulmuştur, ama aynı zamanda da Hıristiyanlık ve diğer gizemler hakkında gizli bilginin de (bazı rivayetlere göre, çok daha geriye, Piramitleri ve Tapınak'ı inşa edenlere, Atlantis'e vb. kadar uzanan bilginin) çeşitli yönlerini korumaktadır. Tapınak Şövalyeleri, Sion Manastırı tarafından kısmen Hıristiyan alemindeki güçlerini ve nüfuzlarını arttırmak, kısmen de Kutsal Topraklarda varlık göstermek, hattâ orada spesifik araştırmalar yürütmek amacıyla kurulmuştur –bu noktada Sion Manastırı hikâyesi bir sonraki açıklama ile bağlantılanır.

Kayıp Tapınak'ın Yağmacıları

Tapınak Şövalyelerinin gizli bilgisi/hazinesi hakkındaki ikinci açıklama da Kudüs'teki Süleyman Tapınağı'nın temellerinde bir şey keşfetmiş oldukları şeklindedir. Bu kurama göre, Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nı kuran dokuz şövalyenin ilk başta sayıca gücü, Kutsal Topraklardaki hacıları koruma görevi için açıkça çok yetersizdi. Aslında Baldwin'in kendilerini Tapınak Tepesi'ne yerleştirmesini

(muhtemelen önceden var olan bilgiyi ya da bağlantıları kullanıp sözlerini geçirerek) kasten sağlamışlardı, böylece eski Tapınak bölgesinde kazılar yapabildiler.

Eski Tapınak'ın günümüze kadar gelen birkaç yapısından biri olan ve Süleyman'ın Ahırları denilen yeraltındaki odalara yerleşen Tapınak Şövalyeleri, tepenin altındaki tünelleri ve odaları derinlemesine araştırarak, buraya gizlenmiş bir sandık dolusu belge/tarihi eser/kutsal emaneti ele geçirmişlerdi. Bunlarla donandıktan sonra, Avrupa'ya elçiler göndererek güçlerindeki ve servetlerindeki gözle görülür artışı başlatmışlardı. Avrupa hükümdarları ve prensleri Tapınak Şövalyelerine toprak verme yarışına girip yardımlarını sunarlarken, Papa da onlara olağanüstü ayrıcalıklar tanımış, kendisi dışında bütün yargılamalardan muaf tutmuştu. Tapınak Şövalyeleri artık birçok yönden kendi kanunlarını kendileri yapar hale gelmişler, Tarikat'ın üyesi olmak isteyenler garip kabul törenine katılmak için akın etmişlerdi.

Kathar Bağlantısı

Potansiyel olarak İsa/Sion Manastırı hikâyesindeki kan bağıyla da bağlantılı olan üçüncü açıklama, Tapınak Şövalyelerinin hazinelerini Katharlardan miras aldıkları şeklindedir. (Albigensianlar olarak da bilinen) Katharlar 11. yüzyıldan itibaren güney Fransa'da popüler ve güçlü hale gelen, sapkın bir Hıristiyan mezheptir. Doğu'dan türeyen Hıristiyanlık tarzları çeşitli gnostik unsurlara sahiptir. Gnostisizmin (Yunancada bilgi anlamına gelen *gnosis* kelimesinden türemiştir) temel ilkesi, her bireyin içinde tanrısallık olduğu ve tanrısallıkla birleşme yolunun kişisel *gnosis*'ten, yani kendini araştırmaktan geçtiğidir. Bu görüş, rahiplerin bireylerle Tanrı arasında aracı olmaları gerektiğini söyleyen Katolik anlayışa terstir.

Sofulukları ve safiyetleriyle insanları etkileyen Katharlar, Langu-

edoc bölgesinde birçok mühtedi ve mürit ile nüfuzlu soyluların korumasını kazanmışlardır. Kilise'nin yayılmalarını bastırmak için yaptığı sayısız girişim, 1208 yılındaki Albigensian Haçlı seferiyle doruğa ulaşmış ve ardından, 1229 yılında Engizisyon kurulmuştu. Gerçekleşen kanlı katliam, Katharları Fransa'dan neredeyse silmiş, en son Kathar lideri de 1321 yılında idam edilmiştir.

Bu üzücü hikâyedeki en önemli nokta, 1244 Montségur kuşatmasıdır. Montségur, Katharların dağın tepesinde kurdukları bir kaleydi. Bazen Kâse efsanesinin Wolfram von Eschenbach versiyonundaki Munsalvaesche'le ilişkilendirilmektedir (sayfa 107'ye bakınız). Katharların ayinlerinde saygılarını gösterdikleri, Kutsal Kâse'yle bağdaştırılan kutsal bir kupayı burada sakladıkları söylenmektedir. Çeşitli başka hazineler de Katharlara mâl edilmiştir –bunlar genellikle Tapınak Şövalyeleriyle ilişkilendirilenlere benzemektedir.

Tapınak Şövalyelerinin gece yarısı kaçmalarının hikâyesine çok benzeyen popüler bir efsaneye göre, kalelerini kuşatan Katolik güçlere teslim olmadan hemen önce, dört Kathar duvarların öbür tarafına geçmiş ve hazinelerini güvenli bir yere kaçırmışlardır. Birçok Tapınak Şövalyesi bu bölgeden gelmiş olduğu için, bu iki grup arasında bağlantı olduğu ve hazinenin bu şekilde Tapınak Şövalyelerinin eline geçtiği sanılmaktadır.

Bankaya Yatırmak

Tapınak Şövalyeleri sahip oldukları gizli/kutsal hazineye ek olarak, aynı zamanda maddi anlamda da son derece zenginleşmişlerdi. Kiliseleri için geniş araziler, büyük mülkler ve değerli süs eşyaları elde etmişlerdi. Bankaların olmadığı bir çağda, zenginlerin likit varlıklarını mümkün olan en güvenli yerde saklamaları âdettendi. Bu güvenli yer genellikle dini bir tarikatın kasa odası anlamına geliyordu. Kusursuz bir üne ve büyük bir komuta ağına sahip askeri bir ta-

rikat olan Tapınak Şövalyeleri bu iş için çok uygun bir adaydı.

Parayı (yaratıldığı) Avrupa'dan (harcandığı) Kutsal Topraklara götürme maceraları onlara nakit transferinde deneyim kazandırmış, ve zekice düzenlenmiş oyunlar tefecilikten para kazanan Hıristiyanlara uygulanan yasaklamaları aşmalarını sağlayarak Avrupa'nın her yerine faizle borç verir hale gelmişlerdi. Hattâ deniz taşımacılığı işine girmişler, kendi adamları ve teçhizatlarının yanı sıra hacıları da Kutsal Topraklara taşıma hizmeti vermeye başlamışlardı.

Tapınak Şövalyesi komplo teoricileri, bu geleneksel ticaret yöntemlerinin ötesine bakarak, onlara bu başarıyı sağlayanın ellerindeki gizli bilgi/kutsal emanetler olduğunu öne sürmektedirler. Ellerindeki hazineden kaynaklanan ayrıcalık ve güç, muhtemelen okült bilgi kaynaklarıyla birleşerek, onlara zenginlik getirecek nüfuzu, kabadayılığı ve şantajcılığı da sağlamıştı. Hangi yoldan elde etmiş olurlarsa olsunlar, bu büyük zenginliklerin bir kısmının 13 Ekim 1307 gecesi kaçırıldığı öne sürülen hazinenin arasında olduğu görüşü yaygındır.

Büyük Sır

O gece güvenli bir yere başka ne kaçırılmıştı? Tapınak Şövalyelerinin gizli hazinesi tam olarak neydi? Bu noktada alternatif tarih kayıtları ya belirsizdir, ya da son derece farklı görüşlerden oluşmaktadır. Hatırı sayılır sayıda görüş öne sürülmüştür.

Baphomet'in Başı

Tapınak Şövalyeleri Fransa'da mahkemeye çıkarıldıklarında, onlara yöneltilen birçok suçlamadan biri de, Baphomet adı verilen bir çeşit şeytana taptıklarıydı. Aynı zamanda, kesik başlara tapma takıntıları olduğu söylentisi de yaygındır. Bu iddiaların bir araya gelmesi so-

nucu, Tapınak Şövalyelerinin Baphomet'in başını garip ayinlerinin merkezine koydukları tasavvur edilmektedir. Bu tuhaf baş Tapınak Şövalyelerinin hazinesi miydi? Eğer öyleyse, kimin başıydı? Kimin olduğu ihtimalleri arasında (başı Salome'yı hoşnut etmek için kesilmiş olan) Vaftizci Yahya ve İsa'nın başı olduğu da yer almaktadır. Hattâ, ya kara büyü ya da garip bir teknoloji sayesinde, kesik başın konuşabildiği ve kehanetlerde bulunduğu şeklinde bir iddia da vardır.

Asıl Bizdekiler Kutsal Emanet

Belki hazine başka kutsal emanetlerden de oluşuyor veya bunları içeriyordu. Bu emanetlerin ne olduğu hakkındaki iddialar arasında Gerçek Haç'tan kırık parçalar, Kader Mızrağı (Çarmıh'ta gerilmişken İsa'nın böğrüne saplandığı söylenen mızrak), Ahit Sandığı ve Torino Kefeni (bazen Kefen üzerindeki yüz izinin Tarikat'ın Büyük Ustası Jacques de Molay'e ait olduğu da söylenir) de bulunur.

Hem kutsal/sihirli bir çanak olarak gerçek, maddi şekliyle, hem de İsa'nın soyunu temsil eden bir metafor olarak, Kutsal Kâse en bariz adaydır. Bir başka seçenek de, Tapınak Şövalyelerinin Kilise'nin bağlı olduklarından farklı olan, dolayısıyla onları yürürlükten kaldıran ve belki de tarihe ilişkin geleneksel Katolik yorumu paramparça edecek başka bir yorum vahyeden İncil'lere sahip olduklarıdır. Bunlar Ölü Deniz Tomarları'ndan ele geçirilenlere benzeyebilir (sayfa 130'a bakınız) ve *Da Vinci Şifresi* tarzı tarihçilerin öne sürdüğü gibi, İsa'nın evli ve çocuklarının olduğu hikâyesini anlatıyor olabilir.

Gizli Bilgi

Bunlardan da öte, Tapınak Şövalyelerinin Atlantislilerden başlayıp, Piramitleri ve Tapınakları yapanlar vasıtasıyla nesilden nesile geçmiş antik bir gelenek olan esoterik bilgeliğin mirasçıları olduk-

ları öne sürülmektedir. Bu onlara yalnızca anıtsal masonluğun sırlarını vermekle kalmamış, mistik, Gnostik ve Hıristiyanlık dışı garip uygulamalarına da sebep olmuştur. Bu uygulamalar arasında en ünlü olan, Haç'a tükürmek, Aşai Rabbani ayininin parodilerini canlandırmak ve bir rivayete göre de İsa'yı reddetmeyi kapsayan üyeliğe kabul törenleridir.

Sonra Ne oldu?

Tapınak Şövalyelerinin neyi nasıl ele geçirdiği hikâyenin yalnızca başıdır. Yine, her biri Tapınak Şövalyelerinin hazinesinin bugünkü yeri hakkında birçok değişik ima ile dolu birçok farklı versiyonu olmasına rağmen, asıl hikâye bundan sonra ne olduğudur.

İskoçya Bağlantısı

İskoçya, genellikle hazineyi kaçıran Tapınak Şövalyeleri filosunun potansiyel hedefi olarak ilan edilmektedir. O dönemde, İskoçya Papalıkla bir kavganın ortasındaydı ve bu yüzden aforoz edilmişti. Bu da Tapınak Şövalyelerinin oraya vardıklarında Papa'nın otoritesinden ve sonraki birkaç yıl boyunca Kıta Avrupası'ndaki işkencelerle mahkemelerden kurtulacakları, Tarikat'ın İskoçya'da zulümden kaçabileceği anlamına geliyordu. Dahası, Şövalyeler 1314 yılında Bannockburn'de İngilizlere karşı Robert the Bruce'un yanında savaşmış oldukları için, İskoç Kralı'nın Tapınak Şövalyelerinin dostu olduğuna inanılıyordu.

Rosslyn Şapeli'nin Sırları

Rosslyn Şapeli'nin özellikleri, kitabın ikinci bölümünde Kutsal Kâse konusunda belirtilmişti; ama alternatif tarihçilere göre asıl öne-

mi bir çeşit Tapınak Şövalyesi kriptogramı olmasından gelir. Aşağı İskoçya'da, Edinburg ile Glasgow arasındaki topraklarda Orkney Kontları ve aynı zamanda Roslin Lordları olan Sinclair ailesinin üyelerinden William Sinclair tarafından 1440-1480 yılları arasında inşa edilmiştir. Sinclair ailesinin 13. yüzyılda İskoçya'da öncle gelen Tapınak Şövalyeleri oldukları ve Masonluğun İskoçya'da William Sinclair tarafından kurulduğu öne sürülmektedir. Bu iddia, Tapınak Şövalyeleriyle onların halefleri oldukları sanılan Masonlar arasında bağlantı kurmaktadır. Bugün birçok Mason ve Masonvari grup Tapınak Şövalyelerinin soyundan geldiklerini iddia etmektedir.

Rosslyn Şapeli, Sinclair'in Tapınak Şövalyelerinin mimari sırlarını kullandığını ortaya koymaktadır ve Mason sembolizmiyle doludur. Harabe haline gelen orijinaline benzemesi için kasten tamamlanmamış olan Şapel'in Süleyman Tapınağı'nın bir kopyası olduğu söylenmektedir. Şapel'in içindeki gösterişli oymalara sahip Çırak Sütunu, Tapınak Şövalyelerinin definesinin saklandığı yer olarak kabul edildiği gibi, birçok büyük sandığın da binada, muhtemelen de binanın altındaki gizli dehlizlerde gömülü olduğu öne sürülmektedir.

Amerika Bağlantısı

Ayrıca, Rosslyn Şapeli, Kolomb'un seferlerinden daha önce yapılmış ve Amerikan bitkilerini resmeden oymalar da sergilemektedir. Bu da Şapel'in yaratıcısı William Sinclair'in atalarından olan ve bir Tapınak Şövalyesi olduğu iddia edilen Henry Sinclair hakkındaki efsanelerle uyumludur. Denildiğine göre, Henry Sinclair Tapınak Şövalyeleri hazinesinden elde ettiği (örneğin, Şövalyelerin Tapınak'ın altında kazı yaparak ortaya çıkardıkları antik tomarlarda bahsedilen, transatlantik deniz seferleri ya da Atlantislilerin gemicilik konusundaki bilgi birikimine dair İncil'deki/İncil-öncesi açıkla-

malar gibi) gizli bilgiyi kullanarak ve muhtemelen Tarikat'ın hazinesini açgözlü Avrupalı ellerin erişemeyeceği bir yere gömmek için Atlantik ötesine gizli seferler yapmıştı.

Rennes-le-Château

Rosslyn'in Tapınak Şövalyesi/Kâse avcılarının dikkatinin odak noktası haline gelmesinden önce, seçtikleri yer, eski Kathar bölgesi Languedoc'taki resmedilmeye değer Rennes-le-Château köyüydü. Bu yörede Bérenger Saunière'nin sırrı hazine avcılarını onlarca yıl boyunca heyecanlandırmıştı. Saunière, 1889-1905 yılları arasında fakir Rennes kilise bölgesinin köy rahipliğini yapmıştı. Resmi maaşını düşünecek olursak, hayatının çoğunu tanınmamış biri olarak ve yoksulluk sınırında geçirmesi gerekirken, 1890'larda birden savurganca harcamalara başlamış, ilk önce de kapının üzerine bir iblis heykeli koymak gibi bazı tuhaf değişiklikler yaparak kiliseyi yenilemiş, ardından da kendine lüks bir villa yaptırmıştı. Kozmopolit Paris'te zengin ve ünlülerle, okültistlerle, kibar fahişelerle sıkı fıkı olmuş, evinde savurgan partiler vermeye başlamıştı. Öldüğünde servetinin milyonlarca frank olduğu söylenmektedir.

Saunière'nin zenginliğinin kaynağının köy kilisesinin sütunlarından birinin içinde bulduğu gizemli bir tomar olduğu öne sürülmüştür. Söz konusu tomar rahibin yakınlardaki gizli bir hazineyi –muhtemelen kayıp Kathar-Tapınak Şövalyesi hazinesini– bulmasına yol açmıştır. Hazinenin getirdiği bilgi/güçle nüfuzlu arkadaşlar edinmiş ve son derece zenginleşmiştir. Ne var ki, 1917 yılında öldüğünde, belki de Rennes'de ya da etraftaki kırlıklarda gömülü olan hazinenin sırrı da kaybolmuştur.

Seçiminizi Yapın

Sonuçta, Tapınak Şövalyelerinin hazinesi bugün İskoçya'daki Rosslyn Şapeli'nin içinde ya da çevresinde, Kuzey Amerika'da bir yerde (sayfa 184, 'Oak Island Para Çukuru'na bakınız) veya Rennes-le-Château'nun altında bir yerde gizli/gömülüdür. Alternatif yerler arasında, Avrupa'daki –birçoğu labirent gibi tünellerin ve mağaraların üstünde bulunan– sayısız Tapınak Şövalyesi komutanlığından herhangi biri ve özellikle de Tarikat'ın zulümden büyük ölçüde kurtulduğu İskoçya ve İngiltere gibi ülkelerdeki bir komutanlık olabilir.

İskambil Ev

Tarihin bu alternatif versiyonlarını okumak heyecan verici olabilir, ama gerçek şudur ki, bu karmaşık ağ neredeyse tamamen asılsız spekülasyonlardan, basit hatalardan veya düpedüz uydurmalardan örülmüştür. Konunun neresinden başlanması gerektiğini kestirmek zor olsa da, hemen hemen bütün yönlerinin asılsız olduklarını kanıtlanabilir.

Tapınak Şövalyeleri Gerçekten İlginç Bir Şey Buldular ya da Miras Yoluyla Devraldılar mı?

Bu konuda çeşitli kuramlar olmasına rağmen, böyle bir şey olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Hazine için öne sürülen üç ana kaynak Sion Manastırı, Tapınak Tepesi ve Katharlardır. Hepsi de zayıf ya da var olmayan temellere dayanmaktadır.

Sion Manastırı hakkındaki hikâye, sabıkalı bir hilekar ve yalancı olan Pierre Plantard adlı bir Fransız'ın uydurmasıdır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Plantard ayrıntısıyla işlediği fantezi bir tarih yo-

rumu uydurmuştu; buna göre kendisi Merovenj Hanedanı'nın, dolayısıyla da İsa'nın soyundan geliyordu. Ardından, güya mistik ve uğursuz bir geçmişi olan ve biraz nahoş biçimde nasyonalist-kral taraftarı bir politik yapıya sahip, yarı dini faaliyetler yürütmek üzere bazı üyeler alan Sion Tarikatı adlı bir gizli dernek icat etmişti. Hattâ Bibliothèque Nationale'deki[29] Fransız ulusal arşivlerine gizlice sokulan bazı sahte belgeler bile hazırlamıştı.

Sonraki yıllarda araştırmacılar bu belgeleri ortaya çıkardıklarında, Plantard'ın bizzat hazırladığı hikâye inanılırlık kazanacaktı. Sonunda kanunlar karşısına dikilip de bu oyuna son vermesi emredildiğinde, Sion Manastırı ve uzun süredir İsa'nın soyunu koruduğu hikâyesi çoktan halkın beynine kazınmıştı. Manastır-Tapınak Şövalyeleri ilişkisi de Plantard'ın hazırladığı hikâyenin bir başka unsuruydu. Ortada gerçekten bir Sion Tarikatı olmasına rağmen, bunun Plantard'ın Manastır hikâyesiyle hiçbir ilgisi olmadığı bilinmelidir. Sion Tarikatı, Kutsal Topaklardaki Zion Tepesi'ndeki bir manastırın yakınlarında ve 13. yüzyıl sonlarındaki Sarazen[30] zaferlerinden sonra yıkılan bir keşişlikti.

Tapınak Şövalyeleri hikâyesinin en yaygın unsurlarından biri de kurucu şövalyelerin Tapınak Tepesi'nin altında kazılar yaptıklarıdır. Bununla birlikte, aslında Tapınak Şövalyelerinin, geçmişlerinde Tapınak Tepesi'ndeki karargahlarını genişletmek ya da donatmak için yaptıkları inşaat çalışmalarının dışında, burada kazı yaptıklarına dair en ufak bir kanıt (örneğin döneme ait tarihsel kayıtlar) da bulunmamaktadır. Tepede tüneller olmasına karşın, Tapınak Şövalyelerinin bunları araştırdıklarına, hattâ ilgilendiklerine dair hiçbir kanıt yoktur.

Tarihçi Kevin McClure'un literatür detektifliğiyle bu kazı hikâyelerinin çoğunun gerçek kaynağı ortaya çıkmıştır. Bu çalışma bazı

29) Fransız Ulusal Kütüphanesi. (Ç.N.)
30) Ortaçağda Avrupalıların Müslümanlara verdikleri ad. (Ç.N.)

kesimleri huzursuz etmiştir. McClure, birçok alternatif tarihçi tarafından ortaya atılan iddiaların, Guy Delaforge tarafından Tapınak Şövalyeleri hakkında yazılan kitaptaki bir pasajdan kaynaklandığını görmüştür. Delaforge daha sonraları, Tapınak Şövalyeleri geleneğinin (ve gizli bilginin) vârisleri olduğunu iddia eden ve korkunç bir şekilde 70'ten fazla insanın öldürülmesinden sorumlu olan yarı-Mason Güneş Tapınağı Tarikatı'nı kurmuştur. Delaforge'un kazıları anlattığı kitabı tamamen hayal ürünüdür ve hiçbir kaynak göstermemektedir. Bununla birlikte, sonraki birçok yazar tarafından Delaforge'un kaynak olarak kullanılmış olduğu açıktır.

Kazı hakkındaki iddialar çoğu kez, Tarikat'ın kurucusu olan dokuz şövalyenin sayısının ikrar ettikleri hacıları koruma amacı için yeterli olmadığı ve bu nedenle de gizli amaçlarının olması gerektiği varsayımıyla desteklenmektedir. Özellikle her şövalyenin maiyetinde bulunan silahlı adamların onları öne sürülenden daha korkunç bir güç haline getirdiği düşünülürse, buradaki kuşkunun mantığı budur; daha da önemlisi, başlangıçtaki görevleri hacılara yalnızca Kudüs'ten Ürdün Nehri'ne kadar eşlik etmekti ve bunun için de bir ordu gerekmezdi.

Kathar bağlantısı da aynı ölçüde kuşkuludur. Ne Katharların herhangi bir gizli hazineye sahip olduklarına, ne de tamamen romantik bir hayal ürünü gibi görünen Montsègur'dan kaçış hikâyesine dair herhangi bir kanıt vardır. Tapınak Şövalyeleriyle Katharlar arasında özel bir bağlantı olduğuna dair de bir kanıt yoktur –yalnızca aynı dönemde var olduklarına ve Fransa'nın her yerinde olduğu gibi, Kathar bölgesinde de Tapınak Şövalyelerine ait kaleler bulunduğuna dair ikinci dereceden dayanaklar vardır. Çoğu bu iki grup arasındaki dini benzerliklerden ortaya çıkmıştır, ama bunlar da muhtemelen abartılmıştır. Tapınak Şövalyeleri dindar Hıristiyanlardır ve onlara mâl edilen sapkınlıkların çoğu Fransız davacılarının abartılı iddialarına bağlanabilir.

Devrin 'Modası'

Tapınak Şövalyelerinin zenginlik ve güç kazanmaları elbette dikkat çekiciydi, ama gerçekten esrarengiz bir şey miydi? Belki de doğru zamanda kurulmuş doğru bir topluluktur. *Katolik Ansiklopedisi*'nin açıklaması şöyledir: 'Tarikat hızla ün kazanmasını ortaçağın iki büyük tutkusunu bir araya getirmesine borçludur; dini coşku ve askeri ustalık.' Aynı zamanda, o dönemin âdeti şahıslara değil, Tapınak Şövalyeleri gibi gözde kurumlara hayırsever bağışlar yapmaktı.

Ortada Bir Tapınak Şövalyeleri Hazinesi Var mıydı?

Tapınak Şövalyeleri hakkındaki bir başka garip ve yaygın fikir de, Tarikatları kapatıldığı zaman son derece zengin oldukları ve bu zenginliğin de gizemli bir biçimde ortadan kaybolduğudur. Bu bir efsanedir. Aslında, Tarikatları feshedildiğinde Tapınak Şövalyeleri, enflasyondan Avrupa'nın her yanında değişen ekonomi politikasına kadar çeşitli nedenlerle zarardaydılar. Mal varlıklarının çoğu nakde çevrilmemişti ve Doğu'daki son derece pahalı maceraları için arazilerinden elde ettikleri kira ya da benzeri gelirlere ihtiyaçları vardı. 13. yüzyılın sonlarında, diğer Haçlılarla birlikte onlar da Kutsal Topraklardan atılarak prestijlerini ve beraberinde kendilerine yapılan bağışları da kaybetmişlerdi. 1307 yılı itibariyle, Tapınak Şövalyelerinin komutanlıklarının temel ihtiyaçlarını karşılamaya çabaladıklarını ve üyelerinin birçoğunun aşırı yoksulluk içinde yaşadıklarını gösteren ciddi kanıtlar bulunmaktadır.

Tapınak Şövalyelerinin Filosu

Ünlü Tapınak filosunun da aynı derecede hayali olduğu ortaya çıkmıştır. Kutsal Topraklara sürekli gidip gelmeleri sayesinde gemicilik ve ticaretle yoğun biçimde uğraşmalarına rağmen, ellerinde bir avuç gemiden başka bir şey olduğunu söylemek zordur. 1312 yılında, en büyük rakipleri olan ve özellikle deniz harekatlarıyla meşgul olan Malta Şövalyeleri Tarikatı'nın yalnızca dört adet savaş gemisi vardı. Tapınak Şövalyelerinin bundan fazla gemiye sahip olmaları imkânsız diye düşünülür. Kaç adet gemileri olduğunu açıkça ifade eden bazı kayıtlar bulunmaktadır, ama bunlar da en çok *iki* gemiden söz etmektedir. İlave gemilere ihtiyaç duyduklarında bunları kiralıyorlardı. Aynı zamanda, ellerindeki gemiler, bazı alternatif tarihçiler tarafından onlara mâl edilen okyanus keşifleri için son derece uygunsuz kadırgalardı.

Sızlanarak Yola Çıkmak

Tapınak Şövalyelerinin akıbeti hakkında birçok yanlış düşünce bulunmaktadır. Yok oluşlarının kısmen sebebi güçlerinden korkulması değil, son derece güçsüz olmalarıydı. Maddi sorunlar ve prestij kaybı gibi nedenlerle savunmasız hale geldiklerinde düşmanları harekete geçmiştir ve her ne kadar Fransa'da kesinlikle sert bir tavırla karşılanmış ve çoğu sapkınlık nedeniyle idam edilmiş olsa da, Avrupa'nın büyük kısmında suçlu bulunmamış ve zulme uğramamışlardır. Papa Clement ilk başta bu zulmü durdurmaya çalışmış, ama Yakışıklı Philip, (o dönemde kanıt elde etmek için yasal bir yol olan) işkence altında alınan itiraflara dayandırdığı iftira ve suçlamalarla Fransa'da Tapınak Şövalyelerinin ismini karalama konusunda oldukça iyi bir iş çıkarmış, sonunda da Tarikat'ı kapatmak zorunda kalmıştır, ancak bu hareket Tarikat'ı tamamen yok etmekle aynı şey

değildir. Tarikat'ın elindeki birkaç mülk de aralarında Portekiz ve İspanya'daki vârisleri olan ve hiçbir gizli veya yasadışı yönü olmayan bazı tarikatların da bulunduğu diğer tarikatlar arasında pay edilmiştir. Bütün bunlar ve en önemlisi de ortada herkese yetecek kadar mal varlığı bulunmaması, sonunda Philip'in neden eli boş kaldığını açıklar.

Tapınak Şövalyelerinin Elinde Gerçekten Gizli Bilgiler ya da Kutsal Emanetler Var mıydı?

Tapınak Şövalyelerinin elinde herhangi bir büyük sır bulunduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur. Tapınak Şövalyeleri hakkındaki varsayımların ve efsanelerin çoğuna neden olan garip uygulamaları, adlarını karalamak için kurulan komplonun bir parçası olarak, Philip'in savcıları tarafından abartılmıştı. İblis olduğu öne sürülen Baphomet de muhtemelen Tapınak Şövalyelerinin Kutsal Topraklarda ister istemez ticaret yaptıkları Müslümanları (Mohammedans) ifade etmek için kullanılan bir kelimeydi. Kesik başlara taptıkları söylentisi de ellerinde bulunan bir çift kutsal emanetin abartılı yorumundan kaynaklanıyor olabilir –bunlar iki kadın şehidin başlarıydı, özellikle de Azize Ofemya'nınki, ve ikisi de gayet iyi tanınıyordu ve hiçbir gizli yanları yoktu.

Sahip oldukları ve Masonlara miras bıraktıkları söylenen gizli bilgiler tamamen spekülasyondan ibarettir. Masonlarla Tapınak Şövalyeleri arasındaki bağlantılar da tamamen hayal ürünüdür. Bu söylentiler, 18. yüzyıldan bu yana kendilerine daha etkileyici bir köken bulma gayreti içindeki bazı Mason grupları/yazarları tarafından çıkarılmıştır.

Rosslyn Şapeli'nin Tapınak Şövalyeleriyle Herhangi Bir Bağlantısı Var mıdır?

The Knights Templar in Britain adlı kitabın yazarı Evelyn Lord'a göre, aslında bu konuda herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Şapel, Tarikat kapatıldıktan yüz yıl kadar sonra inşa edilmiştir. Sözde İskoçya bağlantısının da önemsiz olduğu kabul edilmektedir. Efsanenin aksine, Tapınak Şövalyelerinin İskoçya Kralı Robert the Bruce'la birlikte savaştıklarına dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Birlikte savaşmış olsalardı bir kayıt bulunması gerekirdi. Aslında Tapınak Şövalyeleri, Robert the Bruce'un kafa tuttuğu İngiltere krallarıyla gayet iyi ilişkiler içindelerdi. Özellikle de o dönemin Sinclair ailesi Tapınak Şövalyelerinin hiçbir şekilde dostu değildi. 1309 yılında mahkemede Tapınak Şövalyelerinin aleyhinde tanıklık ettiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Söylendiğine göre, Sinclair ailesinin ilk üyelerinden biri Tapınak Şövalyesi olmuş olabilir, ama dönemin birçok soylusu için böyle söylenmiştir.

Rosslyn Şapeli'nin yakınlardaki Glasgow Katedrali'nin koro bölümünün hemen hemen bir kopyası olması, Masonların burayı inşa ederken Tapınak'ın bir versiyonunu yapmaktansa, yakın mesafede bulunan katedrali örnek aldıklarını göstermektedir. Özel şapellerde sık sık görüldüğü gibi, muhtemelen nakit yetersizliği nedeniyle tamamlanamamıştır. Şapel'in, yüzyıllarca sonra kurulan Masonlukla bir bağlantısı olması zordur. Şapel'i yaptıran William Sinclair'le İskoçya'daki Masonlar arasındaki sözde bağlantıların sahte olduğu ve Masonluk 'tarihi'nde sıkça görüldüğü gibi, daha sonra uydurulan bazı hikâyelerden kaynaklandığı sanılmaktadır. Rosslyn Şapeli'nin içinde ya da etrafında herhangi bir hazine veya başka sırlar gömülü olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Aynı zamanda, Sinclair ailesinin ilk üyelerinden birinin Atlantik Okyanusu'nun ötesine yolculuk ettiğine dair, gerçek oldukları son derece kuşku dolu bazı mektuplar dışında hiçbir kanıt bulunmamaktadır.

Plantard'ın Sion Manastırı sahtekarlığına çok benzer bir şekilde, Rennes gizeminin hemen hemen tümü de 1950'lere ait Fransız muzipliklerinden ortaya çıkmış görünmektedir. Bu örnekte, Saunière'nin eski villasında yeni açılan restoranın sahibi Noël Corbu, güzel bir gizemli hazine hikâyesi sayesinde müşterilerinin artacağını düşünmüştür. Aslında, 'gizemli' hikâyelerin hiçbiri o kadar da gizemli değildir. Saunière'nin açıklanamayan servetinin kaynağı, günah çıkartma satmasıydı; yani ücret karşılığında rahip, ödeme yapan kişinin Araf'ta[31] kalma süresini kısaltmak için bir Komünyon duası okudu. Bu Katolik Kilisesi'nce yasaklanmıştı ve gerçekten Saunière açığa alındı, ihlallerini sürdürmesi üzerine sonunda Kilise'den kovuldu. Ayrıca zengin olarak da ölmemiştir. Tam tersine, son yıllarının çoğunu paraya çok muhtaç bir şekilde, neredeyse yoksulluk içinde geçirmiştir.

Kilisesinde yaptığı garip değişiklikler, onun kilisenin devletten ayrılmasına karşı çıkan, kral taraftarı radikal görüşleri ile bağlantılı olan sembolizme çok şey borçludur. Günümüze kadar ziyaretçilere gösterilen ve parşömeni onun içinde bulduğu söylenen içi boş sütunun, hiçbir zaman kiliseye ait olmayan düzmece bir parça olduğu neredeyse kesindir. Bölgede herhangi bir hazinenin gömülü olduğuna ya da bulunduğuna dair hiçbir kanıt yoktur.

Tapınak Şövalyeleri Kandırmacası

Plantard ve Corbu'nun yalanlarıyla aldatmacalarının kendilerinden sonra gelen yazarlar tarafından tekrarlanıp ayrıntılarla süslenmesi, bugün de Dan Brown'ın çalışmasında en büyük sinerjisine ulaşmış olması, Tapınak Şövalyeleri ve onlarla ilgili çeşitli sırlara

31) Günahkar ruhların cennete girmeden önce günahlarının bedelini ödeyerek arındıklarına inanılan yer. (Ç.N.)

olan gerçek ilginin engellenmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, Tapınak Şövalyelerinin, doğudaki deneyimleri nedeniyle Hıristiyanlığa yönelik bazı gelenekdışı yaklaşımlar benimsemiş olmaları mümkündür. Katharlar hakkında, acımasızca yok edilme trajedilerinin ötesinde, pek az şey bilinmektedir. Rosslyn Şapeli, garip semboller açısından zengin, kesinlikle olağanüstü ve güzel bir mimari eserdir. Ancak, uydurma tarihçilerin eleştirmeden, kurguları, spekülasyonları ve yanlış bilgilenmeleri yeniden devreye sokmaları, Tapınak Şövalyelerinin sözde gizeminin tepeden aşağıya yuvarlanan bir kartopuna benzediği anlamına gelir; kütle ve hız kazansa da, özünde sulu kardan başka bir şey değildir.

Montezuma'nın Hazinesi

16. yüzyılda İspanyolların Yeni Dünya'yı fethetmelerini sağlayan itici gücün altında hazine hırsı yatıyordu. Fetih askerleri, buyrukları altına alıp yok ettikleri Güney ve Orta Amerika halklarından inanılmaz büyüklükte bir zenginlik elde etmişlerdi, ancak bu zenginlik onların çılgın hayallerindeki servete erişememişti bile. Altın hırsları doymak bilmiyor, zihinlerini susturulamayan bir siren çağrısıyla bulandırıyordu. Güney Amerika'daki açgözlü fetih askerleri kendilerini El Dorado'nun (sayfa 67'ye bakınız) gerçek olduğuna inandırmışlardı. Meksika'da, Azteklerin kendilerinden büyük bir hazine sakladığı fikrine çakılıp kalmışlardı. Montezuma'nın hazinesi efsanesi doğmuştu.

Bu Aslında Kimin Hazinesi?

Bu efsanenin en yaygın şekli, 1520 yılında Aztek İmparatoru 2. Montezuma'nın, istilacı İspanyolların eline geçmemesi için hazinesini toplayıp kuzeye göndermiş olduğuydu. Bugün hâlâ durduğu

bir mağaraya ya da başka bir yere gizlenmiş veya gömülmüştü ve şanslı veya yılmaz bir hazine avcısının, muhtemelen gelmiş geçmiş bu en büyük defineyi bulmasını bekliyordu.

Bu hikâyenin büyük kısmı muhtemelen yanlıştır. Bir kere, Montezuma'nın asıl adı Moctezuma'dır (ya da, daha doğru ancak telaffuzu güç olan şekli Motecuhzoma'dır) ve Azteklerin Nahuatl dilinde, 'öfkesiyle hükmeden' anlamına gelmektedir. 'Montezuma' ismin İspanyolcaya uyarlanmış şeklidir. İkinci olarak, gizlenmiş/kaybolmuş olan hazine ve nerede olduğu hakkında gözle görülür bir karışıklık vardır. Hikâyenin birçok farklı versiyonu olduğu ve çoğunda da hazinenin hiçbir biçimde Moctezuma'nın olmadığı görülmektedir.

Kralın Dönüşü

2. Moctezuma, 1519 yılında bölgesine garip yabancıların girdiğini ilk haber aldığında, 17 yıldır Azteklerin hükümdarı ya da *tlatoani*'siydi. Kehanetlerin çokluğundan Aztek efsaneleriyle çakışmalara kadar çeşitli nedenlerle, İspanyol kuvvetlerinin lideri Hernán Cortés'i tanrı Quetzlcoatl zannetmişti. Azteklerin kahramanı olan ve tarih öncesi çağlarda doğuya yolculuk ettiği söylenen bu tanrının bir gün dönerek, Azteklerin fetih ve çalışmayla biriktirdiği, haraç olarak alınan muazzam servet, kutsal emanetler, tapınak süslemeleri ve benzerleri dahil, hakkı olan malları talep edeceği kehaneti vardı.

Fethin İspanyollarca anlatılan hikâyesine göre, Moctezuma Cortés'i başkentleri Tenochtitlán'da (şimdiki Meksiko şehri) karşılamış, ona saygı göstermiş, armağanlara boğmuş ve bütün Aztek hazinesini vermeyi teklif etmişti. Fetih tarihine ilişkin en önemli bilgi kaynaklarından biri olan, İspanyol keşiş Bernardino de Sahagún tarafından Aztek kaynakları kullanılarak derlenmiş olan *Florentine Codex*'te, Aztek hükümdarının Cortés'e şöyle dediği kaydedilir: 'Efendimiz... imparatorluğun topraklarına geldiniz. Şehrinize geldiniz... yerinize,

tahtınıza oturmak için. Ah, önemsiz biri onu sizin için sakladı, geçip gitmiş olanlar, vekilleriniz onu korudu... Topraklarınıza gelin, gelin ve dinlenin: saraylarınızı teslim alın...'

Bu hikâye doğruysa, Moctezuma'nın aynı zamanda hazinesinin çoğunu kuzeydeki dağlara kaçırmış olması mümkün görünmemektedir. Yalnız şunu da biliyoruz ki, Aztek hükümdarı Cortés'i kesinlikle Quetzlcoatl'la bir tutarken, yine de ziyaretçi kabul etmeye hiç mi hiç meraklı değildi ve başkente yaklaşmasınlar diye İspanyolları yoldan saptırmaya çalıştı. Armağanlar, elçiler ve yine armağanlar göndermiş, ama bunlarla yalnızca fetih askerlerinin açgözlülüğünü azdırmayı başarmıştır. Belki de Cortés'e söylediği tatlı sözler zaman kazanmak ve hazineyi korumak için oynadığı bir oyundu –daha sonraları İspanyollar Azteklerin böyle bir ikiyüzlülük yaptığından kuşkulanmışlardır.

Kimi zaman, hazine efsanesinin geleneksel hikâyesi, doğrulanamayan ve muhtemelen tamamen uydurma olan ayrıntılar içermektedir; örneğin, Moctezuma'nın hazineyi 1000 kişilik seçkin savaşçılardan oluşan bir kuvvet eşliğinde kuzeydeki uzak bir ülkeye, bugünkü Birleşik Devletlere gönderdiği gibi. California'dan Teksas'a kadar uzanan geniş bir alandaki hazine avının (sayfa 173'e bakınız) altındaki neden budur, ama bu efsaneleri sağlam bir kaynağa bağlamak mümkün değildir.

Keder Gecesi

İspanyol kuvvetleri Tenochtitlán'a vardıktan kısa bir süre sonra, Cortés Moctezuma'yı esir almakla, tapınaklara Hıristiyan donatıları yerleştirmekle ve hazineyi sürekli talep etmekle gücünü hissettirmeye başlamıştı. Azteklerin havası değişerek tatsızlaşmış ve olaylar giderek çirkin bir hale dönüşmüştü. Cortés, başkentten ayrılarak kıyıdaki İspanyol kuvvetlerine katılmaya zorlanmış, orada da rakip

bir fetih askeri bozuntusu tarafından tutuklanmıştı. Kendisi yokken, Yüzbaşı Pedro de Alvarado yüzlerce –belki de binlerce– Aztek soylusunu katlederek bir ayaklanma başlatmıştı. Cortés bu ayaklanmaya karışmak için tam zamanında dönmüştü.

Günler geçtikçe, İspanyolların durumu –Moctezuma'nın sarayına tıkılmış ve yüz binlerce öfkeli Aztek tarafından kuşatılmışlardı– giderek ümitsiz bir hal almaya başlamıştı. Tenochtitlán, bataklık Texcoco Gölü kıyısında kurulmuş bir şehirdi. Çok sayıda adayı bağlayan geçitler ve köprülerin çoğu kuşatmayı sürdüren güruh tarafından imha edilmişti. İspanyolların yiyeceği giderek azalmış, su tedarikleri de tamamen kesilmişti.

1 Temmuz 1520 günü, Moctezuma halkını yatıştırmak üzere dışarı gönderilmiş, ama taş yağmuruna tutularak yaralanmıştı. İspanyollar bu yaralardan dolayı öldüğünü iddia etmişlerdir, ama tarihçilerin çoğu, Cortés'in artık kendilerine yararlı olamayacağını anladığı için Moctezuma'yı öldürttüğünden kuşkulanmaktadır. Ölüm haberi Aztekleri daha da kışkırtmış, bunun üzerine İspanyollar o gece oradan kaçmaya karar vermişlerdi. Taşıyabilecekleri kadar ganimeti yüklenen fetih askerleri geçitlerden birinden gizlice kaçmaya çalışmış ama fark edilmişlerdi. Düşman Amerikan yerlileriyle dolu kanolar dört bir yanı tutmuştu. Çarpışma şiddetli olmuş, çaresiz İspanyollar hızla ilerlerken, birçoğu taşıdığı ganimetleri suya atarak yüklerini hafifletmeye çalışmış, diğerleri suya atılmış, sürüklenmiş ya da düşmüşler ve taşıdıkları altınlar yüzünden taş gibi dibe batmışlardı. Bin kadar İspanyol (çok daha fazla sayıda Amerikan yerlisinin yanı sıra) *Noche Triste* (Keder Gecesi) denilen olayda hayatını kaybetmişti.

Bazı kaynaklara göre, Montezuma'nın hazinesi aslında İspanyolların Texcoco Gölü'nde kaybettikleri hazinedir. Sürekli haraç ve hazine talep etmeleri sayesinde, açgözlü fetih askerleri büyük miktarda mücevherle altın biriktirmişlerdi. Altının çoğu muhtemelen Aztek artifaktları şeklinde olmasına rağmen, İspanyollar bunları eritip kama

şeklindeki altın külçeleri haline getirmişlerdi. Bu mücevherlerin ve külçelerin ne kadarının binlerce İspanyol ve Amerikan yerlisiyle birlikte gölün dibini boyladığı bilinmemektedir, ama bunları yeniden ele geçirme şansı pek yoktur. Fetihten sonra Cortés gölün suyunu boşalttırmıştır ve muhtemelen dünyanın en büyük şehri olan bugünkü Meksiko şehri buraya kurulmuştur. Geçmişte eski göl yatağını araştırmak için girişimlerde bulunulduğu söylenmekte ve bu bölgede yaşayan halk hâlâ bu hazineyi bulma hayalini sürdürmektedir. *México desconocido*'da 1981 Mart'ında yayımlanan bir makaleye göre, Meksiko Bankası'nın temellerini kazan işçiler açık bir biçimde 'Moctezuma'nın hazinesinin ilk keşfi' olarak tanımlanan, Aztek el işçiliğine ait altın bir disk bulmuşlardır. Ancak, bunun gibi tek tük el yapımı eserlerin bulunması dışında, asıl büyük hazine yığınından eser yoktur.

Cuauhtémoc'un Hazinesi

İspanyollar bozguna uğrayarak kaçtıktan sonra, yabancılarla gelen çiçek salgını Aztek başkentini kırıp geçirmiştir. Moctezuma'nın halefi çabucak hastalığa yenilmiş, başa genç yeğeni Cuauhtémoc geçmiştir. Hazine efsanesinin bazı versiyonlarına göre –İspanyollardan saklanan– Aztek hazinesini, geri dönmeleri halinde istilacıların eline geçmemesi için gönderen kişi Cuauhtémoc'tu.

Ve gerçekten de geri döndüler: Cortés yerli müttefiklerinden oluşan büyük bir ordu ve küçük bir filo kurarak Aztek başkentini istila etti. Tenochtitlán kuşatması 1521 yılının Mayıs ayı dolaylarında başlamış ve 80 gün sürmüştür. Sonunda, çiçek hastalığından, kuraklıktan ve kanlı çarpışmalardan bitkin düşen şehir, 13 Ağustos'ta teslim olmuştur. Halkın çoğu kaçmış, Cuauhtémoc da esir alınmıştır.

İspanyollar Azteklerin kendilerinden bir hazine yığını sakladığına kesinlikle inanıyorlardı, ancak bunun daha önceki gelişlerinde

kendilerinden kaçırılan hazine mi, yoksa *Noche Triste*'de kaybettikleri hazine mi olduğunu düşündükleri belli değildir. Cortés, hoşnutsuz adamlarının teşvikiyle, Cuauhtémoc ve yardımcılarına işkence ettirmiştir. Ayaklarına yağ sürülmüş ve ateşin üstünde kızartılmıştır. Bir rivayete göre, Cuauhtémoc cezasını oldukça sakin karşılamış, inleyen arkadaşını şu sözlerle azarlamıştır: 'Sanki ben banyomda keyif mi sürüyorum?'

İspanyolların Cuauhtémoc'un ağzından tek alabildikleri, Azteklerin ellerindeki bütün hazineyi İspanyolların eline geçmemesi için göle attığıydı, bu da hazinenin kökeninin *Noche Triste* açıklamasındakiyle aynı olduğu anlamına gelir. Kendisinden çok sonra Meksikalıların da yaptığı gibi, Cortés göl yatağını bulabildiği en iyi dalgıçlara kendi gözlemi altında tarattırmış, ama eline tek geçen, İspanyolların 'altın güneş' dediği, dört buçuk yüzyıl sonra Meksiko Bankası'nın temellerinde bulunana benzeyen, Aztek takvim çarkı olması muhtemel bir disk olmuştu.

Río Medio Hazinesi

Sözde Aztek hazinesinin akıbeti hakkındaki son kuram da, aslında İspanyolların ganimet olarak biriktirdiği ama İspanya'ya gemiyle naklederken kaybettiği şeklindedir. Transatlantik taşımacılık tehlikeli bir iş ve Karayipler de kasırga bölgesi olduğu için, gemilerin batması sık rastlanan bir olaydı. Bununla birlikte, çeşitli rivayetlere göre, Cortés'in bütün Aztek hazinesini ele geçirdiğine inanmadığı açıktır, bu nedenle de Montezuma'nın hazinesi hakkındaki bu yorum geleneksel hikâyelere uymamaktadır.

Hazinenin 30 yıl önce ele geçirildiği ama tekrar kaybolduğu –veya çalındığı– şeklindeki yorum daha da tartışmaya açıktır. 1976 yılının Ağustos ayında, Meksika'nın Veracruz şehri yakınlarındaki Río Medio kıyılarında denizden altın eşyalar çıkarılmıştır. Nihayet,

birçok altın Aztek eşyası, muhtemelen İspanyol fetih askerlerinin elde ettikleri ganimetleri eriterek yaptıkları altın külçeler ve birçok mücevher parçasından oluşan hatırı sayılır bir yığın oluşmuştur. Bulunan eşyalarla Moctezuma'nın kayıp hazinesi arasında belirgin bir bağlantı kurulmuştur. Elde edilen eşyaları açıklamak üzere geliştirilen teorilerden biri de, bunların 1528 yılında Río Medio yakınlarında bir fırtınada yok olduğu bilinen Figueroa adlı Kastilyalı bir maceracı ve gemi kaptanı tarafından toplanan ganimetler olduğu şeklindedir. Bununla birlikte, hazinenin Texcoco Gölü'nün yatağından ya da her nerede saklanıyorsa oradan nasıl alındığı ve Figueroa'nın gemisine nasıl getirildiği belli değildir.

Hazine, 1976 yılında, Meksiko şehrindeki Meksiko Bankası'na (belki de Veracruz şubesine) kasaya konmak üzere gönderilmiş, ama bir daha görülmemiştir. Altı yıl sonra, 1982 yılında, gazetecilerin yaptıkları araştırmalar sert bir duvara çarpmıştır. Hazineyi yeniden bulmaya uğraşan müzeler ve üniversiteler, dikkatleri bankaya çekmiş, bankaysa böyle bir hazineyi teslim aldığını reddetmiştir. O günden beri hazinenin sözü edilmemiştir. Bir şekilde banka, müze ya da üniversite kasasında mı kaybolmuştur, yoksa daha büyük bir ihtimalle devletten çalınıp yasadışı olarak özel koleksiyonculara mı satılmıştır?

Tepelerdeki Altın

Birçok Amerikalı hazine avcısının inanmayı seçtiği yoruma göre, hazine tehlikeden kaçırılarak Aztek ülkesinin en uzak kuzey uçlarına saklanmıştır. Pek az somut delile dayanan ya da hiçbir delile dayanmayan yerel efsaneler, Montezuma'nın hazinesinin, Arizona, California, Colorado, New Mexico, Teksas ve en çok da Utah bölgelerindeki düzinelerce yerde olduğunu söylemektedir. Bölgedeki birçok yere Montezuma'nın adı verilmiştir (örneğin, Arizona'daki Montezuma Kalesi Sinagualara ait bir Kızılderili köyünün harabesi-

dir). En kalıcı söylentilerden biri de hazinenin Arizona sınırı yakınında güneybatı Utah'taki Kanab yakınlarında, ya tepelerdeki bir mağarada ya da yakınlardaki Üç Göller'den birinin dibinde olduğu şeklindedir. Bu iki yer de hazine avcılığı hakkında en akla gelmedik hikâyelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Palavralar

Dünyanın bu bölgesinde birçok umut vaat eden nokta –mağaralar, Amerikan yerlilerinin eski yerleşim merkezleri ve petroglif –(kaya üzerine yazı/resim) alanları– bulunmaktadır. Kanab bölgesindeki petrogliflerden birinin fotoğrafı, Freddie Crystal adlı bir maden arayıcısının, 1914 yılında, yakınlardaki Johnson Kanyonu'nu araştırmasına neden olmuştur. Kasabada hazine çuvallarıyla dolu bir mağara bulduğu hikâyesini anlatarak küçük çaplı bir altına hücum hareketi başlatmıştır. 1924 yılında, kasabanın büyük kısmı kanyonun yukarı tarafındaki geçici konutlara taşınmış, kendilerinden geçmiş bir halde define kazıları yapmaya başlamışlardır. Hiçbir şey bulamadıklarını söylemek gereksiz.

Daha yakın bir zamanda, bir başka petroglif grubu Grandt Child isimli bir hazine avcısını Kanab'ın kuzeyindeki bir gölü araştırmaya itmiştir. Güney Utah'ın geleneksel kültürü üzerine yazan Max Bertola'nın bir makalesine göre, Üç Göller zincirinden birinde hazineyi gösteren bir Aztek işareti vardır ve bu da hazinelerini korumak için ustaca tasarlanmış bir çeşit su tuzağı kurmuş olduklarından kuşkulanmasına yol açmıştır. 1989 yılında, Child'ın dalgıç arkadaşları, bulduklarını iddia ettikleri ve tarama cihazlarına göre sonunda bir oda olan bir tüneli araştırmak için defalarca dalma girişiminde bulunmuşlardır. Bununla birlikte, kendilerini boğmaya çalışan ve çekeleyen eller de dahil, doğaüstü güçlerin işe karışmasıyla geri püskürtüldüklerini bildirmişlerdir.

Sonuç

Bu hikâyelerden istediğiniz anlamı çıkarın. Turistlere yönelik ilan panoları bu gibi olayları turistleri çektiği için çok sever, hazine avcıları da bu gibi söylentileri internet forumlarında tartışır, yeniden gündeme getirir ve süslerler. Bununla birlikte, gördüğümüz gibi, Moctezuma'nın hazinesinin güney eyaletlerinde veya başka herhangi bir yerde olduğu şeklindeki iddialar sağlam temellere oturmamaktadır. Azteklerin herhangi bir yere kaçırılan gizli bir hazineleri olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır.

En muhtemel senaryo, İspanyolların hem Tenochtitlán'da kaldıkları süre içinde, hem de fetihten sonraki yıllarda Aztek hazinesinin çoğunu ele geçirmiş olduklarıdır. Hazinenin bir kısmı Texcoco Gölü'ne atılmış ve hiçbir zaman resmen bulunmamış olabilir, ama bunun da çoğu, gölün suyu boşaltıldıktan sonra hem Amerikan yerlileri hem de İspanyollar tarafından gizlice kazı yapılarak cebe indirilmiş olabilir. Denizin dibinde, İspanyol hazine kalyonlarının batıkları arasında biraz daha hazine bulunuyor olabilir –hatırı sayılır bir yığın çoktan enkazdan çıkarılıp çalınmış olabilir. Sonuç olarak, Utah, Arizona veya New Mexico'da ağzına kadar Aztek altını ve mücevher yüklü çuvallarla dolu bir mağara olduğu şeklindeki senaryo, bu bir grup hikâye içinde en az muhtemel olandır.

Kaptan Kidd'in Definesi

Define kavramı değişmez bir şekilde korsanlığa ilişkin romantik görüşle bağlantılıdır, ama çoğunlukla da Robert Louis Stevenson'ın *Define Adası* adlı kitabının muazzam başarısından kaynaklanan hayali bir kavramdır. Bu macera romanı, define haritaları ve definenin yerini gösteren X işareti gibi, korsanlarla ilgili günümüzde sık rast-

lanan birçok unsuru tanıtmıştır. Elimizdeki az sayıda kayıtta yer alan, hazinesini gerçekten gömen korsanlardan biri, 17. yüzyılın sonunda kraliyet adına korsanlık yapmaktayken bağımsız bir korsan haline gelen William 'Kaptan' Kidd'dir. Kidd'in hikâyesi 300 yıldan fazla bir süre define avcılarına ilham kaynağı olmuş ve yalnızca çok daha uzak kırsalda değil, New York eyaletinin kıyı boyunda ve çevre bölgelerde bile hemen hemen her köşede saklanmış altın zulaları olduğuna dair yerel efsanelerin doğmasına yol açmıştır. Bu define avcıları yalnızca romantik hikâyelere mi aldanmıştır, yoksa keşfedilmeyi bekleyen sandıklar dolusu korsan altını gerçekten var mıdır?

Kaptan Kidd'in Gerçek Tarihi

Deneyimli saygın bir denizci, hükümet korsanı ve tüccar olan William Kidd, İskoçya'da doğup büyümüş olmasına rağmen, 1600'lerin sonunda New York şehri kolonisine yerleşmişti. Deniz ticareti gelişmeye başlıyor, Yeni Dünya'yla Uzakdoğu'dan Avrupa'ya ve tekrar geriye, açık deniz üzerinden muazzam zenginliklerin gidip geldiği bir ticaret gerçekleşiyordu. Özel kişiye ait bir geminin kaptanına düşman ülkelerin gemilerini yakalayıp yağmalaması için izin veren bir korsanlık fermanının çıkarıldığı yasal korsanlık kârlı bir meslekti. Gemilerle tayfanın hiçbir şekilde uyrukluk veya sadakat sınırlamalarına saygı göstermediği ve yakalayabildikleri her gemiyi yağmaladıkları korsanlık ise giderek büyük bir sorun haline gelmekteydi.

Bu ortamda Kidd, iyi silahlanmış bir yasal korsan gemisi donatıp Hint Okyanusu'na göndermeyi içeren bir projeyi üstlenmeye ikna edildi. Gemi korsanları yakalayacak, ganimetlerine el koyacak ve ek olarak diğer 'yasal' ganimetleri ele geçirecekti (o dönem bir İngiliz gemisi için 'yasal ganimet' öncelikle Fransız gemileri, ya da Fransız bandırasıyla seyreden gemiler demekti). Kidd, aralarında

bizzat Kral William'ın da olduğu söylenen bazı zengin İngiliz hamilerden destek almış ve ayrıca kendi servetinin de çoğunu bu projeye yatırmıştı.

Uğursuz Yolculuk

1695 yılında, 34 topla silahlanmış heybetli savaş gemisi *Adventure Galley* ile Londra'dan yola çıkmış, ama şansı neredeyse anında tükenmişti. Kraliyet Donanması'na ait bir gemi tarafından durdurulmuş, dürüst ve yetenekli denizcilerden oluşan ve dikkatle seçtiği tayfasının büyük kısmı zorla donanmanın hizmetine alınmıştı. Kidd'in bir sonraki uğrak limanı New York o dönemde korsanların en çok dadandığı yerdi, bu yüzden de kaybettiği adamlarının yerine yenilerini bu limandan alması, suçluları, sabık korsanları ve diğer serserileri işe alması anlamına geliyordu. Sonunda Kidd, 1696 yılının Eylül ayında, dürüst gemiciler ve kötü adamlardan oluşan karma tayfasıyla birlikte Doğu Hint Adalarına doğru yola koyuldu, ama Hint Okyanusu'na vardıktan kısa bir süre sonra yeni bir şanssızlıkla tayfasının üçte birini kolera yüzünden kaybetti. *Adventure Galley*'nin de kötü inşa edilmiş olduğu ve su sızdırdığı ortaya çıkmıştı.

Resmi Korsanlık Yetkilerini Aşmak

Kidd'in, Madagaskar çevresindeki denizlerde faaliyet gösteren ve Kızıl Deniz'e gidiş-geliş yollarını kesen korsanları hedef alan Hint Okyanusu seferi iyi gitmemişti. Az sayıda yasal ganimet ele geçirmişti ve ağzına kadar dolu ticaret gemilerinin birbiri ardına yanlarından geçip gittiğini gören tayfa huysuzlanmaya başlamıştı. Bir keresinde Kidd, ellerinden kaçırdıkları ganimetler yüzünden geminin topçusuyla tartışmış, ona bir kovayla vurmuş, daha sonra adam bu darbe yüzünden ölmüştü.

30 Ocak 1698 günü Kidd *Quedagh Merchant* adlı ticaret gemisine borda edip, pahalı kumaşlar, gümüş ve altın gibi değerli yüklerle dolu gemiyi ele geçirince, sonunda servete kavuşmuştu. Kidd'le adamlarını zengin etmeye yetecek kadar ganimet ele geçirmişlerdi, ama ganimetin meşruluğu tartışmaya açıktı –Fransız bandırasıyla seyretmesine rağmen, yükü Hindistan'a aitti ve kaptanı da İngilizdi.

Bu sıralarda kaptanın ünü zaten yerlebir olmuştu. Atlantik Okyanusu'nu geçerken Kraliyet Donanması'na ait bir filonun komutanıyla tartışmış, komutan da İngiltere'ye Kidd'de sezdiği korsanvari havayı rapor etmişti. Ayrıca, resmi görevinin süresi çoktan bitmişti ve son maceraları da hakkında kötü raporlar tutulmasına neden olmuştu. Bu arada, Londra'da politik ortam değişmiş ve kendisine mali destek verenlerin partisi gözden düşmüştü. Kidd'in korsanca eylemlerine dair söylentiler, böyle bir şeye en az dayanabilecekleri bir dönemde nüfuzlu kişileri utandırıyordu. Resmen korsan ilan edilmişti.

Eve Dönüş Yolculuğu

Bir korsanla çarpışmasının ve çarpışma sırasında tayfasının büyük kısmının isyan edip karşı tarafa geçmesinin ardından, Kidd artık yıpranmış olan kadırgasını terk ederek Atlantik Okyanusu'ndan *Quedagh Merchant*'la geri döndü. 1699 ilkbaharında Karayipler'e vardığı zaman yasal durumu kendisine bildirildiğinde, New England'a dönmeye, kendini ifade etmeye ve artık sahibi olduğu büyük çapta servetin yanı sıra nüfuzlu bağlantılarını da kullanarak kendini içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmaya karar verdi. Değerli yüklerin çoğu satıldı ve toplanan ganimet Kidd'in Amerika'ya dönerken bindiği yeni bir gemiye yüklendi. Yetkililere konuyu açmadan önce işlerini kendisi için en iyi olacak şekilde organize etmek için biraz

zaman ayırdı. New England kıyısı boyunca pek çok yere uğramış görünür. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı, Long Island'ın doğu ucunda yer alan Gardiners Adası'dır; definesinden büyük bir miktarı buraya gömerek bir taş yığınıyla işaretlemiştir. Aynı zamanda da, bir temsilci vasıtasıyla Massachusetts valisiyle iletişim kurarak, tasarrufunda '30.000 paund değerinde mal' bulunduğunu bildirdi. Kidd'in bu dönemde, gömdüğü definenin yanı sıra epey ganimet bağışladığına inanılmaktadır.

Kidd'in Akıbeti

Parası ve Hint Okyanusu'nda ele geçirdiği ganimetlerin yasal olduğunu gösteren belgelerle korunacağına inanan Kidd, Boston'da Vali Bellomont'a teslim oldu. Ama yetkili güçler ona karşı organize olmuştu. Bellomont belgelere el koyarak, Kidd'i prangaya vurdurup gemiyle Londra'ya geri gönderdi. Kidd'in savunmasının temelini oluşturan belgeler gizemli bir şekilde kayboldu ve ancak yüzlerce yıl sonra ortaya çıktı, amaca uygun bir biçimde, hükümet belgeleri arasına, yanlış bir dosyanın içine konmuştu.

Kendini doğru düzgün savunamayan ve eski gemi arkadaşları tarafından aleyhinde ifade verilen Kidd idama mahkum edildi. Newgate hapishanesindeki hücresinden Avam Kamarası Başkanı'na çaresiz bir mektup yazarak, Batı Hint Adalarında 'yüz bin paund değerinde mal ve define' sakladığı yere bir heyet götürmeye söz verdi. Mektup boşunaydı, zira 23 Mayıs 1701'de asılarak idam edildi. Tüyler ürpertici bir not olarak eklemek gerekirse, ilk idam girişiminde ip kopmuş ve tekrar asılmak zorunda kalmıştır, ardından da cesedi herkese ibret olsun diye katrana bulanmış ve bir demir kafese konularak teşhir edilmiştir.

Ganimetin Sayılması

Peki, defineye ne oldu? Başlangıçta ne kadar vardı ve nereye gitti? Ganimetin saklandığı birincil yerin Gardiners Adası'nda gömülü olduğu yer olduğu sanılacaktır, ama Kidd'in yakalanmasından kısa bir süre sonra burası Vali Bellomont'un emrinde bir grup tarafından kazılmıştır. Yaklaşık 20.000 sterlin değerinde hazine ele geçirilmiştir, bugünün parasıyla 2 milyon sterlinden fazla olduğu tahmin edilmektedir. Kidd avukatı vasıtasıyla 30.000 sterlin değerinde bir ganimete sahip olduğunu öne sürmüş olduğu için, 10.000 sterlin tutarındaki kısım bulunmamış demektir. Bununla birlikte, çok fazla para bağışlamış veya harcamıştır. Daha da önemlisi, Bellomont Kidd'in Amerika'ya döndüğü geminin yük senedini ele geçirmiştir, senet hemen hemen her şeyin muhasebesini veriyordu.

Bu, aslında aranması gereken başka define kalmadığı anlamına mı gelmektedir? Avam Kamarası'na yazdığı mektupta Kidd 100.000 sterlinlik mal sakladığını öne sürerken, New England'da çıkan söylentiler bunun üç ya da dört katı bir servete sahip olduğu yönündeydi. Söylediği bu son rakamlar umutsuz bir adamın son oyunu ve aylak dedikoducuların asılsız spekülasyonları olarak mı kabul edilmelidir? Bellomont, Kidd'in hazinesinin tam boyutlarını gerçekten biliyor muydu?

Açık Denizlerdeki Kötülük

Kidd'in Hint Okyanusu'nda yaptıklarını anlatan hikâyelerin çoğu, doğal olarak onu iyi biri gibi gösteren kendi ifadelerine dayanmaktadır. Sözlerine inanmak gerekirse, korsanlığa asla isteyerek ya da kasten girmemiş ve yasallıkları sonradan tartışılsa da, aslında yalnızca yasal ganimetler almıştır. Dahası, adamları arasında gerginlik yaratıp sonunda da isyana yol açmış olmasına rağmen, Hindis-

tan'la İngiltere arasında çalışan son derece yüklü ticaret gemilerini ele geçirme fırsatını defalarca reddetmiştir.

Yine de hikâyenin tamamı böyle olmayabilir. Belki de Kidd kendisinin iddia ettiği, kendisinden sonraki gönülsüz korsan kuşakların da kabul ettiği gibi masum değildir. Örneğin, 15 Ağustos 1697 tarihinde Kidd'in İngiliz koruması altındaki bir ticaret filosunu tehdit ettiğini ve yalnızca silahlı eşlikçilerinin farkına vardığında geri çekildiğini biliyoruz. Belki de Kidd, kötü ruhlu tayfasının kışkırtmasıyla veya kendi karakterinin suça yatkınlığı nedeniyle, o döneme ait kayıtları olmasa da başka yasak ganimetlere de saldırmış olabilir.

Yalnızca bizim bildiğimiz gemi ile –son derece değerli *Quedagh Merchant*– daha az ganimet bırakan en az bir tanesini daha ele geçirmiş olsa bile, tüm ganimeti Amerika'ya götürmemiş olabilir. New England'a dönüş yolculuğuna başlamadan önce, define sandıklarını Hint Okyanusu ya da Karayipler'de bir yerlere saklamış olması mümkündür. Vali Bellomont'tan servetinin gerçek boyutlarını gizlemiş ve bir kısmını Gardiners Adası'ndakinden başka bir yere saklamış da olabilir. Para, mücevher ve incik boncuktan oluşan 'küçük' bir define bile bugün hatırı sayılır bir meblağ tutacaktır.

Kidd'in Altınlarının Aranması

Yıllar boyunca binlerce insanı New Jersey-Connecticut kıyı şeridinde köşe bucak Kaptan Kidd'in efsanevi definesini aramaya itmiş gerekçe budur. İnanılmaz derecede çok yerin Kidd'le ilgisi olduğu ve/veya ganimetinin bir kısmını barındırdığı iddia edilmektedir. Bu iddialar kısmen Kidd'in valiye teslim olmadan önce bu bölgede çeşitli yerlerde durmuş olduğunun bilinmesi ya da buna inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktalar gemilerin rüzgarı karşılarına alıp durduğu ve/veya tayfanın taze su ve erzak almak için kıyıya çıktığı alışılagelmiş yerlerdir. Hepsi de Long Island Boğazı'nda bu-

lunan Gardiners Adası, Block Adası, Charles Adası ve Thimble Adaları; New Jersey'in Raritan Koyu'ndaki yerler; Clark's Island (Kidd's Island da denmektedir) gibi Connecticut Nehri'nin kuzeyindeki yerler ve Hudson Nehri vadisinin yukarısındaki yerler bunlar arasındadır.

Bu yerlerin bazılarında (örneğin, Raritan Koyu'nda artık yok olmuş bir adacık olan Para Adası'nda) gerçekten de bazı eski paralar bulunmuştur, ama bölgedeki gemilerin, gemicilerin, tüccarların ve yerleşimcilerin tarihine bakıldığında, bunların Kaptan Kidd'le herhangi bir bağlantısı olup olmadığını anlamak imkânsızdır.

Gizemli Haritalar

1920'lerde ve 30'larda Kaptan Kidd'e ait olduğu iddia edilen mobilyaların içine kendisi veya ailesi/arkadaşları tarafından gizlenmiş haritaların bulunmasıyla hikâye gerçekten renklenmiştir. Guy ve Hubert Palmer bir korsan müzesini işleten iki İngiliz kardeşti ve kendilerini korsanlara ait hatıraları toplamaya adamışlardı. Düzenli tedarikçilerinden biri olan antikacı Arthur Hill-Cutler sayesinde (kaynakları belirsiz olmasına rağmen) Kidd'in İngiltere'ye yaptığı son yolculukta yanında olduğu öne sürülen gemici sandığı ve yazı masası gibi eşyalara sahip olmuşlardır. Daha da önemlisi, eşyaların gizli alt bölmelerinde ve içi boş raylarında saklanmış, üstlerinde aynı adayı gösteren haritalar olan bir dizi parşömen parçası bulmuşlardır.

Palmer kardeşler haritaları, hepsinin gerçek olduğunu öne süren British Museum'dan bir uzmana kontrol ettirmişlerdir, ama kâğıtlar o kadar yıpranmıştır ki bunları insanın eline alması bile neredeyse imkânsızdır, bu yüzden de hepsinin slaytları çekilmiş ve fotoğraflar üzerinden kopyaları çıkarılmıştır. Bu kopyalar kuşaklar boyu define avcıları tarafından durmak bilmeden incelenmiş, ama şu ana ka-

dar hiçbir yere varmak mümkün olmamıştır.

Bütün bunların en açık yorumu, bütün olayın kaba bir oyun olduğu şeklindedir. Hill-Cutler'ın alışverişlerinde her zaman dürüst olmadığı görülmektedir. Palmerların korsanlara ait eşyalara olan tutkusunu ve her şeye inanmaya hazır olduklarını bildiği için eşyaların içine sahte pirinç levhalar yerleştirmiş, sahte haritaları buralara saklamış ve bu eşyaları da kolayca aldanan kardeşlere satmış olduğunu tasavvur etmek pek fazla hayal gücü gerektirmemektedir. Karmakarışık şifreler ve 'Kaçakçı Koyu', 'Batık Gemiler' ve 'Alabora olmalar' gibi boş yere umutlandıran efsanelerle dolu sahte define haritaları gerçek olamayacak kadar iyidir. Haritalarda tek eksik olan büyük bir 'X' işaretiyle bir kuru kafa ve çapraz kemiklerdir.

Bugün, Harita Bölümü'nün başındaki Peter Barber'ın haritaların sahte olduğunu açıkladığı British Library'nin[32] görüşü kesinlikle budur. Define avcısı Paul Hawkins bu görüşe karşı çıkmakta ve orijinal belgeler kaybolduğuna, geriye yalnızca kopyaları kaldığına göre, gerçeklikleri konusundaki yargıların askıya alınması gerektiğini öne sürmektedir. Dahası Hawkins, adına yakışır bir şekilde şifreleri çözdüğünü ve define adasının yerini saptadığını da iddia etmektedir, dediğine göre ada Hint Okyanusu'ndadır.

Sonuç

Şu ana kadar hiç kimse Kidd'in sözümona düzinelerce definesini ortaya çıkarmayı başaramamıştır. Gerçek şudur ki, çıkarmaları da mümkün görünmemektedir, çünkü Vali Bellomont'un hepsini gömülü oldukları yerden çoktan çıkarmış olma ihtimali büyüktür. Varlığını kesin olarak bildiğimiz tek definenin de muhasebesi çıkarılmıştır. Geri kalanıysa söylenti, varsayım, spekülasyon ve bir de can havliyle her yola başvuran bir mahkumun iddialarıdır. Buna

32) İngiliz Milli Kütüphanesi. (Ç.N.)

rağmen, hikâyesi halkın zihnine korsan hazineleri gibi romantik bir kavramı sonsuza dek yerleştiren *Define Adası* adlı kitabın ortaya çıkmasına ilham verdiği için, Kidd'in mirası hâlâ yaşamaktadır.

Oak Island Para Çukuru

Kutsal Kâse'yle Tapınak Şövalyelerinden Kaptan Kidd'in korsan altınıyla Shakespeare'in çalışmalarına kadar, bu kitapta gördüğünüz hikâyelerin çoğunu tek bir garip giz birbirine bağlamaktadır. Oak Island Para Çukuru'nun dibinde ne yattığı hakkındaki kuramlarda bütün bu hazineler önemli bir rol oynamıştır.

Oak Island'ın Hikâyesi

Oak Island, Kanada'daki Yeni İskoçya kıyısında bulunan Mahone Koyu'nda ağaçlarla kaplı küçük bir adadır. 19. yüzyılın ortalarından beri, adadaki, içinde bir çeşit define bulunması muhtemel bir kuyu ya da çukur hakkında hikâyeler anlatılmaktadır. Son iki yüzyıldan beri bu defineyi ortaya çıkarmak için olağanüstü miktarlarda para ve çaba harcanmıştır –bu girişimler en az altı hayata mâl olmuştur.

Merak Uyandıran Bir Keşif

Oak Island Çukuru'nun orijinal hikâyesi 19. yüzyılın ortalarında gazetelerde yer alan ve ayrıntıları farklı olmakla birlikte ana noktalarda birleşen hikâyelerden kaynaklanmaktadır. 1795 yılında adayı araştıran Daniel McGinnis isimli genç bir adam, bir ağacın yanında, bazı versiyonlara göre üstündeki çıkıntılı bir daldan bir makara sarktığı öne sürülen, hafif bir çöküntüye rastlamıştır. Bu işaretler-

den bir sonuç çıkaran McGinnis iki arkadaşını yanına alarak, içine gevşekçe toprak doldurulmuş bir çukur olduğu anlaşılan çökük noktayı kazmaya başlamıştır. Yüzeyin birkaç metre altında kaldırım taşları, 3 metre aşağıda da meşe kirişler ya cla kütüklerden oluşan bir tabaka bulmuşlardır.

Katmerli Esrar

Çukurun insan eliyle yapıldığına ikna olan ve New England/Newfoundland kıyılarında çok rastlanan korsan definesi hikâyeleriyle bağlantısı olduğunu düşünen üçlü yardım aramaya başlamıştır. Biraz zaman almakla birlikte, 1803 (ya da kaynağa göre 1810 olarak değişebilir) yılında bir ortak ile birlikte bir ticari girişim kurmuşlar ve ciddiyetle kazılara geri dönerek balçık, odun kömürü, hindistancevizi lifi olduğu anlaşılan lifli malzemeden oluşan katmanlar ve meşe kütüklerinden oluşan daha başka platformlar ortaya çıkarmışlardır. Çukurun içinde ve yanında garip işaretler bulunduğu söylenmektedir. 24 metre aşağıda bir sandığa rastladıklarını sanmışlar, ama ertesi gün sandığı çıkarmak üzere geri geldiklerinde çukurun suyla dolduğunu görmüş ve suyu boşaltmayı başaramamışlardır.

Ardından daha özenli ve daha gelişmiş teknolojilerle girişimlerde bulunulmuş, ama hep aynı olaylar dizisiyle karşılaşılmıştır. İnsan eliyle yapılan bir kuyu ya da çukura ilişkin daha fazla kanıt bulunmasının ardından ilginç bir şeyin keşfi geliyor, ondan sonra da bir felaketle karşılaşılıyor ve çukur ya çöküyor, ya da yeniden suyla doluyordu. İddialara göre, tam merkeze ulaşmak için yapılan sondajda bir altın zincirin bazı halkaları ele geçirilmiş, ama su basması işlemlerin sürdürülmesini engellemiştir. Günümüzde Para Çukuru denen asıl kuyuya ulaşabilmek için sayısız paralel kuyu kazılmış, ama bunlar da suyla dolmuştur. Kazan patlamasında bir adam ölmüştür.

Bir noktaya gelindiğinde madenciler çukurun dibine ulaştıklarını sanmışlar, ama görünüşe göre, burası da çökerek bir tür yeraltı boşluğu oluşmuş ve yeniden suyla dolmuştur. Çukuru yapanların, gizemli hazineyi çıkarmaya yönelik herhangi bir 'izinsiz' girişimi önlemek amacıyla, yakınlarda bulunan Smith's Koyu'ndaki deniz suyunun çukura dolarak hazine sandıklarını daha da erişilemeyecekleri kadar derine gömecek şekilde, incelikli bir su tuzağı sistemi kurmuş oldukları düşünülmüştür.

20. yüzyılda da Oak Island, Franklin D. Roosevelt (gerçekten adada bir süre kalarak kazılara yardımcı olmuştur) ve John Wayne gibi ihtimal verilmeyen isimlerin de yer aldığı çok sayıda keşif seferine ve rizikoya sahne olmuştur. 1897 yılında asansör mekanizması kırıldığında bir ve 1965 yılında da gaz dolması sonucunda dört kişi daha hayatını kaybetmiştir. 1960'larda, orijinal çukurun bulunduğu bütün alanı kazabilmek amacıyla adaya bir mekanik kazıcının çıkarılmasını sağlayacak bir geçit inşa edilmişse de, o zamana dek paralelinde ve çaprazında açılmış yüzlerce kuyu ve sondaj deliği arasında, orijinal çukurun tam yeri kaybolmuştu bile.

Bulgular ve İpuçları

Küçük altın parçaları dışında çukurda başka şeyler de bulunmuştur. 19. yüzyılın başlarında çıkarılanlar arasında parşömen parçaları, eski aletler ve en önemlisi de üzerine şifreli bir mesaj kazınmış bir taş tablet bulunmaktadır. Tablet kaybolup tekrar bulunduğu ve 1919 yılında yine kaybolduğu halde, işaretler 1970'lerde nihayet kaydedilmiştir. Oldukça basit olan şifre çözüldüğünde, ortaya teşvik edici bir mesaj çıkmıştır: 'Kırk Fit Aşağıda İki Milyon Paund Gömülüdür.'

Bir büyük yeraltı boşluğuna açılan bir sondaj deliğine 1971 yılında bir video kamera sarkıtılmış, elde edilen görüntüde kesik bir

el ve bir sandık olduğu iddia edilmiş ve tam o anda mağara çökmüştür. Şimdilik araştırmalar durdurulmuş ve yakın zamanda da ada satılığa çıkarılmıştır.

Korsan Ganimetinden Uzaylı Teknolojisine

Para Çukuru'nun içinde bulunanlar hakkındaki ilk kuramlar dar kapsamlıydı. İlk raporlar burada bir korsan hazinesinin gömülü olması gerektiğini öne sürüyor ve Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına boydan boya ganimetlerini gizlediği sanılan Kaptan Kidd'in adı özellikle geçiyordu (sayfa 175'e bakınız). Henry Morgan ve Blackbeard (Karasakal) gibi diğer korsanlardan da söz ediliyordu. Çukuru inşa etmiş olabilecek adaylar arasında, kasırgaya yakalanan bir İspanyol hazine kalyonunun denizcileri veya İspanyol hazinesini ele geçiren/bulan ama bu hazinenin tam boyutlarını açıklamak istemeyen İngiliz denizciler olduğu da söyleniyordu. Hem korsanların hem de İngiliz Donanması'nın sık sık Mahone Koyu'na uğradığı bilinirken, yapılan analizlerden birinde iddia edildiği üzere, anlatıldığı şekliyle Para Çukuru'nun düzenli aralıklarla dizilmiş meşe kütüğü katmanlarından oluşan yapısı 17. yüzyıl İngiliz askeri mühendisliğine benzemektedir.

Tapınak Şövalyeleri Bağlantısı

Kazıların bitmek bilmemesi ve gittikçe daha geniş ölçekte yapılması, bir de su tuzakları ve çöken mağaralar göz önünde tutulunca, çukuru korsanların ya da denizcilerin kazmış olduğu kuramı da gözden düşmeye başlamıştı. Bu iş birkaç kişinin çalışmasıyla yapılamayacak kadar karmaşık olduğuna göre, o halde işin içinde geniş mühendislik ve inşaat bilgisine sahip, iyi finanse edilmiş ve organize olmuş büyük gruplar olmalıydı.

Bu kriterlere uygun en popüler adaylar arasında Tapınak Şövalyeleri de bulunmaktadır. Tarihsel gizemlerle ilgilenen çevrelerde, Tapınak Şövalyelerinin Kral Süleyman'la Piramit inşaatçılarının muazzam duvarcılıklarını ve mimarlık sırlarını miras yoluyla devralmış oldukları söylenmektedir. Ayrıca, kayıp filoları, büyük deniz seferlerindeki üstün yetenekleri ve transatlantik bağlantıları hakkındaki söylentilerle efsaneler vasıtasıyla da bölgeyle bağlantıları kurulmaktadır. Kolomb Yeni Dünya'ya geldiği zaman gemilerinin yelkenlerinde Tapınak Şövalyelerinin haçı bulunduğuna da sık sık dikkat çekilmektedir.

Oak Island, özellikle, Rosslyn Şapeli'ni kuran Sinclair ailesinin atalarından olan ve İzlanda kökeni sayesinde Vikinglerin Newfoundland ile ilgili bilgilerine ulaşabilen Orkney Kontu Henry Sinclair hakkındaki efsane ile ilişkilendirilmektedir. Söylentilere göre, Tapınak Şövalyeleri 1390'larda Yeni Dünya'yı gizlice keşfe çıkmasını ve kendisine emanet ettikleri hazineyi oraya saklamasını sağlamak için Henry Sinclair'e denizcilik sırlarını vermişlerdir. Bu iddianın kanıtları arasında, ortaçağdan kalma bir dizi mektup, Massachusetts'in Westford şehrinde üstünde bir şövalye resmi bulunan ve Kolomb öncesinden kaldığı söylenen bir kaya ve Yeni İskoçya'ya ilk yerleşenlerin mezarlığındaki kabirlerin üstünde Tapınak Şövalyeleri haçının yaygın olarak bulunması gösterilmektedir. Bu kurama göre, Para Çukuru en azından Tapınak Şövalyelerinin, Kutsal Kâse veya Ahit Sandığı'ndan Gerçek İncil'ler veya İsa'nın Konuşan Başı'na (sayfa 154'e bakınız) kadar herhangi bir şey olması mümkün olan kayıp hazinesini saklamaktadır.

Amerika kıtalarıyla Kolomb öncesi temaslar hakkındaki bu gibi kuramlar yalnızca zararsız birer şaka değildir. Bazen bunlar beyaz ırkın üstünlüğü yanlısı aşırı sağcılarla diğer ırkçılar tarafından, Amerikan yerli kültürlerinin yok edilmesini meşrulaştırmak ve saldırgan ırkçı gündemlerini haklı çıkarmak için, Amerika kıtalarının

ilk yerleşimcilerinin İskandinavyalılar olduğu gibi saçma kuramları desteklemek üzere benimsenmiştir.

Birkaç Acayip Kuram Daha

Bazı kuramlara göre, Para Çukuru'nu inşa etmek için gereken araç gerece ve isteğe sahip olması muhtemel başka gruplar arasında, altınlarını açgözlü fetih askerlerinden gizlemek için uygun bir yer arayan İnkalar ve kıtaları yok olduktan sonra –muhtemelen uzaylılardan edindikleri– gizli bilgilerini/teknolojilerini saklamak isteyen Atlantisliler de vardır.

Bununla birlikte, en ilgi çekici iddialardan biri, çukurun içinde Shakespeare'in oyunlarının gerçek yazarının Sir Francis Bacon olduğunu kanıtlayan belgeler bulunduğudur. Bu kuram aslında Dr. Orville Ward Owen'a aittir. Owen, Bacon şifrelerini çözdüğünü ve bu Elizabeth dönemi düşünür ve yazarının içi belgelerle dolu bir sandığı yerin altına sakladığını böylece ortaya çıkardığını iddia etmektedir. Bazen Bacon'ın (Amerika kıtalarını sık sık ziyaret eden) Sir Francis Drake'in gayri meşru oğlu olduğu öne sürülmektedir; bu da onun Oak Island'dan haberdar olmasının bir yolu olabilir, ayrıca Kral I. James'in ona Newfoundland'dan arazi bağışlaması nedeniyle de bu bölge ile bağlantılıdır. Belki de Bacon çukuru Shakespeare'in eserlerini yazmış olduğunu gösteren kanıtları saklamak için kullanmayı düşünmüştür. Belki de Tapınak Şövalyelerinden esoterik bilgiyi kalıt almış bir Görünmez Üniversite'nin üyesiydi ve böylece çukurdan zaten haberdardı.

Gizli Tehlikeler

Bu kuramlardan bazıları, kitabın diğer bölümlerinde açıklanan nedenlerle (örneğin Kaptan Kidd'in, Tapınak Şövalyelerinin, İnkala-

rın veya Atlantislilerin saklamaları gereken bir hazineye hiçbir zaman sahip olmamaları kuvvetle muhtemel görünmektedir) etkileyicilikten uzaktır. Ayrıca, Para Çukuru'nun insan eliyle yapılmış bir hazine saklama yeri olmadığının, doğal bir oluşum olduğunun neredeyse kesinlik kazanması nedeniyle son derece gereksizlerdir de. Dahası, Para Çukuru efsanesinin, ilk söylentilerden sözde kanıtlara kadar, bunun aksini düşündüren hemen hemen bütün unsurları kuşkuludur.

Doğal Mağaralar ve Çöküntüler

Oak Island gizeminin en belirgin açıklaması, çukurun tamamen doğal bir oluşum olduğu, söz konusu gizemin yanlış anlamadan kaynaklandığı ve hayal gücünün de katıldığı ağızdan ağıza aktarmalarla geliştiğidir. Bölgenin jeolojisi yeraltı mağaralarının, fay aşınmalarının ve kaya kütlesinde çatlakların oluşumuna elverişlidir. Bu mağaralardan birinin doğal süreç içinde çökmesi, yüzeyde veya yüzeyin hemen altında bir obruk ya da çukurun ortaya çıkmasına neden olabilir ve toprak ile kaya kütlesi yeni açılan boşluğa çökerler. Çukur zaman içinde yeniden toprakla dolarken tomruklar ve başka molozlar da aynı şekilde çukura kolayca düşebilir/sürüklenebilir. Bu durumda bir senaryo kurmak kolaydır: doğal çukurdan geriye tek kalan, tıpkı McGinnis'in bulduğunun söylendiği gibi, yüzey üzerinde hafif bir çöküntüdür, ve burası kazıldığında çukura yeni dolan toprak, yanı sıra bir fırtına ya da sel sırasında tesadüfen birikmiş ağaç kütüklerinin oluşturduğu katman, bütün oluşuma insan eliyle yapılmış gibi bir görünüm verecekti. Birçok farklı obruk ve boşluk dar çatlaklar aracılığıyla birbirleriyle ve denizle kolayca birleşir, bu da Para Çukuru ve diğer sondaj deliklerine suyun nasıl girip bastığını açıklayabilir, özellikle de bölgedeki bozulmanın düzeyi ve kazıların çokluğu düşünüldüğünde.

Bu gibi süreçler ve oluşumlar Mahone Bay bölgesinde iyi bilin-

diği gibi Oak Island'da da görülmüştür. 1995 yılında Woods Hole Oceanographic Institute tarafından bölgede nadir yapılan bilimsel incelemelerden biri, oluşumun doğal güçler tarafından meydana getirildiğinin en uygun açıklama olduğu sonucuna varmıştır.

Kanıt Sayısını Azaltmak

Öncelikle, Para Çukuru doğal bir oluşumsa, aksini düşündüren kanıt ve bulgular ne anlama gelmektedir? Bunların çoğu son derece şüphelidir. 19. yüzyılın sonlarından önce, bütün ayrıntılar kaynakları belirsiz ve anlattıkları olaylardan çok sonra yazılmış birkaç gazete makalesine dayanmaktaydı. Bazıları sadece aynı bilgileri tekrarlarken, çoğu da temel 'gerçekler' üzerinde aynı görüşe sahip değildi. Örneğin, genç McGinnis'i harekete geçmeye teşvik ettiği rivayet edilen, çukurun üzerindeki bir ağaç dalından sarkan makara bulgusu akıl çelici olmakla birlikte tartışmalıdır. Çukur gerçekten içine bir şey saklanmak üzere yapıldıysa neden çukuru yapanlar bu kadar açık kanıtları ortada bırakmışlardır? Aynısı çukurda ya da yakınlarında görüldüğü öne sürülen işaretler ve şifreli mesaj taşıyan taş için de geçerlidir.

Taş başlı başına kuşku doludur. Var olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur ve üzerine yazılı olduğu öne sürülen şifre hakkındaki kayıt da muhtemelen 1970'lerde uydurulmuştur. Çukurdan çıkarılan diğer bulgularsa ya yatırımcıları teşvik etmek ve/veya hikâyeyi sürdürebilmek için uydurulmuş dekorun parçaları, ya da 200 yıl boyunca beceriksiz ellerce sürdürülen kazıların bıraktığı molozlardır. Hiçbir orantı duygusu olmadığı ve hiçbir şey ayrıntılı görünmediği için, 1971 yılında elde edilen video kanıtı da aynı şekilde sahtedir –görüntünün el ve sandığa benzetilmesinin hüsnükuruntudan kaynaklandığı söylenmektedir.

Yalan Haber

Aslında Oak Island hikâyelerinin kökeni ile ilgili baştan sonra kuşkulu bir şey vardır. 19. yüzyıl gazete ve dergileri için, haberleri süslemek, hattâ uydurmak bilinmedik bir şey değildi, hele de iyi bir hikâye düzmek uğruna yapılan masum bir eğlenceyse. Özellikle Kuzey Amerika'da, en iyi hikâyeyi uydurmak için gayret gösterdikleri palavra yarışmaları geleneği sürdürülüyordu. Bu gelenek, Edgar Allan Poe'nun önce bir gazetede yayımlanmış olan ünlü kısa hikâyesi *The Gold Bug*'a[33] (1843) son derece benzeyen Oak Island hikâyesinin edebi geçmişiyle de bağlantılıdır.

Poe'nun hikâyesi, üzerinde görünmez mürekkeple yazılmış bir şifre bulunan bir parşömen parçasını anlatmaktadır. Parşömen becerikli ve kararlı bir genç adamı Kaptan Kidd'in definesinin izini sürmeye yöneltir. Gizlenmiş sandığı ortaya çıkarmak için büyük bir ağacın dalının tam altındaki bir noktayı bulması ve burada derin bir çukur kazması gerekmektedir.

Yoksa Oak Island hikâyesi, *The Gold Bug*'dan kaynaklanan ve belki içi doldurulmuş bir çukurla ilgili yerel bilgilerle de büyüyerek sonunda hayatlara mâl olacak kadar kontrolden çıkmış saplantılı bir define avına dönüşen küçük bir gazetecilik olayı olarak mı başlamıştır?

Masonluk Bağlantısı

Skeptical Inquirer dergisinin yazarı Joe Nickell'in ortaya attığı çok ilginç kuram, bütün hikâyenin güçlü bir Masonluk damgası taşıdığı şeklindedir. Yıllar boyunca Oak Island'daki kazılarda yer alanların çoğu Mason'dur. Hikâyenin aslı da, Masonların gizli bilgileri/kutsal emanetleri ortaya çıkarmaya çalışan üyeleriyle ilgili alego-

33) Türkçeye 'Altın Böcek' adıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)

ri ve söylenceleriyle birçok paralellik göstermektedir. Özellikle Gizli Mezar alegorisiyle ve bu alegoriye dayanan Royal Arch derecesine yükselirken yapılan kabul töreniyle birçok benzerliği bulunmaktadır. Örneğin, orijinal Oak Island hikâyesinde, madenciler çukuru kazarken yumuşak taşlar, odunkömürü ve kil çıkarttıktan sonra, bir sandık olabileceğini düşündükleri bir nesneye rastlayıp bir levyeyle vurarak yapısını anlamaya çalışırlar. Nickell, Mason alegorisinde, kireçtaşı, odunkömürü ve kilin özgürlüğü, gayreti ve coşkunluğu ifade ettiğine dikkat çekmektedir. Royal Arch giriş töreninde de Gizli Mezar'ın yeri bir levyenin vuruşuyla saptanmaktadır. Para Çukuru gizemiyle Masonluk arasında birçok başka benzerlik ve bağlantı bulunmaktadır.

Orijinal hikâye gerçekten bir 'palavra' ise, belki de Masonlara özgü bir alegoriyi popüler bir hikâye görünümü altında yayma amacıyla yazılmış ve hikâye sonradan kontrolden çıkmış olabilir. Nickell daha da ileri giderek, 1930'lara kadar bütün Oak Island efsanesinin inceden inceye işlenmiş bir tür Mason gösterisi olduğunu öne sürmektedir. Ama bunun amacı ne olabilir? Belki her şeye rağmen ortada büyük bir sır vardır: belki Masonlar, Tapınak Şövalyeleri vasıtasıyla antik İsrail, Mısır ve ötesine dek geri giden, esoterik bilginin aktarıldığı kendi gizli gelenekleri orada gerçekten olağanüstü bir şeyin gerçekten gömülü *olduğuna* inanmalarına yol açtığı için bu işin içine o kadar çok dahil olmuşlardır! Veya belki de Para Çukuru'nun dibinde hiçbir zaman deniz suyu, kireçtaşı ve kırık hayallerden başka bir şey olmamıştır.

4
KAYIP KİŞİLER

Çok az insan ölümünden sonra, iyi ya da kötü, hatırlanmasına yetecek kadar ün kazanmayı başarır. Bunu başarıp da yeri belli olmayan ya da meçhul bir mezarda yatanların sayısı daha da azdır. Bu bölümde ele alınacak konu mezarlardır. Burada söz edilen kişiler tarihsel kişilikler oldukları için, onların izini sürme çabaları doğal olarak yattıkları yeri de arama çabası haline gelmektedir. Aslında bu bölüme Kayıp Mezarlar başlığı verilebilirdi, ancak burada konu edilen öznelerin hepsine düzgün bir cenaze töreni yapılma onuru bahşedilmediği için kendilerine uygun bir mezarda ya da kabirde yatmamaktadırlar.

Kayıp bir kişinin özellikle dokunaklı bir yanı vardır. Belki bunun sebebi, çoğu kültürde bir insanın cesedi düzgün bir biçimde toprağa verilmediği takdirde ruhunun huzur bulamayacağına dair benzer inanışlar olmasıdır. Ya da belki, belirli bir mezarın sağladığı somut sondan yoksun olduklarında, kişisel hikâyeler tamamlanmamış gibi geldiği içindir. Sonları gizemli kaldığında, biraz tarihteki yarım kalmış hikâyeleri sonuçlandırmak, biraz da bu insanların ruhlarının huzur bulmasına yardımcı olmak amacıyla, bu gizemi çözmeye yönelik doğal bir dürtü oluşmaktadır.

Bu bölümde söz edilen kayıp kişilerden bazıları için mezarlarının

aranması yalnızca yarım kalmış hikâyelerinin tamamlanması anlamına gelmemektedir. Boudicca veya Cengiz Han gibi hükümdarlar mezar hırsızlarının hazine beklentisini doyurabilecek kadar çok miktarda eşyayla birlikte gömülmüş olabilirler. Kambis'in kayıp ordusu ya da kayıp Roanoke Kolonisi gibi insan grupları büyük arkeolojik bulgulara ulaşma olasılığını getirirler –bu bulgular başlı başına bir tür hazinedir. Ancak, bu son istirahatgahlardan herhangi birini keşfeden kişi için gerçek ödül kendine tarih kitaplarında bir yer edinmektir.

Pers Kralı Kambis'in Kayıp Ordusu

2. Kambis (İÖ 530-522 yılları arasında hüküm sürmüştür), Büyük Kurus'tan sonra tahta geçen Pers İmparatoru'dur. Babası gibi fetihler yapmaya ve Pers egemenliğini dünyanın bilinen bütün ülkelerine (yani uygarlıklarına) kadar genişletmeye can atan Kambis, İÖ 525 yılında son gerçek Mısır Firavunu 3. Psamtek'i yenerek Mısır'ı istila etmiştir. Bununla birlikte bugün fetih başarılarıyla değil, kaybolan ordusuyla hatırlanmaktadır. 50.000 savaşçıdan oluşan ve küçücük bir vaha krallığını ele geçirmek üzere gönderilen ordu ardında tek bir kişi bile bırakmadan çölde kaybolmuş, 2000 yıldan fazla bir süre en ufak bir izine bile rastlanmamıştır.

Aralarında Kont László Almásy de bulunan –kitaptaki ve aynı adlı filmdeki İngiliz hasta karakterinin kaynağıdır– çöl kaşifleri ve serüvencileri bu ordunun nerede yattığını bulmaya, kayboluşlarının sırrını çözmeye çalışmışlardır.

Heredot ve Kambis

Kambis ve kayıp ordusu hakkındaki hikâyenin temel kaynağı, Pers istilasından yalnızca 75 yıl sonra Mısır'ı baştan başa dolaşmış gözüpek bir adam olan Yunanlı gezgin ve tarihçi Heredot'tur. Here-

dot Kambis'in ayak izlerini takip etmiş ve hakkındaki yerel hikâyelerle tarihi olayları kaydetmiştir. Ne yazık ki tarafsızlığı kuşkuludur; Perslere karşı tipik antik Yunan antipatisini taşımaktadır. Yazdığı *Tarihi Olaylar*'da Kambis'i acımasızca karalayarak onu despot, deli ve başarısız bir general olarak tasvir etmiştir.

Heredot ilk önce, Kambis'in zorlu Sina Çölü'nü ordusu ile birlikte salimen geçmeyi nasıl başardığını ve Mısırlılarla nasıl karşılaştığını anlatmıştır. Bu nokta önemlidir, çünkü Perslerin çöl yolculuklarıyla başa çıkabildiklerini göstermektedir. Yol boyunca düzenli aralıklarla su istasyonları –bir bakıma yapay vahalar– kurmak için Arap kabileleri çalıştırmışlar ve böylelikle savaş alanına yıpranmadan ulaşıp Psamtek'i yenmişlerdir.

Daha sonra Kambis firavun tacı giymek üzere Mısır'ın büyük kült merkezlerine gitmiş, ama Heredot'a göre, âdetlerini öğrenme ya da saygı gösterme yönünde yalnızca formalite gereği bir çabası olmuştur. Ardından (güneydeki) Etiyopyalılara, (batı kıyılarındaki) Kartacalılara ve 'Ammonyumlar'a karşı askeri seferler başlatmaya karar vermiştir –Ammonyumlar, Batı Çölü'nün derinliklerinde verimli, küçük bir anklav olan ve Ammon Tapınağı Kahini ile tanınan Siva Vahası'nın sakinleridir ('Ammon' Yunanlıların Zeus ile eşit saydıkları Mısır tanrısı Amon-Ra'nın Siva dilindeki adıdır). Tapınağın rahipleri, hükümdarlıklarının meşrulaşması için tanrının onayını almaları gereken Mısırlı hükümdarlardan saygı beklerlerdi. Büyük İskender de 200 yıl sonra Mısır'ı fethettiği zaman bunu yapmayı unutmadı, ama anlaşılan Kambis uygun davranmamış ve Siva halkını küçümsemişti.

Siva Seferi

Kambis İÖ 524 yılında Etiyopya seferini başlatmak üzere ordusuyla Nil boyunca güneye ilerlerken, Siva'ya göndermek üzere bir

birlik oluşturmak için Teb şehrinde durmuştu. Heredot'un *Tarihi Olaylar*'ın 3. cildinde yazdığına göre, 50.000 kişilik bir orduya 'Ammonyumluları köle yapmaları ve Zeus'un kahinini yakmaları' emredilmişti. Ordu, rehberlerin kılavuzluğunda çöle doğru yola çıkmış, batıya doğru yedi günlük bir ilerleyişten sonra Yunanlıların 'Kutsanmışların Adaları' dediği (günümüzdeki Kharga) 'Vaha şehrine' ulaşmıştı. Ordu ondan sonra bir daha hiç görülmediyse de, Sivalılar bir şekilde Herodot'a olup bitenlerle ilgili kabataslak bir şeyler söyleyebilmişlerdir:

> Ammonyumluların kendi söylediklerine göre: Persler onlara saldırmak üzere Vaha şehrinden ilerleyerek kumları geçerken ve [Siva] ile Vaha'nın arasında yarı yoldalarken.... kahvaltı ettikleri sırada büyük ve şiddetli bir güney rüzgarı esmeye başlamış, onları taşıyıp getirdiği büyük bir kum yığınının altına gömmüş ve Persler gözden kaybolmuşlar. Bu ordu hakkında Ammonyumluların hikâyesi bu şekildedir.

Birçok bilim insanının böyle bir olayın olduğundan kuşku duyduğu kayıp ordu hakkında tüm bildiğimiz bu kadardır. Belki de Heredot yalnızca Kambis'i daha da budala göstermek için bu hikâyeyi uydurmuştur. Pers Imparatoru neden Siva'ya saldırarak zamanını boşa harcasın? Halkı muhtemelen en fazla birkaç bin kişi olan bu kadar küçük bir yeri fethetmek için neden bu kadar büyük bir ordu göndersin? Her şeyden önemlisi de, neden onları bu kadar tehlikeli bir yola bu kadar az hazırlık veya önlemle göndersin?

Hereclot bu sorulara, doğrudan olmasa da, bazı cevaplar vermektedir. Seferin olası nedenlerinden biri –kendilerine yeterli saygıyı göstermediği için kızdıkları– Kambis'in, krallığının meşru olmadığı şeklinde bir söylenti yaymış olabilecek Ammon Tapınağı rahiplerinin bu davranışına öfkelenmesiydi. Hattâ rahipler, Kambis'in

ölümünü bile öngörmüş olabilirler. Heredot, garez ve zalim öfke nöbetlerine ve öldürecek kadar kin gütmesine bakarak Kambis'in huysuz bir ayyaş olduğunu da öne sürmektedir. Aynı zamanda, adamlarını eksik planlama ve yetersiz bir hazırlıkla ölüme gönderecek kadar da aklını oynatmış olduğunu söylemektedir.

Alternatif bir açıklama da, Siva'nın yalnızca uzun bir yolculuğun bir durağı olduğu şeklindedir. Belki de asıl hedef daha batıdaki topraklardı. Kambis'in Kartaca'ya saldırı planı, donanmalarını kullandığı Finikelilerin Kartaca'da bir koloni kurmuş olan soydaşlarına karşı bir saldırıya girmeyi reddetmeleri nedeniyle iptal edilmiştir. Belki de bunun yerine onlara karadan saldırmayı düşünmüştür –bu ihtimal sefere çıkan ordunun aşırı büyük olmasını açıklayacaktır.

Heredot haklıysa, Pers ordusu üzücü bir sonla karşılaşmıştır. Geçtikleri bölge, çıplak kayalar ve taşlıklardan oluşan çorak çukurluklardan, rüzgarın şekillendirdiği kum tepeciklerinden, tuz ve toprak düzlüklerinden, geçilmez kumulların oluşturduğu uçsuz bucaksız kum denizlerinden, günlerce hiç durmadan 40 °C'den sıcak esen kavurucu çöl rüzgarlarından, önüne çıkan her şeyi kumun altına gömen büyük kum fırtınalarından ve mutlak bir susuzluktan oluşur. Heredot'a özellikle tek bir askerin bile Siva'ya ulaşmadığını söyledikleri düşünülürse, Ammonyumluların kayıp ordunun kaderini nasıl bildikleri belli değildir, ama belki de sadece en olası senaryoyu düşünmüşlerdir.

Çöldeki Ordu

Kambis'in kayıp ordusunun çöldeki perişan kaderi, çözülmemiş büyük bir sır olmasından başka, aynı zamanda antik Pers çağından kalma ve iskeletler, zırhlar, giysiler, silahlar ve alet edevattan oluşan muazzam bir keşif yapılabileceği yönündeki merak uyandıran olasılığı da ortaya koyar. Ordunun askerleri arasında antik dünyanın

birçok farklı bölgesinden askerler olması mümkündür. Eşi benzeri görülmemiş kurak bir ortamda, kumun örterek korumuş olabileceği kalıntılar son derece iyi saklanmış olmalıdır. Sahra Çölü'nün bir yerlerinde bir arkeolojik hazine yatıyor olabilir.

Zor Hedef

Heredot, ordunun, bugün Kharga olarak bilinen büyük bir tarım şehri olan 'Kutsanmışların Adaları' adlı vahadan sonraki yolunu tarif ederek, kayıp ordunun muhtemel yeri hakkında bazı ipuçları vermektedir. Bu noktadan sonra Siva'ya doğru muhtemelen geleneksel kervan yolunu izlemeye çalışmışlardı, yani (birkaç yüz kilometre batıdaki) Dakhla vadisi ile (kuzeybatıya doğru birkaç yüz kilometre daha ilerideki) Farafra vadisinden geçmeye çalışmışlardı. Heredot'un anlattıklarından, sanki Persler Dakhla'ya, hattâ Farafra'ya kadar gitmişler, ama yolculuğun son ayağını tamamlamak üzereyken kaybolmuşlar gibi bir anlam çıkmaktadır. Sınırlar bu kadar daraltılmasına rağmen, yine de araştırılması gereken alan göz korkutacak kadar geniştir. Persler Dakhla dışında yollarını kaybedip yanlış yöne gitmişlerse, Batı Çölü'nde bir yerlere varmış olabilirler.

Batı Çölü kayıp kalıntıların aranması açısından dünyadaki en güç yerlerden biridir. Modern Mısır'ın üçte ikisi kadar bir alanı kaplamaktadır, yani Avusturya, Belçika, Danimarka, Yunanistan, Hollanda, Norveç ve İsviçre'nin toplam alanına eşit olan 680.000 kilometrekarelik bir bölgedir. Yukarıda da açıklandığı gibi, inanılmaz derecede zor koşullara sahip ıssız bir yerdir. Dört çekerli ve özel donanıma sahip modern taşıtlar bile kum denizlerinde bulunan bazı kumullarla başa çıkamamaktadır. 2. Dünya Savaşı'ndan kalan milyonlarca mayın, Libya sınırına yakınlığı ve petrol çalışmalarıyla terörizm konularındaki hassasiyetler gibi güvenlik nedenleriyle bölgenin büyük bir kısmına giriş yasaklanmıştır. Ayrıca, bu bölgede

rastlanacak herhangi bir bulgunun çok geçmeden çölün kumlarıyla örtülmesi ve bir daha asla ortaya çıkmaması da her zaman mümkündür.

Gizemli Kont Almásy

Birçok gözüpek çöl kaşifi kayıp ordunun sırrını çözme hayalleri kurmuştur. Bunlar arasında muhtemelen en ünlüsü, *Ingiliz Hasta*'daki Ralph Fiennes'in canlandırdığı karaktere kaynaklık eden, Avusturya-Macaristan kökenli bir playboy, pilot ve çöl kaşifi olan Kont László Almásy'dir. Almásy çöl araştırmalarının egzotik dünyasında kendi kendini yetiştirmiş bir amatör olarak yola çıkmış, ama motorlu taşıtlardaki ustalığı ve kişisel güvenliğini pervasızca hiçe sayması sayesinde bazı hayret verici serüvenleri başarıyla tamamlamıştır.

1930'larda, çoğunluğunu çöl yolculukları ve araştırmalarıyla ilgilenen soylu İngiliz subaylarının oluşturduğu bir topluluğun üyesiydi; başlıca takıntıları ortaçağ kayıtlarında üstü kapalı geçen yarı efsanevi Zerzura'nın, 'Küçük Kuşlar Vahası'nın yerini bulmaktı. Almásy, bu gizli vahayı başarıyla keşfederek, kendilerine taktığı isimle, Zerzura Kulübü'nün diğer üyelerini şaşırtmış, ama Kambis'in ordusunu bulma girişimleri çok daha başarısız, hattâ tehlikeli olmuştu.

Almásy, Heredot'un ateşli hayranlarından biriydi ve bu yüzden de 1936 yılında, antik çağ Yunan tarihçisinin tarif ettiği yerlerde ordunun izini sürmeye karar vermişti. Yolculuğu, Saul Kelly'nin yazdığı *The Lost Oasis: The Desert War and the Hunt for Zerzura*[34] adlı kitapta anlatılmaktadır. Kelly, daha önceki bir keşif yolculuğunda Almásy'nin, Perslerin susuz çölü geçmeyi umduklarını gösteren çömlek parçalarını nasıl bulduğunu anlatmaktadır. Kararlaştırdıkları güzergah boyunca kumun altına muazzam büyük amfora (küp) zulaları yapıp, yöredeki kabile üyelerini kendileri için su taşıma işin-

34) Kayıp Vaha: Çöl Savaşı ve Zerzura'yı Arayış. (Ç.N.)

de kullanan, Persler Sina Çölü'nü başarıyla geçmek için de benzer bir işlem gerçekleştirmiş olabilirler.

En azından Almásy'nin kuramı böyleydi, ama 1936 yılında Farafra'dan çöldeki keşif yolculuğu için yola çıktığında, gömülü küpler yerine, haşin kum denizleri boyunca takip edilecek yolu işaretledikleri sanılan, kendi tarifiyle, yaklaşık bir 'insan boyunda, içleri boş, koni şeklinde antik taş yığınları' bulmuştu. Belki de Persler, Siva'ya kadar izlemek umuduyla bu taş yığınlarını inşa etmeleri için öncü birlikler tutmuşlardı.

Kelly, Almásy ekibinin bundan sonra, kendisine Kambis kuvvetlerinin muhtemel kaderi hakkında bir içgörü sağlayan sorunlarla karşılaştıklarını söylemektedir. Geçit vermez dev kumullar yüzünden yola devam edememişler, hamsin adı verilen kızgın çöl rüzgarı patlak vermiş, 44°C sıcaklığın üstüne çıkan ve fırtına kuvvetinde esen kavurucu rüzgarlarla araçları kamçılanmıştı. Biri dışında bütün araçları bozulmuştu. Şans eseri üçüncü gün çölden canlı olarak çıkmayı başarmış, iki yüksek kum tepesi arasındaki geçidi takip ederek dört gün sonra Siva'ya ulaşmışlardı. Almásy keşif yolculuğunu daha ileri götürmeyi düşünüyordu, ama savaş çıktığı için bir daha bu şansı yakalayamamıştı.

Tartışmalı Keşifler

Son on yıl içinde Batı Çölü'ndeki keşifler hakkında biraz karışık, neredeyse gerçek olamayacak kadar düzgün raporlar gelmeye başlamıştır. Mısır Minufiya Üniversitesi, Çöl Ortamı Araştırma Enstitüsü'nün Uzay Araştırma Merkezi başkanı Profesör Mosalam Shaltout'a göre, 1996 yılı Aralık ayında, göktaşlarını incelemekte olan İtalya önderliğindeki bir keşif heyeti Batı Çölü'nün El Bahreyn Vahası bölgesinde arkeolojik kalıntılara rastlamıştı. Ekipte yer alan arkeologlardan Aly Barakat bir kama ve bir kabza, çömlek kırıkları, in-

sana ait olduğu anlaşılan kemik parçaları, kurganlar, ok başları ve gümüş bir bilezik bulmuştu. Bir fotoğrafa dayanarak, bileziğin 'Akamanış dönemine (yani antik Pers Imparatorluğu'na) ait olması kuvvetle muhtemel' denmiştir.

Bu arada, 2000 yılında, Kahire'deki Helwan Üniversitesi'nden olduğu söylenen, petrol arayan bir jeolog ekibinin aynı bölgede benzer bulgulara rastlayarak, etrafa saçılmış ok başları ve insan kemikleri bulduğu söylentileri yayılmıştır.

2003 yılında jeolog Tom Bown, arkeolog Gail MacKinnon ile bir film ekibinin eşliğinde bölgeye bir keşif seferine başkanlık etmiştir; tartışmalı bir iddia olarak, Mısırlı yetkililerce örtbas edildiğini söyledikleri Aly Barakat'ın keşiflerini takip etmek amacındaydılar. Bown, aynı alanda, El Bahreyn Vahası yakınlarında, sonraları Gizli Vadi adı verilen yerde kalıntılar bulduğunu iddia etmiştir. Söylentilere bakılırsa, aslında daha da ileri giderek, çölün her bir yanında dağınık olarak binlerce kemik gördüğünü ifade etmiştir.

Bununla birlikte, 2005 yılında gerçekleştirilen aynı amaçlı bir diğer keşif yolculuğu, hem Barakat hem de Bown'un iddiaları hakkında ortaya ciddi kuşkular çıkmasına neden olmuştur. Ohio'daki Toledo Üniversitesi'nden bir ekip, İngiliz ve Mısırlı meslektaşlarıyla birlikte El Bahreyn yakınlarındaki bölgeye gitmiştir. Hem Barakat hem de Bown'un bulduğu kırık çömleği bulmuşlar ve Roma döneminden kaldığını belirlemişler, ama çölde olağan olduğunu iddia ettikleri birkaç mezar yeri dışında başka herhangi bir anlamlı kalıntıya rastlamamışlardır. İnsan kemiklerinin saçıldığı alanlar yerine çok sayıda fosilleşmiş kum lirası parçaları bulmuşlardır (kum liraları, geride bıraktıkları yuvarlak kalsit kabukla tanınan ve denizkestanesine benzeyen yaratıklardır). Bu kalıntıların insan kemikleriyle karıştırılması çok kolaydır ve bu da önceki iddiaları açıklayabilir.

Heredot'a Güvenilebilir mi?

Bu durumda, boş yere umutlandıran iddia ve ipuçlarına rağmen, Kambis'in kayıp ordusunun, hattâ ordunun var olduğunu gösteren belirleyici kanıtların henüz bulunamadığı açıkça görülmektedir. Almásy'nin bulduğu kurganlar ve çömleklerle, Barakat'la Bown'un gördüğü öne sürülen silahlar ve kemikler aslında göründükleri gibi olmayabilirler veya belki bu çok tehlikeli çöl yolculuğunu yapmış birçok başka gruptan birine ait olabilirler –örneğin, dile düşmüş Kırk Günlük Yol köle kervanı, Kharga üzerinden Batı Çölü'nü geçen bir güzergah izlemekteydi.

Sonuç olarak, hikâyenin güvenilirliği Heredot'a dayanmaktadır. Bu bakımdan Heredot diğer antik yazarlar tarafından bile pek saygı görmez, bazıları ona Cicero'nun armağan ettiği 'Tarihin Babası' lakabının 'Yalancıların Babası' olarak değiştirilmesi gerektiğini düşünürdü. Daha önce de belirtildiği gibi, Perslere karşı önyargılıydı ve çizdiği Kambis portresi bir tür kötü adamdır. Aslında, o döneme ait başka kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Mısır'daki birçok grup istilacıyı hoş karşılamıştı. Özellikle bir kitabede Kambis'in Mısır dinini ve geleneklerini övgüye değer bir tavırla onurlandırdığı yazılıdır. Bunlar Heredot'un kayıp ordu hakkındaki hikâyeyi uydurduğu, ya da hattâ kaynaklarının kendisini aldatmış olabileceği anlamına gelmemektedir, ama zaten güç ilerleyen bir araştırmaya bir başka belirsizlik katmaktadır.

Bununla birlikte, ona inanmayı tercih ederseniz, araştırmalara kendiniz de katılabilirsiniz. 2004 yılında, Aqua Sun Desert adlı bir tur şirketi Dakhla, Farafra, Siva ve El Bahreyn bölgelerini incelemek ve kayıp ordu hakkında kanıt aramak üzere Batı Çölü'ne bir çöl safarisi düzenlemiştir. O dönemde turların beş yıl süreceği bildirilmişti. Aqua Sun yöneticisi Hişam Nessim'in söylediği gibi, 'Kayıp ordu hakkında herhangi bir şey bulursak, bu yüzyılın keşfi olacaktır.'

Kelt Kraliçesi Boudicca'nın Mezarı

Boudicca –akademi çevrelerinin tercih ettiği daha çok bilinen şekliyle Boadicea– İngiliz tarihinin, 'Britonlar asla, asla köle olmayacaktır!' şiarıyla Britanya'nın ruhunu somutlaştırdığı kabul edilen ilk kadın savaşçı örneği olmasıyla ünlü efsanevi bir figürüdür. İS 60-61 yıllarında, kabilesi Iceni'yi diğer Kelt müttefikleriyle birlikte işgalci Roma kuvvetlerine karşı kanlı bir ayaklanmaya teşvik etmiş, ama son savaşında yenilip hayata veda etmiştir. Mezarının yeri hiçbir zaman bulunamamıştır, ama nerede olduğu konusu, bilgiye dayalı tahminlerden saçma olanlarına kadar birçok spekülasyona yol açmıştır.

Iceni Ayaklanması

Boudicca, günümüzde Doğu Anglia'nın Norfolk bölgesi olarak bilinen yerde yaşamış olan Britanyalı Kelt kabilesi Iceni'nin kraliçesiydi. Adı, Keltçe zafer (victory) anlamına gelen *bouda* kelimesinden türemiştir, dolayısıyla Victoria adının Demir çağdaki karşılığıdır –bu olguda en büyük pay, Boudicca efsanesini popüler hale getiren Victoria dönemi insanlarına aitti. Adının en yaygın şekli olan Boadicea, muhtemelen, hikâyesinin birincil kaynağı olan Romalı tarihçi Tacitus'un yanlış kopyalaması sonucu ortaya çıkmıştır. (Diğer kaynak da, kısa bir süre sonra yaşamış olan ve fazladan bazı ayrıntılar eklemiş olmasına rağmen, versiyonunu muhtemelen Tacitus'a dayandıran Greko-Roman yazar Dio Cassius'tur.)

İS 43 yılında Romalılar İngiltere'yi fethettikten sonra güneydoğu İngiltere'nin çoğunu işgal etmişler, ama bazı sınır bölgelerini bağımlı kralların idaresine bırakmışlardı. O dönemdeki yaygın uygulama bu şekildeydi. Genellikle de söz konusu kral bunun ardından

ölümü halinde krallığının Romalılara verilmesini vasiyet eder, böylece erkin kurala uygun bir şekilde el değiştirmesini sağlardı. Iceni bölgesinde, Kral Prasutagus bağımlı kral olarak tahtta bırakılmıştı; Boudicca da onun karısıydı. Romalıların himayesine girip Roma İmparatoru'nu krallığının mirasına ortak etmesi karşılığında tahtta kalmasına izin verilmiş ve hattâ keyfince harcaması için kendisine kayda değer miktarda para verilmişti.

Bununla birlikte, öldüğü zaman halkını zor durumda bırakmıştı. Roma yasaları kadınların verasetini kabul etmiyordu ve Prasutagus'un da yalnızca kızları vardı (gerçi Romalılar onun krallığını zaten büyük ihtimalle kendi topraklarına katacaklardı). Üstelik, Iceni halkı krallarının bıraktığı yüklü borçla karşı karşıya kalmıştı. Dolayısıyla, Romalılar yönetimi devraldılar ve Iceni halkı aniden titizlikle koruduğu özgürlüğünün yok olduğunu gördü. Toprakları artık Roma toprakları sayılıyordu ve kendileri de köle muamelesi görüyorlardı. Onlardan acımasız vergiler alınıyordu. Tacitus'a göre, Boudicca'yla kızları kırbaçlanmış ve tecavüze uğramışlardı.

IS 60 yılında, Roma valisi Suetonius Paulinus, Kuzey Galler'de Anglesey Adası'nda yaşayan Druidler'e[35] karşı seferdeyken, Iceniler ve komşuları Trinovante kabilesi bir ayaklanma başlatmıştı. Liderleri, Dio Cassius'un çarpıcı bir figür sunuyor diye tasvir ettiği, karizmatik ve güçlü Boudicca'ydı:

> Boudicca'nın uzun boyu, dehşetli bir görünümü ve tanrı vergisi güçlü bir sesi vardı. Kıpkızıl gür saçları dizlerine kadar dökülüyordu; gösterişli parçalardan oluşan altın bir kolye takıyor, rengarenk bir elbise ve üstüne de bir broşla tutturduğu kalın bir pelerin giyiyordu. Bakan herkesin ödünü koparan uzun bir mızrak taşıyordu.

35) Kelt çok tanrıcılığında bir rahip sınıfı. (YHN.)

Britanyalı güruh önce Romalıların yerleşim yeri olan Camulodunum'a (bugünkü Colchester) saldırarak burayı yerlebir edip halkın çoğunu katletmişti. Kendilerini durdurmak üzere gönderilen Roma birliğini yenerek, IS 61 yılında yeni kurulmuş bir Roma ticaret sömürgesi ve idare merkezi olan Londinium'a (bugünkü Londra) doğru ilerlemeye başlamışlardı.

Ayaklanma haberini alan Suetonius seferi iptal ederek hızla Galler'den Londinium'a doğru yola çıkmış, Watling Street olarak bilinen Roma yolunun tamamını geçerek Britanya ordusundan az önce oraya varmıştı. Şehri savunmak için yeterince adamı olmadığını fark ederek geri çekilmiş, bölgeyi mümkün olduğunca boşaltmıştı. Britonlar Londinium'u yakıp yıkmışlar ve yine rastladıkları herkesi katletmişler, ardından Watling Street üzerinden Verulamium'a (günümüzde St. Albans) doğru ilerlemiş, orada da aynı şeyi tekrarlamışlardı. Boudicca'nın kuvvetlerinin toplam 70-80.000 kişi öldürdüğü söylenmektedir.

Watling Street Savaşı

Suetonius bulabildiği herkesi kuvvetlerine katarak 10.000 kişiye ulaştırdığı ordusuyla Watling Street'e geri çekilmişti. Boudicca'nın ordusunun da 230.000 askerden oluştuğu söylenmekteydi. Roma valisi eğer Britonları açık alanda karşılarsa etrafını saracaklarını ve kuvvetlerini darmadağın edeceklerini biliyordu, ama aynı zamanda, doğru arazide konuşlanırsa üstün Roma taktikleriyle güç dengesizliğini ortadan kaldırabileceğini de biliyordu.

Tacitus, Suetonius'un 'gecikmeden savaşa girmeye hazır olduğunu; ilk önce açık bir arazinin yer aldığı ön taraf hariç, hiçbir düşman askerinin olmadığından emin olduktan sonra, bir ormanla son bulan dar bir geçitte mevzilendiğini...' söylemektedir. Suetonius bu Roma yolundan geri çekilmekte olduğuna göre, buradan pek cle

uzak olmayan bir alan seçmesi ihtimaline dayanarak, Watling Street Savaşı denilen olayın geçtiği yer hakkında elimizde olan tek tanımlama budur. Peşlerine düşen Britanya ordusu zaferinden emin bir şekilde çarpışmayı seyretmeleri için kadınları, çocukları ve yaşlıları taşıyan arabaları savaş alanının etrafına geniş bir halka halinde dizmişti.

Roma taktikleri, disiplini ve zırhlarıyla baş edemeyen Britanya ordusu yenilip kaçmaya çalışmış, ama kendi arabaları onlara engel olmuştu. Romalılar, Britanya topraklarında görülen en büyük katliamlardan birinde 80.000 kişiyi bir gün içinde katletmişlerdi. Tacitus, Boudicca'nın katliamdan kurtulduğunu ama zehir içerek intihar ettiğini bildirmektedir (geleneklere göre, kızları da onunla birlikte intihar etmiştir). Dio Cassius, muhtemelen bu büyük yenilgiden duyduğu üzüntüyle hastalanarak öldüğünü kaydetmiştir. Aynı zamanda, büyük bir törenle hazinesiyle birlikte gömüldüğünü de yazması iştahları kabartmış ve şu sorunun ortaya atılmasına neden olmuştur: Boudicca'nın cesedi nerede yatmaktadır ve mezarındaki hazinenin bulunması hâlâ mümkün müdür?

Büyük Bilinmeyenler

Boudicca'nın cesedinin (yakılmış olduğunun aksine) bir yerlere gömülmüş olduğunu varsayarsak, mezarının nerede olduğu hakkında iki temel olasılık ortaya çıkmaktadır. Birincisi, savaş alanında ya da yakınlarında bir yerde öldüğü ve muhtemelen oraya gömüldüğü, belki de çürümeye terk edilen veya toplu mezarlara gömülen on binlerce cesetle birlikte oralarda bir yerlerde olduğudur. Diğer Britonlarla birlikte nispeten güvenli bir yere kaçarak, onlar tarafından saklanmış olabileceği de diğer alternatiftir.

Nereye kaçmış olabilir? Memleketine, İcenilerin arasına dönmüş olabileceği düşünülebilir, ama kökeninin orası olduğu da kesin de-

gildir. Bir başka kabileden gelmesi ve örneğin kabileler arasındaki ittifakı sağlamlaştırmak gibi bir nedenle Prasutagus'la evlenmiş olması da pekala mümkündür. Bu nedenle bu seçenek mezarının yerini belirlemekte pek de yararlı değildir.

Orijinal kaynaklar olan Tacitus ve Dio Cassius da pek yararlı olmamaktadır. Tacitus'un hikâyesi muhtemelen oldukça doğrudur. Kayıtlarını IS 100 yılında, olaylar hâlâ hafızalarda tazeyken yazmıştır ve Watling Street Savaşı'na yüksek rütbeli genç bir subay olarak katılan, sonradan da Britanya valisi olan kayınpederi Gnaeus Julius Agricola gibi birinci elden bir kaynağa sahiptir. Ancak, Tacitus, yukarıda alıntı olarak verilen topografik bilginin dışında, savaşın yerini belirlemeye yarayacak çok az ayrıntı vermektedir. Bu durumda, arkeoloji ve folklar gibi daha dolaylı kaynaklara başvurmak gerekmektedir.

Yerel Efsaneler

'Sağlam' bir tarihsel kanıt kaynağı olarak folklore dikkatle yaklaşmak gerekmekle birlikte, yüzyıllar –belki de binyıllar– ötesine uzanan yerel gelenekleri bozulmadan saklayabilen bir kaynaktır.

King's Cross İstasyonu

Boudicca'nın mezarı hakkındaki halk hikâyelerinin belki de en yaygını, trenlerin ülkenin en işlek tren güzergahı boyunca kuzeye gittikleri Londra'daki merkez garlardan biri olan King's Cross'taki peronlardan birinin altında gömülü olduğudur. (Günümüzde, popüler kitap ve filmlerinde Harry Potter'ın Hogwart'a giden trene yetiştiği yer olmakla uluslararası bir ün kazanmıştır.) Saçma görünse bile, verilen peron numarası değişmekle birlikte, bu efsane büyük ölçüde yaygındır. Genel kanı 10 numaralı peron olduğu yönündedir.

King's Cross'un eski adı Battle Bridge'dir (Savaş Köprüsü). Burası Watling Street Savaşı'nın muhtemel yerlerinden biri olarak gösterilir –belki de efsanenin kaynağı budur. Alternatif olarak, efsanenin orijinal kaynağı Lewis Spence'in 1937 yılında yazdığı *Boadicea-Warrior queen of the Britons* (Boadicea-Britonların savaşçı kraliçesi) da olabilir. Spence, Atlantis, peri masalları gibi gizli temalar ve uydurma tarih konularında bir halkbilimci ve yazardı ve günümüzde akademik titizliğiyle tanınan biri değildir.

Hikâye, 1988 yılında İngiliz gazetesi *The Daily Telegraph*'ta çıkan bir makalenin, King's Cross istasyonunun 10 numaralı peronunda çalışan müteahhitlerin savaşçı kraliçenin iskeletini çıkardıklarının iddia edilmesiyle hız kazanmıştır. O günden beri bu yazıdan, bu keşfin tarihini genellikle 22 Şubat olarak veren çok sayıda alıntı yapılmıştır. Bununla birlikte, asıl tarihin 28 Şubat olduğunu öğrendiğimizde, olaylar açıklık kazanmaktadır: makale 1 Nisan'da yayımlanmıştır.

Gop Hill

İngiltere, geçmişleri Taş Devri'nden (Romalıların geldiği) geç Demir Çağı'na kadar uzanan kurganlar ve höyüklerle doludur. Bunların bazıları yerel efsaneler ve folklorde Boudicca ile ilişkilendirilmiştir. Bir dizi merak uyandırıcı gelenek Boudicca ve Watling Street Savaşı'nı Kuzey Galler'deki Flintshire'a bağlamaktadır. Gop Hill denilen büyük prehistorik toprak set, eskiden (Galce *Coperleni*'den türeyen adıyla) Gop Paulini olarak bilinirdi, bu da setin adını Suetonius Paulinus'tan aldığı izlenimi bırakmaktadır. Bölgedeki 'Hollow of no Quarter'[36] ve 'Hill of Carnage'[37] gibi diğer eski yer adları da bu görüşü telkin eder niteliktedir ve topografinin Tacitus'un yaptığı tasvire

36) Türkçeye 'Acımasızlık Çukuru' olarak çevrilebilir. (Ç.N.)
37) Türkçeye 'Katliam Tepesi' olarak çevrilebilir. (Ç.N.)

uyduğu söylenmektedir. Bölgede ele geçirilen bazı oyulmuş taşlar da üstlerinde yazılı sözcükler açısından Boudicca veya savaşla ilgili görünmektedir –bu taşlardan birine Buddig Taşı, bir diğerine de 'Ağlama Yeri Taşı' denmektedir. Bölgede bulunan altın bir tork (bir çeşit Kelt boyun halkası) da bu yerel efsaneye eklenmiş ve ölen kraliçenin mezarındaki hazinenin bir parçası olduğu söylenmiştir. Boudicca'nın, Suetonius'un, çeşitli Romalı ve Kelt savaşçıların hayaletlerinin bölgede gezindiğinin görüldüğüne dair yerel efsaneler de bulunmaktadır.

Mercian Mysteries gazetesine yazan antika tarihçileri bu Kuzey Gal hikâyelerini en hafif terimiyle uydurma olarak tanımlamışlardır. Bunlar daha önceki antika tarihçilerinin yanlış çevirileri ve hüsnü, kuruntularının bileşiminden kaynaklanmış görünmektedirler, sonradan bu tarihçilerin çalışmaları başkaları tarafından edinilen yerel geleneklerin temeli haline gelmektedir. Böylece, örneğin Gop Hill'in eski adı Coperlini'nin Paulinus'tan çok *copa'r* ('zirve' veya 'tepe') ve *Læni* (belki bölgenin önemli şahıslarından birinin ismi) kelimelerinden türemiş olması daha büyük bir ihtimal taşımaktadır. Ayrıca, Buddig Taşı aslında Vuddig Taşı'nın bozulmuş şeklidir ve Boudicca'yla ilgisi olduğunu destekleyecek hiçbir şey yoktur. Tork da İrlanda'dan gelmektedir ve Boudicca'dan çok daha önceki dönemlere aittir.

Höyüklerde

Kurganlar genellikle folklorik veya efsanevi çağrışımlarla yüklü tarih öncesi höyüklerdir ve birkaçı folklorde Boudicca ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Hampstead Heath'te pek tanınmamış bir kurgandan yerel halk hikâyelerinde Boadicea'nın Mezarı olarak söz edilir, ama tarihleme yanlış görünmektedir, çünkü Bronz Çağı'ndan kalma bir kurgana benzemesine dayanarak, Boudicca'ya ait olamayacak kadar eski bir dönemden, yaşadığı çağın 2-3.000 yıl öncesinden kaldı-

ğı anlaşılmaktadır. Öte yandan, çok daha yeni bir döneme de ait olabilir –1725 yılına kadar haritalarda yer almamıştır ve 1894 yılında British Museum'un müdürü Sir Hercules Read tarafından höyükte yapılan tek kazıda, üst katmanının modern döneme ait molozlardan oluştuğu görülmüştür. Bir başka deyişle, 17. yüzyılda –veya 18. yüzyılın başlarında– yapılmış bir taklit veya bir çöplük olabilir.

Boudicca'nın Doğu Anglia'daki vatanı da onunla bağlantılı olduğu öne sürülen höyüklerin varlığıyla övünmektedir. Norfolk bölgesindeki Quidenham'da bulunan bir kurgana, Viking Höyüğü, Bubberies veya Quindenham Höyüğü gibi değişik adlar verilmiştir ve Kraliçe Boudicca ile 'bütün mücevherlerinin' yattığı yer olarak ün kazanmıştır. Bu arada, Garboldisham'da Asker Tepesi olarak da bilinen bir höyüğün de Boudicca'nın mezarı olduğu söylenmektedir.

Birdlip Leydisi

Maddi kanıtların varlığı nedeniyle arkeolojik keşifler yerel folklorden çok daha inandırıcı olabilir. Bununla birlikte, arkeologlar yazıtlar veya başka kesin bilgiler de bulacak kadar şanslı olmadıkça, mezarlara veya cesetlere bir kimlik atfetmek spekülasyondan öteye gitmemektedir. Bunun en iyi örneklerinden biri, 19. yüzyılın sonlarında Gloucestershire'daki Birdlip yakınlarında yapılan bir kazıda çıkarılan bir iskelet olan Birdlip Leydisi'dir. Kemiklerin yanı sıra çeşitli mezar eşyaları bulunmuştur ve mezarın yanında iki mezar daha vardır. Mezar IS 1. yüzyıldan kalmışa benzemektedir, ki tarih doğrudur ve –aralarında bir ayna, broşlar, bir kolye ve kâseler olan– mezar eşyaları iskeletin bir kadına ait olduğunun belirlenmesine yol açmaktadır.

Belki de Birdlip Leydisi'nin iki yanına kızları gömülmüş olan Boudicca'dan başkası olmadığının öne sürülmesi kaçınılmazdı. Bölge, Demir Çağı'nın sonlarında Dobunnilerin yurdu olmuştur –belki de

Boudicca'nın asıl halkı bunlardı ve civarda bir yerde yaşadığı feci bozgundan sonra kaçıp onların arasına katıldı. Doğu Anglia'da, Dobunnilerle Iceniler arasında bir tür bağ olduğunu akla getirecek şekilde, olağanüstü miktarda Dobunni parası bulunmuş olması merak uyandırmaktadır.

Herhangi bir maddi kanıt bulunmamasının dışında, bu belirlemeyle ilgili en büyük sorun Birdlip'te bulunan kafatasının incelenmesi sırasında uzmanların çoğunun bunun bir erkeğe ait olduğunu varsaymalarıdır. Ancak koşullar ve çevre bilindiğinde –örneğin 'bir kadına ait' oldukları apaçık görülen mezar eşyaları– bu varsayımlar değişmektedir. Antika tarihçisi Malcolm Watkins, Birdlip Leydisi'nin savaşçı bir kraliçeden çok bir şaman/rahip olabileceğini öne sürmektedir.

Roma Yolunda Boydan Boya Gezinti

Hakim akademik görüş Watling Street Savaşı'nı –ve buna bağlı olarak Boudicca'nın mezarının muhtemel yerini– eski Roma yolu Watling Street üzerinde bir yerlerde, muhtemelen Midlands'de bir noktada ve en çok da bir Roma kalesi veya ordugahının yakınlarında olarak belirlemektedir. Suetonius'un az sayıdaki kuvvetleriyle birlikte Viroconium'daki (günümüzde Wroxeter) Roma kalesinin nispeten güvenli ortamına sığınmış olması ihtimali, savaşın yerini burası ile Watling Street yolu üzerindeki Verulamium (St. Albans) arasında bir noktaya yerleştirmektedir.

Savaşın yeri için çeşitli adaylar öngörülmüştür. Leicestershire'da şimdi High Cross olarak bilinen Venonis, Watling Street'in Britanya'daki diğer büyük Roma yolu olan Fosse Way'le birleştiği yerdir. Burası Suetonius'un, Exeter'de karargah kurmuş olan lejyondan Fosse Way üzerinden gelmesini beklemiş olabileceği takviye kuvvetlerle buluşması için oldukça iyi bir yerdir. Venonis'te de bir Roma kam-

pı/kalesi olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Bir başka aday da, Watling Street üzerinde, Venonis'in güneyinde bulunan Northamptonshire'daki bir Roma kalesi olan Lactodorum'dur (günümüzde Towcester).

Bununla birlikte, en uygun görülen aday, günümüzde Warwickshire'daki Atherstone yakınlarında yer alan Mancetter mahallinde bulunan Roma kalesi Manduessedum'dur. Bulgular kalenin doğru dönemde orada olduğunu göstermekteyken bölgenin topografisi de Tacitus'un verdiği tanıma uygundur ve yakınlardaki Lunt (günümüzde Coventry) kampında, yenilgiye uğrayan İngiliz ordusundan ele geçirilen hayvanlar için özel bir ağıl yapıldığı öne sürülmektedir. Bu kuram aslen Graham Webster adlı tarihçinin bir çalışmasıdır, ama burada ortaya serilen dolaylı kanıtların dışında bu kuramı destekleyecek hiçbir kanıt bulunmamaktadır.

İşlemeli Akiklerdeki Kraliçe

Webster'ın da şahsen belirttiği gibi, yalnızca içinde ilgili silahlar ve döneme ait başka artifaktlar bulunan toplu mezarların keşfedilmesi halinde Watling Street Savaşı'nın yeri meselesi büyük ihtimalle çözümlenecektir. Aynı şekilde, Kraliçe Boudicca'nın son istirahat yeri de, antik Britonların onu kimliğini gösteren birtakım yazılı belgelerle birlikte gömdüklerinin ortaya çıkmaması halinde, büyük ihtimalle sır olarak kalmaya devam edecektir.

Aslında, Boudicca'nın kendisi de tarihsel bir sorundur. Yalnızca bilinen iki Romalı kaynak aracılığıyla tanınmakta ve başka hiçbir kayıtta yer almamakta veya doğrulanmamaktadır. Gerçekten de, ortaçağ Avrupa'sının rönesans döneminde Tacitus'un çalışmaları yeniden keşfedilene kadar, Bede veya Monmouthlu Geoffrey gibi İngiliz tarihçi ve vakanüvisler Boudicca'nın varlığından bile habersiz görünmektedir. Böyle yetersiz bir tarihi profil oldukça, Bouclicca'nın

yerinin saptanmasının bu kadar zor olması şaşırtıcı olmamalıdır. Sonunun ne olduğu, bilinmeyenlerle çevrelenmiştir. Son savaş nerede olmuştur? Savaş alanında mı ölmüştür? Gömülmüş müdür ve eğer gömüldüyse kim tarafından ve nasıl bir törenle toprağa verilmiştir? Belki de yakılmış, toplu bir mezarda çürümeye terk edilmiş veya yalnızca vahşi doğanın içinde bir yerlerde düşüp kalmıştır. Bir gün gelip bunu öğrenebileceğimiz çok kuşkulu görünmektedir.

Cengiz Han'ın Mezarı

Cengiz Han, anayurdundaki birbirinden apayrı kabilelerle ulusları güçlü bir ordu halinde birleştiren ve bu orduyla Pasifik Okyanusu'ndan Hazar Denizi'ne kadar uzanan toprakları fethederek bir imparatorluk kuran, Orta Asya'nın uçsuz bucaksız steplerinde yaşamış bir Moğol savaşçısıdır. Ortadoğu, Orta Asya ve Çin'deki halklar onun gazabını ve kudretini son sınırlarına dek bilirken, Avrupa halkları ise onun adını duyduklarında korkuya kapılırlardı.

18 Ağustos 1227 yılında batı Çin'e düzenlediği seferde ölünce, gömülmek üzere anayurduna götürülmüştü. Bir efsaneye göre, mezarı yönü değiştirilen bir ırmağın yatağına yapıldıktan sonra, ırmağın suyunun yeniden eski yolundan akması sağlanmıştı; bir başka efsaneye göre de, mezarın tümseğini düzleştirerek görünmemesini sağlamak için üzerinde yüzlerce at tepindirilmiş ve üstüne de sık bir orman kurulmuştu. Her iki versiyonda da, büyük Han'ın nereye gömüldüğünü kimsenin öğrenmemesi ve kendisiyle birlikte gömüldüğüne inanılan muazzam ganimetin sırrının korunması için, mezarı yapan köleler cenazeden sonra katledilmiş, ardından onları öldüren askerler de öldürülmüştü. Han'ı sonsuz uykusunda rahatsız etmeye çalışanlar da lanetlendiği için, Moğolistan'da Cengiz Han'ın mezarına *Ikh Khoring*, yani Büyük Tabu denmeye başlamıştı.

Cengiz Burdaydı

Bu hikâye, yeri tarihin büyük sırlarından biri olarak kalan Cengiz Han'ın kayıp mezarının efsanesidir. İç Moğolistan Çin'in titizlikle korunan bir parçası olarak kalırken, Dış Moğolistan Sovyetlere bağlı olduğu için, Batılı bilim insanları Cengiz'in anayurdu olan topraklara uzun yıllar boyunca girememişlerdi. Yoksullaşmış yerel yönetimler kendi başlarına bir arkeolojik araştırma yürütecek kaynaklara sahip değillerdi. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Dış Moğolistan'a giriş kolaylaştı ve büyük fatihin mezarına karşı yeni bir merak dalgası başladı.

Bu ilgi iki yönlüdür. Birincisi, doğrudan bilgi verebilecek kaynakların azlığı nedeniyle Moğol İmparatorluğu'nun ilk dönemine ait pek az şey bilinmektedir. Cengiz Han yönetimindeki Moğollar genellikle okuma yazma bilmedikleri için kayıt tutma veya tarih yazma gibi işlerle pek ilgilenmemişlerdi. Bu dönem hakkında bildiklerimizin neredeyse tümü yabancı kaynaklardan ya da Cengiz döneminden sonra yazılan tarihlerden gelmektedir. Ayrıca, biraz araştırmaların azlığı, belki biraz da Cengiz ve halkının göçebe olmaları, dayanıksız malzeme kullanmaları ve büyük inşaat projeleriyle nispeten ilgilenmemeleri nedeniyle çok az sayıda arkeolojik kanıt vardır.

İkinci neden de, keşfetme ihtimalinin cazibesidir veya Indiana Jones'un diyebileceği gibi, 'servet, şan ve şerefin'. Dünya tarihinin en önemli kişiliklerinden birinin son uykusuna yattığı yer olmasının dışında, Cengiz'in mezarı aynı zamanda mezar akıncısı adayı Maury Kravitz'in dediği gibi, 'Tutankamon sergisini solda sıfır bırakabilecek' boyutta bir hazineyi barındırıyor olabilir. Seferleri sırasında Cengiz ve generalleri yolları üzerindeki Çin, Orta Asya, Pers toprakları ve Doğu Avrupa'daki imparatorluklarla krallıkları yağmalamışlar, Moğolistan'a muazzam miktarda ganimet götürmüşlerdi. Bilim çevreleri Cengiz'in mezar eşyalarıyla birlikte gömülüp gömülmediği

konusunda fikir ayrılığına düşmekte, ama efsane öyle olduğunu söylemektedir. Eğer durum böyleyse, bu eşyalar, tarihteki en büyük mezar eşyaları koleksiyonunu oluşturabilir. Moğol İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde sahip olduğu toprakları incelemek ve mezarın yerini aramak üzere oluşturulmuş uzun soluklu bir projenin sponsoru ve lideri olan Kravitz, Moğolların Avrasya'da topladıkları hiçbir ganimetin ele geçirilmediğini, hattâ söylentisinin bile duyulmadığını; bunun da ganimetin büyük bir bölümünün hâlâ steplerde veya dağlarda olabileceği anlamına geldiğini söylemektedir.

Cengiz'in mezarının yerini bulmak ikincil bir sırrı da çözebilir –(aralarında büyük Kubilay Han da bulunan) torunları tarafından yaptırılmış Yuan Hanedanı (1279-1368) imparatorlarının mezarlarının yerlerini. Efsaneye göre, Yuan imparatorları Cengiz'i kendilerine örnek alarak aynı gizli yere gömülmek istemişlerdir. Bir başka deyişle, Cengiz'le mezarındaki hazine buzdağının yalnızca görünen kısmı olabilir.

Tarihten Gelen İpuçları

Cengiz'in yaşamı veya ölümü hakkında pek az somut gerçek ele geçirilmiştir. Muhtemelen kuzey Moğolistan'daki Onon ve Kerulen nehirlerinin kaynaklarının yakınlarında bulunan Hentiy Aymag eyaletindendi. Gençken Hentiyn Nuruu bölgesindeki düşmanlarından kaçarak, ömrü boyunca en sevdiği yerlerden biri olan Burhan Haldun Dağlarına veya diğer adıyla Buda Kayalıklarına sığınmak zorunda kalmıştır. Efsaneye göre, öldüğü zaman kendisi için özel bir anlamı olan bir yere gömülmek istemiştir –bu yer bazılarınca Burhan Haldun olarak yorumlanmıştır. Ne yazık ki, yerel hikâyelerde, bu ismin yanı sıra düzinelerce yer adı daha Cengiz Han'la ilişkilendirilmektedir.

Hayatı ve ölümüne dair temel bilgi kaynağı, ölümünden 13 yıl

sonra yazılan ve 19. yüzyıla kadar Batı'nın haberdar olmadığı *The Secret History of Mongols*[38] adlı bir çalışmadır. Gerçekle hikâye ve mitoloji unsurlarını birbiri içine serbestçe dokuduğuna inanılan bu çalışmaya göre, Cengiz (ya da o zamanlar bilinen adıyla Timuçin) günümüzde Batirsheet olarak bilinen, Rus sınırı yakınlarındaki bir kasabada doğmuş ve daha sonra da burada hükümdar olmuştur. Bu bölge de mezarının yeri için bir başka ihtimal olarak görülmektedir.

Hemen hemen aynı dönemde yazılan diğer metinlere göre, eski sarayının yerinde Cengiz'in anısına bir anıt mezar yaptırılmıştı ve saray görevlileri törenlerle dini ayinleri gerçekleştirmek için buradan asıl mezara gidip gelirlerdi. Bu hikâye, hiç kimsenin onun nereye gömüldüğünü bilmediğine dair geleneksel efsaneyle açıkça çelişmekte, ama bu da doğru olmadığı anlamına gelmemekte ve Cengiz Han'ın sarayını bulabilen herkesin mezarına giden doğru yolda olacağını göstermektedir. Aslında, Çinliler İç Moğolistan'daki özerk bölgede, öldüğü yere yakın olduğunu iddia ettikleri yerde, Cengiz Han için kendi anıt mezarlarını yapmışlardır. Bu anıt mezarda onunla ilişkili kalıntıların bulunduğunu söylemektedirler.

Doğanın Yolu

Birçok bilim insanı Cengiz Han'ın mezarının varlığına inanmamaktadır. New York'taki Colombia Üniversitesi'nde Moğol ve Çin tarihi profesörü olan Morris Rossabi'ye göre, 'Öldüğü dönemde, [Moğolların] kültürlerinde mezar anlayışı yoktu'. Bunun yerine, geleneklerine göre cesedi bir atın sırtına bağlayıp kırlara salarak veya bozkıra bırakarak vahşi hayvanlara ve doğaya terk ediyorlardı. En büyük liderlerinin, tanrısal bir figürün, cesedine bu kadar kaba bir davranışı uygun görüp görmedikleri bilinmemektedir, ama iki unsur böyle yapmış olabileceklerini göstermektedir. Birincisi, Cengiz Han

38) Moğolların Gizli Tarihi. (Ç.N.)

sadeliği, geleneksel Moğol hayat tarzını benimsemeyi ve kendisine hizmet eden sıradan askerlere yakın olmayı erdem sayardı. Taocu bir keşişe hitaben, muhtemelen kendisinin yazdırdığı bir mektupta şöyle demektedir: 'Ben, kuzey bozkırlarında yaşayan biri olarak aşırı tutkulara sahip değilim. Lüksten nefret eder, ölçülü yaşarım. Yalnızca tek bir paltom, tek çeşit yemeğim vardır. Mütevazı çobanlarımla aynı yemeği yer, aynı paçavraları giyerim.' İkinci olarak da, Moğol geleneklerinde ölümden sonra bedenin bir önemi kalmadığına, yalnızca ruhun önemli olduğuna inanılmaktadır; bu yüzden de Cengiz Han'ın adamları onun cesedini böyle inceliksiz şekilde ortadan kaldırmayı saygısızlık olarak görmemiş olabilirler.

Cenaze töreni yapılmadıysa, mezarı hakkındaki efsaneleri nasıl açıklayabiliriz? Bu hikâyelerle diğer halk hikâyeleri arasındaki paralelliklere bakmak bir yaklaşım tarzı olabilir. Cengiz Han gibi büyük kişilikler hızla tarihsel kişilik olmanın ötesine geçerek efsanevi bir kimlik kazanabilirler. Örneğin, Büyük İskender'in kahramanlıkları, elinin değdiği bütün topraklarda kendisi ile ilgili zengin bir efsane ve folklor mirası yaratmıştır. Aynısı Cengiz Han için de geçerlidir. Cenaze töreninin hikâyesi, geçici bir süre için yönü değiştirilen bir nehrin yatağına gömülmüş olan Sümer kahramanı Gılgamış'ınkiyle güçlü bir benzerlik taşımaktadır. Halk hikâyelerinde, Demir Çağ başlarında Kelt krallarının da benzer şekillerde gömüldüğü anlatılmaktadır. Bu bağlamda, Cengiz Han'ın cenaze törenine ilişkin efsaneleri ciddiye almak daha da güçleşmektedir.

Mezar Akıncıları

Bununla birlikte pek çok kişi bu görüşe katılmamakta ve 1990'lardan bu yana kayıp mezarı bulmak için ciddi girişimlerde bulunulmaktadır. 1993 ve 1996 yılları arasında Japonların yaptığı kapsamlı bir çalışmada, uydu görüntüleri ve manyetometrelerden

helikopterle yer belirlemeye kadar her imkân kullanılmış ama yine de hiçbir şey elde edilememiştir. 2000 yılında, halen devam eden Çingiz Han Coğrafi-Tarih Keşif Heyeti çalışmalara başlamıştır (Çingiz, Cengiz kelimesinin Moğolistan'da kullanılan şeklidir). Bu girişim, Amerikalı olağandışı bir karakter olan Chicagolu altın tüccarı Maury Kravitz'in ön ayak olduğu ve yönlendirdiği bir Amerikan-Moğol ortaklığıdır.

Kravitz, askerlik döneminde hakkında bazı kitaplar okuduğundan bu yana Cengiz Han'ı aklına takmıştır. 1990'ların sonlarında, akademisyenler ve uzmanlardan oluşan bir heyet toplayarak Moğol hükümetiyle imparatorluğun ilk dönemleriyle bağlantılı alanlarda kazı yapma izni almak üzere bir anlaşma imzalamıştır. Keşif heyetinin ilk keşfi, 1206 yılında Cengiz'e Hanlık unvanının verildiği Kurultay veya Büyük Kongre'nin yeri olmuştur. Ardından, (dağlardan hangisi olduğu belirsiz olmasına rağmen) bazı akademisyenlerin mezarın gizlenmiş olabileceğini düşündükleri Burhan Haldun adı verilen dağlardan birini incelemişlerdir. 2001 yılında en heyecan verici keşiflerini yapmışlardır: Ölögchiin Herem (Sadaka Verenlerin Duvarı) –aynı zamanda Ulan Had (Kızıl Kaya) ve en anlamlısı da Cengiz Duvarı olarak da bilinmektedir.

Herem Alanı

Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur'un 320 kilometre kadar kuzeydoğusunda ve Cengiz'in doğduğu ve tahta geçtiği yerlerin yakınındaki Herem veya 'Duvar' alanı, üç tarafı duvarla çevrili 180 metre yüksekliğinde bir tepedir. Son derece harap halde olan duvarın uzunluğu 3 kilometre, yüksekliğiyse 2.5 ile 3.5 metre arasında değişmektedir. Keşif heyetindeki uzmanlar Moğolistan'da böyle bir şeyin daha önce hiç görülmediği konusunda ısrar etmektedir. Etrafı duvarlarla çevrili alanın içinde yapılan ön araştırmalarda 40'tan faz-

la mezarla birlikte, görünen mezarlığın aşağı kısmından başlayıp daha yüksek sosyal mevkilerdeki kişilere ait olması muhtemel mezarların bulunduğu yüksek tepelere çıkan bir yol bulunmuştur. Alanda bulunan çömleklerin ve karbon testi uygulanan bazı iskeletlerin imparatorluk döneminin ilk yıllarına ait oldukları belirlenmiştir. Kravitz ve ekibi, bunlardan birinin Cengiz Han'a ait olabileceğine inanmakta ve Han'ın son istirahatına çekildiği yerin sırrını korumak amacıyla idam edilen 100 askere ait olduğu söylenen bir mezarın bulunduğu yakınlardaki mezarlığa dikkat çekmektedirler. Haklı olmaları halinde, diğer mezarlar da Cengiz Han döneminde yaşamış olan yüksek rütbeli Moğol subaylarına/generallerine, hattâ onların torunlarına ait olabilir.

Avraga Sarayı

2004 yılında rakip Japon-Moğol keşif heyeti Cengiz Han'ın Avraga'daki sarayı olduğunu iddia ettikleri kalıntılar keşfetmişlerdir. Bazı raporlara göre, ekip burada bir de anıtmezar bulmuş ve –subayların anıtmezardan yakınlardaki asıl mezara nasıl gidip geldiklerini anlatan antik hikâyelere dayanarak– Cengiz'in mezarının yakınlarda olabileceğini öne sürmüştür. Alanda bulunan çömlekler tarihi doğrulamakta ve söylenenlere göre, bölge topografyası da o dönemle ilgili anlatılanlara uymaktadır.

Cengiz Çin'de

Çinli arkeologların Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Cengiz Han'ın 'gerçek' mezarını, torunlarından birine ait ayakta kalmayı başarmış bir mozoleden pek uzak olmayan iki göl arasında bulmuş olduğu hakkında Çinlilerin 2000 yılında vermiş oldukları rapor meseleyi daha da karmaşık hale getirmiştir.

Cengiz Han'la Politik Oyunlar Oynamak

Böylece ortaya, Cengiz Han'ın mezarının izini bulduklarını iddia eden en az üç grup ve en az dört olası yer çıkmaktadır: Çingiz Han Coğrafi-Tarih Keşif Heyeti'nin, sokan karasineklerin saldırısına uğrayarak kaçmak zorunda kalmadan önce eski bir tapınağın kalıntılarını buldukları yer olduğu söylenen Burhan Haldun, Ölögchiin Herem, Avraga Sarayı ve Çin alanı.

Bunlardan sonuncusu herhalde dahil edilmeyebilir. 2000 yılında açıklanan tek bir rapordan sonra hiçbir ses çıkmamıştır, bu yüzden de bu gibi iddialar muhtemelen politik bağlamda değerlendirilmelidir. Çinli yetkililer, Cengiz Han'ın mezarının Dış Moğolistan'da bulunacağından ve Moğol milliyetçiliğinin odağı haline gelerek İç Moğolistan toprağının kendilerine ait olduğu iddiasına tehdit oluşturacağından endişe etmektedirler. Aynı nedenle, Moğol mirasının gerçek koruyucuları oldukları iddiasını geçerli kılacak her şeyi vurgulama gayreti içindedirler –Cengiz Han için kendi inşa ettikleri taklit mozoleyi genişletme yönündeki yeni planları bu yüzdendir.

Politika Dış Moğolistan'da da aynı derecede önemlidir. 2006 yılında ülke, Cengiz Han'ın tahta geçmesiyle başlayan Moğol birliğinin 800. yılını kutlamıştır. Cengiz Han'ın kendisi de son derece popüler bir kült figürüdür. İmparatorluk döneminin ilk yıllarını incelemek ve tanıtmak açısından son derece önemli olabilecek artifaktların elde edilmesinin dışında, mezar bir tür ulusal türbe ve ziyaretgah haline gelebilir. Öte yandan, ölünün bedeninden kalanları rahat bırakma geleneğine aykırı olarak, arkeologların kutsal alana saygısızlık eden kişiler oldukları algılamasıyla ilgili ciddi bir rahatsızlık ve yanı sıra ülkeye ait hazineyi yağmalayacakları kuşkusu vardır. Çingiz Han Coğrafi-Tarih Keşif Heyeti de, Moğolistan'ın eski başbakanlarından birinin suçlamaları üzerine 2002 yılında ülkeden nezaketsizce çıkarılınca çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Keşif heyetinin kurulma prensiplerinden biri de buldukları her şeyin yerel hükümete verilmesi olmasına rağmen, Kravitz Moğolları tekrar kendi yanına çekmek için bütün halkla ilişkiler yeteneklerini kullanmak zorunda kalmıştır.

Cengiz Han'ı Aramak

Şu anda Cengiz Han'ın mezar kalıntılarını arama çalışmaları esas olarak Herem alanına odaklanmıştır. Kravitz'in keşif heyeti 2006 yazında yeni bir araştırma dönemi için tekrar bölgeye dönmüştür –elinizdeki kitabın baskıya verildiği şu tarihte, ne gibi bulgular elde ettikleri henüz bilinmemektedir. Ama burası gerçekten araştırılması gereken en uygun yer midir? Herem mezarlığı son derece önemli olabilir, ama Cengiz Han'ın defnedilmesine dair efsanelere tam anlamıyla uymamaktadır. En az 39 mezarın daha var olması bu alanın hiç de gizli olmadığını düşündürürken, ayrıca bu mezarlardan hiçbirinin özel bir görkem taşımadığının görülmesi de beklentileri karşılamayan bir durumdur.

Kravitz, Cengiz Han'ın gençliğinde sığındığı Burhan Haldun Dağlarına gömüldüğü şeklindeki kişisel inancını dile getirmiştir. Hayatının en büyük hedefine doğru koşusunda bu azimli Amerikalı'yı geride bırakacak olanlar, hangi Burhan Haldun'un gerçek olan olduğunu saptamayı ve orayı araştırmayı becerebilenler olabilir. Ama dikkatli olun –burası zorlu bir bölgedir; bunlar ıssız bir yaban alanda karşınıza çıkan, çıldırtıcı sinek sürülerinin akını altındaki ve belki Cengiz Han'ın lanetiyle korunan tehlikeli dağlardır.

Kayıp Roanoke Kolonisi

Amerika kıtalarındaki ilk İngiliz kolonisinin tüm halkı, 1587 ile 1590 yılları arasında bir yerlerde, neredeyse hiçbir iz bırakmadan

ortadan kaybolmuştur. Arkasında tek bıraktığı, ahşap bir direk üzerine kazılı kısa ve şifreli 'CROATOAN' kelimesidir. 'Amerika'nın en eski gizemi' denen bu olay, dört yüzyıl sonra hâlâ gizemini korumakta olmasına rağmen, son teknolojik gelişmeler nihayet bazı cevaplar bulmayı vaat etmektedir.

Amerika'da İlk Yerleşim

1500'lü yılların sonlarında, Elizabeth dönemi İngiltere'si Yeni Dünya'dan pay alma hırsındaydı. Yeni Dünya imparatorluğundan akan büyük miktarda hazine, İngiltere'nin baş düşmanı İspanya'yı zenginleştirip güçlendirmekteydi. İngilizler, kazançlı maden, tarım ve insan kaynakları bulma olasılığının yanı sıra, bu yeni topraklarda küçük de olsa stratejik bir köprübaşı tutmayı çaresizce istiyorlardı. 1584 yılında, kraliçenin gözdelerinden Sir Walter Raleigh bir koloni kurma izniyle ödüllendirilmişti. Raleigh, yeni ele geçirilen Virginia bölgesine derhal bir keşif heyeti göndermişti. Yerlilerle kurulan iyi ilişkiler ve ülkeye giden olumlu raporlar bir koloni grubu göndermesine yol açmış ve 1585 yılında Roanoke Adası'nda (şimdi Kuzey Carolina'ya dahildir) Amerika'daki ilk İngiliz kolonisi kurulmuştu.

Raleigh'in Ralp Lane'in önderliğindeki ilk kolonisi başarılı olamadı. Yeterli yiyecek bulmaya uğraşırken çok geçmeden komşu kabilelerle ters düşmeye başladılar. İkmal/yardım filolarının geri dönmesini sabırsızlıkla beklerlerken, Sir Francis Drake 1586 yılında İspanyol Karayipleri'ni yağmalamaktan dönüşünde koloniye uğradığında, daha fazla beklememeye karar verip kendilerini anayurda götürme teklifini sevinerek kabul etmişlerdi. Aslında, Sir Richard Grenville komutasındaki yeniden ikmal filosunu çok az bir arayla kaçırmışlardı. Koloninin terk edilmiş olduğunu gören Grenville İngiltere'ye dönmeye karar vermiş, ama bölgedeki İngiliz –ve Raleigh– iddiasını devam ettirmek üzere geride 15 kişilik bir kuvvet bırakmıştı.

White Kolonisi

1587 yılında, Raleigh tarafından toplanan ikinci bir kolonici grubu Grenville'in adamlarını kontrol etmek üzere Roanoke Adası'na uğramıştı. Karaya çıkan grup sahile vardığında tüyler ürpertici bir görüntüyle karşılaşmışlardı; 15 kişiden geriye kalan yegane iz tek bir adamın iskeletiydi. Hâlâ dost oldukları tek yerli kabilenin –yakınlardaki Hatteras Adası'nda yaşayan Croatanlar– daha sonra açıkladığına göre, bu küçük grup saldırıya uğramış ve hayatta kalmayı başaran dokuz kişi küçük bir yelkenliye binerek kıyıdan ayrılmış, bir daha da kimse onları görmemişti.

Aslında, yeni kolonicilerin Roanoke kolonisini yeniden kurmaya niyetleri yoktu; gözlerini anakaradaki Chesapeake Koyu bölgesine dikmişlerdi (planları burada 'Raleigh Şehri'ni kurmaktı). Ancak, onları getiren gemilerin kumandanı Simon Fernandez, Atlantik üzerinden geri dönüş yolculuğu için uygun havayı kaçıracağını öne sürerek, onları daha ileri götürmeyi reddetmişti (ama asıl işi olan yasal korsanlık için daha fazla zaman ayırmak istemiş olması daha büyük bir olasılıktır).

Ana kolonici topluluğu 22 Temmuz tarihinde kıyıya çıktı. Başlangıçtaki koloni keşif heyetinin resmi yaratıcısı olan ve bölgeyi tanıyan, Raleigh'in arkadaşı John White liderliğindeki grubun tamamı 91 erkek, 17 kadın ve 9 çocuktan oluşuyordu. Bu grup koloniyi yeniden inşa etmeye koyuldu. 18 Ağustos günü, White'ın kızı, Virginia Dare adını verdiği bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Virginia Dare, Amerika kıtalarında doğan ilk çocuktu. Ancak, kabuklu deniz hayvanları toplamak için kıyıda bulunan bir yerleşimcinin öldürülmesiyle yerlilerle ilişkilerin iyice gerginleşmesi kolonicilerin Vali White'ı daha fazla destek ve erzak talebinde bulunmak üzere Fernandez'le birlikte İngiltere'ye göndermeye karar vermelerine yol açtı. White 28 Ağustos'ta yola çıktı. Ailesini bir daha asla göremeyecekti.

Ortadan Yok Oluş

White olabildiğince kısa sürede Amerika'ya dönmek için elinden gelen çabayı göstermiş, ama kötü şans yakasını bırakmamıştı. İspanya'yla savaş çıkmış ve eldeki hemen hemen bütün gemilerin İngiltere'yi İspanyol Armada'nın saldırılarından koruması emredilmişti. White Kaptan Abraham Cooke komutasındaki üç gemiden oluşan küçük filoyla Roanoke'ye vardığında 1590 Ağustos'uydu.

(Olayı seyir defterine yazan) White'la birlikte karaya çıkan grup 'borazanla çağrı yapmış, ardından bazı çok bilinen İngiliz şarkılarının melodilerini çalmış, kolonicilere dostça seslenmiş' ama hiçbir yanıt gelmemişti. Adanın kuzey ucunda koloni alanını bulmuşlardı. White'ın gözüne çarpan ilk görüntüler garipti. Kumsaldaki bir ağacın üzerine 'CRO' harfleri kazınmıştı. Daha sonra asıl yerleşim yerinin kalıntılarına ulaşmışlardı. White oradan ayrıldığından beri bir kazıklı çit kurulmuş, ama çitin sınırları içindeki evler yıkılmıştı. Geriye tek kalan şey, bazı ağır kurşun, demir ve demir cevheri külçeleriydi. Çitin ahşap kazıklarından birinin üzerine, sonradan efsaneleşen 'CROATOAN' kelimesi kazınmıştı.

Aslında şifreli olduğu belli olan bu kelime White'ı çok rahatlatmıştı. Hikâyesinde açıkladığı gibi, en makul planın adada kalmamak, tercihen 'karanın 50 mil (80 km) içine' ilerlemek olduğu konusunda kolonicilerle önceden anlaşmıştı. Kararlaştırdıkları plana göre, koloniciler hareket etmek durumunda kaldıklarında, White'a nereye gittiklerini bildirmek için 'gizli bir işaret' olarak ahşaba işte bu harfleri kazıyacaklardı. Zor durumdaysalar, harflerin üstüne bir Malta haçı (sekiz köşeli) çizeceklerdi –böyle bir haç yoktu, bu yüzden White kolonicilerin güvende olduğunu ve onlara verdiği talimatları yerine getirdiklerini düşünmüştü. Biraz daha araştırma yapan White ve arkadaşları, oradan ayrılırken gömülen sandıkların, açılarak içlerindekinin çoğu etrafa saçılmış halde hâlâ orada oldu-

günu fark etmişlerdi. White bunu, kolonicilerin ihtiyaç duydukları şeyleri yanlarına aldıkları ve Kızılderililerin daha sonra gelerek ne olduklarını anlamadıkları eşyaları bir köşeye attıkları şeklinde yorumlamıştı. Kolonide bırakılan tekneler de ortada yoktu.

White, ağacın ve kazığın üzerindeki işaretlerin, kolonicilerin Hatteras Adası'ndaki dost Kızılderili kabilesi Croatanlara sığındıklarını gösterdiğine inanıyordu. Kendisi oradan ayrılırken tam olarak böyle konuşmamışlardı, ama bu şekilde yapmış olmaları son derece mantıklıydı. Ertesi gün, Kaptan Cooke'la birlikte Hatteras Adası'na kısa bir yolculuk yapmaya karar vermişler, ama işe kader ve kötü hava şartları karışmıştı. Palamarların (gemiyi çapaya tutturan halatların) ikisi kopmuş, karaya oturmaktan kıl payı kurtulmuşlar, ama bu kez de fırtınaya yakalanmışlardı. Gemiler Hatteras'a ulaşma girişimlerini yarıda bırakıp İngiltere'ye dönmek zorunda kalmıştı.

Söylentiler ve Görülenler

Raleigh'in Virginia arazisini kullanma izninin 1590 yılında bitmesi, neden Amerika'ya daha başka yolculuklar düzenlemeye olan ilgisinin geçici olarak kaybolduğunu açıklayabilir. White sonunda ailesini bir daha asla göremeyeceği gerçeğini kabul etmek zorunda kalmıştır. İrlanda'nın Killmore şehrindeki mülküne çekilmiştir. Ama genel varsayım, White'ın kumpanyası olarak da bilinen Roanoke kolonisinin hayatta kalmayı başardığı ve hâlâ oralarda bir yerlerde olduğu yönündeydi. 1602 ve 1603 yıllarında Raleigh, biraz da onları aramak üzere kurulan keşif yolculuklarına sponsorluk yapmış, ama her iki yolculuk da asıl amacından sapmıştır. Kuzey Amerika'ya sonradan gelen ziyaretçilerle koloniciler, özellikle de bir sonra gelen ve Virginia'daki Jamestown'da kalıcı bir koloni kurma girişimlerinde başarılı olanlar, onlarla bağlantı kurmak için defalarca girişimde bulunmuşlardır. *Roanoke: Solving the Mystery of the Lost*

Colony[39] adlı eserin yazarı Lee Miller, Jamestown kolonicilerinin çoğunun 'Kayıp Kolonicilerle' aynı soyadı taşıdıklarına dikkat çekmekte ve muhtemelen akrabalarını bulmak amacıyla oraya geldiklerini öne sürmektedir.

Yeni koloninin lideri John Smith, Jamestown'ın etrafında yaşayan Kızılderililerden güneyde yaşayan başka Avrupalılara ilişkin hikâyeler işitmiş, ama ne o ne de 1607 yılında Jamestown halkına yardım etmek ve özellikle de White'la birlikte gidenleri aramak üzere İngiltere'den gönderilmiş olan Christopher Newport bu hikâyeleri araştırmayı başarabilmişlerdir. Jamestown'dan 1609 yılında yola çıkan bir keşif heyeti de aynı şekilde şanssızlıklar yaşamıştır. Sonraki birkaç yüzyıl boyunca, birçok ziyaretçi İngilizce konuşan ve İngilize benzeyen insanlarla karşılaştıklarını veya en azından beyaz ırkın özelliklerine sahip ve İngilizceyi ve Hıristiyanlığı iyi bilen Amerikan yerlileri gördüklerini bildirmişler, ama hiç kimse Kayıp Kolonicileri bulduğunu kesin olarak iddia edememiştir. Bu 117 kişi, arkalarında süregelen bir sır bırakarak ortadan yok olmuş gibiydi.

Kayıp Koloni Hakkında Kuramlar

En bilinen açıklama, Kayıp Kolonicilerin ölmüş oldukları için hiçbir zaman bulunamamış oldukları şeklindedir. Düşman Kızılderililer tarafından öldürülmüş ya da açlıktan ölmüş olabilirler. Bu iki açıklama da akla yatkındır. Roanoke Adası'na ilk yerleşenler beslenme gereksinimlerini yeterince karşılayamazken, 20 yıl sonra da Jamestown kolonisi açlıktan ölmenin sınırına gelmiştir. Belki de Kayıp Kolonicilerin sadece yiyecekleri bitmiş ve yöre tarımını veya bitkileri yeterince bilmedikleri için açlıkla baş edememişlerdir. Bu açıklama, bölgedeki yaşlı ağaçların halkaları üzerinde 1998 yılında

39) Türkçeye 'Roanoke: Kayıp Koloninin Sırrı Çözülüyor' şeklinde çevrilebilir. (Ç.N.)

yapılan çalışmanın yayımlanmasından beri çok daha muhtemel görünmektedir. Arkansas Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nün Ağaç Halkaları Laboratuvarı tarafından yürütülen çalışma, 1185 ile 1984 yılları arasındaki 800 yıl içerisinde 1587-1590 arasının bölgenin kuraklık açısından en kötü dönemi olduğunu göstermiştir.

Bununla birlikte, Roanoke kolonicileri açlıktan ölmüş olsalar, White muhtemelen bölgede kalıntılarını bulurdu ve koloni de tasfiye edilerek taşınabilir araç gerecinin çoğu tahliye edilmiş olmazdı. Koloniciler gerçekten açlıktan öldülerse bile bunun Roanoke Adası'nda gerçekleşmemiş olduğu kesindir.

Zor Zamanlar

Kuraklığa dair bulgular, aynı zamanda kolonicilerin komşularıyla çatışmaya girmiş olma ihtimallerini de arttırmaktadır. Aşırı açlık çekilen bir dönemde yerli halkların eskisi kadar cömert olmamaları, kıt kaynaklarını daha titizlikle korumaları ve önceki Roanoke kolonicilerinin yapmaya çalıştığı gibi, yiyeceklerini almaya, çalmaya veya gasp etmeye çalışan yeni gelenlere karşı çıkmaları doğaldı. Croatan yerlileri (en azından White adadan ayrıldığı zaman) dost olmalarına rağmen, diğer kabileler böyle değildi. Bu dönemde bölgede ayrıca göçler ve Amerikan yerli kabileleri arasında, belki de kuraklık nedeniyle çıkan veya şiddetlenen savaşlar vardı.

Kolonicilerin White'ın yokluğunda bir kazıklı çit inşa etmiş olmaları tehdit altında oldukları şeklinde yorumlanabilir –ki öyle olduklarını zaten biliyoruz, çünkü White'ın İngiltere'ye gönderilme nedenlerinden biri de ne yapıp edip destek bulmaktı. Ama belki de böyle çitler yapmak yerleşimcilerin âdetiydi ve yerleşim yerinde savaş ya da katliam olduğuna dair yine hiçbir belirti yoktu. Bir kuşatma senaryosu kurmak makuldür; belki gitgide umutsuz hale gelen yiyecek arayışıyla erkekler çitin dışına çıkmayı göze almış ve birer

birer vurulup öldürülmüş, sonunda geriye sadece kadınlar ve çocuklar kalmıştı. Onların da Kızılderililer tarafından yakalanıp geleneklere göre kabileye dahil edilmiş olmaları mümkündür, ama bunu da destekleyecek hiçbir kanıt bulunmamaktadır.

Yerlileşmek

Kolonicilerin akıbeti hakkındaki en geniş çapta kabul gören açıklama, *gerçekten* Kızılderililer tarafından ama ancak Roanoke Adası'ndan ayrılmalarından sonra öldürülmüş olduklarıdır. Bu açıklamayı destekleyen birincil kaynak, Jamestown kolonisinin liderlerinden Kaptan John Smith'tir. Düşman kabilenin reisi Powhatan'la (Pocahontas'ın babası) bağlantısı olmuş ve bir grup beyaz adamın –Roanoke'ye sıkışıp kalmadan önce, ilk başta 'Raleigh Şehri'ni kurmayı düşündükleri yer olan– Chesapeake Koyu'nun güneyindeki dost Chesapeake yerlileri arasına yerleştiği haberini ondan öğrenmişti. Beyaz adamların kendi topraklarına saldırılarda bulunmasından ötürü gitgide daha fazla tehdit altında hisseden ve ayrıca kendi birliğine dahil olmayan Chesapeake kabilesine düşman olan Powhatan bir saldırı düzenlemişti ve beyaz adamların çoğunu ya da hepsini öldürdüğünü iddia ediyordu. Bu iddiasını desteklemek üzere, 'onlara ait olan bir misket tüfeği namlusu ve bir pirinç havanla birlikte bazı demir parçaları'nı incelemesi için Smith'e göstermişti.

Bununla birlikte, bazı kolonicilerin Chesapeake Koyu'na giden gruba katılmadıkları için Roanoke bölgesindeki bir Kızılderili kabilesine karışmış olduklarına dair birçok kanıt bulunduğundan, hikâyenin sonu böyle gelmemiş de olabilir. Bu kabileler arasında en güçlü aday Croatan Kızılderilileridir. Koloniciler onlarla, özellikle de daha önce İngiltere'ye gitmiş ve İngilizlerle sağlam bir dostluk kurmuş olan şefleri Manteo'yla iyi ilişkiler kurmuştu. Elbette buna ek olarak, bu bölge kolonicilerin son mesajı 'CROATOAN'dan do-

layı da akla gelmektedir. Bazı kolonicilerin Roanoke'de kalmış ve daha sonra da, White'a bir mesaj bırakarak Hatteras Adası'ndaki Croatanlara katılmış oldukları, ama daha sonra kuraklık yüzünden onlarla birlikte anakaraya gitmek zorunda kaldıkları bugün yüksek ihtimal olarak düşünülmektedir. Koloniciler, Croatanlarla aralarında evlilikler yapmış ve ileride farklı bir isimle tanınır olmuşlardır.

Bu senaryonun en güçlü kanıtlarından biri de, Kuzey Carolina'daki Lumbee Kızılderilileri hakkındaki hikâyedir. 19. yüzyılda Lumbeelerin gerçekten Kayıp Koloni'nin torunları olduğu söylentisi yaygındı ve aksanlarının, görünüşlerinin ve isimlerinden birçoğunun bunu işaret ettiği iddia ediliyordu. O zamandan beri bu görüş bir moda olmakta, bir gündemden düşmektedir. Bazı antropologlar 19. yüzyıldaki bu görüşün, gerçek Lumbee etnojenesisinin kafa karışıklığıyla yorumlanmasından kaynaklandığını (söz konusu yorum Lumbeelerin 18. yüzyılda Roanoke bölgesinden göç ettiklerini kabul ediyordu) ve Lumbee isimlerinin Kayıp Kolonicilerin isimlerine benzemediğini öne sürmüştür. Daha yakın zamanlarda bir DNA testi projesi başlatılmıştır; bundaki amaç, Roanoke'ye koloniciler gönderen ailelerin torunları olabilecek İngilizler ile aynı soyadlarını taşıyan Lumbeelerin Y kromozomlarını karşılaştırmaktır. Irk ve ayrımcılık konuları bütün bir meseleyi karmaşık hale getirmektedir, çünkü Yurttaşlık Hakları dönemine kadar Kuzey Carolina'daki Lumbee bölgesinde katı bir ayrımcılık hakimdi ve melez veya beyaz bir soydan gelindiği iddiasının kişisel ve politik davranışlar üzerinde önemli etkileri olurdu.

Diğer Kuramlar

Bu durum Kayıp Koloni'nin akıbeti hakkındaki kuramları hiçbir şekilde tüketmez. Kolonicilerin *Mary Celeste*[40] tarzında ortadan kay-

40) 1872 yılında Azor Adalarıyla Portekiz arasında boş olarak bulunan, içindeki mürettebatın akıbeti hakkında hiçbir bilgi edinilemeyen, hakkında birçok söylenti bulunan ve uğursuz olduğu iddia edilen gemi. (Ç.N.)

bolmaları, bu insanları uzaylıların aldığı iddiasının da aralarında bulunduğu bazı saçma kuramlara yol açmıştır. Biraz daha makul kuramlar İspanyolların bu işe karıştığı görüşü etrafında birleşmektedir. Florida bölgesinde San Augustin'de (bugünkü St. Augustine) kurulmuş bir İspanyol kolonisi vardı ve burada yaşayanlar Yeni Dünya'dan İngiliz varlığını silmeye çok heveslilerdi. Aslında, diğer koloni girişimlerine de böyle yapmışlardı.

Augustin kolonicilerinin Roanoke kolonisinin kurulduğunu haber aldıkları ve İspanyolların burayı incelemek ve muhtemelen de ortadan kaldırmak üzere bir grup asker gönderdikleri, ama 1588 Haziran'ında bu grup Roanoke'ye vardığında koloninin çoktan gitmiş olduğu artık bilinmektedir. Bir başka deyişle, burada bir yıldan az bir süre varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Roanoke: Solving the Mystery of the Lost Colony adlı kitabında Lee Miller, kolonicilerin kaybolmasının ardında şanssızlık ve hatalı planlamadan daha fazlası olduğunu öne sürmektedir. Koloninin, Kraliçe Elizabeth'in istihbarat ağının başında bulunan ve Raleigh'in saraydaki düşmanı olan Sir Francis Walsingham tarafından Virginia'yı kullanma imtiyazını kendisi alma hırsıyla kasten sabote edilmiş olduğunu iddia etmektedir.

Miller, White'ın kolonicilerini taşıyan Fernandez filosunda bulunan ama Kuzey Amerika'ya varmadan önce Karayip kıyılarında karaya bırakılan bir denizcinin anlattıklarının, Fernandez'in zaten onları ilerideki daha umut verici bölgelere götürmeyip Roanoke'de bırakma niyetinde olduğunu açıkça gösterdiğini öne sürmektedir. İddialara göre, bunu yapmasının nedeni, birkaç yıl önce kendisini darağacından kurtaran Walsingham'a borcunu ödemektir. Miller ayrıca, Walsingham'ın White ve Raleigh'in yeniden ikmal/araştırma seferleri başlatma girişimlerinin engellenmesine göz yummuş olduğunu da öne sürmektedir.

Dare Taşları

1937 yılında Roanoke Adası'nın 100 kilometre batısında bir bataklıkta bir taşın bulunmasıyla Kayıp Koloni'nin hikâyesi ilgi çekici bir boyut kazanmıştır. Çok geçmeden Eleanor Dare Taşı adı takılan taşın üzerine, deşifre edildiği zaman (John White'ın kızı ve Virginia Dare'in annesi) Eleanor Dare'in babasına Kızılderililerin saldırısına uğrayan kolonicilerin Roanoke Adası'ndan kaçtıklarını açıkladığı bir mesaj kazınmış gibi görünüyordu. Sonraki üç yıl içinde, görünüşe göre üzerlerinde kolonicilerin Carolina'dan Georgia'ya yaptıkları destansı yolculuğun anlatıldığı 40 taş daha bulunmuştur. Taşlar medyada sansasyon yaratmıştır, ama 1940 yılında özenle hazırlanmış bir oyun oldukları ortaya çıkmıştır.

Başka Yere Yerleşen Kolonicilerin Bulunuşu

Kayıp Kolonicilerin en azından bir kısmının Croatan Kızılderililerine katılmış ve oradan da anakaraya gitmiş oldukları kuramı doğruysa, bu yeni yerleşimi bulmak ve sonunda Kayıp Kolonicilere ne olduğunu kesin olarak söylemek mümkün müdür? Lost Colony Center for Science and Research (LCCSR) (Kayıp Koloni Bilimsel Araştırma Merkezi) adı verilen bir araştırma ekibi bunun mümkün olduğunu düşünmektedir. Kolonicilerin yerleşmiş ya da geçmiş oldukları yerleri belirleyerek kazmak için eski ve yeni teknikleri bir arada kullanmışlardır.

Ekibin ilk büyük başarısı, o dönemde Hatteras Adası'nda bulunan orijinal Croatan yerleşimini bulmaktır. Yapılan kazılarda 16. yüzyıl sonlarına ait bir mühür yüzüğü çıkarıldı; üzerindeki armanın deseninden tahmin edildiği üzere, ilk Roanoke kolonicileri (yani Ralph Lane'in önderliğindeki grup) içinden birine aitti. Bu bulgu, bölgedeki Croatan Kızılderililerinin Roanoke kolonicileriyle bir

noktada temaslarının olmuş olduğunu göstermektedir.

Araştırmacıların hipotezine göre, John White'ın kolonicilerle önceden üzerinde anlaştıkları planın 'karanın 50 mil (80 km) içine' ilerlemek olduğu şeklindeki ifadesine odaklanarak, Kayıp Koloniciler ile Croatanlar birlikte iç kısımlara hareket etmişlerdi. Eski tapu senetlerini gözden geçiren ekip, Croatan Kızılderililerin torunları olan bir grubun, Roanoke Adası'ndan tam olarak 80 kilometre içeride bulunan ve daha önce bataklık olan bölgedeki bir iki uygun yerleşim yerinden biri olan Gum Neck'te toprak sahibi olduklarını gösteren kanıtlar bulmuşlardır. LCCSR hava görüntüleme ve uydu fotoğrafçılığı kullanarak, Gum Neck'te veya çevresinde koloni döneminden kalma herhangi bir yerleşimin kalıntılarını kesin olarak bulmayı ümit etmektedir.

Kayıp Eşya Bürosu

Şu an için Kayıp Kolonicilerin yer değiştirip Chesapeake Koyu ve Kuzey Carolina'ya yerleştiklerine ilişkin kuramlar kanıtlanamamıştır. Ancak, bu kuramlar, eldeki kanıtlara ve özellikle de bölgede Avrupalıların soyundan geldikleri belli olan kimselere rastlandığı şeklindeki hikâyelere uygundur. Hava radarı ve manyetometre taraması gibi uzaktan algılama teknolojisi yöntemleriyle yönlendirilen arkeolojik araştırma, sonunda yerleşim yerini kesin olarak saptayabilir, ama herkes bu gizemi çözmeye o kadar hevesli değildir. Kayıp Koloni'nin ihmal ve bölgedeki hareketli kumlar yüzünden kaybolmuş olan tam yerini Roanoke'de arayan bir grup tarihçi ve arkeologdan oluşan İlk Koloni Vakfı'nın kurulmasında payı bulunan Phil Evans şu yorumda bulunmaktadır: 'Kayıp Koloni'nin yeri açıklanmadıkça birçok kişi için büyüleyici olmayı sürdürecektir... bu gizemi onlardan almak istemiyorum. Kayıp Koloni'yi farklı ve heyecan verici kılan budur.'

Bununla birlikte, bu kadar keyifli olmayan bir kayıt düşecek olursak, Kayıp Kolonicilerin Kızılderililerle evlilikler yaparak soylarını sürdürdüklerini kanıtlama çabasının arkasındaki motivasyonlar hakkında kuşkular vardır. Irk ayrımı konusunda gerginlikler yaşayan bir bölgede etnik kökenle ilgili rahatsızlık verici sorunlara sebep olmakta ve bazılarına göre de, yapay bir kolonici-yerli mirası yaratma yönünde nahoş bir isteği yansıtmaktadır, ki böyle bir şey yerlilerin hak taleplerini bir şekilde zayıflatabilir. Kayıp Koloni yalnızca bir tarihsel gizem değildir; koloni Amerika'sının uzun ve çoğu kez trajik dramasının ilk perdesidir.

Amelia Earhart'ın Son Uçuşu

Cesaret dolu maceraları Amelia Earhart'ı yaşadığı dönemde herkesçe tanınan bir isim ve bir efsane yapmış ve sonraki kuşaklar ona feminizmin simgesi olarak saygı göstermişlerdir, ama Amelia Earhart'ın ünü başarısından değil, başarısızlığından kaynaklanmaktadır. 2 Temmuz 1937 tarihinde, Earhart ve uçuş mühendisi Fred Noonan'ın, dünyanın etrafındaki uçuşlarının son ayağına başlarlarken Pasifik üzerinde kaybolmaları 20. yüzyılın en kalıcı gizemlerinden birine yol açmıştır.

Electra Düşüyor

Lockheed firmasının L-10E Electra tipi çift motorlu uçağıyla destansı yolculuklarının dörtte üçünü tamamlamış olan Earhart ve Noonan, 2 Temmuz günü tam gece yarısı, Pasifik Okyanusu'nda iniş pistine dönüştürülmüş küçücük bir mercan adası olan Howland Adası'na doğru 4.113 kilometrelik uçuşlarına başlamak üzere Yeni Gine'deki Lae'den havalanmışlardı. Oraya hiçbir zaman vara-

madılar. Uçağa yakıt ikmali yapmak ve inişi için telsizle yol göstermek üzere Howland'da bekleyen Amerikan Sahil Güvenlik gemisi *Itasca* Earhart'tan bazı bozuk mesajlar alabiliyordu, ama Earhart'ın onları duymadığı ve adayı bulamadığı belliydi. Son mesaj yerel saatle sabah 8:43'te gelmişti. Koşulların ve hatalı bir deniz haritasının Earhart'la Noonan'ın aleyhine çalıştığı artık bilinmektedir –ada, ellerindeki haritada gösterildiği yerden 10 kilometre daha doğudaydı ve doğan güneşle denizin üzerine adaya benzer gölgeler düşüren parçalı bulutlar görüşlerini engellemiş olmalıydı.

Denizde Arama

Itasca'nın komutanı Thomson en aşikar senaryonun gerçekleştiğini sanıyordu –Earhart'ın yakıtı bitmiş ve son mesajı gönderdiği yer olan Howland Adası'nın kuzeybatısında bir noktaya mecburi iniş yapmıştı. Thomson bölgeyi araştırmış ancak hiçbir şey bulamamıştı. Amerikan deniz subayları Earhart'ın son mesajını incelediklerinde farklı bir sonuca ulaşmışlardı. Mesaj şöyle diyordu: 'Mevki hattımız 157/337, mesaj tekrarlanacaktır, mesajı 6210 khz'da [farklı bir frekans] tekrar göndereceğiz. Bekleyin.' 'Mevki hattı', Earhart'ın standart arama taktiği uyarınca izlediği ve Noonan'ın da muhtemelen Howland'ı bulmalarını, bulamazlarsa da güneydoğusundaki adalara ulaşmalarını sağlaması için seçtiği, iki kerteriz (157° ve 337°) arasındaki hattır.

Donanmaya ait uçak gemileri hem havadan hem denizden arama yapmak üzere bölgeye doğru hareket ederken, bazı bozuk telsiz yayınları alınmıştı –bu yayınların kayıp uçaktan geldiği anlaşılıyordu. Earhart'ın bir yerlere inmeyi başardığını gösteren bu kanıttan cesaret alan donanma, aramasını sinyallerden bazılarının çıkış noktası olduğu belirlenen bölgeye odaklamıştı: Howland'ın güneydoğusundaki ıssız Phoenix Adalarına

Sonraki iki hafta boyunca donanma uçakları bölgeyi baştan başa taramışlar, ama hiçbir hayat belirtisine rastlamamışlardı. Pilotlardan biri, Phoenix Adalarından biri olan Gardner Adası'nda 'yakın zamanda birilerinin bulunduğuna dair işaretler' gördüğünü bildirmiş, ama adanın üzerinde defalarca alçaktan uçmasına rağmen hiç kimse ortaya çıkmamış, uçağa veya enkazına ait hiçbir ize rastlamamıştı. Geri dönmeye çalışmış olabileceği düşüncesiyle, aramalar Earhart'ın Howland'a giderken üzerinden uçtuğu meskun adalar grubu olan Gilbert Adalarına kadar genişletilmişti. Ancak, burada da kayıp uçaktan ya da havacılardan hiçbir iz bulunamamış, arama çalışmaları 18 Temmuz'da sona erdirilmişti. Resmi karar: Earhart denize zorunlu iniş yapmış, Electra da hiçbir iz bırakmadan batarak pilotla seyir mühendisini sulara gömmüştü.

Komplo Köşesi

Earhart'ın kayboluşu ulusal bir trajedi ve uluslararası bir haber fenomeniydi. Prenses Diana'nın ölümü etrafında sonradan meydana gelen kuşkuları andıran tarzda komplo teorilerinin hızla üretilmesine yol açmıştır. Avustralya'nın bulvar gazetelerinden biri, Amerikan Deniz Kuvvetleri'nin Earhart'ı arama çalışmalarını, yasadışı askeri üsler kurulduğundan kuşkulanılan Japon yönetimindeki Marshall Adaları üzerinde uçabilmek için bir bahane olarak kullandığını öne sürmüştür. Daha sonraları bu kuram, 1943 yılında yapılan, başrollerinde Rosalind Russell ve Fred MacMurray'ın oynadığı başarılı bir film olan *Flight For Freedom*'a (Özgürlük Uçuşu) ilham kaynağı olmuştur. Filmde Earhart, Pasifik Okyanusu üzerinden yaptığı uçuşu gizli casusluk görevini gizlemek için kullanan bir karakter olarak gösterilmiştir.

Flight For Freedom, Earhart'ın kayboluşunun basit bir kazadan çok daha fazlası olduğu izleniminin yerleşmesine neden olmuştur. Film gösterime girer girmez, Earhart'ın gerçekten Amerikan hükümeti ta-

rafından seçildiği ve uçuş planlarının değiştirildiği söylentileri dolaşmaya başlamıştır. Söylentiler ve iddialar Fred Goerner'in yazdığı, 1966 yılının en çok satan kitaplarından biri olan *The Search For Amelia Earhart*'ta doruğa varmıştır. Kitabın sansasyonel iddiasına göre, Earhart Marshall Adaları'na zorunlu iniş yapmış ve Japonların eline geçerek hapishanede ölmüştür. Daha ileri bir iddiaya göreyse, Amerika'nın sevgilisinin tehlikeye atılmasında hükümetin rolü karşısında halkın göstereceği öfkeyi önlemek için, olayı Amerika örtbas etmişti. Sonradan yazılan kitaplar ve ortaya atılan kuramlar daha da ileri gitmekte ve Earhart'ın Amerika'ya kaçırılıp kimliği gizlenerek halkın arasına karıştığını, 1982 yılında ölünceye kadar da New Jersey eyaletinin Irene Bolam şehrinde rahat bir şekilde yaşadığını öne sürmektedirler.

Komplo Teorisinin Asılsızlığı

Bu olağandışı kuramların kanıtları arasında, uçağın düşüşünden sonra Pasifik Okyanusu'nun çeşitli bölgelerinden gelen telsiz yayınları, Earhart'la Noonan'ı hapishanede gösterdiği söylenen fotoğraflar, ikilinin gözaltına alındığını gördüklerini iddia edenlerin anlattıkları ve Amerikan hükümetinin Earhart'a ilişkin belgeleri açıklamayı reddederek hâlâ gizli dosyalarda sakladığı 'gerçeği' bulunmaktadır. Bu kanıtlardan pek azının tutar tarafı vardır. Telsiz yayınlarının incelenmesi bunların çoğunun muziplik olduğunu ya da aslında hiç gerçekleşmediğini (bunlardan sadece biri önemli bir istisna olabilir – sayfa 243'e bakınız), fotoğrafların ya Earhart ve Noonan Yeni Gine'den yola çıkmadan önce çekildiğini, ya da *Flight For Freedom* adlı filmden alındığını ve ikiliyi gördüklerini iddia eden ifadelerin de kanıtlanamadığını ortaya koymaktadır. Dosyalardaki belgeler bir efsanedir ve hiçbir zaman var olmamışlardır. Bugün, söylentilerden çoğunun büyük ihtimalle aslında 1943 yılında çevrilen filmden kaynaklandığı düşünülmektedir. Her şeye rağmen bu ku-

ram, iki iddianın arkeologlar tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmesine yol açacak kadar ciddiye alınmıştır.

Tinian ve Saipan'da Yapılan Kazılar

2. Dünya Savaşı askerlerinden Saint John Naftel, Pasifik adası Tinian'da, 1944 yılında Japon işgalinden kurtulmasından kısa süre sonra eski esir işçilerden oluşan bir grup işçinin gözetiminden sorumluydu. Dediğine göre, işçilerden biri kendisine, Amelia Earhart ve seyir mühendisi Noonan'a ait olduğunu öne sürdüğü iki mezar göstermiş. Naftel 2004 yılında arkeologlar ve tarihçilerden oluşan bir ekibe mezarların olduğu yeri göstermeye çalıştıysa da, yapılan kapsamlı kazılarda ortaya ne bir kemik ne de başka bir kanıt çıkmıştır.

Bir başka iddia da, Earhart'ın Saipan Adası'nda esir tutulmuş olduğudur. 2005 Mart'ında yayımlanan bir BBC haberine göre, 1937 yılında bir Fransız konsolosu Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı'nı arayarak Earhart'ın Saipan'da olduğunu bildirmiştir. Yerel söylentiler güya Earhart'ın Japon hapishanesinde kaldıktan sonra öldüğü ve cesedinin hapishanenin arkasında yakıldığı şeklindedir. 2005 yılında hapishanenin olduğu alanı kazma izni alınmış, ancak hiçbir şey bulunmamıştır.

Amelia'nın Aranması

Earhart'ı ciddi şekilde arayanlar için komplo teorileri yalnızca iki muhtemel senaryonun saptırılmış şekilleridir: ilki Earhart'ın okyanusta açık denize zorunlu iniş yaptığıdır, ki bu durumda Electra'nın enkazı hâlâ denizin dibinde yatıyor olabilir; ikincisi de Phoenix Adalarından birine inmeyi başardığı, ama kurtarmaya gelen olmadığı ve orada öldüğüdür. Her iki kuram da yakın zamanda yapılan keşif yolculuklarının hedeflerini oluşturmuştur.

Nauticos'un Araştırması

Earhart'ın kayboluşunun en anlaşılır açıklaması Sahil Güvenlik gemisinin kaptanından gelmiştir. Howland Adası Electra'nın menzil alanı içindeydi ve Earhart'la Noonan saatlerce adayı arayarak dönüp dururlarken yakıtları bitmiş ve cankurtaran salında tek parça halinde kalıp kurtarılmak umuduyla zorunlu iniş yapmış olmalıydılar. Ya daha açık denize inişlerinde hayatta kalamamışlar, ya da cankurtaran salında ölüp gitmişlerdi –her iki durumda da uçağın enkazı hâlâ denizin 5 kilometre dibinde yatıyor olabilir.

Pasifik Okyanusu'nun dibindeki koşulların, kalıntıları oldukça iyi durumda korumuş olabileceğine inanan deneyimli derin deniz araştırma ve kurtarma uzmanlarından oluşan Nauticos Şirketi'nin kuramı bu şekildedir. Nauticos'un Başkanı David Jourdan'a göre, 'Okyanusun derinlikleri son derece koruyucu bir ortamdır. O kadar derinde, orada olanı bozacak akıntı ya da gelgitler ve insan müdahaleleri yoktur. Biyolojik kalıntılar hızla dağılır, ama metaller varlığını sürdürür. Uçağın hemen hemen denizin dibine indiği zamanki görünümünde olacağını sanıyoruz.'

2002 yılında, gelişmiş deniz dibi görüntüleme teçhizatıyla donanmış bir Nauticos keşif gemisi, Earhart'ın son telsiz mesajlarının ayrıntılı incelemesinden anlaşıldığı üzere en umut vaat eden yer olan Howland Adası çevresindeki 2.160 kilometrekarelik alanı taramıştır. Ne yazık ki, bir hidrolik hortumun patlaması neredeyse milyonlar değerindeki tarama teçhizatının kaybedilmesi anlamına geldiği için, denizin dibindeki uçağın hiçbir izine rastlama imkânı bulamadan, araştırma ancak üçte ikisi tamamlanmışken kesilmiştir. Her ne kadar Nauticos uçağı bulma ihtimali açısından iyimserliğini koruduğunu iddia etse de, belirtmeye değer ki, planlanan 2004 araştırması hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

Kazazedeler

Earhart ve Noonan'ın akıbeti hakkında belki de en inandırıcı açıklama The International Group for Historical Aircraft Recovery'nin (TIGHAR) (Uluslararası Tarihi Hava Taşıtları Kurtarma Grubu) geliştirdiğidir. Yaptıkları ayrıntılı araştırma ve inceleme, eskiden Gardner Adası olarak bilinen küçük Pasifik adası Nikumaroro'da kapsamlı bir araştırma ve kazı çalışması yürütmelerine yol açmıştır. Önceleri Electra'nın buraya kadar erişecek yakıta sahip olmadığı düşünülmekteydi, ama TIGHAR uçakta, Earhart ve Noonan'ın daha önce sanıldığından daha uzun süre uçmalarını sağlayacak ek yakıt tankları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Earhart'ın son mesajında bildirdiği gibi 337° kerterizde güneydoğuya doğru yol aldıkları varsayılırsa, bu rotanın görüş menzili içinde kalan Nikumaroro'ya kolayca ulaşmış olmaları mümkündür.

TIGHAR'ın hipotezi, Earhart'ın uçağı, deniz alçaldığında görülür hale gelen ve 1929'da SS *Norwich* adlı geminin karaya oturduğu geniş bir mercan düzlüğü üzerine indirebilmiş olduğu şeklindedir. Buraya indiklerinde, havacılar bataryalarını şarj etmelerine yetecek süre boyunca motorları çalıştırmış ve sular yükselip uçağa dolmadan önce son bir mesaj göndermiş olabilirlerdi. 2 Temmuz 1937 akşamı, Nauru Adası'ndaki telsiz operatörlerinin daha önce Earhart'ın geçeceğini söylemiş olduğu frekanstan aldıkları, Earhart'ın sesine benzediğini söyledikleri, ancak anlaşılmaz olarak tanımladıkları bozuk mesajın nedeni bu olabilirdi.

Uçağın suyla dolması ya da sulara kapılıp gitmesi, Earhart'la Noonan'ın ıssız bir adada kazazede olarak kalmaları demekti. Sekiz yıl önce *Norwich*'i bulmak için gelen ekibin orada bıraktığı malzeme sandıkları gelişigüzel bir arama sonucu bile ele geçirilebilmişti, ancak susuzluk ve ıssız bir adada yalnız kalmanın getirdiği –hastalık ve yaralanmadan fırtına ve korunmasız kalmaya kadar– pek çok

tehlike çaresiz pilotların sonunu getirmiş olmalıydı. En önemli etmen de, donanmaya ait arama uçaklarının Electra'nın enkazını fark edememiş olmalarıydı, çünkü muhtemelen sular yükseldiğinde görülmüyordu veya *Norwich*'in enkazından ayırt edilemiyordu. Araştırma uçaklarına yerlerini neden belli etmedikleri anlaşılamamıştır, ama bunun da pek çok olası açıklaması vardır (belki çok güçsüz düşmüşlerdi veya sadece adanın yoğun bitki örtüsü arasında görülememişlerdi).

TIGHAR, kuramını destekleyecek dolaylı ve anlamlı bir dizi etkileyici kanıt toplamıştır. 1938 yılında, adada bir koloni kurma girişiminde bulunulmuş ve koloniciler burada daha önce birisinin konakladığına dair kanıtlar bulduklarını bildirmişler, hattâ bazı insan kemikleri, sekstant[41] kutusu ve bir kadın ayakkabısı tabanı bulduklarını iddia etmişlerdir. Adada yapılan kazı çalışmasında da uçak parçalarının arasında işe yarayanların alınıp değerlendirilerek el aletleri yapıldığına dair kanıt ele geçmiştir. Bunların çoğu kuşkusuz başka bir uçaktan gelmişti ve kolonicilerin veya daha sonra gelen ziyaretçilerin işiydi, ama bazıları pekala da Earhart'ın uçağından kalmış olabilir. TIGHAR özellikle bazı mahfaza parçaları –yani uçağın kabininde elektrik kablolarını gizlemek ve korumakta kullanılan metal bölmeler– bulmuştur. Bunlar askeri uçaklarda kullanılmamaktaydı, ama Electra'da kullanıldığı sanılanlara *gerçekten* uymaktadır.

Henüz TIGHAR'ın kuramını doğrulayacak kesin kanıtlar elde edilememiştir. Mahfazalar ve diğer teçhizatın Earhart'la kesin bağlantısı kurulamazken, dalgıçlar da Electra olabilecek bir enkaz bulmak için sığ kayalıkları ve kıyı şeridini araştırmışlar, ama henüz bir şey bulamamışlardır. Koloni kayıtları üzerinde yapılan inceleme insan kemikleri bulunduğuna dair hikâyeyi doğrular görünmekte, o

41) Denizde güneşin ufukla yaptığı yatay ve dikey açıları ölçerek koordinatları hesaplamaya yarayan mekanik bir alet. (Ç.N.)

dönemde kaydedilen kalıntı tanımları Earhart'ın ölçülerinde bir beyaz kadınınkine uymaktadır, ama kemikleri bulma çabası henüz başarıya ulaşamamıştır. TIGHAR kemiklerin bulunması halinde, Earhart'ın yaşayan akrabalarınınkilerle karşılaştırmak üzere DNA örneklerinin alınabileceğini ummaktadır.

Engin Maviliklere Doğru

Issız bir adada tek başına açlıktan ölmek Amelia Earhart kadar ünlü ve sevilen biri için üzücü bir son gibi görünüyor. Kanıtlanabilse bile, birçok kişi TIGHAR'ın kuramına inanmak istemeyecektir ve casusluk ve komplo gibi hayalperest görüşler, hafızalarda kaldığı sürece Earhart'ın ismine yapışıp kalacaktır. Sadece uçağın dış kaplamasının günümüze kalması, hiçbir bedensel kalıntının bulunamaması mümkündür diyen Nauticos'un kuramının doğruluğunun kanıtlanabilmesi belki en yakışık alır sonuçtur, çünkü böylelikte Earhart'ın hatırası bozulmamış olacaktır.

5
KAYIP GEMİ ENKAZLARI

Açık denizlerde yolculuk etmek her zaman riskli bir iştir ve denizin dibi bunu kanıtlayan enkazlarla doludur. Bu enkazlardan çok azının yeri saptanıp bulunabilmiştir, bu da büyük çoğunluğunun 'kayıp' olmayı sürdürdüğü –yerlerinin bulunamadığı ve ulaşılamadıkları– anlamına gelmektedir. Gerçekten de, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) tahminine göre, dünyadaki okyanusların dibinde keşfedilmemiş 3 milyondan fazla batık gemi vardır. Bu gemilerin birçoğu önemli ve/veya değerli yükler taşımaktaydı. Birçoğunun da kendisi tarihi veya arkeolojik öneme sahiptir. Bu yüzden, kayıp gemi enkazları kayıplar listesinin en kalabalık kategorisidir ve peşlerine düşülmesi de hobilerin en kazançlısı olabilmektedir. Ele geçirilen yükler onlarca, hattâ yüzlerce milyon değerinde olabilir. Bunun belki en ünlü örneği, 1985 yılında Mel Fisher tarafından bulunan ve içindeki altın, gümüş, değerli taş ve mücevherlerle Fisher'a yaklaşık 400 milyon $ kazandıran İspanyol hazine kalyonu *Nuestra Señora de Atocha*'dır.

Kayıp bir gemi enkazının izini sürmek son derece zor olabilir. Gemilerin, batmaları halinde yerlerini tam olarak belirleyip bildirecek teçhizatla donatılmasına ancak nispeten yakın zamanlarda başlanmıştır. Gemiler genellikle kötü hava koşulları nedeniyle batarlar

ve bu da olmaları gereken yerde olmayabilecekleri anlamına gelir. Bir kez dalgaların altına gömüldüğünde bir geminin izini bulmak sanki aydaymış gibi zorlaşabilir, özellikle de eğer ancak en ileri teknolojinin girmeye cesaret edebileceği derin sulara batmışsa.

Ama sualtı teknolojisinin, özellikle de deniz dibi şeritlerinin üç boyutlu ayrıntılı görüntüsünü aktarabilen yandan taramalı sonar veya enkazların metallerini ayırt edebilen manyetik anomalileri saptamak üzere geniş alanları tarayabilen manyetometre gibi yeni görüntüleme tekniklerinin giderek yaygınlaşmasıyla bu tablo değişmeye başlamıştır. Mini denizaltıların daha ucuza ve daha rahat idare edilebilmesini sağlayan uzaktan kumandalı sualtı araçları teknolojisinin ilerlemesi de, derin denizlerde bile potansiyel alanları araştırmanın son derece kolaylaşması anlamına gelmektedir. Bu teknolojiler, batık gemi enkazlarını yağmacılardan korumak amacıyla 2001 yılında yeni bir sözleşmeyi yürürlüğe koyan UNESCO'yu endişelendirecek boyutlarda yaygınlaşmaktadır. Öyle görünüyor ki, kayıp gemi enkazları giderek artan bir bulunma tehlikesiyle karşı karşıya.

Bununla birlikte, dünyadaki teknolojiler kayıp gemi enkazlarının bulunmasında en büyük engeli aşacak durumda değildir. Deniz dibi ortamı son derece yok edici olabilir ve birçok enkazdan da geriye kayda değer herhangi bir parçanın kalma şansı çok azdır. Metal paslanarak çürür, tahtaysa mercanlardan ve her şeyi delik deşik eden kurtlardan tutun bakterilere kadar haddinden fazla organizma tarafından hızla yok edilir. Öte yandan, deniz dibi ortamı aynı zamanda eşsiz bir koruma da sağlayabilir; bir gemi alüvyonla kaplanırsa içine oksijen girmez ve böylece aşınma ve erime minimum düzeyde olur veya soğuk sularda batarsa biyolojik bozulma süreçleri yavaşlar veya hiç olmaz.

Bu bölümde, geniş bir tarihsel ve coğrafi alana yayılan ve şimdiye kadar yağmacılarla bilim insanlarının gösterdikleri çabaları boşa çıkaran dört kayıp gemi enkazı ya da enkaz grupları ele alınacaktır.

Kimyasal ve biyolojik etmenlerin aşırı ilgisinden sağ salim kurtulup kurtulamadıkları ayrı bir konudur, ama her biri büyük birer tarihsel önem taşıdığı için, deniz arkeologları kurtulduklarını fena halde ummaktadır.

Pers İstila Filoları

Antik dünyanın ayırıcı özelliği, güçlü uygarlıklar arasında süren bir dizi destansı savaşım olmuştur; Mısır Nubia'ya karşı, Roma Kartaca'ya karşı, Yunanistan Persiya'ya karşı. Bunlardan sonuncusunun Batı tarihinin sonraki gidişatı üzerinde büyük bir etkisi olmuştur, zira Yunanlıların sonunda kazandığı zafer bağımsızlıklarını bir 300 yıl daha sürdürmelerine olanak sağlamış, bu süre içinde Yunan kültürü ve bilimi olgunlaşarak günümüzde Altın Çağ diye bilinen dönemi hazırlamış, sonraki Batı kültürü ve düşüncesinin alacağı şekilde belirleyici etmenlerden biri olmuştur.

Pers İmparatorluğu ile baskı altına almaya çalıştığı Yunan şehir devletleri arasındaki çatışmanın tarihindeki kilit olaylar arasında, devasa Pers filolarının başına en az üç kere gelen felaketler de yer almaktadır. Antik kaynaklara göre, gerçekten yüzlerce gemi ve binlerce insan Ege Denizi'nin dibini boylamıştır. Yüksek oranlardaki koruyucu alüvyon tortusu bu gemilerin iki bin beş yüz yıl boyunca gayet rahat bozulmadan kalmasına neden olarak, yerlerini bulacaklara eşi benzeri olmayan arkeolojik önemde bir hazine saklamış olabilir.

Darius ve Serhas

İÖ 5. yüzyılda Pers İmparatorluğu bilinen dünyanın çoğunu fethetmiş ve topraklarını Himalayalardan Balkanlara, Yukarı Nil'den Hazar Denizi'ne kadar genişletmişti. Yunan anakarasındaki bağım-

sız devletlerin hal ve tavırları Pers imparatorlarının canını sıkmaya devam ederken, Küçük Asya'daki (bugünkü Türkiye) Yunan şehir devletlerinin çoğu da Pers himayesine girmişti. Atina ve Eretria gibi Yunan devletleri Küçük Asya'nın içişlerine karışmaya, Pers derebeylerine karşı ayaklanmaları kışkırtmaya başlamıştı. Pers İmparatoru Büyük Darius onları cezalandırmaya karar vermişti. İÖ 492 yılında damadı ve generali Mardonius yönetiminde bir orduyu üstlerine göndermişti.

Aynoroz'un Deniz Canavarları

Mardonius, Küçük Asya'yı Avrupa'dan ayıran Çanakkale Boğazı'nı geçerek, deniz ve lojistik desteği sağlayan güçlü bir filoyla birlikte Yunanistan'ın Ege kıyılarına ilerlemişti. Filo Ege'yi geçerek anakaraya ulaşmış ve Akanthos'a kadar kıyıyı takip etmişti. Daha ileri gidebilmek için, denize çıkıntı yapan Aynoroz yarımadasının etrafını dolaşması gerekiyordu. *Tarihi Olaylar* adlı eseri Yunan-Pers savaşı için başlıca kaynak olan Heredot'a göre, filo 'Aynoroz Tepesi'nin bulunduğu burnu dolanırken':

> Önünde hiçbir şeyin duramayacağı şiddetli bir kuzey rüzgarı esmeye başlamış, çok sayıda gemiye son derece hoyrat davranmış ve onları paramparça edip Aynoroz'da karaya oturtmuştu. Tahrip olan gemilerin sayısının 300'den biraz eksik, ölen mürettebatın da 20.000'den fazla olduğu söylenmektedir. Çünkü Aynoroz etrafındaki deniz hiçbir yerdekilere benzemeyen bir tür canavarla doludur; bu yüzden bir kısmı bu canavarlar tarafından yakalanıp yenmiş, bir kısmı da şiddetle kayalıklara fırlatılmıştır; yüzmeyi bilmeyenler boğulmuş, bazıları da soğuktan ölmüştür.

Deniz desteğini kaybeden Mardonius geri dönmek zorunda kalmış ve istila iki yıl ertelenmiştir. Perslerin İÖ 490 yılında başlattıkları ikinci istila girişimi de daha başarılı sonuçlanmamış, üçüncüsünü planlayamadan Darius ölmüştür. Zıpçıktı Yunan devletlerini cezalandırmak, halefi Serhas'a kalmıştır.

Dünyada Görülmüş En Büyük Kuvvet

İÖ 480 yılında Serhas muhtemelen insanlık tarihinin o güne kadar görülmüş en büyük ordusunu toplamıştı. Sık sıra halindeki erleri gördüğünde, yirmi otuz yıl sonra bunca adamın artık hayatta olmayacağını düşünerek ağladığı söyleniyordu. Antik tahminler muhtemelen son derece abartılıdır –bu tahminlerden biri, toplam kara ve deniz kuvvetlerinin 2.641.610 askerden oluştuğunu, beraberlerinde de bir o kadar kamp izleyici ve beleşçisinin olduğunu söyleyerek insan sayısını 5 milyondan fazla göstermektedir. Çağımızdaki uzmanlar bunlara gülmekte ve gerçek rakamdan on kat fazlasına tekabül ettiklerini genel olarak kabul etmektedirler. Yine de, Serhas'ın ordusu boyutu ve çeşitliliği bakımlarından benzersizdi; Atina ile Yunan direnişinin önderi Sparta arasında kurulan ittifaka muhalif olan birçok Yunan devleti ve kolonisi de dahil, 46 farklı ulustan savaşçılar içeriyordu.

Orduya, 1.207 trireme (üç sıra kürekli savaş gemisi) ile takviye, asker nakli ve yük taşıma hizmeti gören çok sayıda daha küçük gemiden oluşan muazzam bir filo eşlik ediyordu. Gemiler, Pers idaresindeki birçok Yunan devleti de dahil olmak üzere, Fenike, Mısır, Kıbrıs ve Küçük Asya'dan alınmıştı, dolayısıyla denizcilik teknolojisi ve tasarımı açısından döneme ait eşsiz bir kesit sunuyordu.

Magnezya Felaketi ve Eğriboz Girintisi

Aynoroz Tepesi'nin güvenilmez sularında işi şansa bırakmamaya kararlı olan Serhas, dağı anakaradan ayıran kıstakta bir kanal açtırmıştı. Kanalın iki kalyonun yan yana geçebileceği genişlikte olmasını emretmişti. Çalışmalar iki yıl sürmüştü. Filo başarıyla Aynoroz yarımadasını geçmiş olmasına rağmen, iki büyük fırtınada çok sayıda gemi kaybedildiği için, sonuçta bu müsrif jest pek işe yaramamıştı.

Fırtınalardan biri filoyu Magnezya kıyılarında, yalnızca birkaç geminin koya nispeten güvenle girebilmesine yetecek açıklığın olduğu, diğer gemileri sekizli sıralar halinde karaya bağlanmak zorunda bırakan, dolayısıyla da sıranın dış tarafındakilerin açık denizde kaldığı uygunsuz bir yerde demirlemiş halde yakalamıştı. Sabah şiddetli bir doğu rüzgarı esmeye başladığında, gemilerden yalnızca birkaç tanesi kıyıya sığınabilmişti. Heredot'a göre, açık denizde kalan gemiler boraya yakalanmış ve Pelion, Sepias Burnu, Meliboea ve Casthanaea'da kayalıklara ve kıyıya çarpmışlardı.

Yunanlılar (kendi açılarından) bu şanslı olayı kuzey rüzgarı tanrısı Boreas'ın şefaati olarak yorumlamışlardır. Takdir-i ilahi olsun ya da olmasın, bu felaket Persleri hem gemilerinden, hem de ganimetten etmişti. Heredot şöyle anlatmaktadır:

> Bu felakette kaç gemi kaybedildiğine dair en ılımlı tahmin 400'dür. Bunun yanı sıra sayısız personel ve Sepias yakınlarında toprak sahibi olan Kretines'in oğlu Ameinokles adlı bir Magnezyalının bu deniz faciasından muazzam kazanç elde etmesine yol açacak kadar çok değerli mal da kaybedilmiştir. Felaketten sonraki gün ve aylarda kıyıya vuran çok sayıda altın ve gümüş kupaları toplamıştır; aynı zamanda Pers hazine sandıklarını da bularak son derece zengin biri olmuştur.

Filonun esas kuvveti Magnezya açıklarında zaiyat vermekteyken, onlardan ayrı 200 gemilik bir birlik Yunan filosunun kanadını çevirmek için Eğriboz'un etrafından dolaşmayı deniyordu. Bu gemiler de fırtınaya yakalandılar. Heredot'a göre, sert rüzgarlar gemileri 'Eğriboz Girintisi' olarak bilinen kıyıya çarpıp parçalamış ve 200 kadırganın tamamı yok olmuştu.

Aslında bu felaketlerin hiçbiri son derece büyük olan Pers filosunda fazla bir çöküntü yaratmamıştı, ama sayıca kendilerinden az olan Yunan donanmasına karşı bir taktik avantaj yakalamalarını engellemişti. Yunan deniz kuvvetleri, birçok Pers kalyonunun yok edildiği Artemis Kanalı'ndaki bir savaş dahil, daha sonra yapılan çarpışmalarda galip gelmişti. Bu deniz zaferleri Perslerin ilerlemesini durdurarak, Serhas'ın savaşın tamamında çabuk ve ezici bir galibiyet kazanma umutlarını yok etmişti. Deniz desteğini kaybeden Serhas kuvvetlerinin çoğunu Balkanlar'dan çekmek zorunda kalmış, kendi gücünü aştığını düşündüğü savaşı sürdürmeyi Mardonius'a bırakmıştı. Sonunda Persler Yunanistan'dan sonsuza dek çıkarıldı.

Ege Hazinesi

Heredot Pers istilaları boyunca kullanılan kadırga ve mürettebat sayısı ile zaiyat sayısını abartıyor olsa bile, batan filoların potansiyel değerinin son derece büyük olması mümkündür. Ege Denizi'nin dibinde yüzlerce gemiyle binlerce askerin kalıntıları, muazzam sayıda silah, zırh, levazım ve teçhizatla birlikte her çeşit ganimet yatıyor olabilir. Bunlar, 2.500 yıl öncesinde, en azından gemilerle deniz teknolojisi hakkında pek az arkeolojik kanıt bulunan bir döneme aitlerdir. Pers istila kuvvetlerinin boyutu ve çeşitliliği, bulunacak kalıntıların yalnızca Perslerle Yunanlıların değil, antik dünyanın dört bir yanındaki uluslarla askeri ve deniz teknolojisinin eşsiz bir resmini sunacağı anlamına gelmektedir. Servet peşindekiler için de

burada, Heredot'un sözünü ettiği 'altın ve gümüş kupalar... ve Pers hazine sandıkları' gibi bol miktarda değerli eşya ve maden bulunmaktadır.

Bununla birlikte arkeologların elde edecekleri esas ödül, bir triremenin, yani antik donanmalarda savaş gemilerini oluşturan büyük kadırgalardan birinin enkazını bulmak olacaktır. Bugüne kadar hiç trireme bulunamadığından, tarihçiler için bu güçlü antik teknolojinin birçok yönü karanlıkta kalmayı sürdürmektedir. Sözgelimi, triremelerin bir kopyası inşa edildiği zaman görüldü ki, modern uzmanların açıklayamadıkları kadar hızlı olan antik kadırgalara atfedilen o performans kapasitesine yapılan kopya ulaşamıyordu. Pers istila filolarının 1000'den fazla batık kadırgasından birinin bulunması on yıllardır süren akademik tartışmaları sona erdirmeye yardımcı olabilir. Boulder'daki Colorado Üniversitesi'nde deniz arkeoloğu olan Dr. Robert Hohlfelder'a göre: 'Sualtı arkeologlarının birer dilek listesi vardır. Bir trireme birçok kişinin dilek listesinin kesinlikle en üst sıralarında yer almaktadır. Sanırım burası [Aynoroz Tepesi açıkları] triremeleri aramak için en uygun yerlerden biridir.'

Bununla birlikte, trireme kalıntılarının bu kadar zor bulunur olmalarının nedenleri vardır. Antik kadırgalarda safra kullanılmadığı için, tahrip olduklarında batmayıp suda yüzmeye devam ederlerdi. Antik kaynaklar bunların karaya çekilerek kurtarıldığını, sonra da ya onarıldıklarını, ya da başka amaçlar için yeniden değerlendirildiklerini kaydeder. Yük bazen safra görevi görerek gemiyi dibe sürüklediği için bazı antik yük gemilerinin enkazları bulunmuştur, ama triremeler savaş gemileri olduklarından ambarlarında ağır yük taşımazlardı. Bir triremenin en ağır parçası muhtemelen düşman gemilerini parçalamak için pruvaya takılan bronz koç başıydı. Bu koç başları da gemilerde bulunan metal silah ve zırhlarla birlikte Ege Denizi'nin dibinde keşfedilmeyi bekliyor olabilirler.

Derinliklerde Korunan

Akdeniz binlerce yıldır dünyanın en fazla sömürülen denizlerinden biri olmuştur. Bu durum hazine avı ve gemi enkazı yağmaları için de geçerlidir. En iyi/en rahat ulaşılabilen antik gemi enkazlarındaki değerli eşyaların çoktan silip süpürüldüğü, bunun da enkazlara hasar verdiği ve yürütülmekte olan arkeolojik çalışmalarda işe yaramaz hale gelmelerine neden olduğu konusunda ciddi endişeler bulunmaktadır. Aynı şekilde, balıkçıların ağ takılı ağırlaştırılmış bumbalarla deniz dibini taramakta kullandıkları ve böylece yolları üzerindeki her şeyi imha ettikleri trol ağlarının yaygınlığı da birçok antik gemi enkazına zarar vermiş veya yok etmiş olabilir.

Ama uzmanlar, Pers filosu enkazlarının içinde bulundukları koşullar ve çevrenin onları yağmacılardan koruduğunu ummaktadırlar. Filo gemileri, özellikle Aynoroz Tepesi açıklarındaki en büyük potansiyel batık alanında, derinliğin aniden 600 metre veya daha fazlasına çıktığı açık denizde yok olmuşlardır. Bu bölgenin kıyıdan oldukça uzakta olması batık filonun yağmacılardan korunmasına yardımcı olmuş olabilir. Buna ek olarak, Ege Denizi'nde alüvyonlar oldukça hızlı çökeldiğinden, kalıntılar hızla koruyucu alüvyonla örtülmüş olabilir.

Pers Filosunun Aranması

Son yıllarda, gemi enkazlarını bulmaya ve incelemeye yönelik, yeni teknolojilerle imkân kazanan uluslararası bir ortak çaba sayesinde Pers filosu hikâyesi farklı bir görünüm kazanmıştır. Pers Savaşları Gemi Enkazları Araştırması (PWSS) –Helen Deniz Araştırmaları Merkezi, Sualtı Kalıntılarının Yunan Eforları ve Atina Kanada Arkeoloji Enstitüsü ile çeşitli başka akademisyenler ve enstitülerle birlikte oluşturulan ortak program– Heredot'un tasvir ettiği yer-

lerin haritasını çıkarmak ve araştırmak için yandan taramalı sonar, mini denizaltılar ve uzaktan kumandalı denizaltı araçları kullanmaktadır.

Üçüncü sezonunu tamamlayan araştırmalarında PWSS şimdiye dek, Aynoroz Tepesi yarımadasının, Eğriboz Girintisi'nin (güney Eğriboz açıkları) ve büyük bir deniz savaşının yapıldığı yer olan Artemis Kanalı'nın sularını incelemiştir. Sonuçlar soluk kesici olmamıştır. Şu ana kadar yapılan en önemli keşiflerden biri, Aynoroz Tepesi açıklarında, Aynoroz Tepesi'nin batısında bir Yunan şehri olan Mende'de yapıldığı belirlenen amforaları taşıyan bir yük gemisinin yerinin bulunması olmuştur. Bu keşif geminin Darius'un filosuyla hiçbir ilgisinin olmadığı (yüz yıl öncesinden kaldığı) veya Pers istilacıların istediği malzemeyi taşıyan bir ikmal gemisi olduğu anlamlarına gelebilir.

Bununla birlikte, manşet olan keşfin yapılması, Heredot'un 'hiçbir yerdekilere benzemeyen canavarlar'ından biri olduğu sanılan bir ahtapotun yardımına bağlanmıştır. Yakaladıkları avları boşaltan yerel balıkçıların klasik dönemden (İÖ 500-323) kalma iki bronz miğfer bulmaları üzerine harekete geçen PWSS ekibi bölgeyi araştırarak denizin dibinde büyük bir çömlek bulmuştur. Çömlek, bazen batık eşyalara rastlayıp bunları yuvasına sürüklemesiyle tanınan ahtapotlardan birinin yuvasıydı. Gerçekten de, ahtapotun ele geçirdiği ganimetler arasında, bronz bir *sauroter*[42] de vardı –bu alet sivri bir mızrak ucu ya da bir tür dipçiktir; Yunan ağır piyadeleri bunu mızraklarının ucuna takarlardı, böylece mızrak yere saplanabilir ve ayrıca iki uçlu bir silah haline gelirdi. Bu silah aksesuarının yanında iki tane zırh parçasının da bulunması (Atina ve Sparta'ya düşman olan Yunan devletlerinin yanı sıra, Küçük Asya'da himayelerinde bulunan Yunan devletlerinden gelen birçok askeri de barındıran) Pers filosunun enkazının *gerçekten* bu bölgede olduğu inancını güçlendirmiştir.

42) Sözcük anlamı 'kertenkele öldüren.' (YHN.)

PWSS ekibinin şansı Eğriboz çevresindeki sularda aynı derecede rast gitmemiştir, ama 2006 yılında deniz dibinin haritasını çıkarmaya ve batiskaflarını kullanarak muhtemel hedefleri araştırmaya devam etmeyi planlamaktadır. Bununla birlikte, bu gibi teknolojilere yalnızca akademisyenlerin sahip olmadığı konusunda da uyarıda bulunmaktadır. Yunanistan sualtı kalıntıları müdürü ve araştırmanın liderlerinden biri olan Katerina Dellaporta şu uyarıda bulunmuştur: 'Eskiden yağmacılar yalnızca tüplü dalış yapabiliyorlardı. Ama şimdi, uzaktan kumandalı deniz araçları (ROV) gibi teknolojiler herkesin derin suları araştırmasına imkân tanımaktadır.' 'Herkesin' derin denizlere ulaşabileceği iddiası abartılı bir görüş olabilir (bir ROV satın alıp çalıştırmak on binlerce hattâ yüz binlerce dolara mâl olmaktadır), ama yine de Darius'la Serhas'ın büyük filolarının enkazlarını ilk keşfedenlerin yağmacılar değil arkeologlar olmasını umalım.

Beyaz Gemi

1120 yılı İngiliz tarihinin en önemli deniz kazalarından birine şahit olmuştur; en seçkin İngiliz soylularının hayatlarına mâl olan ve ülkeyi yirmi yıllık bir kargaşa ve kötü yönetim sürecine sokan –Anarşi Dönemi– bir trajedidir. Dönemin en gelişmiş gemilerinden biri olan *Beyaz Gemi*'nin neredeyse kimsenin kurtulamadığı şekilde batmasıyla, İngiltere tahtının vârisi ile yüzlerce soylu aile mensubu ölmüştü. Enkazının ve (hem tarihsel, hem de maddi değerleri bakımından) paha biçilemeyen yükünün yeri hiçbir zaman belirlenememiştir.

İki Krallık Arasında

1066 yılındaki Norman istilasının ardından İngiltere Normandiya dükleri tarafından idare edilmeye başlamıştı. Manş Denizi'nin

ikiye ayırdığı toprakların derebeyleri olarak, İngiltere'nin Norman krallarının hem Kıta Avrupası'ndaki, hem de Britanya'daki topraklarını korumaya çalışırlarken dominyonları arasında mekik dokumaları alışılagelmiş bir şeydi. 1120 yılında, İngiltere'nin üçüncü Norman Kralı ve Fatih William'ın en küçük oğlu olan 1. Henry, Fransa Kralı 6. Louis'le karşılaşmak için Normandiya'ya gitmek zorunda kalmıştı. Yanında vârisi ve tek meşru oğlu olan 17 yaşındaki William Adelin de vardı. 'Adelin' ismi (Sakson dilinde kral anlamına gelen) 'Atheling'in çağdaş çevirisidir –Sakson ve Norman saraylarının onun kişiliğinde nasıl birleştiğini göstermek için 'William the Atheling' adı verilmişti.

Henry, Louis ile olan anlaşmazlığı başarıyla çözüp, oğlunun gerçek Normandiya Dükü olarak tanınmasını sağlamıştı ve Normandiya'nın Barfleur limanından İngiltere'ye geri dönüyordu; 60 yıldan kısa bir süre önce babası İngiltere'yi istila etmek üzere aynı limandan yola çıkmıştı. Gemiye binen grubun son derece neşeli olmasının başlıca sebebi, genç William'a her zamanki gibi bir tür 'saray gençliği'nin eşlik etmesiydi –babasının sarayının genç versiyonu gibiydiler, aralarında İngiltere ve Normandiya soylularının en önemli vârisleri ve çocukları da bulunuyordu. Grubun içinde anne tarafından üvey kız kardeşi ile üvey erkek kardeşi de vardı –1. Henry İngiliz monarşisinin tarihinde gayri meşru çocuk açısından en üretken babaydı. William onun tek meşru oğluydu (iki meşru çocuğundan biriydi) ve bu nedenle elbette Henry'nin hanedan hırslarının merkezinde yer alıyordu.

Le *Blanche Nef*

En yüksek teknik özelliklere sahip yeni bir gemi olan *Blanche Nef* ya da *Beyaz Gemi*'nin kaptanı Thomas FitzStephen 25 Kasım günü yanına geldiğinde, Henry Barfleur limanından ayrılmaya ha-

zırlanıyordu. FitzStephen'in babası Airard, Fatih William'ın istila filosundaki amiral gemisi *Mora*'nın kaptanlığını yapmıştı ve şimdi de FitzStephen, William'ın oğlunu görkemli gemisiyle Manş Denizi'nin öteki yakasına götürme onurunun kendisine verilmesini rica ediyordu. Yolculuğunun tüm hazırlıkları tamamlanmış olduğu için Henry bu ricayı kabul etmemiş, ama ona oğlu William Adelin ve arkadaşlarını götürebileceğini söylemişti. Henry kendi gemisine binerek çok geçmeden sağ salim İngiltere'ye ulaşmıştı.

Bu arada William ve arkadaşları yolculuklarını limandaki bütün şarap fıçıları *Beyaz Gemi*'ye yüklenene kadar ertelemiş, bol bol yiyip içiyorlardı. Gemiye bindiklerinde ziyafete devam ettiler. Kaptanla tayfalar da onlara uymuş gibilerdi. O kadar sarhoş olmuşlardı ki, Coutance Piskoposu ile keşişleri geldiklerinde, grubun alaycı kahkahaları yüzünden uzaklaşmak zorunda kalmışlardı. O sırada yolculardan en azından biri gemiden inmişti: Bloisli Stephen –muhtemelen inme nedeni ishal olmasıydı veya şamatanın etkisiyle aklı başına gelmişti. Bu, kaderi belirleyen sonuçlara yol açacak bir karardı.

Felaket Vuruyor

Beyaz Gemi limandan ayrılmaya hazır olduğunda, gemideki herkes gürültücü birer sarhoş haline gelmiş ve gece çökmüştü. Gemide, 140 soylu erkek ve en az 18 soylu kadın dahil, 300 civarında yolcu vardı. Manş'ı geçmek görece olarak tehlikeli bir yolculuk sayılmazdı. Henry defalarca, babası ise krallığı boyunca 17 kez bu yolculuğu yapmışlardı. Ancak, 12. yüzyılda deniz teknolojisi hâlâ tam gelişmemişti ve her deniz yolculuğu tehlikeli olabilirdi, özellikle de tayfası, kaptanı ve dümencisi sarhoş olunca. Üstelik, genç William babasını yakalayıp eve ilk varan olmak istiyor ve FitzStephen'in en kısa yoldan gitmesinde ısrar ediyordu.

Israrının ölümcül olduğu anlaşılacaktı. Barfleur limanından son-

ra takip edilecek uygun rota, tehlikeli sığlıklardan kaçınarak güneye doğru gitmek, ondan sonra da geminin rotasını kuzeye, İngiltere'ye doğru çevirmekti. Geminin sarhoş dümencisi doğrudan kuzeye yönelerek kısa yoldan gitmeye çalışmış, ama bütün yapabildiği gemiyi limanın 2,4 kilometre ilerisindeki Quilleboeuf kayalıklarına bindirmek olmuştu.

Gemi batmaya başlamıştı, ama William için her şey bitmiş değildi. Derhal gemideki tek 'cankurtaran' teknesine binmiş, ama kurtuluşuna doğru kürek çekerken, üvey kız kardeşi Peche Kontesi Matilda'nın acı çığlıklar atarak kendisini bırakmaması için yalvardığını duymuştu. William teknenin geri dönmesini emretmişti, ama batmakta olan gemiye yaklaştığında birçok kişi tırmanmaya çalıştığı için tekne de devrilmişti.

En azından, gemiye alacağının peşine düşmek için binmiş olan Berthold adlı Rouenli bir kasabın anlattığı hikâye böyleydi. Dalgaların üstünde yüzen direklerden birine tutunmuş ve ertesi sabah kurtarılmıştı. Tek kurtulan oydu: o dönemde pek az kişi yüzme biliyordu ve suların karanlıkta, dalgalarla güçlü akıntıların ortasında kalanlara mezar olması kaçınılmazdı. Haber İngiltere'ye ulaştığında, baronlardan ya da sarayda yüksek mevkideki kişilerden hiçbiri Kral'a söylemeye cesaret edememişti: korkunç havadisi vermek bir çocuğa düşmüştü. Kral'ın bayıldığı ve bir daha da asla gülmediği söylenmektedir.

Kayıp Kuşak

Evlatlarından mahrum kalan anne-babaların kişisel acıları bir yana, olay kuzeybatı Avrupa'daki güç politikası dünyası üzerinde muazzam bir etki yaratmış olmalı. *A History of the English Speaking People* (İngilizce Konuşan Halkların Tarihi) adlı eserinde felaketi anlatan Winston Churchill, herhalde o dönemde yaygın olarak yaşanan duyguyu çok güzel yakalamıştır:

> İki adam suyun üstünde kalmayı başarmıştı; geminin kasabı ve bir şövalye. 'Prens nerede?' diye sordu şövalye dalgaların üzerinden. 'Hepsi boğuldu,' diye yanıtladı kasap. 'Öyleyse,' dedi şövalye, 'hepsi İngiltere uğruna yittiler.' Sonra da ellerini kaldırdı [böylece kendini dalgalara bıraktı].

Felaket, birçok önemli zengin şahsı taşıyan ve Edward dönemi İngiltere'si üzerinde müthiş bir etki yapan Titanik'in batmasına benzetilmiştir. 1989 yılında Thames'de yaşanan *Marchioness* felaketiyle daha çağdaş bir paralellik kurulabilir.

12. yüzyıl İngiltere'si için *Beyaz Gemi*'nin batması korkunç sonuçlar doğurmuştur. Evlilik dışı çocukları olmasına rağmen, Henry'nin bir meşru erkek vârisi daha olmamıştır. Baronlarını, ismi yine Matilda olan meşru kızına sadakat yemini etmeye zorlamasına rağmen, kadın hükümdar fikri ortaçağ düşünce yapısı için inandırıcı değildi. 1135 yılında Henry öldüğü zaman İngiliz baronların çoğu derhal yeminlerini unutup, Matilda'nın kuzeni ve *Beyaz Gemi* felakete yelken açmadan önce tesadüf sonucu gemiden inen kişi olan Bloisli Stephen'ın tahta oturmasını coşkuyla kabul etmişlerdir. Matilda destek toplayıp tahtı yeniden ele geçirmeye çalışmış ve ülkeyi neredeyse 20 yıl süren bir iç savaşa sürüklemiştir. Dönemin *Peterborough Kroniği*'nin yer alan unutulmaz sözlerle, 'İsa ve bütün azizlerinin uykuda' olduğu yasasız ve istikrarsız bir dönemdi.

12. Yüzyıl Hazinesi

Beyaz Gemi'nin enkazı, arkeolojik ve maddi öneme sahip potansiyel bir altın madenine benzemektedir. William Adelin ve beraberindeki grubun zengin giysi, takı ve mücevherlere sahip olduğu bellidir. Muhtemelen yanlarında hatırı sayılır miktarda altın veya gümüş sofra takımı, kadehler ve diğer ganimetler vardır. Bugün bu hazineyi bul-

mak, 12. yüzyılın başlarındaki saray hayatının eşsiz bir belgesini ele geçirmek anlamına gelmektedir. Geminin kendisi de büyük bir önem taşımaktadır. Deniz teknolojisinin zirvesinde olması nedeniyle, Fatih William tarafından kullanılan kadırgalardan, yüksek baş ve kıç kasaralara sahip ortaçağ kalyonlarına kadar, gemi inşasının gelişme sürecinin etkili bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilir.

Bununla birlikte, esas mesele enkazdan ya da içindekilerden geriye bir şey kalıp kalmadığıdır. Hazinenin çoğu olmasa da bir kısmı muhtemelen o dönemde kurtarılmıştır. Bölgedeki güçlü dalgalar ve akıntılar kalanın çoğunu sürükleyip götürmüş olabilir. Örneğin, cesetlerin çoğunun haftalarca sonra Normandiya kıyılarına vurduğu bilinmektedir. Aynı güçler enkaza hatırı sayılır derecede zarar vermiş olabilir ve eğer hızla koruyucu alüvyonla kaplanmadıysa, gemi kurtlarıyla diğer su organizmalarının geminin tahta kısımlarını yemiş olmaları mümkündür.

Bir başka deyişle, önemli parçaların kurtarılmasına ilişkin pek fazla beklenti yoktur, ama elde edilecek muhtemel arkeolojik kazanç, en küçük bir şansı bile zorlanmaya değer hale getirmektedir. Buna rağmen ve geminin battığı yerin bilindiğine dair tüm kaynakların uzlaştığı açık olmasına rağmen, hiç kimsenin bir araştırma ya da bir keşif dalışı yaptığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bölgedeki koşullar böyle bir girişimi zor ve belki de tehlikeli hale getirmektedir, ama yandan taramalı sonar ve uzaktan kumandalı sualtı araçları gibi modern teknolojilerle en azından bir ön araştırma yapmaya değecektir. Belki de William Adelin'in mücevherlerle süslü kemikleri bir kayanın altındaki kumlu girintiye sığınmış, keşfedilmeyi beklemektedir.

1715 Tabak Filosunun Hazine Kalyonları

7 Haziran 1494 tarihinde, Papa 6. Alexander, Yeni Dünya'yı Portekizlilerle İspanyollar arasında bölüştürerek, Brezilya'nın batısında kalan toprakları ve ayrıca Doğu Hint Adalarının tamamını İspanyol idaresine bırakmıştır. İmparatorluğun bütün hazineleri İspanya'ya akarken, çok geçmeden bu olağanüstü büyük bölge haddi hesabı olmayan bir zenginlik sağlamaya başlamıştır. Doğu Hint Adalarından baharat, ipek, tahta, fildişi ve Avrupa'da doymak bilmezce talep gören Çin porseleni, Amerika kıtalarından da altın, gümüş ve değerli taşlar gelmekteydi. Bu hazineleri İspanya'ya taşımak oldukça güçtü. İspanyol gemilerinin iskorbütten tutun da yetersiz deniz teknolojisine, haritalardaki geniş boşluklara, korsanlara, yasal korsanlara ve düşman ulusların deniz kuvvetlerine kadar birçok şeyle, hepsinden çok da kararsız hava koşullarıyla mücadele etmeleri gerekiyordu. Aynı zamanda, İspanyol hükümeti Avrupa'yla koloniler arasındaki yoğun ticaret üzerinde sıkı bir denetim uygulama konusunda zorluk çekiyordu –bu imtiyazdan yalnızca İspanya'nın yararlanmasını sağlamak ve Seville gibi ticaret limanlarında kurulan, titizlikle korunan tekelleri sağlama almak için hükümet, aralarında monarşinin *quinto* denilen yüzde 20'lik aşarının da bulunduğu yeni vergiler koymuştu.

Hazine Filoları

Bu amaçları yerine getirmek için kullanılan sistem *flota* veya filo sistemiydi. Yasa, Amerika kıtalarıyla İspanya arasındaki bütün ticaretin altı ayda bir tek filo olarak kısıtlanmasına hükmediyordu. Bu filo mamul malları İspanya'dan Yeni Dünya'ya götürecek, kolonilerden yağmalanan kaynakları da geri getirecekti. Büyük miktarda değerli maden ve taşlar taşıdıkları için bu transatlantik filolara hazine

filoları deniyordu; daha sonraları da (aralarında porselen tabaklar da bulunan) Çin porselenleri taşımaları nedeniyle tabak filoları denmeye başlandı. Porselenler Yeni Dünya'ya tamamlayıcı nitelikteki Manila kalyonları sistemiyle ulaşıyor, Doğu Hint Adalarından gelen porselen, baharat, tahta, ipek ve diğer mallarla yüklü bir ya da iki (büyük) kalyon Pasifik Okyanusu'nun kuzeyinden geçerek yüklerini Meksika'nın batı kıyılarına boşaltıyorlardı. Yükler İspanya'ya gönderilmek üzere buradan katır kervanıyla doğu kıyısındaki Veracruz'a götürülüyorlardı.

Bu İspanyol kalyonlarında taşınan hazinelerin ve değerli yüklerin miktarı şaşırtacak kadar çoktu. Taşınan asıl değerli metal Güney Amerika'daki gümüş madenlerinden elde edilen gümüştü, ama aynı zamanda büyük miktarda altın, değerli taşlar ve hem Uzakdoğu'daki, hem de Yeni Dünya'daki zanaatkarlar tarafından özenle işlenmiş mücevherler de bulunuyordu. Milyonlar değerindeki yüklerle birlikte binlerce kilo gümüş ve yüzlerce kilo altın taşınmış olması mümkündür. Bu gibi malların günümüzdeki değerleri tarihsel değerleriyle daha da arttığı için, tipik bir İspanyol hazine gemisindeki yükün bugünkü değeri yüz milyonlarca sterlin ya da dolarla ölçülebilir.

Tedirginlik Duygusu

Okyanus aşırı yolculukların tehlikelerine rağmen, hazine filolarının oldukça iyi bir sicili vardı. Bu sistemin işlediği 250 yıldan fazla süre içinde 40 gemi kaybeden Manila kalyonları en tehlikeli yolculuğu yapan gemilerdi. 250 yıl boyunca açgözlü korsanların, yasal korsanların ve düşman donanmalarının birincil hedefi olmalarına rağmen, transatlantik tabak filolarının daha iyi bir sicili vardı. Filodaki gemiler birbirlerinden ayrılmadıkları ve ağır silahlar taşıyan kalyonlar tarafından korundukları için düşmanlarının onlarla baş

etmesi genellikle güçtü. Hava koşulları ise çok daha ciddi bir tehlikeydi, dolayısıyla filonun Karayipler'den İspanya'ya geri dönüş yolculuğunu kasırga mevsimi başlamadan önce yapması zorunluydu. Tabak filosunun karşılaştığı, 1622, 1715 ve 1733 yıllarında tüm filoyu silip süpüren üç büyük felaketin nedeni kasırgalardı.

1715 Filosu

1715 yılındaki tabak filosu, benzersiz bazı koşullar nedeniyle gelmiş geçmiş en zengin filolardan biriydi. 1701 yılından 1714 yılına kadar süren İspanya Veraset Savaşları, İspanya'yı diğer Avrupa güçleriyle karşı karşıya getirmişti –savaş açık denizleöre kadar uzanarak filonun okyanusu geçmesini bütün bir düşman filosuyla karşı karşıya gelme korkusuyla daha da tehlikeli hale getirmişti. Önceki iki yıl boyunca tabak filoları limanda tutulmuş olduğu için çok büyük miktarda hazine Yeni Dünya'da 'yedeklenmişti'.

Genel uygulama iki hazine filosunun Karayipler'in farklı bölgelerine gönderilmesi şeklindeydi. *Nueva España flota* Meksika'daki Veracruz'a gidecek, *Tierra Firme flota* da ana durağı Cartagena olan Güney Amerika limanlarını ziyaret edecekti. İki filo buralarda yüklerini alacaklar ve Havana'da buluşarak kasırgalara yakalanmamak için uygun zamanda Atlantik Okyanusu'nu tek bir büyük filo halinde geçeceklerdi.

Havana'da Oyalanma

1715 yılında da yine böyle olacağı sanılıyordu. Cartagena filosunun komutanı Kaptan General Don Antonio de Echeverz y Zubiza Havana'ya planlanan zamanda gelmişti. Gemileri Bolivya gümüş ve altın sikkeleri, sandıklar dolusu Kolombiya zümrütleri ve çuvallar dolusu özenle işlenmiş Peru mücevherlerinden oluşan muazzam

servetin ağırlığıyla gıcırdıyordu. Mart ayının ortalarında Kaptan Zubiza yola çıkmaya hazırdı, ama amiri Kaptan General Don Juan Esteban de Ubilla gecikmişti. *Nueva España flota* hâlâ Veracruz'da demirli duruyor, Pasifik kıyılarından gelecek olan, Manila kalyon trafiğiyle aktarılmış iki yıllık ganimeti taşıyan katır kervanını bekliyordu. Bu arada Ubilla'nın gemisi, insanın başını döndürecek miktarda altın külçeleri ve gümüş külçelerle sikkelerden oluşan hazineyle yüklüydü. Sonunda katır kervanı limana ulaşarak taşıdığı ipek, baharat, fildişi, kereste, çivit boyası ve değerli porselenden oluşan yükünü boşaltmıştı. Ubilla mayısın ortalarında nihayet Havana'ya varmıştı.

Gecikmenin artacağını endişeyle fark etmişti. Yeni Dünya'daki bütün tüccarlar Avrupa'ya mal göndermek için sıraya girmişlerdi ve tabak filosu üç yıldır ellerine geçen ilk fırsattı. Birleşik filodaki 11 geminin tamamı küpeştelerine kadar her çeşit malla dolu balyalar ve sandıklarla yüklüydü. Havana Valisi iki amirali bir başka geminin daha konvoya katılması için ikna etmeye çalışmıştı. Önerdiği gemi kendi kiraladığı bir Fransız gemisi olan *Grifon*'du, ancak bu istek kabul edilene kadar daha da çok tartışmaya yol açmıştı.

İspanya Kraliçesi'nin Çeyizi

Bununla birlikte, asıl gecikmeye Kraliçe'nin destansı çeyizi neden olmuştu. İspanya Kralı 5. Philip kısa zaman önce ilk karısı Savoylu Marie Louise'i kaybetmiş, azgın şehvetini tatmin edememe tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Son derece dindar biri olarak evlilik dışı cinselliği onaylamıyordu, ama şehvet duygusu aklını o kadar başından almıştı ki, söylendiğine göre, onu karısının cesedinin üstünden zorla almışlardı. Yeni karısı Parma Düşesi İsabella Farnese, Philip'le çeyizi gelmeden nikahlanmayı istemeyerek kabul etmiş, ama tamamı eline geçmeden karı koca ilişkisine girmeyi reddetmiş-

ti. Bu devasa çeyizin içinde İspanyol dominyonlarından gelecek en güzel mücevherler de olduğu için, Kral Kraliçe'nin çeyizi –sekiz sandığın tamamı– yüklenip Ubilla'nın şahsi kamarasına taşınmadan tabak filosunun Karayipler'den ayrılmamasında ısrar ediyordu.

Büyük filonun demir alıp Havana'dan ayrılması 24 Haziran'ı bulmuştu. Açıklanan hazinenin değeri 14 milyon pesonun üstündeydi (gemide ayrıca açıklanmayan, kaçırılan ganimet de vardı –bunlar muhtemelen açıklanan miktarın da üstünde tutuyordu). Bir tahmine göre, yalnızca ağırlığına bakılarak, hazinenin değeri bugünün parasıyla 418 milyon dolar civarındaydı.

Fırtına Yaklaşıyor

Planları kuzeye yönelerek kendilerini Atlantik Okyanusu'ndan geçirecek alize rüzgarlarını yakalayana kadar Florida'nın Atlantik kıyılarından Akıntı Körfezi'ne doğru gitmekti. İlk başta gayet güzel yol almışlardı, ama 29 Temmuz'da rüzgar kesildiği için yola devam edememişler, ertesi sabah da deniz ve gökyüzü uğursuz bir görüntüye bürünmüştü. Güneş ışıkları yayılan sisin arasından sızmaya çalışıyor, rüzgar olmamasına rağmen deniz tehlikeli bir şekilde kabarıyordu. Alışılmış deniz kuşu sürüleri ortadan kaybolmuş, öğleden sonra bulutlar toplanmaya başlamıştı. Kuzeye doğru ilerlerken, tabak filosunun şanssız denizcileri eli kulağında bekleyen muazzam tayfundan bihaberdiler. Tayfun yön değiştirmiş, batıya yönelerek onlara yaklaşmıştı –kasırga tam anlamıyla patlamış, filoyu Florida kıyılarındaki sivri kayalıklara ve sığ sulara doğru atmıştı.

31 Temmuz sabahı erken saatlerde 11 İspanyol gemisinin tamamının sonu gelmişti. Ubilla'nın amiral gemisi kayalara ilk çarpan gemi olmuştu. Kurtulanların anlattıklarına göre, 15 metre yüksekliğindeki büyük bir dalga gemiyi kaldırarak öyle bir şiddetle fırlatmıştı ki kayalar anında güvertenin üstünü ikiye biçmişti. Çok geç-

meden geminin tamamı tuzla buz olmuş ve amiralle mürettebattan 223 kişi ölmüştü. Kaptanı akıllı davranarak daha doğudan gittiği için fırtınaya yakalanmayan *Grifon* dışında, filonun geri kalanı da çok geçmeden aynı sonla karşılaşmıştı. 700'den –belki de 1000'den– fazla denizci ya boğulmuş, ya da kayalara çarparak ölmüştü. Değerli yüklerin çoğu denizin dibine saçılmış, ya da gemi enkazlarıyla birlikte batmıştı. Yalnızca *Urca de Lima* omurgasından sıkışmış, ama gövdesinin sağlamlığı sayesinde nispeten hasarsız kurtulmuştu. Kurtulanlar sürüne sürüne kıyıya çıkmış, kasırga dinene kadar birbirlerine sokulup beklemişlerdi. Sabahın ışıkları tahribatı bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarmıştı. Gemi parçaları ve cesetler bugünkü Fort Pierce ile Sebastian Koyu arasında kalan Florida kıyılarına 50 kilometre boyunca yayılmıştı.

Kurtarma

Yüksek rütbeli subaylar sağ kalanları iki gruba ayırarak, kurtulan eşyaları olabildiğince çok sayıda ve olabildiğince çabuk bir şekilde toplatmışlardı. Yakındaki İspanyol kolonilerine haber gönderilmiş, çok geçmeden yardım gelmişti. İlk boşaltılan gemi *Urca de Lima* olmuştu, çünkü kazayı nispeten hafif atlatmıştı, ama diğer gemiler kurtarma çalışmalarını son derece zorlaştıracak şekilde ya tamamen, ya da kısmen parçalanmışlardı. Yerli dalgıçlar görüş zorluğuna, değişken hava koşullarına ve köpekbalığı sürülerine rağmen insafsızca çalıştırılıyorlardı.

Toplanan ganimeti saklamak için küçük bir kale inşa edilmişti, ama çok geçmeden haber yayılmış ve korsanlar, caniler, yağmacılar bölgeye doluşarak, kendi adlarına yaptıkları kurtarma çalışmalarıyla diğer insanların zorlukla kazandıkları ganimetleri ele geçirmişlerdi. İspanyollar toplama çalışmasını üç yıl sonra nihayet bıraktıklarında, (5 milyon adetten fazla gümüş sikke de dahil) hazinelerinin

takriben yüzde 25-30 kadarını kurtarmışlardı. Bölgeden ayrılmadan önce, enkazların su düzeyinin üzerinde kalan görünür kısımlarını yakmışlardı. Düşman yerlilerin, zor koşulların ve birbirlerinin yarattığı tehlikelerden cesaretleri kırılan yağmacılar da oradan ayrılmışlardı. Denizin üstüne çıkan direkleri sayesinde enkazların yeri on yıllar boyunca belli olmuş, gelen geçen gemiler hazine parçaları yakalamak için şanslarını denemişlerdi. Bununla birlikte, sonunda kesin yerleri unutuldu ve kimse enkazlara dokunmaz oldu. Varlıklarından geriye kalan tek işaret, güçlü fırtınaların ardından karaya vuran çeşitli sikkeler, tahta parçaları veya diğer kalıntılar oldu.

1715 Filosunun Yeniden Bulunması

1715 filosunun sonunun geldiği yer olan Florida kıyı şeridi, biraz açıktaki gemi enkazlarından ve oraya buraya dağılan yüklerin periyodik olarak kıyıya vurmasından dolayı Hazine Kıyısı olarak bilinmektedir. Yöre halkından birçok kişi, denizden çıkmaya hazır sahipsiz bir definenin var olabileceğinin belli belirsiz de olsa farkındaydı herhalde, ama 1928 yılında Fort Pierce'in 4,5 metre açıklarında *Urca de Lima*'nın yeniden bulunmasından ve toplarıyla çapalarının ele geçirilmesinden sonra bile diğer batık gemiler için hiçbir sistemli araştırma yapılmamıştır.

1960'lara kadar bu kıyıların açıklarında ciddi bir hazine avı başlamamıştır. Yöre sakinlerinden Kip Wagner evinin yakınındaki sahilde bazı sikkeler bulduktan sonra batık hazine hakkındaki hikâyelere ilgi duymaya başlamıştı. İlk hazine avı denemesini 1949 yılında kendi başına yapmış, ama başarılı olamamıştır. Bununla birlikte, 1950'lerin sonlarında yörenin tarihine meraklı biriyle dostluk kurmuş, sahilde bulduğu sikkelerin muhtemel kaynağı üzerinde ciddi bir araştırmaya başlamışlardır. Wagner ve ortağı, Hint Adalarındaki İspanyol arşivlerinden buldukları birçok belgeyi bölgenin

eski haritaları ve eskiden kalma hikâyeleri birleştirerek 1715 filosunun hikâyesini bir araya getirmişler ve gemi enkazlarının aranması gereken alanı daraltmışlardır.

Wagner'in asıl fırsatı yakalaması, sahilde bir çöküntü fark ettiği ve köpeğinin toprağı kazarak bir tatlı su birikintisini ortaya çıkardığını gördüğü zaman olmuştur. Wagner, *Nuestra Señora de la Regla*'nın enkazının tam karşısındaki kıyıda bulunan, İspanyolların hazine kurtarma kamplarından birinin yerini (kazdıkları kuyuyla birlikte) tesadüfen bulduğunu anlamıştı. Ekibine bir kılavuz ve başka yardımcılar ekleyen Wagner çok geçmeden ilk batığı, ardından da diğerlerini bularak gittikçe daha çok hazineyi kıyıya çıkarmıştır. Wagner ve ortakları binlerce gümüş sikke, altın sikkeler, Kang-Hsi döneminden özgün Çin porselenleri, yüzükler, broşlar, haçlar, küpeler, kolyeler; sonunda da sikke ve külçelerle dolu gerçek hazine sandıklarını çıkarmayı başarmışlardır.

Yedi Gemi Bulunuyor

Wagner'in öncülük eden çalışmasından bu yana birçok kurtarıcı ve hazine avcısı 1715 filosuyla batık definelerinin aramasına katılmıştır. Kayıp gemilerden altısının, belki de yedisinin yeri kesin olarak belirlenmiştir (bir enkazın tarihini söyleyebilmek her zaman mümkün olmamaktadır ve bölgede 1715 filosuna ait olmayan birçok başka enkaz daha vardır). Orijinal filo 12 gemiden oluşuyordu, ama *Grifon* felaketten kurtularak enkaz sayısını 11'e indirmiştir.

Kayıp 1715 filosundaki gemilerin kimlikleri şöyledir: *Nuestra Señora de la Regla* (*Nueva España flota*'nın amiral gemisidir ve bu yüzden *La Capitana* olarak da bilinmektedir), *Santo Cristo de San Roman, Urca de Lima* (aynı zamanda *El Refuerzo* ya da 'yeniden ikmal gemisi' olarak da bilinmektedir), *Nuestra Señora de las Nieves, Nuestra Señora de Carmen y San Antonio, Nuestra Señora del Rosario,*

Nuestra Señora de la Concepcion, El Señor San Miguel, yine *San Miguel* adlı başka bir gemi (aynı zamanda *Señora de la Popa* olarak da bilinmektedir), *El Ciervo* ve bir Küba *frigatilla*'sı (Kaptan General Ubilla tarafından filonun kapasitesini arttırmak için satın alınan küçük bir nakil gemisi).

Bunların arasında yeri belirlenenler *Regla, San Roman, Urca de Lima, Las Nieves, Carmen* ve *Rosario* olmuştur. Raporlar *El Ciervo* ve Küba *frigatilla*'sının derin sularda kaybolduğunu göstermektedir; eğer bu doğruysa, yerlerini belirlemek ve herhangi bir yükü ele geçirmek için ileri teknolojiye sahip ciddi bir kurtarma operasyonu yapılması gerekmektedir. *La Concepcion*'un Canaveral Burnu açıklarında parçalandığı bildirilmiştir. *San Miguel*, Vero sahilinin güneyindeki Sandy Point yakınlarında neredeyse hiç bozulmamış bir şekilde karaya vurmuştu. Resmi olarak hazine taşımıyordu, ama o dönemde kaçakçılığın yaygın olduğu göz önüne alındığında, kalıntılarını aramaya değebilir. Kimliği belirlenemeyen, muhtemelen *Señor San Miguel* olan bir geminin Fernandina sahilinin hemen güneyinde, Nassau Koyu yakınlarındaki kayalıklara çarpıp battığı bildirilmiştir. Ancak, bu haber Melbourne sahili açıklarında 1715 filosunun enkazlarından birinin bulunmuş olabileceğini düşündürdüğü için işler karışmaktadır. 2005 Kasım'ında burada bulunan gümüş kabzalı bir tabanca, kurtarıcıların buldukları enkazın keşfedilmemiş batıklardan biri olabileceğine inanmalarına yol açmıştır.

Geriye Ne Kaldı?

Şu ana kadar yeri belirlenen ve kalıntıları kurtarılan batıkların filonun yüklendiği hazinenin çoğunu taşıdığına inanılmaktadır. Hem 290 yıl önce, hem de daha yakın zamanlarda kurtarıcılar tarafından ele geçirilen milyonlarca sterlin değerindeki mal göz önüne alındığında, geriye kurtarılacak pek fazla bir şey kalmadığı düşünülebilir.

Manyetometre ve yandan taramalı sonar gibi modern teknolojilerin kullanılmasıyla keşfedilmemiş enkazların sırlarını ortaya dökme ihtimalinin arttığı kesinlikle doğrudur, ama hazine avcılığına aday olanlar üç nedenden dolayı umutsuzluğa kapılmamalıdırlar.

Öncelikle, filo müthiş miktarda hazine taşımaktaydı. Wagner ekibinin büyük ikramiyesi, içinde 85 kilo gümüş sikke olan yaklaşık 1 metre uzunluğunda bir hazine sandığıydı. Filonun taşıdığı malların gümrük beyanına göre, gemilere buna benzer 1.300 sandık yüklenmişti, bu da yalnızca sikke olarak 111 tondan fazla gümüş etmektedir!

İkinci olarak, resmi beyannamelerin İspanyol hazine filosunun hikâyesinin yalnızca yarısını yansıttığı ortaya çıkmıştır. Yeni Dünya'dan getirilen mallar üzerinde uygulanan ağır vergilerden kaçmak amacıyla tüccarlar, soylular ve gemiciler ganimetlerini gizleyerek kaçırmak için olağandışı yollara başvurmaktaydılar. Hattâ bir keresinde, uyanık bir kaptan geminin demirini altından yaptırıp demire benzemesi için boyatmıştı. Son zamanlarda yapılan incelemeler bazı kalyonların aslında resmen belgeledikleri yüklerinden çok daha fazla deklare edilmemiş ganimet taşıdıklarını göstermiştir. Bu durumun 1715 filosu için de geçerli olduğu neredeyse kesindir. Yeri belirlenip kalıntıları kurtarılan gemilerden biri olan *Las Nieves* resmi kayıtlara göre hazine taşımamaktaydı, ancak enkazından yıllar boyu milyonlarca sterlin değerinde ganimet çıkarılmıştır.

Üçüncüsü de, sikkelerle diğer hazinelerin hâlâ sık sık kıyıya vurması bu hazinenin çoğunun denizde yatmakta olduğunu kanıtlamaktadır.

Belki de hâlâ denizin altında yatmakta olan en büyük ganimet Kraliçe Isabella'nın çeyizidir. Çeyizde neler bulunduğu tam olarak bilinmemektedir, ama Kraliçe'nin muhtemel hazinesine dahil olduğu bilinen parçalar arasında 130 inciden oluşan kalp şeklinde bir takı, 74 kıratlık bir zümrüt yüzük, her biri 14 kıratlık incilen olu-

şan bir çift küpe ve küçük çakıl taşı büyüklüğünde mercanlardan yapılmış bir tespih vardır. Ele geçirilen malların ne kadarının Kraliçe'nin çeyizine ait olduğu belli değildir, ama çoğunun hâlâ ele geçirilmeyi bekliyor olması muhtemeldir.

Batık Defineler Nasıl Aranmalıdır

Bu konudan söz etmişken, hazine avcıları kendilerini heyecana kaptırmamalıdır. 1715 hazinesinin kalanını bulmak ve ele geçirmek kolay olmayacaktır. Efsanevi batık define avcısı Mel Fisher tarafından kurulan şirket dahil, bir dizi profesyonel hazine avı/kurtarma operasyonu onlarca yıldır bu bölgede yürütülmektedir–eğer kalan kayıp gemileri bulacak biri varsa, o da onlardır. Bölgedeki koşullar da ağırdır –İspanyol kurtarıcılar ve talihsiz Kızılderili köleleri bunu yıllarca önce keşfetmişlerdir. Hava koşulları yalnızca kısa arama sürelerine imkân vermekte ve sert rüzgarlar ve açık deniz arama alanlarına erişimi sık sık engellemektedir. Enkaz kurtarma dalışları ve kayalıklarda dalmak tehlikeli olabilmektedir –bunları bir arada yapmaksa tehlikeyi ikiye katlamaktadır. Ciddi bir araştırma ve kurtarma için gerekli olan uzmanlık ve ekipman çok pahalıdır. Ayrıca bölgede başa çıkılması gereken köpekbalıkları ve kuzeydeki nehirlerden taşınan tortuyla oluşan bulanıklık yüzünden görüş netliğinin değişken olması gibi sorunlar da vardır.

Kara sularında define aranması ve çıkarılmasının çok sıkı kontrol altında olduğu da unutulmamalıdır. Bazı batık bölgelerine hazine avcılarının girmeleri yasaktır. Yasak olmayan bölgelerde ise belirli bir ödeme karşılığında define arama ruhsatı almak gerekmektedir. Tüm bunlar içinde en hoşa gitmeyen, eyaletin hissesi yasasıdır; buna göre, Florida eyaleti denizde ele geçirilen herhangi bir ganimetin yüzde 25'ini alabilmektedir. Bununla birlikte, kumsalda gezinirken bulunan parçalar buna dahil değildir ve hazine avının hem

en kolay, hem de en yaygın olan şekli sahili bir metal detektörüyle taramaktır. Fırtına sonrasında sahile giderseniz gümüş ya da altın bir sikke veya belki de bir zamanlar İspanya Kraliçesi'nin ellerini süslemek üzere hazırlanmış paha biçilmez bir antik mücevher bulma şansınız vardır.

Franklin Keşif Yolculuğu

1845 yılında, Sir John Franklin, Kuzey Amerika Arktik bölgesinin ve efsanevi Kuzeybatı Geçidi'nin rotasının haritasını çıkarmak üzere İngiliz Donanması'nın başında keşif seferine çıkmıştı. O yıl 26 Temmuz'da keşif heyetine bağlı iki gemi –*Erebus* ve *Terror*– Kuzeybatı Geçidi'nin girişindeki Baffin Körfezi'nde avlanan balina avcıları tarafından görülmüştü. Bir daha da Avrupalılardan onları gören olmamıştı. Sonraki yıllarda Franklin'in keşif yolculuğunun akıbeti dönemin en büyük medya hikâyelerinden biri haline gelmişti. Halk her gelişmeyi nefesini tutarak izliyor, kayıp mürettebatla gemileri arayan arama heyetleri Kuzey Kutbu bölgesine akın akın gidiyordu. Franklin kaybolduğundan beri, 160 yıl içinde en az 40 keşif yolculuğu yapılmış ve bir tahmine göre de, arama çalışmaları içinde asıl yolculukta yok olandan çok daha fazla insan ve gemi kaybolmuştur.

Nihayet bugün keşif yolculuğunun korkunç sonunun resmini tamamlayan parçaları bir araya getirmek epeyce mümkündür, ama yine de birçok nokta gizemini korumaktadır. Gerçekten de, Franklin'in kayıp keşif heyetinin hikâyesi bu kitabın üç konusunu birleştirmektedir –kayıp gemiler, kayıp kişiler ve kayıp yazılar. Bunları arayanlar, yolu olmayan ıssız Arktik bölgede keşfedilmeyi beklediklerine, uzun süredir korunan sırlarını açıklamaya hazır olduklarına inanmaktadırlar.

Viktorya Döneminden Bir Seçkin

Franklin'in keşif seferi, Kraliyet Donanması'nın girıştiği keşif yolculukları programının bir parçası olarak tasarlanmıştı. Söz konusu program kısmen barış zamanında asker ve subayları oyalamanın bir yolu, kısmen de Viktorya döneminin kibrinin bir yansımasıydı; İngiliz İmparatorluğu'nun teknolojisinin, cüretkarlığının ve katışıksız İngiliz cesaretinin gücünü yeryüzünün en uzak köşelerine kadar sergileme gayreti o kibrin ürünüydü. Özeldeyse, Franklin'in keşif yolculuğu, Kuzey Amerika kıtasının üst kısmını boydan boya kateden, Atlantik ve Pasifik okyanusları arasındaki efsanevi Kuzeybatı Geçidi'ni açma arayışının bir parçasıydı. Bu geçit sayesinde, (Afrika'nın güney ucundaki) Ümit Burnu'ndan veya (Güney Amerika'nın güney ucundaki) Boynuz Burnu'ndan dolaşma zorunluluğun ortadan kalkacağı, Avrupa'yla Uzakdoğu arasındaki yolculuğun süresinin çarpıcı ölçüde kısalacağı umuluyordu. Bugün bile, Süveyş ve Panama kanalları olduğu halde, Kuzeybatı Geçidi dünyadaki deniz ticaretinin büyük kısmında tercih edilen güzergahtır.

Sir John Franklin'in kariyeri her zaman hayranlık uyandırmayan çok çeşitli işlerden oluşuyordu: İngiliz tarihinin iki büyük deniz savaşında (Copenhagen ve Trafalgar savaşları) deniz kuvvetlerinde yer almış, Kuzey Amerika Arktik bölgesinin bazı kısımlarının haritasını çıkarmak üzere gerçekleştirilen bir kara seferinden güçbela sağ kurtulmuş ve Tazmanya valisi olduğu görevinden uzaklaştırılmıştı. 1845 yılında, sağlığı bozuk olmasına ve yaşı nispeten geçmesine rağmen, Kuzeybatı Geçidi'nin haritasını çıkarma yönünde, İngiltere'nin en son girişiminin idaresine atanmayı başarmıştır (buna rağmen, bazı tarihçiler, keşif yolculuğunun gerçek amacının manyetik ölçümler almak gibi pek de ilgi çekici olmayan bir çalışma olduğunu ve bu yüzden Franklin'in Viktorya dönemi efsanelerinde anlatılan cesur kaşif sayılmayacağını öne sürmektedirler).

Bombardıman Gemileri Ayrılıyor

Donanma, kıyıları top atışına tutmak için ağır havan topları yüklenmek üzere yapılmış sağlam tekneler olan iki bombardıman gemisini, kalın buz tabakalarıyla baş etmek zorunda oldukları Kuzey Kutbu yolculuğu için uygun olduğunu düşündüğü bütün teknolojilerle donatmıştı. Gemilerin gövdeleri güçlendirilerek zırhlandırılmış; merkezi ısıtma, pervane ve benzeri ileri teknolojilerle donatılmışlardı. Uzun bir yolculuğa hazırlanan gemilere, geniş bir kitaplık ve subaylar için kişisel sofra takımlarından (o dönemde hâlâ pek denenmemiş bir yenilik olan) çeşitli konserveler dahil üç yıllık erzaklarına kadar her şey tedarik edilmişti.

Erebus ve *Terror* adlı bu gemiler toplam 129 kişilik mürettebatlarıyla 19 Mayıs 1845 tarihinde yelken açmışlardı. Temmuz ayında, Baffin Körfezi'nde balina avlayan iki gemiyle karşılaştıktan sonra Kanada Kutup Takımadalarındaki kanallara ve boğazlara doğru yol almışlardı. 1845-46 kışlarını Beechey Adası'nda kamp kurarak geçirdikleri, ardından da Kanada anakarasının biraz açığında kalan ve günümüzde Nunavut Bölgesi olarak bilinen yerde bulunan Kral William Adası'nın kuzeybatı ucuna kadar ulaşabilmiş oldukları ileriki zamanlarda anlaşılmıştır. Ama hava koşulları onlara karşıydı ve 1846 yılının Eylül ayında, bir kez daha deniz buzlarının neredeyse iki yıl boyunca aman vermeyecek dondurucu pençelerine yakalanmışlardı. Bundan sonrası, arama seferlerinden gelen ipuçları ve söylentilerin bir araya getirilmesinden ibaretti.

Franklin'in Aranması

Franklin keşif heyetinden tek kelimelik bir haber bile almadan iki yıl geçip gitmiş, donanmayla hükümet ilk başta kurtarma görevleriyken, sonraları yalnızca iki gemiyle 129 kişilik mürettebatın

kaybolmasındaki sırrı çözmeye dönüşen bir dizi operasyon başlatmışlardı. Bölgedeki kıvrımlı kıyıların çoğunun haritası çizilmiş olmasına rağmen, ilk 14 keşif heyeti yalnızca bir kez Franklin grubunun izine rastlamıştı –Kuzeybatı Geçidi'ne giden yolun yaklaşık üçte birinde bulunan Beechey Adası'ndaki kış kampı ve tüberkülozdan ölen üç tayfanın mezarları.

Keşif heyetinin akıbeti hakkındaki ilk ipuçları 1854 yılına kadar ortaya çıkmamıştır. Hudson's Bay Company için çalışan kadastrocu Dr. John Rae, dört yıl önce Kral William Adası yakınlarında ümitsiz durumdaki 40 kişilik bir beyaz adam grubuyla karşılaştıklarını söyleyen Eskimolarla görüşmüştür. Çevirmen olmadığı için, beyaz adamlar güneye gitmek niyetinde olduklarını yalnızca işaretlerle anlatabilmişler. O dönemde kendileri de kıtlık çeken Eskimolar onlara yardım edememiş ve yolları ayrılmış. Daha sonra Eskimolar büyük bir nehrin ağzına yakın bir yerde bir başka beyaz adam grubunun cesetlerini bulmuş; anlaşıldığına göre, adamlar yamyamlık etme durumuna düşmüşler. Rae, bu hikâyeleri destekleyecek herhangi bir maddi kanıt getirene ödül vereceğini açıklayınca, gemilere ve mürettebata ait olduğu çok açık olup, Eskimoların daha önceden bulup almış oldukları birçok eşyayı ele geçirmeyi başarmıştır.

Notlar, Tekneler ve Cesetler

Franklin'in karısı Leydi Jane Franklin, bu yeni bilgilerin peşine düşerek bir keşif heyetini finanse etmeye yetecek parayı toplamış ve 1859 yılında, *Fox*'un komutanı Leopold McClintock Kral William Adası'na ulaşmayı başarmıştı. McClintock keşif heyeti, Viktorya dönemi halkına göre, gizemi çözmüş görünen kanıtları ortaya çıkarmıştı. Kral William Adası'nda üstünde kısa bir not olan bir taş yığını bulmuşlardı. Deniz kuvvetlerinin tipik tarzında karalanmış not iki bölümden oluşuyordu. 28 Mayıs 1847 tarihli ilk notta, Beechey

Adası'ndaki kış kampı, o anki konumları ve bazı kara araştırmaları dahil, geminin 1845 yılından itibaren hareketleri kaydedilmişti ve ısrarla 'HER ŞEY YOLUNDA' denmekteydi.

25 Nisan 1848 tarihli ikinci not çok daha umutsuzdu. Bir kez daha buzla 'çevrilen' iki geminin terk edildiğini, dokuz subayın ve 11 Haziran 1847 tarihinde ölen Franklin dahil, 15 kişinin daha öldüğünü, kurtulanların da (muhtemelen nehrin yukarısına ilerleyerek Hudson's Bay Company'nin ileri karakollarına ulaşmak amacıyla) güneydeki Back's Fish Nehri'ne doğru yola koyulduğunu söylemekteydi.

Biraz daha araştırma yapan McClintock ölümün izine rastlamıştı –cesetler, etrafa saçılmış malzemeler ve gemideki, önce kızak haline getirilmiş, sonra da terk edilmiş olan teknelerden biri. Teknenin içi, gümüş çay kaşıkları, terlikler, *The Vicar of Wakefield* adlı bir roman ve açılmamış konserve et kutuları gibi bazı garip malzemelerle doluydu.

Gizem Çözüldü mü?

Viktorya dönemi insanları için hikâye nispeten açığa kavuşmuştu. Aman vermez buzların arasına sıkışan ve erzakları azalıp adamları ölen ekip cesaretle şansını karada denemeye karar vermişti. Soğuğa, açlığa ve (C vitamini eksikliğinden kaynaklanan) iskorbüt hastalığına yenik düşen mürettebat yolda ölmüştü –(Robert Falcon Scott'tan önce yazan) Leydi Jane Franklin'in sözleriyle 'modern çağda Arktik keşif yolculuğunda verilen ilk ve tek şehitler'. Eskimolardan alınan bilgiye göre, gemiler Kral William Adası yakınlarında batmışlardı. Bulunan not ve ölenlerden kalanlar halka acı bir tablo içinde sergilenmiş ve olay, daha büyük bir efsane olan keşifler ve imparatorluk kurma efsanesi içinde yerini almıştır.

Bununla birlikte, olayların bu şekliyle bile birçok nokta sır ola-

rak kalmaktaydı. Mürettebat neden şelalelerden ve nehrin birçok ivinti yerinden geçmeyi gerektiren 1.200 kilometrelik zorlu bir yolla Back's Fish Nehri'ni de aşacağı, intihar demek olan kara yolculuğunu yapmak için gemiyi terk etmişti? Eğreti kızaklarını neden işe yaramaz ve ağır teçhizatla doldurmuşlardı? Açlıktan ölüyorlarsa, neden bazı konserve kutuları açılmamıştı? Ayrıca, taş yığınındaki not neden (Beechey Adası'nda geçirdikleri kışın tarihi gibi) bazı basit hatalarla dolu olmasına karşın onları arayanların işine yarayacak pek az bilgi içeriyordu?

1980'lerde Beechey Adası'na gömülmüş olan üç adamın cesetlerinin incelenmesinin ardından bazı cevaplar öne sürülmüştür. Tüberküloza ek olarak, düşük seviyede kurşun zehirlenmesi belirtileri de göstermekteydiler. Kuşkular konserve ete yönelmişti. Kullanılan teknoloji hâlâ başlangıç aşamasındaydı ve konserve kutuları için teneke sağlayan şirket de güvenlik açısından mükemmel bir sicile sahip değildi. Kutuları kapatmak için kullanılan kurşun lehim muhtemelen kutuların içine girmiş, adamların vücudunda yavaş yavaş biriken kurşun zehirlenmelerine yol açmıştır ve bu da birçok şeyi açıklamaktadır. Kurşun zehirlenmesi hafızayı zayıflatmakta, konsantrasyonu etkilemekte ve kötü kararlar verilmesine yol açmaktadır. Karışık notun, intihar anlamına gelen kara yolculuğunun, kızaktaki tuhaf malzemelerin ve yenmemiş konserve yiyeceklerin (belki de adamlar konserve kutularının sorun yarattığını fark etmişlerdir) açıklaması bu şekilde olabilir. Konserve yiyeceklerin uygun şekilde hazırlanmamış olması da kutularda botulinum toksini[43] oluşmasına yol açmış ve botulizm denen ağır zehirlenme grubun sıkıntılarını arttırmış olabilir. Belki de Franklin'i öldüren budur.

43) Bakterilerin ortaya çıkardığı, kaslardaki fiber dokular yoluyla sinir hücrelerini istila ederek ölüme yol açan bir protein. Dünyanın bilinen en güçlü zehri ve 'botoks'un hammaddesidir.

Gemiler ve Seyir Defterleri Nerede?

Bununla birlikte, Franklin keşif yolculuğunun nasıl ve neden bir felakete dönüştüğü hakkındaki bu düzgün açıklama hikâyenin tamamını oluşturmamaktadır. Geride hâlâ cevaplanmamış birçok gizem kalmaktadır. Sir John Franklin'in cesedi neredeydi –gömülmüş müdür, gömüldüyse neredeydi? Keşif heyetinin gemileri tam olarak nerede batmıştır ve hâlâ deniz dibinde olmaları mümkün müdür? Her iki geminin de kumandanları ve subayları tarafından tutulmuş olması gereken ve görev hakkında birçok soruya kesin cevaplar verecek olan seyir defterleri neredeydi?

Franklin keşif heyeti üzerinde çalışan, 'resmi' açıklamalarla yetinmeyen bazı uzmanlar, bu gizemlere cevap bulmak için Eskimoların hikâyelerine geri dönmüşlerdir. Bunu yapmakla keşif heyetinin gerçek akıbetinin kabul edilmiş hikâyenin hesaba kattığından çok daha çetrefilli olabileceğini ortaya koyan kanıtlara ulaşmışlardır.

Kuzey Kutbu Altını

Franklin keşif heyetinin kayıp kişileri, gemileri ve kayıtları son derece büyük bir tarihsel öneme ve değere sahiptir. Tarihsel bir gizemin çekiciliği ve kişisel trajedilerin yarattığı dramla, bu keşif yolculuğu Kanada ve Kuzey Kutbu tarihindeki en önemli episodlardan biri olmuştur. Gemilerin kendileri gerçek bir arkeolojik önem taşır, çünkü 19. yüzyıl ortalarındaki teknolojinin doruğunu temsil eden, özel uyarlamalarla inşa edilmiş böyle gemiler şöyle dursun, günümüze kalan tek bir bombardıman gemisi bile yoktur.

Kayıp kayıtlara gelince, onlar da Franklin hayranlarının Kutsal Kâse'sidir. Gerçekten de, Franklin keşif heyeti üzerinde çalışan bilim insanı Russell Potter'e göre, 'Yakınçağın tüm çözülmemiş gizemlerindeki, hayalleri süsleyen tüm belgeler içinde hiçbiri bu ele

geçmez Franklin belgelerinin cazibesine sahip değildir.' Bu belgelerin batık gemilerin içinde olabileceği ve biri bulunursa diğerinin de bulunacağı umut edilmektedir.

Eskimoları Dinlemek

McClintock, Rae'ye ve kendisine bazı Eskimoların verdiği bilgiler sayesinde yalnızca cesetleri, kalıntıları ve ipuçlarını bulabilmiştir. Ancak, bu Eskimoların anlattığı hikâyenin bütün unsurları Viktorya dönemi insanlarınca kabul görmemiştir –bunun nedeni kısmen anlatılanların kuşkulu bulunması, kısmen de insanların duymak istemedikleri şeyleri içermeleridir. Örneğin, Eskimoların, gördükleri cesetlerin Franklin keşif heyetinden kurtulanların yamyamlığa sürüklendiğini gösterdiğini iddia etmeleri Viktorya dönemi İngiltere'sinde öfkeye neden olmuş ve roman yazarı Charles Dickens dahil birçok kişi bunu açıkça reddederek imkânsız olduğunu söylemişlerdi.

Franklin ekibinin sırrını çözmek için Kuzey Kutbu'na kendi imkânlarıyla birçok yolculuk yapmış olan gazeteci Charles Francis Hall Eskimolardan daha fazla bilgi toplamıştı. Hall gemileri şahsen görmüş olan Eskimolarla konuşmuş, onlar da gemilerden birinin terk edildiği yerin yakınlarında buzların ezmesiyle paramparça olduğunu, diğerininse sonunda güneye doğru ilerlemeyi başardığını, ama orada hemen hemen sağlam halde battığını anlatmışlardı. Gariptir ki, Eskimolar aynı zamanda önce gemilerin yanında, sonra da güneye doğru giden beyaz adamlar gördüklerini de söylemişlerdi –ve bu, taş yığınında bulunan nota göre, bütün grubun gemileri terk etmiş ve güneye doğru yola çıkmış olması gereken tarihten çok sonraydı. Hattâ bazı beyaz adamların bütün bir kışı Eskimolarla geçirdikleri de anlatılmıştı. Bu hikâye, keşif yolculuğunun son günleri hakkındaki yaygın hikâyeye uymuyordu.

Modern Sentez

Franklin keşif yolculuğu üzerinde uzmanlaşmış olan David Woodman, keşif yolculuğunun gerçekten nasıl sona erdiğini tamamen ortaya çıkarmak için, Eskimoların Hall ve diğerlerine anlattıklarını kendi araştırmalarıyla birleştirmişti. Şu mümkün görünüyor ki, taş yığınındaki notta yazıldığı gibi, gemilerin ilk terk edilmelerinden sonra adamların bazıları yeniden gemilere dönmüştür, ama gemilerden biri buzların tahrip etmesiyle battığı zaman birçok adam ve erzak kaybolmuştur, bu da muhtemelen diğer geminin de terk edilmesine yol açmıştır. Fakat daha sonra başka Eskimolar kurtulan gemiye güneyde bir yerlerde rastlamışlardı. Geminin çok yakın zamanda terk edilmiş olduğu açıkça görülüyordu –bir başka deyişle, kurtulan en az birkaç kişi ikinci kez gemiye geri dönmüştü. Belki de gemiyi Eskimoların bulduğu yere kadar götürmüşlerdi. Üzerinden çok geçmeden, ikinci geminin batmış olduğu görülmüştü, ama direklerinin hâlâ suyun üzerinde olması nispeten sağlam halde battığını gösteriyordu.

Kurtulanlara gelince, Franklin ekibinden bazıları bir yıl kadar Eskimoların arasında yaşamış, hattâ bazıları da Back's Fish Nehri'ne ve ötesine geçmeyi başararak, neredeyse Hudson's Bay Company'nin ileri karakollarına ulaşmış olabilirdi. Bununla birlikte, bütün bunlar 'resmi' kronolojide hesaba katılandan birkaç yıl daha fazla sürmüştü. Bu da Rae'nin Eskimo istihbaratçılarının, taş yığınındaki notun üzerindeki tarihten iki yıl sonra, 1850 yılında perişan durumdaki beyazlarla nasıl karşılaşmış olabileceklerini açıklamaktadır. Her şeyi göz önünde bulundurduğumuzda, resim en hafif deyimiyle karmakarışıktır; birkaç kez terk edilen gemilere birkaç kez geri dönülmüş, farklı gruplar karla kaplı ıssız arazileri geçmeye çabalamışlar, ama hepsi aynı sonla karşılaşmışlardır.

Erebus veya *Terror*'ın Aranması

Woodman gibi Franklin'in kayıp gemilerini arayanlar için Eskimoların anlattıklarının en ilginç yanı, ikinci geminin konumunu vermesidir. Birçok haber kaynağı geminin son görüldüğü yerin batıda Adelaide Yarımadası olarak bilinen Utjulik Yarımadası açıkları olduğunda hemfikirdi, ama kesin yeri hakkında ihtilafa düşüyordu. İki muhtemel konum akla geliyor –biri O'Reilly Adası'nın kuzeyinde, diğeriyse daha güneyde, Grant Point'in hemen batısında, Eskimolarca Umiartaliq veya 'gemi adası' olarak bilinen Kirkwall Adası'nın yakınlarındadır.

Woodman bu bilgiyi kullanarak, Franklin gemisinin enkazını aramak, iki gemiden hangisi olduğunu belirlemek amacıyla bir dizi keşif seferi yönetmiş ve ayrıntılı bir araştırma/kurtarma çalışmasının yolunu hazırlamıştır. Başlangıçta keşif heyetleri iki hedef bölgede deniz yatağını görüntüleyerek, geminin çapalarının, gövde kaplamasının, somun ve cıvatalarının ve benzeri metal kısımlarının varlığını gösterecek anomalileri belirlemek üzere bir manyetometre kullanmışlardır. Bir dizi anomaliyi belirledikten sonra, ardından gelen keşif incelemelerinde buzda açılan deliklerden sarkıtılan sonar tertibatlar kullanarak deniz yatağına yakından bakmışlardır.

Henüz keşif heyetlerinin hiçbiri deniz yatağında herhangi bir şey bulamamış ama birçok yararlı bilgi toplanmıştır. Deniz yatağının profilinin çıkarılması muhtemel araştırma alanlarını daraltmıştır, çünkü geminin her yanını sular altında bırakacak kadar derin, ama direklerini açıkta bırakacak kadar sığ bir yerde batmış olması gerektiği bilinmektedir. Söz konusu profil aynı zamanda bu bölgedeki deniz yatağının buz hareketleriyle aşınmaya maruz kalmadığını da göstermiştir, ki bu da dibe batan herhangi bir şeyin bozulmayacağını ve muhtemelen iyi korunacağını ortaya koymaktadır. Suyun soğuk olması bölgede mercan kayalıkları veya gemileri delik deşik

edecek kurtlar –daha sıcak sularda ahşap batıkları hızla yok eden organizmalar– olmadığı anlamına gelmektedir. Woodman'ın söylediği gibi: 'Bu güzel ahşap batığın, belki de dünyadaki en iyi korunmuş ahşap batıklardan biri olarak, direkleri hariç her şeyiyle ilk günkü gibi dimdik durduğunu tasavvur ediyorum.' Bu arada, karada ele geçen buluntular –(muhtemelen Franklin gemisinden gelme) eşyalar ve tahtalar, Avrupa tarzı kamp yerleri ve hattâ beyaz ırktan birine ait bir kafatası– çok büyük ihtimalle bu bölgenin geminin son mola yeri olduğunu teyit etmektedir.

Franklin üzerine araştırma yapanlar, *Erebus* veya *Terror*'ın enkazının yerinin bulunacağını ve keşfedileceğini, belki de gemilerin defalarca terk edilip yeniden binilmesini, perişan kara yolculuklarını ve trajik ölümleri nihayet açıklayacak bir seyir defterinin bulunacağını ümit etmektedirler. Hattâ belki de Franklin'in nerede gömülü olduğu bile ortaya çıkabilir. Ancak bulmak kolay olmayacaktır. Utjulik bölgesine 2004 yılında yapılan son keşif yolculuğu, yalnızca deniz yatağının sonar taramasının enkazın muhtemel yerini saptayabileceği sonucuna varmıştır ve bu zaman alan ve yoğun çalışma gerektiren yöntemle Eskimoların anlattıklarıyla belirlenen hedef bölgelerin şimdiye dek yalnızca küçük bir yüzdesi görüntülenmiştir.

Ne ironiktir ki, Franklin keşif ekibini kapana kıstıran ve ölüme mahkum eden buz kütlesinde kısa zaman sonra çarpıcı bir azalma yaratabilecek olan iklim değişimi, ekipten kalanların aranmasını çok daha zorlaştırabilir, çünkü kalın buzdan oluşan katı bir zeminde çalışmak genellikle daha kolaydır. Ayrıca, küresel ısınma, Franklin ve diğer 128 kişinin keşfetmeye çalışırken hayatlarını kaybettikleri Kuzeybatı Geçidi'nin, sonunda ticari gemi trafiğine açılmasını da beraberinde getirebilir. Akıbetine ilişkin son ipuçları da elden iyice kaçarken, Franklin'in rüyası gerçek olabilir.

KAYIP TARİHLER JOEL LEVY

Geçmişin karanlık köşelerinde keşfedilmemiş hazineler saklıdır. Zaman okyanusuna gömülü bu hazineler onları bulmayı saplantı haline getirmiş pek çok arkeoloğa ve hazine avcısına eziyet edercesine, arkalarında sadece efsaneler ve mitler bırakarak ortadan yok olmuşlardır.

Kayıp Tarihler'de Joel Levy, geçmişin en büyük gizemlerinden bazılarını inceliyor. Kutsal Kâse nedir ve nerededir? El Dorado diye bir şehir gerçekten var mıydı? Aristo ve Shakespeare'in kayıp eserleri bulunabilecek mi? Cengiz Han'dan Amelia Earhart'a kadar, göçüp gitmiş onca insanın mezarları nerede? İnsanlığın uzun geçmişinden miras çok sayıda efsane ve kuramı inceleyen Joel Levy, büyük bir maharetle gerçeği mitten ayırıyor ve günün birinde bu gizemleri çözme şansımızın olup olmadığını gösteriyor..

ISBN 978-975-273-402-9
Tarih Toplum Kuram 99
www.ithaki.com.tr
Internet Satış: www.iknokta.com

SKB 0775959 VİE

ithaki